

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE TEK PARTİ DÖNEMİ ULUS İNŞA SÜRECİ
VE HALKEVLERİNİN ROLÜ
(1932-1946)**

İsmet Furkan OĞUZHAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Demirhan Fahri ERDEM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

EYLÜL 2022

**TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİ ULUS İNŞA SÜRECİ
VE HALKEVLERİNİN ROLÜ
(1932-1946)**

İsmet Furkan OĞUZHAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İsmet Furkan OĞUZHAN
15.09.2022

TÜRKİYE’DE TEK PARTİ DÖNEMİ ULUS İNŞA SÜRECİ
VE HALKEVLERİNİN ROLÜ (1932–1946)
(Yüksek Lisans Tezi)

İsmet Furkan OĞUZHAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Eylül 2022

ÖZET

Bu tez çalışmasında, Türkiye’de Tek Parti Dönemi’nde inşa edilmeye çalışılan modern ulus fikri, ulus ve ulus inşası kavramları çerçevesinde ele alınmış ve Cumhuriyet öncesi ulus inşası girişimleri göz önünde bulundurularak, Halkevleri bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, Tek Parti tarafından, ulus inşa sürecinde atılan adımlar ve bu adımların başarıya ulaşması için, Halkevlerine biçilen rol tezin konusunu oluşturmuştur. Cumhuriyeti’nin ilanı ile birlikte bir dizi inkılaplar yapılmış, modern bir ulus için gerekli koşulların yaratılmasına çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 1923-1932 yılları arasında, çoğunluğunu hukuki reformların oluşturduğu inkılaplar gerçekleştirilmiştir. Bu inkılapların halk nezdinde kabul görmesi ve daha geniş bir nüfusa ulaşması önemli bir mesele haline gelmiştir. Halkevleri yapılan bu inkılapların, halka daha iyi anlatılması ve halka ulus olma bilincinin kazandırılması için 1932 yılında açılmıştır. CHP’nin bir eğitim ve kültür kolu gibi faaliyetlerine başlayan Halkevleri, kısa süre içerisinde Türkiye’nin dört bir yanında örgütlenmiş ve geniş bir halk kitlesine ulaşmıştır. Halkevleri bünyesinde oluşturulan dokuz faaliyet şubesiyle birlikte, vatandaş eğitimi başta olmak üzere, ulusal dil ve tarihin yükseltilmesi, sanatta, sporda ve bilimde yetkin nesillerin yetiştirilmesi için, önemli bir kültür kurumu halini almıştır. Halkevleri, yeni ulus devletin sembol ve değerlerinin temsil edildiği mekanlar olurken, yeni toplumsal kimliğin inşasında ve bunun topluma aktarılmasında rol almıştır.

Bilim Kodu	: 117111
Anahtar Kelimeler	: Ulus, Ulus İnşası, Tek Parti, Halkevleri, Halkodaları
Sayfa Adedi	: 217
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Demirhan Fahri ERDEM
Öğrenci ORCID ID	:

NATION-BUILDING PROCESS IN TURKEY DURING THE SINGLE PARTY PERIOD
AND ROLE OF THE PEOPLE'S HOUSES (1932-1946)

(M.Sc. Thesis)

İsmet Furkan OĞUZHAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

September 2022

ABSTRACT

In this thesis, the idea of formulating a modern nation, which was tried to be built during the rule of single-party government system in Turkey, is argued within the framework of the concepts of nation and nation-building, and is defined in the context of People's Houses, considering the nation-building initiatives before the Republic of Turkey. With this regard, the implementations of the single-party authority in the nation-building process and the role assigned to the People's Houses for the accomplishment of these implementations are the subject of the thesis. With the declaration of the foundation of the Republic of Turkey, a series of reforms were realized, and the necessary conditions for constituting a modern nation were attempted to be created. With respect to all these actions, some reforms were executed between 1923 and 1932, most of which consisted of legal reforms. It turned out to be a prominent issue for these reforms to be accepted by the public and reach every corner of the new-born Turkish republic. People's Houses were opened in 1932 in order to better explain these reforms to the public and to raise the awareness of being a nation. The People's Houses, which began its activities as an education and culture branch of the Republican People's Party (CHP), were coordinated all around Turkey in a short time and reached a large part of Turkish society. With nine activity branches established within working scheme of the People's Houses, it has become an important socio-cultural institution for promoting national language and history, especially for the education of the ordinary citizens, and for creating a new generation competent in arts, sports and science. While the People's Houses were such places where the symbols and values of the new nation-state were represented, nonetheless they played a role in the construction of the new social identity and its adaptation to the society as well.

Science Code : 117111

Key Words : Nation, Nation Building, Single Party, People's Houses, People's Rooms

Page Number : 217

Supervisor : Ass. Prof. Demirhan Fahri ERDEM

Student ORCID :

TEŞEKKÜR

Tez dönemi boyunca yardımlarını benden esirgemeyen ve yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Demirhan F. ERDEM'e sonsuz teşekkür ederim. Ders dönemi boyunca bilgilerinden istifade ettiğim hocalarıma teşekkür ederim. Bu uzun süreç boyunca beni destekleyen annem Müberra OĞUZHAN'a, babam Mehmet OĞUZHAN'a ve kardeşim Nilüfer OĞUZHAN'a çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
2. BİRİNCİ BÖLÜM: ULUSUN KAVRAMSAL, TARİHSEL VE TEORİK OLARAK İNCELENMESİ	5
2.1. Ulus Kavramının Tanımı Ve Tarihsel Gelişimi	5
2.1.1. Ulus Kavramı	5
2.1.2. Ulusun Tarihsel Gelişimi	8
2.2. Ulusun Ortaya Çıkışına Yönelik Teoriler Ve Ulus İnşası	13
2.2.1. Ulusun Ortaya Çıkışına Yönelik Teorik Yaklaşımlar	13
2.2.1.1. İlkçi Bakış: Ulus Doğaldır	14
2.2.1.1.1. Clifford Geertz: İlksel Bağlar	16
2.2.1.1.2. Pierre Van Den Berghe: Aileden Ulusa	17
2.2.1.1.3. Johann G. Herder: Bir Dil, Bir Ulus	19
2.2.1.2. Modernist Bakış: Ulus İnşa Edilmiştir	22
2.2.1.2.1. Ernest Renan: Ulus Nedir?	24
2.2.1.2.2. Benedict Anderson: Ulusu Hayal Etmek	27
2.2.1.2.3. Ernest A. Gellner: Yüksek Kültür	31
2.2.1.2.4. Eric J. Hobsbawm: Ulusu İcat Etmek	34

2.2.1.2.5. Dominique Schnapper: Yurttaşlar Cemaati Olarak Ulus	36
2.2.1.3. Anthony Smith: İlkçi Bakış İle Modernist Bakış Arasında Bir Köprü	39
2.2.2. Ulus İnşa Edilmesi	43
2.2.2.1. Ulus İnşası Süreci ve Kavramı	43
2.2.2.2. Ulus İnşasının Unsurları	46
2.2.2.2.1. Kurallar Koymak	46
2.2.2.2.2. Dilde Birlik	47
2.2.2.2.3. Eğitim	49
2.2.2.2.4. Saha Birliği.....	51
3. İKİNCİ BÖLÜM: TEK PARTİ DÖNEMİNDE ULUS İNŞA SÜRECİ VE HALKEVLERİ	53
3.1. Tek Parti Dönemine Devreden Miras	53
3.1.1. Osmanlı Devleti'nde Toplum Tahayyülü ve Millet Sistemi	53
3.1.1.1. Çok Uluslu Osmanlı Devleti ve Toplumsal Sınıfları	53
3.1.1.1.1. Askeri (Yönetici) Sınıfı	55
3.1.1.1.2. Reaya (Yönetilen) Sınıfı	57
3.1.1.2. Millet Sistemi	60
3.1.1.2.1. Müslümanlar	61
3.1.1.2.2. Gayrimüslimler	62
3.1.2. Yeni Toplum Fikrinin Oluşması ve Ulus İnşası İhtiyacı	63
3.1.2.1. Yeni Osmanlılar: “Osmanlıcılık” Işığında Yeni Toplum Fikri	64
3.1.2.2. Genç (Jön) Türkler: Kurtuluş Yolu Olarak Ulus İnşası	66
3.1.3. İttihat ve Terakki Dönemi (1908-1918)	69
3.1.3.1. Dil Çalışmaları	69

3.1.3.1.1. Türk Derneği ve Dergisi	70
3.1.3.1.2. Genç Kalemder Dergisi	71
3.1.3.1.3. Türk Yurdu Dergisi	73
3.1.3.2. Eğitim Faaliyetleri	75
3.1.3.2.1. Malumat-ı Medeniye Dersleri	76
3.1.3.2.2. Coğrafya ve Tarih Derslerinde “Vatan İnşası”	77
3.2. Tek Parti Ve Ulus İnşa Programı	79
3.2.1. Ulusun Adının Konması	80
3.2.1.1. Saltanatın Kaldırılması	81
3.2.1.2. Halk Fırkası’nın Kurulması ve Cumhuriyet’in İlanı	82
3.2.2.3. 1924 Anayasası	83
3.2.2.4. Atatürk’ün Türk ve Türk Ulusu Tanım	84
3.2.2. İnkılaplar İle Ulusun Temellerini Atmak: Milliyetçilik ve Halkçılık	87
3.2.2.1. Milliyetçilik	88
3.2.2.1.1. Yeni Türk Harflerinin Kabulü	88
3.2.2.1.2. Türk Tarihi Kurumu ve Türk Tarih Tezi	90
3.2.2.1.3. Türk Dil Kurumu ve Güneş Dil Teorisi	91
3.2.2.1.4. Homojen Toplum: 1934 İskan Kanunu	93
3.2.2.2. Halkçılık	94
3.2.2.2.1. Medeni Kanunu’un Kabulü	94
3.2.2.2.2. Soyadı Kanunu’nun Çıkarılması	95
3.2.2.2.3. Yurttaşlık Bilgisi ve Eğitimi	96
3.3. ULUS İNŞA SÜRECİNDE HALKEVLERİ	97

3.3.1. Halkevlerinin Açılmasına Giden Yol: Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Sebepler	99
3.3.1.1. Ekonomik Sebepler	100
3.3.1.2. Siyasi Sebepler	102
3.3.1.3. Sosyal Sebepler	106
3.3.2. Halkın Eğitimi Meselesi ve Çözüm Arayışları	110
3.3.2.1. Millet Mektepleri	114
3.3.2.2. Türk Ocakları Mirası	118
3.3.3. Halkevlerinin Açılışı ve Amaçları	123
3.3.3.1. Halkevlerinin Açılması	124
3.3.3.1.1. “Halkın Evi” Tipi Örgütlenme	125
3.3.3.1.2. Halkevlerinin Resmen Kurulması	128
3.3.3.2. Halkevlerinin Amaçları	132
3.3.3.2.1. Çağdaş Ulus İnşa Etmek	133
3.3.3.2.2. Tek Parti İdeolojisinin Yerleşmesi	137
3.3.4. Halkevlerinin Yapılanması ve Yönetim Organları	141
3.3.4.1. Halkevlerinin Yapılanması	141
3.3.4.1.1. Halkevlerinin Açılma Koşulları	141
3.3.4.1.2. Halkevlerinin İşleyişi ve Genel Esasları	143
3.3.4.1.3. Halkevlerinin Bütçesi ve Denetlenmesi	145
3.3.4.2. Halkevlerinin Yönetim Organları	149
3.3.4.2.1. Halkevi Yönetim Kurulu	149
3.3.4.2.2. Şube Yönetim Kurulu	151
3.3.4.2.3. Genel Kurul	152

3.3.5. Halkevlerinin Zaman İçerisinde Gelişimi ve Halkodaları	152
3.3.5.1. Halkevlerinin Gelişimi	152
3.3.5.2. Halkodaları	156
3.3.6. Halkevlerinin Şubeleri ve Faaliyetleri	159
3.3.6.1. Vatandaşlık Eğitimi	160
3.3.6.1.1. Halk Dershaneleri ve Kursları Şubesi	160
3.3.6.1.1.1. Türkçe Okuma ve Yazma Kursları	163
3.3.6.1.1.2. Diğer Kurslar	165
3.3.6.1.2. Köycülük Şubesi	167
3.3.6.1.3. Spor Şubesi	171
3.3.6.2. Dil ve Tarih Faaliyetleri	173
3.3.6.2.1. Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi	174
3.3.6.2.1.1. Dil Çalışmaları	174
3.3.6.2.1.2. Edebiyat Çalışmaları	176
3.3.6.2.1.3. Tarih Çalışmaları	179
3.3.6.2.2. Kütüphane ve Yayın Şubesi	180
3.3.6.2.2.1. Okuma Çalışmaları	181
3.3.6.2.2.2. Yayın Çalışmaları	183
3.3.6.3. Kültür Faaliyetleri	184
3.3.6.3.1. Müze ve Sergi Şubesi	185
3.3.6.3.1.1. Müze Çalışmaları	185
3.3.6.3.1.2. Sergi Çalışmaları	187
3.3.6.3.2. Güzel Sanatlar Şubesi	187
3.3.6.3.3. Tiyatro Şubesi	190

	Sayfa
3.3.6.3.4. Sosyal Yardım Şubesi	191
3.3.6.3.4.1. Toplumsal Kaynaşmanın Sağlanması	192
3.3.6.3.4.2. Toplum Sağlığının Korunması	193
4. SONUÇ	195
KAYNAKLAR	201
ÖZGEÇMİŞ	217

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

a.g.e.

Adı Geçen Eser

a.g.m.

Adı Geçen Makale

akt.

Aktaran

Bkz.

Bakınız

C.

Cilt

CHF

Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP

Cumhuriyet Halk Partisi

Çev.

Çeviren

Der.

Derleyen

Ed.

Editör

Haz.

Hazırlayan

İTC

İttihat ve Terakki Cemiyeti

S.

Sayı

SBE

Sosyal Bilimler Enstitüsü

SCF

Serbest Cumhuriyet Fırkası

TBMM

Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDTC

Türk Dili Tetkik Cemiyeti

TPCF

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

TTTC

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti

Vb.

Ve Benzer

1. GİRİŞ

20. yüzyıl dünya tarihi açısından oldukça önemli siyasi, sosyal ve ekonomik olaylara sahne olmuştur. Bu olaylar arasında, en önemlileri hiç şüphesiz I. ve II. Dünya Savaşları olmuştur. Bu savaşların sonucunda, öncelikle imparatorluklar dönemi sona ermiş, Avrupa başta olmak üzere dünya üzerinde yeni siyasi rejimler kurulmaya başlamıştır. Bu yeni rejimlerin büyük bir kısmı, imparatorluk geçmişine sahip devletlerdi. Dolayısıyla, yakın geçmişe kadar çok uluslu bir toplumsal yapıya sahip olan bu devletler, yeni kurdukları “ulus-devlet” içerisinde homojen bir toplum oluşturma arayışına girmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti de I. Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş, çok uluslu bir imparatorluk geçmişine sahip ve ulus-devlet olma gayesini taşıyan rejimler arasında yerini almıştır. Cumhuriyet’in ilk yılları (1923-1929) “öncü devrimler” olarak tabir edilen, yapısal reformların hayata geçirildiği bir dönem olmuştur. Bu yapısal reformları birtakım kültürel ve sosyal reformlar izlemiş ve çağdaş bir ulus inşası için temel oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras kalan geleneksel toplum yapısı, inkılapların geniş bir halk kitleye ulaşmasının önünde bir engel oluşturmaktaydı. CHF yönetimi, bu engeli aşmak için, hazır bir teşkilatlanma olarak gördüğü, Türk Ocakları’nı kullanmak istemiş ve toplumsal dönüşüm için bu kuruma güvenmiştir. Ancak büyük bir oranda şehir merkezlerinde teşkilatlanan Türk Ocakları, kırsala ve köylere yeterince ulaşamamıştır. Bu durum CHF yönetimi ve yürüttüğü ulus inşa programı için, kabul edilebilir bir durum olmamıştır. Türk Ocakları’nın, teşkilatlanmadaki sıkıntılarının üzerine bir de, CHF’nin görüş ve politikalarından bağımsız hareket etmeye başlaması ve “resmi ideolojinin” aksi yönündeki fikirlerin Ocak içerisinde zikredilmesi, bardağı taşıran son damla olmuştur. Tüm bu durumların neticesi olarak ise, Türk Ocakları 1931 yılında kapatılmıştır.

Türk Ocakları’nın kapatılmasıyla birlikte, inkılapları halkın geneline aktaracak, toplumda bir heyecan ve coşku dalgası yaratabilecek, yeni bir halk örgütlenmesi ihtiyacı doğmuştur. CHF içerisinde bir süredir konuşulan bu ihtiyaç, Halkevlerinin 1932 yılında kurulmasıyla birlikte hayata geçirilmiştir. Kurulduğu ilk günden itibaren, CHF ile organik bir bağa sahip olan Halkevleri, bir halk eğitim merkezi olarak faaliyetlerini yürütmüş ve kültürel kalkınma adına önemli vazifeler

üstlenmiştir. Atatürk ilke ve inkılaplarının temsili mekanları olan Halkevleri, halkçılık ve milliyetçilik ilkeleri doğrultusunda çalışmıştır. Halkevleri, CHF'nin desteğini ve halkın ilgisini arkasına alarak, kısa bir zaman içerisinde ülke genelinde hızlı bir örgütlenmeye gitmiştir.

Bu tez çalışmasında, konu yorumsamacı bir yaklaşım ile ele alınacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde, ulus ile ulus inşası kavramları çerçevesinde, birden fazla düşünüre ve bu düşünürlerin fikirlerine yer verilecektir. Böylece bir konu üzerinde, üretilen birden çok görüş ve kuram incelenecek ve tarihsel olaylar ile birlikte ele alınmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda, nitel bir araştırma metodu benimsenecek ve araştırma süresi içerisinde, kitap, makale, dergi ve gazete gibi önemli sayıda süreli ve süresiz yayın gözden geçirilecektir.

Halkevleri, uzun yıllardır Türkiye gündeminde tartışılan bir konu olmuş ve bilhassa eğitim konusu açıldığında sıklıkla adından zikredilmiştir. Bu tartışmaların bir kısmı, Halkevlerinin, eğitim ve kültür faaliyeti yürüten bir “sivil toplum örgütü” olduğuna odaklanırken, diğer bir kısmı ise Halkevlerinin, CHP'nin ya da o dönemki siyasi iktidarın, bir ideoloji üretim merkezi olduğuna odaklanmıştır. Ancak bugün baktığımızda, Halkevleri ne sadece bir eğitim ve kültür yayma merkezi, ne de sadece siyasi iktidarın çıkarlarına hizmet eden, bir ideoloji üretim merkezi olmuştur.

Halkevleri, siyasi iktidarın ideolojisini yansıtmakla birlikte, daha geniş ölçekli bir programa hizmet etmeyi amaçlanmıştır. Bu amaç Türkiye Cumhuriyeti'nin, 20. yüzyılın modern ulusları arasına sokacak ve geleceğin Türkiye Cumhuriyeti'ni inşa edecek çağdaş yurttaşlar yaratmaktır. Bu çağdaş yurttaşlar eğitimden bilime, spordan sanata kadar çok yönlü bir “ulus inşa programı”nın bir parçası olmuştur. Batı'da toplumdan gelen taleplerde ve birtakım sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmeler neticesinde doğan uluslaşma süreci, Türkiye Cumhuriyeti'nde toplumsal bir talep olmaması sebebiyle, Tek Parti eliyle yürütülmeye çalışılmıştır. Halkevleri, bu sürecin yönetim merkezi olmuştur. Halkevlerinde yürütülen kültür ve faaliyet çalışmaları ise bir amaç değil, ulus inşası sürecine hizmet eden bir araç olmuştur.

Bu tez çalışmasında, Halkevleri bir kültür ve eğitim kurumu olma özelliğinin yanı sıra, Tek Parti'nin ulus inşa programı çerçevesinde faaliyetlerini yürüten, önemli bir ideolojik aygıt olarak da incelenmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda

Çalışmanın kapsamı, Halkevlerinin kuruluş yılı olan 1932 ile çok partili siyasi hayatın başladığı 1946 yılları arası olarak belirlenmiştir. Bu dönem içerisindeki Halkevleri faaliyetlerine dair yazılan; kitaplar, makaleler ve süreli yayınlar incelenmeye çalışılmıştır. Bu yayınlarda ifade edilen görüş ve olaylar, “ulus inşası” süzgecinden geçirilerek bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

Bu tez çalışması iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci ana bölüm, çalışmanın teorik tartışmasının yapıldığı bölümdür. Bu bölümde, ulusun kavramsal, tarihsel ve teorik incelenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında, ulus inşa süreçlerinde görülen belirli unsurlar, Türkiye’deki inşa sürecine uygunluğu gözetilerek ele alınacaktır. Çalışmanın teorik tartışmasının yapıldığı bu bölüm, ulusun teorik kökenlerine dair sorulan sorulara cevap arayan, üç kuram ya da bakış açısı incelenecektir.

Bu bakış açıları sırasıyla; ilkçi (primordialist) bakış, modernist bakış ve iki bakış açısına alternatif bir yol olarak ortaya çıkmış olan etno-sembolcü bakıştır. Bölüm içerisinde, her üç kuram için de, yaptıkları çalışmalar ile ulusçuluk literatüründe önemli izler bırakmış olan düşünörlere ve savundukları fikirlere yer verilecektir. Böylece “ulus” kavramının kökenine dair süregelen tartışmalar gözden geçirilirken, ulusun “doğal bir şey” mi, yoksa “inşa edilebilen bir şey” mi olduğu soruları etrafında şekillenen tartışmalar anlaşılmaya çalışılacaktır.

Tezin ikinci ana bölümünde, Türkiye’de Tek Parti dönemindeki ulus inşa sürecine odaklanılmıştır. Öncelikle, ulus kavramının ve ulus inşası düşüncesinin Osmanlı-Türk toplumuna girişı ve etkileri ele alınacaktır. Bu doğrultuda, Osmanlı Devleti’ndeki toplumsal yapı ve “millet sistemi” incelenecektir. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde ortaya çıkan “yeni toplum” fikri, eğitim ve dil çalışmaları çerçevesinde tartışılacaktır.

Halkevlerinin, kültür ve eğitim alanında sağladığı katkılar, geçmişte yapılan akademik çalışmalarda dile getirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı, bir bölgedeki ya da ildeki Halkevi örnekleri üzerine odaklanmış, tiyatro gösterileri, edebiyat yayınları ve çeşitli sanatlardaki öncülüğü ön plana çıkartılarak gerçekleştirilmiştir. Bunun dışında, Halkevlerinin, siyasal iktidarın bir ideolojik aygıtı olarak faaliyet yürüttüğü yönündeki kanaata sahip çalışmalar literatürde yer alsa da, bu konuda daha geniş ölçekli çalışmalara ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bölümde, Cumhuriyet sonrası ulus inşa sürecinde, Tek Parti yönetimi tarafından atılan adımlar ve Halkevlerine verilen rol ile bu rolün kapsamı tartışılacaktır. Bu bağlamda, Halkevlerinin kuruluşunu hazırlayan tarihsel arka plan, dünya genelindeki “halk evi” tipi örgütlenme örnekleri, kendisinden önce faaliyet gösteren Türk Ocakları ve Millet Mektepleri ile olan ilişkileri hakkında bilgiler verilecektir. Devamında ise açılış amaçları, teşkilat yapılanması, zaman içerisindeki gelişimi ve şubeleri ele alınacaktır. Tüm bu bilgiler ışığında ise, Halkevlerinin ulus inşası sürecindeki öneminin ve yerinin belirlenmesine odaklanılacaktır.

2. BİRİNCİ BÖLÜM: ULUSUN KAVRAMSAL, TARİHSEL VE TEORİK OLARAK İNCELENMESİ

2.1. Ulus Kavramının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

2.1.1. Ulus Kavramı

Ulus kavramı, Batı’da siyasal ve toplumsal yapıdaki değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu değişiklikler, aynı zamanda modern devletlerin kuruluşuna kadar uzanan ve feodal devletlerin yerini mutlakiyetçi yönetimlerin almaya başladığı sürecin de bir ifadesidir. Toplumsal, siyasal ve ekonomik ortamın yeniden şekillenmeye başladığı bu dönemde, ulus kavramı toplumların müşterek bir aidiyet duygusunda bulunduğu ortak bir çatı olarak ortaya çıkmıştır. Merkezi otoritenin egemen olduğu devletlerin sayısının artması, sosyal ve ekonomik bağlılıkların daha sağlam temellere oturmasıyla birlikte, “ulus”, kavram olarak toplumlar arasında daha hızlı yayılmış ve benimsenmeye başlanmıştır.

Ulus kavramı etimolojik olarak çok eski zamanlara dayandırılrsa da, siyasal bir olgu olarak ortaya çıkışı 18. yüzyılın son çeyreğine denk gelmektedir.¹ Bu tarihten önce ulus kavramı, Bernard Lewis’in ifadesiyle “bir söz” anlamına gelen; kelime kökü “milla” dan türetilmiş olan “millet” kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Aramca kökenli bu kavram, anlam olarak “bir kutsal kitabı kabul eden insan topluluğu” nu ifade etmek için kullanılmıştır.² Köken bakımından dinsel bir nitelik yüklenen millet sözcüğü daha çok aynı dine mensup insan topluluklarını ifade etmek için kullanılırken, Moğolca bir kökenden gelen “ulus” kelimesi, “nation” sözcüğünün karşılığı olmakla birlikte belirli bir etnik topluluğu ve bu topluluğun yaşadığı alanı belirtmektedir.³

Kemal Karpat’a göre Doğu’nun “millet” kavramı ile Batı’nın “nation” kavramı benzer anlama işaret ediyor gibi görünse de içerik olarak tamamen farklıdır. Doğu’da toplumsal kimlik yüzyıllardır süregelen dini harç ile harmanlanmış ve bu şekilde içselleştirilmişken, Batı’daki şekli ile “nation”, daha çok toplumsal ve etnik kimliği ön plana çıkarmaktadır. ⁴ Batı dillerinde “natio, nation, nacion” şeklinde

¹KARAKAŞ, M. (2000).*Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Vadi Yayınları, Ankara, s. 17.

²LEWIS, B. (2021).*İslam’ın Siyasal Söylemi*, Kronik Yayınları, Çev.: Ünsal OSKAY, İstanbul, s. 74.

³KARPAT, Kemal H. (2013), *Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, Çev.: Recep BOZTEMUR, İstanbul, s.11.

⁴ KARPAT, a.g.e., 2013, s.12.

ifade edilen ulus kavramı, Latince “doğmak, yaşama başlamak” kelimelerinden türetilmiştir. Dolayısıyla “doğum” ile ilişkilendirilen ulus kavramı doğum

yerini ve yaşamı ifade etmek için kullanılmıştır.⁵ Zaman içerisinde bu anlamlar değişikliğe uğrayarak “sülale” ve “kabile” yi ifade etmek için kullanılmaya başlanmış, daha sonraları ise belirli bir bölge içerisinde birlikte yaşayan toplulukları ifade etmek için kullanılmıştır.⁶

Hakim sosyolojik teoride ulus, “aynı ekolojik alan bir kültür, bir pazar, bir egemenlik üzerindeki kültürel, ekonomik ve siyasal sistemlerin çakışması süreciyle birlikte aşağı kültürlerin standartlaştırılmış, homojen ve merkezi iktidar tarafından desteklenen bir ‘yüksek kültür’ ile bütünleşmesi olarak” ele alınmaktadır. Bu anlayışa paralel olarak ve Marcel Mauss’un ifadesiyle ulus, “maddi ve manevi bakımdan bütünleşmiş, sürekli ve istikrarlı bir merkezi iktidarı olan, sınırları belirli, bilinçli olarak bir devlete ve onun yasalarına bağlı sakinlerin kültür, zihniyet ve ahlak açısından göreceli bir birliğe sahip olduğu toplum” olarak da ifade etmek mümkündür.⁷

Siyasal teoriye göre ulus, “hem bir bireyler topluluğu olarak oluşturulan bir siyasal gruptur, hem de diğer uluslara göre siyasal bir bireydir.” Ayrıca ulus, “net bir şekilde sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde var olan, iç bir devlet aygıtı ve yabancı devletler tarafından denetlenen ve izlenen, üniter bir yönetime itaat eden bir topluluk” olarak da ifade edilebilmektedir.⁸

Ulusun kavram olarak tarih sahnesine ilk çıkışını ya da literatüre ilk kez girişini tam olarak tespit edebilmek oldukça zor gözükmektedir. Ancak belirli bir tarih belirleme konusunda ortaya atılan birçok sav ve iddia bugün halen tartışılmaktadır. Yves Santamaria, “nation” un yani ulus kavramının ortaya çıkışının ortaçağa kadar uzandığını savunur. Bu görüşünü ise coğrafyacı Michel Foucher’ın “sınır” ve “natione gallicus (Galya milleti)” terimlerinin 1315 ile 1318 yılları arası bir dönemde kullanıldığını saptamasına dayandırmaktadır. Ulus kavramının ilk kullanımı olarak ortaçağı işaret ederken ulusun düşünce olarak ortaya çıkışında

⁵ AKKAYA, R. (2004). *Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu*, Legal Yayıncılık, İstanbul, s.18.

⁶ KOÇDEMİR, K. (2000). “Milli Devlete ve Siyasete Veda mı?”, *Türkiye Günlüğü*, S.: 59, s.46-47.

⁷ LECA, J. (1998). “Neden Söz Ediyoruz?”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Haz.: Jean LECA, Çev.: Siren İDEMAN, Metis Yayınları, İstanbul, s.13.

⁸ LECA, a.g.m.,1998, s.14.

1689’da İngiltere’de yayınlanan Haklar Bildirisi’ni (*Bill of Rights*) adres göstermektedir. Dolayısıyla ulus düşüncesi vatandaşlık haklarının kabulü ve ulusal egemenliğe dayanan ulus – devletin ortaya çıkması ile doğrudan ilişkili olup, anayasal monarşinin kurulması ile ortaya çıkmıştır.⁹

Ulus kavramının günümüzde kesin olarak kabul görmüş tek bir tanımının olmamasının en büyük sebebi, kavramın ortaya çıkış tarihi üzerinde bir mutabakata varılamamış olmasıdır. Birçok tarihçi, sosyal bilimci ve hatta antropolog özellikle 21.yüzyılın ilk yarısında bu konuda çok fazla araştırma yapmış ve çalışmalarında öncelikli olarak tek bir sorunun cevabını aramışlardır; “Ulus ne zaman ortaya çıkmıştır?”. Burada önceliği ulusun ne olduğuna değil de, ne zaman doğduğu sorusuna vermelerinin en önemli sebebi, ulusun bahsedilen çağa veya döneme göre tanımının farklılık gösterebiliyor olmasıdır. Bir başka deyiş ile söylenilecek olursa, ulus tanımını yaşadığı dönemden alan bir kavramdır.

Santamaria’nın aksine ulus kavramının modernliğini vurgulayan Hobsbawm, kavramın on sekizinci yüzyıldan önce kullanımına rastlanmadığından bahsetmektedir. Ulus kavramı 1884 yılında basılan İspanyol Kraliyet Akademisi Sözlüğü’nden önce ise modern anlamıyla kullanılmamıştır. “Lengua nacional’ın bir ülkenin resmi dillerinden ve lehçelerinden ayrı biçimde konuşulan dil” olduğunu ilk defa sözlüğün 1884 basımından öğrenilmektedir. 1884’ten önce bir eyalet, bir ülke ya da bir krallıkta oturanların toplamı ve bunun yanında bir yabancı anlamlarına gelen ulus kavramı, sözlüğün basımıyla birlikte, artık her şeyden üstün bir ortak yönetim merkezini tanıyan devleti ya da politik birimi ve bir bütün sayılan bu devletin oluşturduğu topraklar ile bu topraklarda yaşayan insanları ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰ Hobsbawm, ulusun modern ve aslında politik anlamda genç bir kavram olduğunu iddia eder. Bu iddiasına kanıt olarak ise başka bir dilbilimsel yapıt olan New English Dictionary’de, 1908’de sözcüğün eski anlamının aslında “etnik birimi” ifade ettiğini ancak son zamanlardaki kullanımında ağırlıklı olarak “politik birlik” ve “bağımsızlık” nosyonuna yer verdiğini göstermektedir.¹¹

⁹ SANTAMARIA, Y. (1998), “Ulus – Devlet: Bir Modelin Tarihi”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Metis Yayınları, İstanbul, s.22.

¹⁰ HOBBSAWM, Eric J. (2017). *1870’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik (Program, Mit, Gerçeklik)*, Çev: Osman AKINBAY, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.30 – 32.

¹¹ HOBBSAWM, a.g.e., 2017, s.35.

Hobsbawm gibi “nation”ın, yani ulusun köken ya da soya işaret ettiği görüşünü paylaşan Alman tarihçi Schulze, kelimenin kökü olan “nacio” nun çok uzun bir geçmişi olduğunu söyler. Antik Roma’ya kadar uzanan Schulze, “nation” un doğum ve soy anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu anlamlarının yanında yurttaşlar anlamına gelen “civitas” kavramının karşısına koyduğu “nation” un, “düzenli bir anayasası olmayan medenileşmemiş bir kabileyi” ifade etmek için kullanıldığına dikkat çekmektedir. Schulze, ulus kavramının geçmişini bu kadar eski bir zamana tarihlese de, kavramın bir toplumu bütün olarak kavradığı şekliyle kullanımının ancak bir devlet ile ilişkilendirilerek yapılabileceğini kabul etmektedir. Dolayısıyla ulus kavramı, modern tanımıyla daha yakın bir geçmişe bizi taşımaktadır.¹²

2.1.2. Ulusun Tarihsel Gelişimi

Ulusların tarihsel bir olgu olarak şekillenmesi, iktisadi ve sosyal moderniteye bağlı bir çizgide ilerlemiştir. Ulusların oluşmasına giden bu çizgi ise, üretim biçimlerinin dönüşmesine, yönetim şekillerinin değişmesine ve ticari alışverişlerin yoğunlaşmasına paralel bir yol izlemiştir.¹³ Sosyal, siyasi ve iktisadi düzlemde yaşanan bu değişim ve dönüşüm, bilhassa Avrupa’daki siyasi yönetimlerin değişmesine ve insanların yaşam şekillerine yeni bir boyuta geçmesine sebep olurken, toplumsal dönüşüm sürecini başlatmıştır. Pierson, bu süreci geleneksel devletten, modern devlete geçişin bir yansıması olarak ifade etmektedir.¹⁴ Modern devlete kapılarını açacak bu süreç içerisinde, üç çeşit yönetim şekli ve toplumsal düzen ile karşılaşmaktadır. Bunlar; Feodalizm, Standestaat ve Mutlakiyetçiliktir.¹⁵

Feodalizm genel olarak; Kapitalizm öncesinde, Avrupa’da ortaya çıkmış ve toprak sahiplerinin (senyör), başta ekonomik, siyasi, hukuki, askeri olmak üzere birçok hakkı elinde tuttuğu, toprak köleliğine dayanan bir toplum düzenidir.¹⁶ Pierson bu düzeni, “*çakışan ve bölünmüş bir otorite, gevşek bir bireysel ve himayeci*

¹²SCHULZE, H. (2005). *Avrupa’da Ulus ve Devlet*, Çev.: Timuçin BİNDER, Literatür Yayınları, Ankara, s. 93-101.

¹³THIESSE, Anne M. (2021).*Ulusal Kimliklerin İnşası / XVII. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Avrupa*, Çev.: Selim SEZER, Babil Kitap, İstanbul, s.14.

¹⁴PIERSON, C. (2015).*Modern Devlet*, Çev.: Neşet KUTLUĞ, Burcu ERDOĞAN, Chiviyazıları Yayınevi, Ankara, s.60-61.

¹⁵POGGI, G. (2014).*Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Çev.: Şule KUT, Binnaz TOPRAK, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.31.

¹⁶ÖKSÜZ, E. (2011).“Feodal Düzen ve Sosyal Değişmeler”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (18), İstanbul, s.81.

(efendi ve vassal) ilişkisi ile belirlenen ve bunlar bir araya geldiğinde ortaya çıkan *ünlü piramitsel hatta bölünerek çoğalan bir hiyerarşik dünya*” olarak tanımlar.¹⁷

Feodal toplum düzeni, Roma İmparatorluğu’nun yıkılı  sürecine denk gelirken, barbar kuzey kabilelerinin, Avrupa’yı istilas  ve yerle mesiyle bağlantılı olarak değişen, üretim ve mülkiyet ilişkilerine göre  ekillenmi tir. Feodal düzende, üretim ilişkileri toprak etrafında toplanırken, üretim ilişkisinin tarafları, toprak sahipleri (senyörler) ve serfler olarak belirlenmiştir. Bu durum, senyörlerin toprak üzerindeki özel mülkiyeti ellerine geçirmesine imkan tanırken, serflerin ise onlara bağımlı olmasına sebep olmuştur. Oluşturulan bu toplumsal örgütlenme şekli, bir anlamda dışa kapalı ve içerisindeki toplumsal hayat  ve üretimi bir şekilde sürdürmeye yönelik oluşturulmuş, dar ölçekli bir toplum düzeni olmuştur.¹⁸

Poggi, Standestaat’ı feodal toplum düzeni ile modern toplum düzenine geçişte bir ara dönem olarak tanımlar. Bu ara dönem uzun bir süredir   k   halinde olan Avrupa kentlerinin, yeniden canlanması ile doğrudan bağlantılıdır. Standestaat, ekonominin ağırlıklı olarak toprağa ba lı olduğu feodal toplumdan, ticari faaliyetlerin ön planda olduğu, güçlü kentlerin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Feodal toplum düzeninde, kral, kilise ve toprak sahipleri arasında bölünen siyasal g  , yeni bir ortak daha kazanmış ve bu denkleme kentli tüccarlar da eklenmiştir. Ayrıca bu dönem, bireyin kentteki ve toplumdaki yerini de d n  t rm   ve bu sayede, *“kentlerin g   ve siyasal özerklik kazanması, kendi ba larına güçsüz ancak eşit olan bireylerin kaynaklarını ve  zg r iradelerini birle tirmeleri sonucunda gerçekleşmiştir.”*¹⁹

Modern devlete giden tarihsel sürecin son basamağını Mutlakiyetçi devletler oluşturmuştur. Mutlakiyetçi devlet, Feodal toplum düzenindeki sınıfların siyasal imtiyazları ve güçlerini kaybetmeye ba laması ve buna paralel olarak imtiyazların hükümdarın elinde toplanmaya ba lamasının, bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal imtiyazları eline geçiren hükümdar, söz konusu bu g  n , topraklar üzerinde daha homojen ve kapsamlı bir şekilde kullanmaya ba lamı tır.²⁰ Böylece,

¹⁷PIERSON, a.g.e., 2015, s.63.

¹⁸TUNA, K. (2012). “Feodalizm Tartı malarında Yeni Bir Ele Alı  Denemesi: Feodal Düzen ve  ehir”, *İstanbul University of Journal of Sociology*, 3(1), İstanbul, s.199-203.

¹⁹POGGI, Modern Devletin Gelişimi, 2014, s.54-58.

²⁰POGGI, G. (2014). *Devlet, Do ası, Gelişimi ve Geleceği*,  ev.: Aysun BABACAN, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.58-59.

toprak sahipleri başta olmak üzere, diğer toplumsal sınıflar bir güç erozyonuna uğramış; idari, hukuki ve askeri bakımdan merkezileşmenin zirvesi olan, modern devletin ilk şekli olan mutlak devlet yapısı ortaya çıkmıştır.²¹

Weber modern devleti, ülke sınırları içerisinde meşru şiddet kullanımını tekelinde tutan insan topluluğu olarak tanımlarken²², bu devletin meşrutiyetinin temelinde, hukuk çerçevesinde akılcı olmanın yattığını ifade eder.²³ Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere modern devlet, meşru şiddet tekelinin tek bir merkezde toplandığı, kesin sınırlar ile çizilmiş bir bölgeselliğin öne çıktığı bir yapı söz konusudur. Bunun yanında, modern devlet; anayasallık, egemenlik, gayri şahsi iktidar, bürokrasi ve vergilendirme gibi, geleneksel dönemden farklılaşmış birtakım özelliklere sahiptir.²⁴

Modern devlet, siyasi, iktisadi, toplumsal ve hukuki düzlemde merkezileşmenin esas alındığı bir yönetim aygıtı halini almışken; uluslar, modern devlet ile ilgili toplumsal ve siyasal bir birim olarak değerlendirilmektedir.²⁵ Dolayısıyla, ulus öncesi toplumsal ve siyasal birimin mahiyeti ve dönüşümü, uluslara dair yürütülen tartışmaların başlangıç noktasını oluşturmuştur. Modern anlamda ulusların ortaya çıkışını ve uluslara dair teorilerin anlaşılması için, tarihsel süreç içerisinde geleneksel devlet ya da toplum modelinden, modern devlete ya da topluma geçiş süreci önem kazanmıştır.

Alman Sosyolog Tönnies, bu sürecin getirdiği değişimi, ikili bir toplum sınıflandırması ile açıklar. Tönnies'e göre, insanlığı bir arada yaşayış şekli olarak, "topluluk/cemaat" ve "toplum/cemiyet" olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür. Cemaatler; iktisadi, sosyal ve kültürel bakımdan homojen ünitelerden oluşmuş, daha dar bir yaşam alanına sahip, bireyler arasındaki ilişkiler bakımından duygusal olan topluluklardır. Cemiyetler ise, iktisadi, sosyal ve kültürel anlamda farklılaşmış, yaşam alanı olarak daha geniş bir sahaya yayılmış, heterojen toplumlardır. Cemaatlerin, temelinde aile ve kilise yer alırken, cemiyette insanlar arasındaki ilişkiler gayri şahsi bir temele dayanmaktadır. Başka bir deyişle, iş

²¹ÖZKAZANÇ, A. (2015). "Devletin Örgütlenmesi", *Siyaset Kavramlar, Kuramlar, Süreçler*, Ed.: Yüksel TAŞKIN, İletişim Yayınları, İstanbul, s.147; PIERSON, a.g.e., 2015, 67-68.

²²WEBER, M. (1993). *Sosyoloji Notları*, Çev.: Taha PARLA, Hürriyet Yayınları, İstanbul, s.80-81.

²³PIERSON, a.g.e., 2015, s.76.

²⁴PIERSON, a.g.e., 2015, s.75.

²⁵SCHNAPPER, D. (1995). *Yurttaşlar Cemaati / Modern Ulus Fikrine Dair*, Çev.: Özlem OKUR, Kesit Yayıncılık, İstanbul, s.17-18.

bölümünün olduğu ve toplumsal hayata katılımın, kişinin iradesine bırakıldığı bir düzen hakimdir.²⁶ Cemaatten cemiyete geçiş ise, insanlık evriminin gelişimini göstermektedir.

Avrupa'nın sosyal, ekonomik ve siyasi olarak gelişmesinde belirli bir noktaya ulaşıldığında, o güne dek büyük bir sessizlik içerisinde, olgunlaşmaya devam eden dilsel ve kültürel halk toplulukları, kendilerinin tarihsel bir geleneği olan, bir güç olduklarının bilincine varmışlardır. Böylece, Avrupa'dan yayılmaya başlayacak olan, uluslaşma sürecinin ilk kıvılcımı olmuştur. Bahsedilen bu dilsel ve kültürel halk toplulukları, o dönemin en yüksek iktidar aracı olan devlet üzerinde denetim kurma isteği içerisine girmiş ve bu sayede siyasal düzlemde, kendi geleceklerini kurabileceği bir yol aramışlardır. Tüm bu gelişmeleri göz önünde bulunduran Hobsbawm, siyasi açıdan ulus fikrinin doğum tarihi olarak Fransız Devrimi'nin gerçekleştiği 1789 yılını işaret eder.²⁷

Modern uluslar, onlara anlatılan resmi tarihin ötesinde, farklı bir şekilde inşa edildiği gibi, kökenleri de çok eski zamanlarda ya da karanlıklar ve kahramanlıklar ile süslenmiş çağlarda saklı değildir. Bunun yanı sıra, toprakların fethi veya ittifaklar neticesinde meydana gelen çeşitli topluluklar da, ulusların doğuşunu gerçek anlamda ifade etmeye yetmemektedir. Anne-Marie Thiesse'e göre, bir ulusun gerçek doğum anı, "bir avuç bireyin bu ulusun var olduğunu ilan ettiği ve bunu kanıtlamaya çalıştığı andır." Dolayısıyla, ulusların ilk örnekleri 18. yüzyıldan daha eski bir tarihe uzanmamaktadır. Bu tarihten önce modern, yani siyasi anlamda ulus olmadığı gibi, bu tarihten sonra da, bir topluluğun "ulus" ifade edebilmesi için belirli koşulları taşıması beklenmektedir.²⁸

Özetle, modern anlamda ulusların ortaya çıkışı, sanayileşme, kapitalizm ve modernleşme ile ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Ulus, halk egemenliği, bağımsızlık ve farklılık gibi birtakım öğeleri içerisinde barındıran bir siyasal birim olarak modern bir olgudur.²⁹ Ulus, modernleşmeyle birlikte zayıflamaya başlayan aile ve topluluk bağların, güçlendirilmesi ve toplumsal bütünlüğün yeniden tesis

²⁶ZORLU, A. (2005). "Toplumsal Kuramda Topluluk, Geleneksel Toplum ve Gelenek", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 1(3), s.138.

²⁷ HOBBSAWM, a.g.e., 2017, s.133.

²⁸ THIESSE, a.g.e., 2021, s.9-10.

²⁹ TOURAINE, A. (2011). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, Çev.: Olcay KUNAL, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.271-273.

edilmesi için çalışır. Bu sayede, soyut modern toplumsal mekanlarda benliğini kaybeden bireye, aile kavramı üzerinden bir bağlılık duygusu aşılarmaya çalışılırken, ulus ile ilişkili diğer tüm şeylere bir kutsiyet atfedilir. Böylece yaratılan imgeler ile ulusun bütünleşmesi sağlam bir temele oturtulurken, dışa karşı sağlam sınırlar oluşturma ve içeride saflaşmanın önü açılmış olur.³⁰

Ulus kavramına, her ne kadar kökeni konusunda net bir tarihleme olmasa da özellikle yazılı kaynaklardan birtakım kanıtlar göstererek bir çıkış noktası belirlemeye çalışmak, geçtiğimiz yüzyılda oldukça popüler olmuştur. Belirlenen çıkış noktasından hareketle ise bir tanımlama yoluna gitmek ve hatta kategorize etmek, ulusa dair öne sürülen tezlerin yol haritasını oluşturmuştur. Özellikle “aşırılıklar çağı”nın³¹ bir getirisi olarak o güne dek hep geri plana itilmiş ulus ve ulusçuluk çalışmaları daha çok ilgi çekmeye başlamış ve bu alanda kendi düşünürlerini³² yaratmıştır.

Buraya kadar ulusun etimolojik olarak kökenine, kavram olarak kullanıldığı döneme ve coğrafyaya göre değişik anlamlar ifade ettiği görülmektedir. Ulusların kökeni ve bunların siyasal ifadesine bakılacak olursa karşımıza üç temel düşünce çıkmaktadır. Bunlardan ilki ulusun doğal bir olgu olduğunu, insanlığın en eski dönemlerinden günümüze kadar var olduğunu ve tarihsel süreç içerisinde değişime uğramadan bugüne kadar ulaştığını belirtir. İkinci düşünce ise, ulusun ve ulusa bağlı siyasal düzenin modern dönem öncesinde rastlanmadığını, bu yüzden ulusun modern döneme ait bir olgu olabileceğini savunmaktadır. Üçüncü düşünce ise, bu iki düşüncenin arasında alternatif bir yol olarak karşımıza çıkar. Ulusların kökeni çok

³⁰HONIG, B. (1999).“Farklılık, İnkilem ve Ev Politikası”, *Demokrasi ve Farklılık*, Yayına Haz.: Seyla BENHABİB, Çev.: Zeynep GÜRATA & Cem GÜRSEL, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, s.385-387.

³¹ İki dünya savaşının yaşandığı, imparatorluklar döneminin son bulduğu, devrimler ve ekonomik krizlerle dünyanın sarsıldığı, bir tarafta otoriter yönetimlerin, diğer tarafta sistem karşıtı hareketlerin meydana kasıp kavurduğu ve belki de en önemlisi düşünmenin de, eylemin de uçlarda yaşandığı yirminci yüzyılın adı, Hobsbawm’ın tabiriyle “aşırılıklar çağı” idi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: HOBBSAWM, Eric J. (1996).*Kısa 20. Yüzyıl Tarihi 1914 – 1991 Aşırılıklar Çağı*, Çev.: Yavuz ALOĞAN, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

³² Ulusçuluğun büyük düşünürlerinin olup olmadığı konusu sosyal bilimciler arasında sıkça tartışılmıştır. Umut Özkırımlı, Gellner’den verdiği bir örnek ile konuya şu şekilde değinir; “milliyetçilik doktrininin incelenmesiyle hiçbir şey kazanılamayacaktır çünkü milliyetçiliğin peygamberleri bir yanlış bilinçlenme kurbanıdır”. Bkz.: ÖZKIRIMLI, U. (2017).*Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, s.32. Bir başka düşünür Anderson ise diğer –çiliklere göre milliyetçiliğin kendi Hobbes’lar, Tocqueville’ler, Marx’lar ya da Weber’lerini yaratmadığından dem vurur. Bkz.: ANDERSON, B. (2017). *Hayali Cemaatler (Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması)*, Çev.: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, s.19.

eski zamanlara dayansa da, zaman içerisinde değişime ve dönüşüme uğramış ve günümüze bu şekilde gelebilmiştir.

Ulusun en eski dönemlerden beri var olduğunu savunan görüşler esas alınacak olursa, ulusun geçmişten günümüze kadar evrensel bir çizgi içerisinde geldiğı kabul etmiş olunur. Diğer bir taraftan ise yalnızca modern döneme ait bir olgu olarak kabul edecek olursak, ulusun evrensellik çizgisinden çıkarmak zorunda kalırız. Zira ulusun modernleşme ile paralel şekilde ortaya çıkması, ulusun sadece modernleşme hareketlerinin görüldüğü yerlerde var olabileceğı dolayısıyla modernleşmenin uğramadığı yerlerde ulustan bahsedilemeyeceğı gerçeğıyle bizleri karşı karşıya getirecektir. Bu nedenle, Umut Özkırmılı'nın ulusa dair kuramsal yaklaşımları incelerken; “ilkçi”, “modernist” ve Smith'in sunduğı “ara yol” şeklinde üçlü bir sınıflandırmaya gitmesinin halen en geçerli sınıflandırmalardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.³³ Bu nedenle çalışmanın teorik çerçevesi çizilirken söz konusu üçlü sınıflandırmadan yararlanılacaktır. Ortaya konulan genel belirlemelerden sonra ilkçi ve modernist çerçevelerin varlığı kabul edilip, bu çerçevelerin içerisi doldurulacak ve bir bütün halinde ulus resmi görülmeye çalışılacaktır.

2.2. Ulusun Ortaya Çıkışına Yönelik Teoriler ve Ulus İnşası

2.2.1. Ulusun Ortaya Çıkışına Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Ulusun tek bir tanımı olmadığı gibi, farklı tarih ve coğrafyalarda değişik anlamlarda kullanılabildiğı yukarıda ifade edilmiştir. Benzer bir durum, ulusun teorik kökeninin tespitinde de gözlenmektedir. Birçok sosyal bilimci ve tarihçi ulusun ne zaman doğduğı üzerine odaklanan teoriler üretmiştir. Tüm bu teorilerin merkezinde; ulus, “insan eli değmiş, yapay bir şey midir?” yoksa, “kökleri çok daha eskilere dayanan, insan doğası kadar saf ve katkısız bir şey midir?” sorularına cevap aramışlardır. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha popüler hale gelen milliyetçilik çalışmalarıyla birlikte, ulus kavramı üzerine üretilen teorilerin çeşitliliğı de artmıştır.

Bu çalışmada ulusun teorik kökenlerine dair sorulan sorulara cevap üretmeye çalışan, üç kuram ya da bakış açısı ele alınacaktır. Bunlar; ilkçi (primordialist) bakış,

³³ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.74-75.

modernist bakış ve iki bakış açısına alternatif bir yol olarak ortaya çıkan etno-sembolcü bakıştır.³⁴ Bahsedilen kuramlar birden fazla düşünür tarafından, farklı bakış açıları ve odak noktaları ön plana çıkartılarak savunulmuştur. Dolayısıyla her bir kuram için, yön gösterici olan belli başlı düşünürler ve onların fikirlerine değinmek gerekmektedir.

İlkçi bakış için değinilecek isimlerden birincisi, ilksel bağlar vurgusuyla ön plana çıkan Clifford Geertz olacaktır. İkinci olarak, aileden ulusa uzanan bir yola işaret eden Van Den Berghe ve fikirlerine yer verilecektir. Son olarak ise, bir dilin bir ulus demek olduğunu savunan Johann G. Herder’in görüşleri ele alınacaktır.

Modernist bakış açısının anlaşılması için ilk olarak, “Millet Nedir?” konferansıyla milliyetçilik çalışmalarında uzunca bir süre kutup yıldızı olmuş, Ernest Renan ele alınacaktır. İkinci olarak ise, “Hayali Cemaatler” diyerek, matbaa ve kapitalizm gerçeğini dile getiren, Benedict Anderson ve fikirleri incelenecektir. Daha sonra endüstrileşmiş toplumlar vurgusuyla “yüksek kültür” kavramını ön plana çıkaran, Ernest A. Gellner ele alınacaktır. Son olarak ise, “ulusları icat eden” Eric J. Hobsbawm’ın görüşleriyle; ulusu bir “yurttaşlar cemaati” olarak gören Dominique Schnapper’in düşüncelerine yer verilecektir.

2.2.1.1. İlkçi Bakış: Ulus Doğaldır

İlkçi bakış ya da ilkçilik, milliyetçilik kuramları arasında ulusların doğal ya da eski çağlardan beri varlığını sürdürmüş yapılar olduğunu savunanların, bu fikir etrafında toplandığı bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir.³⁵ İlkçiliğin İngilizce kelime karşılığı olan *primordialism*, iki anlamı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunlardan ilki “başlangıçtan beri var olan”, ikincisi ise “ilk yaratılan ya da geliştirilen”.³⁶ Heywood’a göre, İlkçilik (*primordialism*) psikoloji, kültür ve biyoloji gibi çeşitli disiplinler aracılığıyla elde edilmiş ve ulusların eski ve derin köklere sahip olduğunu savunan bir teoridir. Ona göre ilkçilik (*primordialism*), ulusal kimliği tarihsel olarak tanımlayan ve köken olarak devletten ya da bağımsızlık arayışından çok daha

³⁴ ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017,s.74.

³⁵ ÖZKIRIMLI; a.g.e., 2017, s.79.

³⁶ The New International Webster’s Comprehensive Dictionary of English Language (Florida: Trident Press International, 1996 basımı)’ den aktaran: ÖZKIRIMLI; a.g.e., 2017, s.80.

öncesine uzanan, ortak kültürel mirası ve dili esas alan bakış açısını ifade etmektedir.³⁷

İlkçi yaklaşım içerisinde ön plana çıkan birtakım temaların varlığından söz etmek mümkündür. Bunlardan ilk göze çarpanı, ilkçilerin insanların doğaları gereği bir gruba ya da topluluğa ait olma yöneliminde olduğu ve ulusun da bu yönelimin bir dışı vurumu olduğunun savunulmasıdır. Bir gruba ait olma yönelimi ise ulusal kimliğinin üç temel unsurunu oluşturan; ortak ata, ülkesel bir aidiyet duygusu ve ortak bir dil vurgusu ile desteklenir. İlkçilerin bir başka özelliği de ulusları tarihsel varlıklar olarak görmeleri ve ulusların daha basit etnik topluluklardan organik olarak evrildiklerini iddia etmeleridir.³⁸ İlkçi yaklaşımı benimseyen araştırmacıların yukarıda belirtilen birtakım ortak temaları paylaşımlarının yanında kendi içlerinde ayrıldıkları farklı bakış açıları da mevcuttur. Özkırımlı, bu bakış açılarını Anthony D. Smith'den etkilenecek oluşturduğu “doğalcı”, “biyolojik” ve “kültürel” olarak adlandırdığı üç başlık altında kategorize eder.³⁹

Doğalcı yaklaşım, ilkçiliğin en aşırı versiyonudur diyebiliriz. Bu yaklaşıma göre etnik kimlik; konuşma yeteneği, koku alma, görme duyguları ya da cinsiyet kadar insanın doğal bir parçasıdır. Kişilerin ait oldukları etnik topluluk önceden belirlenmiştir. Kişi nasıl ki bir aileye doğuyorsa, bir etnik topluluğa da aynı şekilde doğar. Doğal bir düzenin gereği olarak insanlar farklı etnik topluluklara ayrılırlar ve bu gruplar kendinden olmayanları dışlama eğilimi taşırlar.⁴⁰ Biyolojik yaklaşım ise akrabalığı ve kan bağımlı önceleyen bir bakış açısı ile ulusu açıklamaya çalışır. Etnik bağılıkların temeli genetik özelliklerde ve iç güdülerde aranır. Biyolojik yaklaşım esasında kendisinden olana ya da kendisi ile kan bağı olduğuna inandığına yakın olma isteği ile karşılıklı yarar sağlama ve bu durumdan doğan gücü lehine kullanma isteğinden ibarettir.⁴¹ Kültürel ilkçilik, etnik grupların ve ulusların kültürel bağlar temelinde oluştuğunu savunur. Etnik bağılıklar noktasında ise inancı esas alır ve bir etnik topluluğu ötekilerden ayıran dil, din ve ortak geçmiş gibi öğelerin önemini

³⁷ HEYWOOD, A. (2018). *Küresel Siyaset*, Çev.: Prof. Dr. Nasuh Uslu ve Prof. Dr. Haluk Özdemir, BB101 Yayınları, Ankara, s. 225-226.

³⁸ HEYWOOD, a.g.e., 2018, s.226.

³⁹ ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.82

⁴⁰ ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.83.

⁴¹ ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.88.

altını çizer. Bu öğelerin her şeyden önce var olduğuna dair inanca ve dolayısıyla ilk olma niteliği taşıdığına dikkat çekilir.⁴²

İlkçi bakışın genel bir özeti sayılabilecek belirlemelerden sonra bu alanda önemli çalışmalar yapmış, ulus ve ulusçuluk çalışmalarında literatüre önemli katkılar sağlamış bazı düşünürler ve onların düşünceleri incelenecektir.

2.2.1.1.1. Clifford Geertz: İlksel Bağlar

Clifford Geertz (1926-2006), kültürel ilkçilik yaklaşımının en önemli temsilcisidir. Geertz aynı zamanda ilkçi bakış denilince akla gelen ve bu alanda çalışmalarını yoğunlaştırmış düşünürlerin başında gelmektedir. Geertz'e göre bireyler arasında ilksel bağlar vardır ve bu ilksel bağlar sonradan elde edilmiş ya da oluşmuş değildir. İlksel bağlar, her şeyden önce var olmuştur ve hiçbir şeyden türememiş ya da üretilmemiştir. Dolayısıyla ilksel bağlar kişinin bir topluma doğduğu andan itibaren vardır. Geertz'in ifade şekliyle, ilksel bağlar “verili” (*given*) dir. İlk olma niteliği taşıyan bu bağlar; kan bağı, dil, inanç, davranışlar ve gelenekler gibi birtakım öğeler sayesinde varlığını sürdürerek nesiller boyu kendi niteliğini muhafaza edebilmektedir. İlksel bağların gücü ve şekli kişiden kişiye, toplumdan topluma ve dönemden döneme göre değişiklik gösterir. Ancak kesin olan bir şey vardır; her insanın ya da toplumun doğal hissiyattan doğmuş birtakım bağların varlığı ve bu bağların insanın rasyonel olmayan, maneviyattan beslenen karakterini oluşturmasıdır.⁴³

İlkçi bağlılık esasında bir duygu ve bir heyecan işidir. Rasyonel bir temeli olmadığı gibi kişisel çıkarlar ile de bir ilişkisi yoktur. İlk olma niteliği atfedilen duygular anlatılamaz, kelimeler ile ifade edilemez. Ancak bu duygular için zorlayıcıdır diyebiliriz. Bir topluluğa dahil olan kişi için o topluluğun alışkanlıklarına uyum sağlaması ve o topluluğa karşı bir bağlılık duyması zorunlu bir haldir. Geertz, İlkçi bağlılık duyulan öğeler arasında sıraladığı kan bağı, dil ve din gibi öğelerin ilk olma niteliği taşıdığını, hiçbir şeyden türetilmediğini ve her şeyden önce geldiğini kendi görüşü olarak dile getirmez. Geertz, ilksel bağları oluşturan öğelere atfedilen bu niteliklerin topluluk içerisindeki bireyler tarafından yüklendiğini söyler. Asıl

⁴² ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.89-91.

⁴³BACOVA, V. (1998).“The Construction of National Identity: On Primordialism and Instrumentalism”, *Human Affairs*,8 (1), Kosice, s.31-32.

mesele söz konusu ögelerin ilk olma niteliği taşıması değil, bağıllık duyanların o şekilde sanması ve önem atfetmesidir. Dolayısıyla bağı kendisine yüklenen önem hiçbir toplumsal etkileşim ile açıklanamadığı gibi somut birtakım delillerle de savunulamaz. Ancak duygusal ve manevi bir dayanak bu bağı ham maddesini oluşturabilir.⁴⁴

Geertz'e göre İlksel bağlar tarih boyunca bir süreklilik göstererek modern toplumlarda da varlığını sürdürmüştür.⁴⁵ Modern çağın toplumlara sunduğu sosyal, ekonomik ve siyasi birtakım avantajların varlığından söz eden Geertz, bu avantajları elde etmek isteyen toplumsal grupların bir çatışma halinde olduğunu belirtir. Bu çatışma halini besleyip büyüten en önemli etken ise ilksel bağların özünü oluşturan; kan bağı, dil, inanç ve geleneklerdir.⁴⁶ Bir başka deyiş ile modern ya da modern öncesi dönemlerde, toplumsal grupların kendi içlerindeki bağıllığı ya da gruplar arasındaki ilişkileri belirleyen temel unsur ilksel bağlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geertz'in yukarıda açıklanmaya çalışılan belirlemelerinden etkilenen ilkçi bakışı benimsemiş birçok düşünür ortaya çıkmıştır. Geertz'in belirlemelerinden hareket eden ilkçi yaklaşım ulusun oluşumuna dair aile, akrabalık ve etnik grup kavramlarının çoğunlukla iç içe geçtiği bir açıklama yolu izlemişlerdir. Antropolog I.M. Lewis'in deyimiyle ulus, yapısal ya da işlevsel olarak kabile ya da etnik gruplardan farklı değildir. Üçünü birbirinden ayıran tek fark içerdikleri nüfusun ve yayıldıkları alanın boyutundan kaynaklanmaktadır. Ulus, çok daha fazla nüfusa sahip ve daha geniş bir alana yayılıyor iken, kabileler ve etnik gruplar ulusun daha küçük parçalarını oluşturmaktadırlar.⁴⁷

2.2.1.1.2. Pierre Van Den Berghe: Aileden Ulusa

Pierre Van Den Berghe (1933-2019), ilkçi bakış içinde yer alan ve etnik bağıllıkları içgüdüler ve genetik faktörler ile açıklama yolunu seçen biyolojik yaklaşımın en önemli temsilcilerinden birisidir. Berghe, insan ilişkilerinde güdülerin öncül rol oynadığını savunur. Öyle ki insan tabiatının bir gereği olan ve nesillerin devamını sağlayan üreme eylemi bir güdü neticesinde oluşmaktadır. Bu güdünün

⁴⁴ ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.89.

⁴⁵GEERTZ, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York, s.259.

⁴⁶JAFFRELOT, C. (1998). "Bazı Ulus Teorileri", *Uluslar ve Milliyetçilikler*, İstanbul, s.57-60.

⁴⁷ ERIKSEN, Thomas H. (2010). *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, Pluto Press, New Yorks, s.118.

arkasında yatan itici güç ise, üremede başarıya ulaşma isteğidir. Başarıya ulaşmak için insanlar kendileriyle kan bağı olan ya da olduğuna inandığı kişilere yönelmektedir.⁴⁸

Berghe, bu görüşünü hayvanlar ve insanlar arasında yapmış olduğu bir kıyaslama ile ortaya koyar. Bir hayvanın genetik özelliklerini iki yoldan gelecek nesillere aktarabildiğinden bahseder. Birinci yol doğrudan kendisinin üremesi neticesinde gen aktarımının sağlanmasıdır. İkinci yol ise, belirli bir oranda da olsa ortak genleri paylaştığı, kendisi ile kan bağı olan bir hayvanın üremesi neticesinde, dolaylı yoldan bir gen aktarımının sağlanmasıdır. Buradan hareketle, hayvanların “iş birliği” içerisinde olmaları, genetik olarak ilişkili oldukları ölçü oranında aralarındaki uyumun genişlemesine sebep olurken, varlıklarını sürdürme olasılığının güçlenmesine de katkı sağlamaktadır. Berghe, bir çeşit nepotizm olarak ifade ettiği akrabayı, akraba olmayana, yakın akrabayı uzak akrabaya tercih ettiği bu durumu, hısım/akraba seçimi (*kin selection*) olarak adlandırır. Bu seçim insanlarda olduğu gibi bilinçli bir şekilde gerçekleşebildiği gibi, çoğunlukla bilinçsizce de gerçekleşebilir.⁴⁹

Berghe, insan ilişkilerinde üç güdünün hakim olduğunu belirtir. Bunlardan ilki olan akraba seçimi (*kin selection*) yukarı da ifade edilmeye çalışılmıştır. Berghe, akraba seçiminin insanın sosyal yaşamında, insanları birbirine bağlayan ve toplumu oluşturan çok güçlü bir çimento görevi üstlendiğini ifade eder. Ancak akraba seçimi, insanın bütün sosyal yaşamını açıklamak için tek başına yeterli değildir. Tam da bu noktada insanı ve onun sosyalliğini daha kapsamlı ifade edebilmek için karşımıza diğer iki güdü; karşılıklık (*reciprocity*) ve zorlama (*coercion*) çıkmaktadır.

İkinci güdü olan karşılıklık (*reciprocity*), bireylerin karşılıklı olarak yarar sağlamak amacıyla iş birliği yapmalarını ifade etmektedir. Karşılıklı yarar sağlamak için yapılan bu iş birliği, akrabalar arasında yapılabildiği gibi, akraba olmayanlar arasında da yapılabilmektedir.⁵⁰ Bunun sebebi ise ilk güdü olan akraba seçimine göre çok daha sonra evrimleşmiş olmasıdır. Her ne kadar doğal seçim yoluyla ortaya

⁴⁸ ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.88.

⁴⁹BERGHE, Pierre Van D. (1978). “*Race and Ethnicity: A Socio- Biological Perspective*”, Ethnic and Racial Studies, 1:4, University of Washington, Seattle, s.402.

⁵⁰BERGHE, a.g.e., 1978, s.403.

çıkması olsa da büyük oranda insan kültürleri tarafından detaylandırılarak son halini almıştır.⁵¹

Üçüncü güdü olan zorlama (coercion), tek taraflı yarar sağlamak amacıyla güç kullanımıdır. Bu güç kullanımı hayvan popülasyonunda olduğu gibi bireyler arasında bir hiyerarşi kurmak amacı taşıırken, insan topluluklarında ise bireyler arası hiyerarşinin yanı sıra insan grupları arasında da bir hiyerarşi kurmayı amaçlar.⁵² Bu açıdan baktığımızda, zorlamanın (coercion) değişen ve gelişen toplumlar ile birlikte özellikle modern dönemlerde; sömürü amacı taşıyan, kendinden olmayanı ötekileştiren ve baskılayan bir hal alması, bu güdünün günümüzde aldığı son halin en net yansıması olarak yorumlayabiliriz.

Berghe, bahsetmiş olduğu üç güdünün hayvan popülasyonu içerisinde karşılık bulduğunu, insan grupları içerisinde ise, bireyler arasında çok sık bir şekilde görüldüğünü öne sürmektedir. Berghe, iddiasını bir adım daha ileri taşır ve bireyler arasında rastlanan güdülerin, aynı şekilde etnik gruplar için de geçerli olduğunu söyler. Çünkü etnik gruplar, akrabalık ilişkilerinin gelişmesi ve daha geniş bir hal alması sonucu meydana gelen yapılardır. Berghe, Etnik grupların, akrabalık ilişkilerinin bir sonucu olduğunu vurgular. Bu etnik grupların ise, bir araya gelmesiyle bir çeşit “süper aileler” (*superfamilies*) oluşmaktadır.⁵³ Bu nedenle etnik topluluklara duyulan bağlılık, etnik grup içerisinde akrabalık ve yakınlık ilişkilerinin sağlamlaşmasını sağlarken, yerine göre gruplar arasındaki iş birliğini, rekabeti ve çatışmayı kaçınılmaz kılar.

2.2.1.1.3. Johann G. Herder: Bir Dil, Bir Ulus

İlkçilik (*Primordialist*) yaklaşımının en ünlü savunucularından olan Johann Gottfried Herder (1744 -1803), ulusların oluşması yönelik geliştirdiği fikirlerini dil ve kültür kavramları üzerinden inşa eder. Dilin ve kültürün yanı sıra ulusun yaşantısında önemli bir yere sahip olduğunu dile getirdiği gelenekler, mitler ve inançlar çalışmalarının merkezinde yer almaktadır.⁵⁴ Bunun yanında Herder, ulusu

⁵¹BRIGANDT, I. (2001).“The Homeopathy of Kin Selection: An Evaluation of van den Berghe’s Sociobiological Approach to Ethnic Nepotism”,*Politics and Life Sciences*, 20(2), Cambridge University Press, s.204.

⁵²BRIGANDT, a.g.m., 2001, s.204.

⁵³BERGHE, a.g.e., 1978, s. 409.

⁵⁴GÖKALP, E. (2007). “Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,7 (1), s.281-282.

bir organizma gibi ele almanın gerekliliği üzerinde duran ilk tarihçi olması sebebiyle de yaptığı çalışmalar önemli bir referans noktası olmuştur.⁵⁵ Ona göre uluslar, Tanrı tarafından yaratılmış doğal varlıkları ifade etmektedir. Dolayısıyla uluslara atfedilecek kutsallık, her ulusun yaşamaya hakkının olduğunun ve yok edilmemesi gerektiğinin farklı bir ifade şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Herder'in ifadesi ile "ulus, doğal bir bitki ve aile gibidir, sadece daha fazla dalı vardır."⁵⁶

Herder, dilin farklı fikirlerden insan topluluklarını meydana getirdiğini ve bu insan topluluklarının ise milletleri oluşturduğunu söyler. Bu nedenle ulusların birbirleri ile karıştırılmamaları gerektiğinin altını çizer. Bir ulusun kendi kültürünü ve dilini başka bir millete zor yoluyla dayatmasına karşı çıkan Herder, sömürgeciliğe ve zorbalığa karşı adeta bir set çekmektedir. Ona göre, insanı insan yapan kendi değerleri, gelenekleri, doğdukları toprak ve dilidir.⁵⁷ Bu anlayış çerçevesinde, ulusların doğallığından bahsetmek için yeryüzündeki tüm ulusların kendi doğasını oluşturan unsurları (dil, kültür) koruması gerekmektedir.

Herder'e göre dünya üzerindeki her ulusun bir "*Volkgeist*"⁵⁸ i vardır. Bu *Volkgeist*, dil ve kültür olmak üzere iki sağlam ayak üzerinde yer alır. Milli yaratıcılığın kaynağını oluşturan *Volkgeist*, mitlerde, efsanelerde ve şarkılarda kendisini açığa vurmaktadır.⁵⁹ Dilin ulusların ayırt edilmesinde bir turnusol kağıdı vazifesi gördüğüne inanan Herder, bir ulusun ruhunun dilin dehasında yattığına inanmaktadır. İnsandan topluma, toplumdan ulusa uzanan zincirin her bir halkasını oluşturan yine dilin varlığıdır. Dilin varlığı üzerinde bu kadar dururken, düşüncelerini tıpkı insan gibi dillerinde canlı birer varlık olduğu varsayımı üzerine inşa eder. Başka bir deyişle dillerin inşasına insanın özgünlüğünü yerleştirir. İnsan tabiatı gereği dil yeteneği ile dünyaya gelir, çocukken ana dilini öğrenir ve yaşantısı ile bu dili zenginleştirerek gelecek nesillere aktarır. Dilin canlı olması onun bir gün

⁵⁵ERSANLI, B. (2003). *İktidar ve Tarih / Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları, s.30.

⁵⁶GÖKALP, a.g.m., 2007, s.282.

⁵⁷ACAR, S. (2008). *Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder*, Bilge Yayınları, İstanbul, s.25-34.

⁵⁸*Volkgeist*, kelime anlamı olarak "halkın ruhu" şeklinde çevirebilecek ve Herder tarafından bir halkın milli karakterini nitelemek için kullanılan kavramdır. Burada "*Volk*" kavramına karşılık olarak "halk" kelimesinin kullanılması tercih edilmektedir. Bunun sebebi ise *Volk* kavramının tarihsel süreç içerisinde millet, ulus ve halk olmak üzere üç ayrı kavramı da ifade etmek için kullanılması ve çeviri farkları ile Türkçe'de üç şekliyle de yer almasıdır. Detaylı bilgi için bkz.: OZAN, M. (2000). "Herder'de Volk Kavramı", *Milli Folklor*, Yıl:12, S.:45, s. 40-42.

⁵⁹AKINCI, A. (2014). "Milliyetçilik Kuramları", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1),Sivas, s.140.

öleceği anlamını akıllara getirirse de, Herder’e göre dilin ölümü ulusun ölümü demek olacağı için, bahsettiği döngünün kırılmaması oldukça önem arz etmektedir.⁶⁰

Her dil, bir ulusun ruhunun canlı ve organik ifadesidir ve yüzyıllar boyunca onu var etmiş tüm insan ruhlarının etkili eylemlerinin bir sonucudur. Bunun bilinci ve sorumluluğu ile çalışmalarında bir ulusun var edilmesi için ortak bir dile duyulan ihtiyaçtan sürekli olarak bahsetmektedir. Bu ihtiyacı da “*İnsanlığın İlerlemesi Üzerine Mektuplar*” adlı eserinde “*İçinde bütün toplumsal sınıfların birbirini aynı ağacın filizleri gibi tanıdığı ve aynı eğitimi aldığı toprak temelli bir anadil olmadan, kalplerin gerçekzekası da, ortak bir yurtsever oluşumu da, duygu aktarımı ya da duygu birliği de, babalarının ülkesine yatkın bir kamu da olamaz*” şeklinde dile getirmiştir.⁶¹

Herder, insanlığın bir olduğunu ancak iklim gibi birtakım maddi koşulların etkisiyle çeşitlilik gösterebileceğini söyler. Bu nedenle doğal olmayan, bir başka deyiş ile insan müdahalesi anlamına gelen, yapay birtakım müdahale doğaya ters düşmek olacaktır. Doğayla uyumlu olmak ve bir ya da daha fazla ulusun oluşturduğu kültürel hegemonya altında kalmamak önem arz etmektedir. Bu nedenle Herder ulusların benliğini koruması ve devamlılık sağlaması için oluşturulması gereken bir siyasal formasyon üzerinde fikir yürütür. Ona göre doğa ile en uyumlu siyasal formasyon hükümeti *Volksgeist* tarafından belirlenen bir halk tarafından oluşturulmuş ve ulusal karakterli bir birliği bulunan formasyondur.⁶²

Herder, şu ana kadar ortaya koyduğu görüşlerden de anlaşılacağı üzere hiçbir kültürün ya da ulusun hiyerarşiler altında ezilmediği, aynı zamanda bu kültürlerin ve ulusların birbirlerine doğal olmayan yollarla karışmadığı, çoğulcu bir siyasal düzen arzu etmektedir. Kültürel farklılıkların yok edilmesinden yana olmayan Herder, Alman bir yurtsever olduğu kadar, evrenselci bir tavır da sergilemektedir. Teoride her ikisinin bir arada olmasının anlaşılması güç olsa da, aynı özden gelen ancak farklı şekillerde tecessüm etmiş kültürlerin de bir arada yaşaması ve aynı derecede değer görmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır.⁶³ Kendisine has evrenselci anlayışını açıklayan bir tarih felsefesi ortaya koyan Herder, savaşlar sonucunda

⁶⁰ THIESSE, a.g.e., 2021, s.39.

⁶¹ “*İnsanlığın İlerlemesi Üzerine Mektuplar*” (*Briefe zur Beförderung der Humanität*) isimli eserden akt.: THIESSE, a.g.e., 2021, s.40.

⁶² THIESSE, a.g.e., 2021, s.43 – 44.

⁶³ THIESSE, a.g.e., 2021, s.43.

kurulan devletleri yapaylıkla eleştirir ve sadece ulusal nitelikte bütünleşmiş bir halkın yarattığı siyasal oluşumun meşru olduğunu belirtir.⁶⁴

İlkçilik (primordialist) yaklaşımı içinde farklı temaları ön plana çıkartan düşünürler olmasına rağmen, ulusun “doğallığı” konusunda herhangi bir ayrışma söz konusu değildir. Sabit ve değişmez bir olgu olarak karşımıza çıkan ulus, eski çağlardan beri var olan doğal yapıları ifade etmektedir. Modern dönemlerden çok daha önce var olan ulusu anlamak için; Geertz’in belirttiği gibi, ilksel bağlar ağına odaklanmak gerekir. Ulusun sürekliliğini takip edebilmek ve dönüşümünü izleyebilmek için; Berghe’nin vurguladığı gibi, içgüdüler penceresinden bakmak yeterli olacaktır. Ulusun ufkunu çizmek için ise; Herder’in işaret ettiği gibi, dil ve kültür eleğinden geçmiş insan topluluklarına bakmak gerekmektedir.

2.2.1.2. Modernist Bakış: Ulus İnşa Edilmiştir

Yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde kamuoyunda ve özellikle akademik çevrelerde ulusun, aile gibi insan vücudu gibi doğal bir şey olduğu yönünde güçlü bir inanış söz konusuydu. Bu görüşü savunan çevrelerce aksini iddia eden muhalif görüşler kolaylıkla reddediliyor ve azınlık olarak gölgede kalmaya itiliyordu. Ancak yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik birtakım gelişmeler, o güne kadar ulusun doğallığına ve kadim oluşuna karşı olan inancın yirminci yüzyılın sonlarına doğru kırılmasına sebep olacaktı. İlkçi görüş savunucuları tarafından ulusun “verili” olarak tanımlandığı bir anlayış; Nijerya, Hindistan ve Endonezya gibi açık bir şekilde “ulus” olarak tanımlanamayacak Üçüncü Dünya Ülkeleri’nin ortaya çıkması ile adeta çökmüştür. Bunun yanı sıra Afrika kabileleri gibi çok daha küçük toplulukları standart veya klasik olarak tabir edebileceğimiz Avrupa uluslarına benzetmekteki zorluk da, ulusların doğallığına ve evrenselliğine olan inancı derinden sarsarak, ciddi şekilde sorgulanmasına sebep olmuştur. Tüm bu gelişmelerin üstüne bazı Batı uluslarının toplum içinde kaynaşmış, bir başka deyiş ile entegre olmuş unsurları arasında gösterilen; Bretonlar, İskoçlar, Flamanlar ve Basklar gibi kesimlerce ulusal

⁶⁴ THIESSE, Anne M. (2018).“Ulusal Kimlikler, Ulusaşırı Bir Paradigma”, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek / Kuramlar ve Uygulamalar*, Yayına Haz.: Alain DIECKHOFF, Christophe JAFFRELOT, Çev.: Devrim ÇETİNKASAP, İletişim Yayınları, İstanbul, s.158.

ve milliyetçi taleplerin tırmanışa geçmesi, “doğal” ulusun bütünleştiriciliğine ağır bir darbe indirmiştir.⁶⁵

Sosyal ve siyasi gelişmelere paralel olarak benzerine az rastlanır bir hızda büyümekte olan, dev ölçekli bütçelere sahip, yüksek teknolojiyi ellerinde bulunduran ve çok geniş yatırım alanları oluşturma gücüne sahip çok uluslu şirketlerin varlığı; çoğu devlet ve ulusal topluluk için bir tehdit haline gelmeye başlamıştır. Bu durum ekonomik açıdan da ulus kavramıyla ilgili mevcut varsayımların sorgulanması ve akabinde ulusun doğallığının reddedilmesi ile sonuçlanacak radikal bir dönüşüme kadar gidecektir. Yukarıda sayılan iç ve dış birçok faktörün etkisi doğrultusunda klasik ulus-devlet anlayışının gücünü yitirmesi, başta akademik cenah olmak üzere kamuoyunca o güne dek söylenegelmiş varsayımların sorgulanmasına, ulusları ve ulusçuluğu anlamak ve devamında anlatabilmek adına farklı bir perspektif sunmaya mecbur bırakmıştır. Bu farklı perspektif ile ulusun “verili” değil, yapay olduğu; evrensel değil, yerel olduğu görüşü güç kazanmıştır.⁶⁶

Modernist bakışı benimseyen çalışmalarda ulus ve ulusçuluğun modern çağa yani son birkaç yüzyıla ait olgular olduğu görüşü ortak payda olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bu görüşü benimseyenlere göre ulusların sanayileşme, kentleşme, merkezi devletlerin kurulması ve laikleşme gibi modern birtakım süreçlerin sonucunda ortaya çıkan, doğallıktan uzak yapay şeyler olduğu genel kabul olarak paylaşılmıştır. Özkırmı, modernistlerin bu ortak paydanın dışında fikir birliğine vardıkları neredeyse hiçbir konu olmadığının altını özellikle çizer. Dolayısıyla İlkçiler gibi birlikte ele almanın çok da doğru olmayacağını ve modernist bakışı benimsemiş isimlerin çalışmalarında öne çıkardıkları etkenlere göre üç başlık altında incelenmesi gerektiğini vurgular. Bahsi geçen bu üç etken “ekonomik dönüşüm”, “siyasi dönüşüm”, “toplumsal-kültürel” dönüşüm olarak karşımıza çıkar.⁶⁷

Özkırmı’nın yapmış olduğu bu sınıflandırmanın modernist kuramların anlaşılmasında kolaylık sağlayacağı bir gerçektir. Ancak bu çalışmada modernist bakışın üç başlık altında incelenmesi hem konu bütünlüğü açısından sapmaya sebebiyet vereceğinden, hem de üç etkenin de Türkiye’de tek parti dönemi ulus

⁶⁵ SMITH, Anthony D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*, Dost Kitabevi, Çev.: Sonay BAYRAMOĞLU, Hülya KENDİR, Ankara, s.28-29.

⁶⁶ SMITH, a.g.e., 2002, s.30.

⁶⁷ ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.102-103.

inşası süreciyle doğrudan ilişkilendirmesinin güç olacağından ötürü detaylı bir şekilde ele alınmayacaktır. Bunun yerine Türkiye’de ulus inşasını etkilediği düşünülen ya da kuramsal olarak ilişki kurulan araştırmacılar ve onların görüşleri paylaşılacaktır.

2.2.1.2.1. Ernest Renan: Ulus Nedir?

*“Sizinle birlikte, görünüşte açık olmakla beraber en tehlikeli yanlış anlamalara meydan veren bir fikri incelemek istiyorum”.*⁶⁸Bu ifade Ernest Renan’ın (1823-1892), 1882 yılında Sorbonne’da, “Millet Nedir?” başlıklı ünlü konferansını açarken kullanmış olduğu cümledir. Renan’ın ifadesi ile en tehlikeli yanlış anlamalara mahal verebilecek kadar önem arz eden “ulus” kavramı ve ona yüklenen anlamlar bu konferansın ana temasını oluşturmuştur. Renan konferans boyunca ulusun doğallığından taraf olan, o güne kadar yapılmış çalışmaları ve bu çalışmalarda delil olarak ortaya atılan birtakım argümanları (ırk, dil, din, menfaat, coğrafya) irdelleyerek karşı fikirlerini ortaya koymaya çalışır. Ulusun ne olduğuna dair görüşlerini sunmadan önce ulusun ne olmadığına dair fikirlerini sebepleri ile birlikte açıklar.

Renan, ilk olarak ırk kavramını ele alır ve ırkın kadim devirlerdeki kabilelerinde ve sitesinde birinci derecede önemi olabileceğini kabul eder. Ancak zaman içerisinde ırkın bir öneminin kalmadığını, bütün ırk ve milletlerin bir şekilde (savaşlar, barbar akınları, evlenmeler) karıştığını, dolayısıyla saf bir ırkın varlığından bahsetmenin mümkün olmadığından bahseder. Renan’a göre; *“Hakikat şudur ki, saf ırk yoktur ve devlet idaresini etnografik tahliller üzerine kurmak, onu mevhum bir hayale istinat ettirmek olur. En asil memleketler olan İngiltere, Fransa, İtalya, kanın en ziyade karışık olduğu memleketlerdir.”*⁶⁹ Ulusu Orta Çağa kadar götüren ve ırkların önemini ön plana çıkaran düşüncelerin aksine bugünkü milletlerin kuruluşunda ırk düşüncesinin hiçbir tesiri olmadığı gibi, çeşitli mücadeleler ya da antlaşmalar sonucu (Verdun Ant. gibi) devlet sınırlarının çizilmesinde dahi ırkın zerre kadar etkisinden bahsedilemeyeceğini belirtir. Bu konuda bir inat ve kibir haliyle ısrarcı olmanın yanlışlığını kendi ifadesiyle şu şekilde aktarır; *“... İnsanlık tarihi zoolojiden bambaşka bir şeydir. İnsanlık tarihinde ırk, kemirici veya kedi*

⁶⁸RENAN, E. (1946). “Millet Nedir?”, *Nutuklar ve Konferanslar*, Çev.: Ziya İhsan, MEB Yayınları, İstanbul, s.97.

⁶⁹RENAN, a.g.e, 1946, s.108-111.

cinsinden hayvanlarda olduğu gibi her şey değildir; dünyayı dolaşıp herkesin kafatasını muayene etmeye, son insanların yakasına yapışarak onlara: ‘sen bizim kanımızdansın; sen bize aitsin!’ demeye kimsenin hakkı yoktur.”⁷⁰

Renan, ırk hakkında söylediklerine benzer şeyleri dil için de söyler. Ona göre dil, toplumları birleşmeye davet eden bir unsurdur, ancak kesinlikle zorlamaz. Aynı dili konuşan Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere, İspanyol Amerikası ile İspanya’yı örnek gösteren Renan, aynı dili konuşmalarına rağmen bunların tek bir ulusu oluşturmadıklarını belirtir. İnsanda, dile üstün olan bir irade olduğunu söyler ve İsviçre’nin üç-dört dilin konuşulduğunu ancak bir bu durumun İsviçre halkının birlikteliğine bir engel oluşturmadığının altını çizer. Burada genel itibarıyla sağlanmış devlet otoritesi, dil benzerliğinden çok daha önemlidir. Renan ayrıca dil konusunda önemli bir tespitte bulunur; dillere atfedilen siyasi önem dillerin bir ırk alameti olarak görülmelerinden kaynaklanmaktadır. Oysa ki Almancadan başka bir dil konuşmayan Prusya’nın birkaç yüzyıl önce Slavca konuştuğu ne çabuk unutulmuştur. Hal böyle iken bir dil, bir ulusun mutlak belirleyicisi olamaz. Dolayısıyla ulusun bir parçası olan insan da, şu ya da bu dilin kafesine hapsedilmeden, şu ya da bu ırkın bir azası olmadan evvel düşünen ve maneviyatı olan bir varlıktır. Dile de ırka da gereğinden fazla önem verilmesi halinde Renan’ın ifadesiyle; “...muayyen bir kültürün duvarlarla çevrili dar muhitine kapanılır. Geniş insanlık alanında teneffüs olunan açık hava terkedilerek küçük vatandaş cemiyetleri içine kapanılır. Ruh ve zekâ için bundan kötü, medeniyet için bundan zararlı bir şey olamaz.”⁷¹

Renan’ın üçüncü olarak üzerinde durduğu kavram ise dindir. Renan’a göre din de, tıpkı dil ve ırk gibi bir ulusun oluşmasına yetecek bir temel teşkil edemez. Atina dini örneğinden yola çıkarak Atina’ya, onun koruyucularına, kanunlarına, adetlerine edilen ibadetten bahseden Renan, bu dinin tam anlamıyla bir devlet dini olduğunu söyler. O dönem için bahsettiği devlet dini öylesine önemlidir ki, iman etmeyen her kim olursa Atinalı sayılmaz ve kesin bir şekilde toplumdan dışlanırlardı. Ortaçağ’da da durum pek farklı sayılmazdı; Saint Marc üzerine yemin etmeyen bir kişi iyi bir Venedik vatandaşı sayılmaz ve toplumsal baskı ile karşı karşıya bırakılırdı. Renan, modern dönem ile birlikte bu sürecin geride kaldığını, artık ne

⁷⁰RENAN, a.g.e, 1946, s.110, 113.

⁷¹RENAN, a.g.e., 1946, s.114-116.

devlet dininin kaldığını ne de insanların yeknesak bir tarzda iman ettiğini söyler. Dolayısıyla her insan artık kendine göre, istediği şekilde ve zamanda ibadetini etmektedir. Renan’a göre bir insan ister Katolik, ister Protestan isterse de Yahudi olsun ve hatta hiçbir ibadette bulunmayan bir kişi olsun, bu kişi yine de Fransız, İngiliz ve Alman olabilmektedir. Sonuç olarak uluslar, Katolik ya da Protestan şeklinde ayırt edilmez bir hal aldıkları gibi, din de herkesin şahsı ve vicdanı ile ilgili bir husus haline gelmiştir.⁷² Kısacası din hiçbir kişi ya da yapının tekelinde olmadığı gibi, ulus olmanın da temel kriteri ya da tek kriteri değildir.

Renan, konferansında ulusun doğallığından taraf olan düşünürlerin en sık başvurduğu “menfaat birliğine” de değinmeden geçmez. Menfaat birliğinin insanlar arasında hiç şüphesiz önemli bir bağ teşkil ettiğini söyler ve hemen arkasından sorar; *“yalnızca menfaatler bir ulusu yaratmaya yeter mi?”* Cevabı yine kendisi veren Renan, menfaatlerin tek başına yeterli olamayacağını, hatta bahsedilen menfaat birliğinin bir ulus yaratmaktan ziyade, ticari antlaşmalar yaratacağını söyler. Milliyetin bir his tarafı olduğundan bahseden Renan, milliyetin aynı zamanda hem ruh, hem de vücut olduğunun da altını çizer.⁷³

Renan’ın konuşmasında son olarak değindiği ve bir ulusun oluşmasında yeterli bulmadığı kavram coğrafya veya esas üzerinde durduğu şekliyle toprak mevzudur. Nasıl ki ırk bir ulusu teşkil edemez, toprak da aynı şekilde bir ulusu teşkil edemez. Renan’a göre toprak; temel ya da taban olarak niteleyebileceğimiz, mücadele ve çalışma alanını ifade etmekten başka bir şey değildir. Ulus denilen o kutsal şeyin kuruluşunda insan her şeydir. Dolayısıyla maddi olan hiçbir şey bu kuruluşa yeterli gelmez. Renan’ın ifadeyle; *“bir ulus tarihin derin karışıklıklarından hasıl olan manevi bir varlıktır, toprak şeklinin tayin ettiği muayyen bir grup değil, manevi bir ailedir”*.⁷⁴

Yukarıda sırasıyla bahsedilen; ırk, dil, din, menfaat ve coğrafya gibi manevi varlığı teşkil eden unsurların tek başına bir ulusu yaratmak için yeterli olmadığı üzerinde durulmuştur. Ulus denilen şey çok daha karmaşık ve ifade edilmesi güç bir olgudur. Ulus her şeyden evvel *“bir ruhtur, manevi bir varlıktır.”* Bu ruhu ve manevi varlığı esas olarak iki şey oluşturur. Bunlardan ilki *“müşterek olarak zengin*

⁷² RENAN, a.g.e., 1946, s.116-118.

⁷³ RENAN, a.g.e., 1946, s.118.

⁷⁴ RENAN, a.g.e., 1946, s.119,120.

hatıralar mirasına konmaktır.” Ulus bugün bir anda ortaya çıkmış bir şey değildir. Ulus, geçmişte birlikte göğüslenmiş zorlukların, acıların ve fedakarlıkların, bugün de aynı hissiyatla yaşandığı karşılıklı bağlılık demektir. Bu bağlılık mazisinde yatan kahramanlıklar, büyük adamlar, şan ve şeref gibi pek kıymetli kaynaklardan beslenmektedir. *“Ecdada tapma en meşru bir ibadettir; bizi olduğumuz hale getiren ecdattır.”* Geçmişte yaşanan ortak şanları, şerefleri ve kutlu zaferleri idrak etmek ve bunların yanında aynı idraki sorumluluk ile yenilgileri, acı kayıpları da ulusun hafızasında yaşatması oldukça önemlidir. Çünkü; *“müşterek ıstırap, hazdan ziyade birleştirir. Milli hatıralar bahsinde, yaslar zaferlerden iyidir; çünkü onlar birtakım vazifeler yükler, müşterek cehitler emreder.”*⁷⁵

Ruhu ve manevi varlığı oluşturan ikinci önemli şey ise; *“birlikte yaşama rızası ve tüm olarak elde edilen mirası değerlendirmeye devam etme iradesidir.”* Birlikte göğüs gerilen zorlukların, acıların ve yine birlikte koşulan zaferler sonucu oluşan duygunun yarattığı büyük karşılıklı bağlılığın bir mazisi olduğu gibi bugün de elde tutulur, müşterek hayatın devamlılığı sağlayacak bir rıza ve istek olması gerekmektedir. Renan bu durumu; *“bir ulusun varlığı, tabiri hoş görünüz, her gün yapılan bir plebisittir”* şeklinde ifade eder. Ulus, ancak gerektiğinde insanların bütün bir toplum uğruna kendi haklarından ödün verdiği ölçü de var olacak ve ancak bu şekilde bir meşru zemine oturabilecektir.⁷⁶

2.2.1.2.2. Benedict Anderson: Ulusu Hayal Etmek

Modernist bakışın en çok referans alınan temsilcileri arasında belki de ilk sırada gelen Benedict Anderson'ın (1936-2015), özellikle 1983 yılında yayımlanan Hayali Cemaatler (*Imagined Communities*) adlı çalışması, akademik camia içerisinde milliyetçilik ve ulus kavramı üzerine çalışmalar yürüten araştırmacılar arasında, o güne kadar eşi benzerine az rastlanır bir ilgi ve akabinde çok yoğun eleştiriler ile karşılanmıştır. Tüm bu ilgi ve eleştirinin odağında Anderson'ın milliyetçiliğin yayılması ile iletişimin gelişmesini birbiriyle ilişkili bir şekilde ele alması yatmaktadır. Ona göre milliyetçilik, ulus inşası sürecinde doğrudan etkili olan bir araçtır ve iletişim ile birlikte bir katalizör etkisi göstererek yayılma gücünü daha da arttırır. Buradan da anlaşılacağı üzere ulusun “doğallığı” değil, yaratılmış bir şey

⁷⁵RENAN, a.g.e., 1946, s.120,121.

⁷⁶RENAN, a.g.e., 1946, s.122.

olduğu görüşü kabul edilmiştir. Anderson'ın ifadesi ile milliyet ve milliyetçilik özel bir kültürel yapım türüdür ve kuramının çıkış noktası olarak da bu gerçekliği esas alır.⁷⁷

Modernist bakışın genelinde hakim olan ulusun yaratılmış bir şey olduğu fikri Anderson'ın düşüncesinde de geçerliliğini korur. Anderson'ın tanımına göre; *“ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur.”* Buradaki ifade Renan'ın *“ulus bir ruhtur, manevi bir varlıktır”* görüşü ile de paralellik göstermektedir. Dünya üzerindeki ulusu teşkil eden en küçük örneklerde dahi bir kişinin, ulusun diğer üyelerini tanınması, onlarla tanışması ve hatta diğerleri hakkında bir fikir sahibi olması bile pek mümkün görünmemektedir. Ancak yine de her bir bireyin zihninde bir ulusun hayali ve o ulusa olan aidiyet duygusu yaşamaya devam edecektir.⁷⁸ Bu hayal edilmiş toplulukların ortaya nasıl çıktığı ve bu ulusun ortaya çıkmasında etkili olan koşul ve gelişmelerin neler olduğu konusu önemlidir. Bu konuya dair Anderson'ın öne sürdüğü görüşlere geçmeden önce, yine Anderson tarafından verilen, hayal edilmiş ulusun üç kabulü olan; “sınırlılık”, “egemenlik” ve “bir topluluk / cemaat” tanımlarına değinmek de faydalı olacaktır.

Ulusun hayal edilmesi, onun yapaylığına ve maneviyatına olan bir vurguyu ifade etse de, onun sonsuz sınırları olduğu anlamına gelmemektedir. Bu nedenle; *“ulus sınırlı olarak hayal edilir, çünkü belki de bir milyar insanı kapsayan en büyüğünün bile, ötesinde başka uluslara mensup insanların yaşadığı, esnek de olsa sonlu sınırları vardır. Hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez.”*⁷⁹ Ulus, kavram olarak Aydınlanma düşüncesinin toplum damarlarında dolaşmaya başladığı ve devrim fikrinin gür bir şekilde ifade edildiği, akabinde tüm gücünü ve meşruiyetini Tanrı'dan alan hanedanların tek tek yıkılmaya yüz tuttuğu bir çağda doğmuştur. Ulusun egemen olarak hayal edilmesi de bu sebepten ötürüdür. Anderson'ın deyişiyle; *“Tanrı'ya tabi olacaklarsa bile bu tabiiyetin doğrudan Tanrı'ya olduğu bir özgürlüğün rüyasını görürler. Bu özgürlüğün amblemi ve mihenk taşı egemen devlettir.”*⁸⁰ Mayasında barındırdığı “özgürlük” düşüncesi ancak bu şekilde anlam bulacaktır. Ulus, bir arada yaşanacak ve bir anlamda birbirlerine yoldaşlık edecekleri derin ve yatay bir yapıyı ifade etmektedir. Anderson'a göre bu

⁷⁷ANDERSON, a.g.e., 2017, s.18.

⁷⁸ANDERSON, a.g.e., 2017, s.20.

⁷⁹ANDERSON, a.g.e., 2017, s.21.

⁸⁰ANDERSON, a.g.e., 2017, s.21,22.

yapı ise içlerinde oluşabilecek tüm eşitsizlik ve sömürü bir yana, ulus bir kardeşlik ve yoldaşlık duygusuyla özdeşleşmiş bir topluluğu ya da bir cemaati işaret eder. İnsanların sınırlı hayaller uğruna çeşitli fedakarlıklarda bulunmasını ve hatta bu uğurda ölmesini sağlayan şey işte bu kardeşlik ve yoldaşlıktır.⁸¹

Hayal edilmiş ulusların ortaya çıkmasında birinci öncelik, kültürel alanda yaşanan gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Kültürel alanda yaşanan gelişmelerin arka planında, dinin (Katolik inancın) gerileyişi ve matbaadaki gelişmeler yer almaktadır. Anderson'ın ilk olarak üzerinde durduğu husus, dinin bariz şekilde gerilemesi ve dini toplulukların önemini yitirmesidir. Dinin gerilemesinde denizaşırı keşifler çok büyük bir etkiye sahiptir. Yeni yerlerin, çeşitli coğrafyaların ve farklı hayat tarzlarının tanınması, insanlarda hayata dair yeni bir anlam arayışına girişmesine sebep olmuştur. Bu keşifler neticesinde yeni inanç ve yaşayış tarzlarının benimsenmeye başlanması, birçok kadim inancı derinden sarmıştır. Ancak bu durum ölüm korkusu ve ölümsüzlük gibi kavramlardaki muğlaklığı halen giderememiştir. İşte tam olarak bu nokta da, “daha laik” başka bir çözüme kavuşma ihtiyacı, her zamankinden daha önemli bir hal almıştır. Çözüm ise açıktı; dini inancın zayıflaması ile oluşan boşluğu “ezeli geçmişten gelen, sonsuz bir geleceğe doğru yol alan” ulusun varlığı dolduracaktır. Bu çözüm insanların bir ulus uğruna ölmeyi kendi iradeleri ile nasıl kabul ettiklerinin de cevabını bir şekilde bizlere sunmaktadır. Uğruna ölmeye değer yüce bir amaç böylece bulunmuş olacaktır.⁸²

Ulusların, dini topluluk ve hanedanların yerini tek başına dolduracağını söylemek fazlasıyla iyimser bir yorum olacaktır. Zira bunu başarması için arka planda yardımcı olacak birtakım başka gelişmelerin olması ve bunların süreci kolaylaştırması gerekmektedir. İşte bu noktada bir başka önemli unsur olan; “kaderci ve tarih dışı bir zaman anlayışının terkedilmesi” karşımıza çıkar.⁸³ Anderson'ın, Aydınlanma ya da Devrimler Çağı olarak nitelediği döneme kadar her şeyin önceden ilahi bir güç tarafından belirlendiği, başka bir ifade ile kaderci anlayışın hüküm sürdüğü bir aşamadan, “türdeş, içi boş bir zaman” düşüncesinin benimsenmeye başladığı bir döneme geçiş söz konusudur. Bu yeni düşünceye göre tarih içinde yolculuk yapan ve geçmişten geleceğe doğru uzanan bir topluluk hayal etmek

⁸¹ ANDERSON, a.g.e., 2017, s.22.

⁸² ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.178.

⁸³ JAFFRELOT, C. (2018), “Bir Milliyetçilik Kuramı İçin”, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, İletişim Yayınları, s.33.

mümkün hale gelmiştir. Böylece bir kişi aynı topluluk içerisinde yer aldığı diğer kişiler ile hiç karşılaşmasa da, hatta onların adlarını dahi bilmese de, yine de kendisi ile aynı anda bir yerlerde bir şeyler yaptıklarından emin olacaktır.⁸⁴ Bu emin oluş Anderson'ı, bir ulusal topluluğun bireyleri arasındaki bağı sağlamlaştıracak bir başka gelişme olan kutsal dil Latince'nin önemini yitirmesi ve matbaadaki ilerlemeyi açıklamaya itecektir.

Anderson, ulusal bilincin oluşumunda en etkili unsurlar olarak kapitalizm ve matbaayı işaret eder. Ona göre dünya üzerinde ilk kapitalistleşen sektörlerin başında yayıncılık gelmekteydi. Kutsal dil olan Latince olarak yazılan eserlerin (bunların neredeyse tamamı Katolikliğin kutsal metinlerinden oluşur) satış kapasitesinin zirveye ulaşması ile bir doygunluk oluşmuştur. Bunun yanı sıra Latince bilen insan sayısının az olması sebebiyle satışların ve ulaşılan kitlenin sınırlı olması da yayıncıları başka arayışlara sürüklemiştir. Bu arayışların neticesinde yayınevleri yerel dillerde metinler basma yoluna gitmişlerdir. Böylece ekonomik anlamda bir genişlemenin önü açılırken, sosyal ve kültürel değişimlerin ilk tohumları ekilmiştir.⁸⁵

Bahsedilen tüm bu süreci hızlandıran ve milli bilinci güçlendiren üç aşamadan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki; Latincenin dini ve günlük konuşulan dil olmaktan çıkıp, önemini yitirmesidir. İkinci gelişme ise; kapitalist yayıncılık sayesinde Reform hareketinin büyük bir ivme kazanmasıdır. Bu ivmeyle birlikte reformist fikirler, henüz gelişmekte olan yerel dilleri kullanarak kendi mesajlarını daha geniş kitlelere ulaştırma imkanı bulmuştur. Son gelişme olarak ise belki de bir çocuğun emekleme safhasına benzetilebilecek yerel dillerin, siyasi otoriteler tarafından merkezileşmenin bir aracı olarak adeta seçilip, diğer dil ve lehçelere karşı egemen bir dil olarak büyütülmesi söylenebilir.⁸⁶

Sonuç olarak; yeni yayın dilleri sayesinde konuşulan halk dillerinin daha görünür ve ulaşılabilir hale gelmesi sağlanırken, dile yeni bir sabitlik kazandırılmıştır. Bu sabitlik ilerleyen zamanlarda millet bilincin pekiştirilmesi açısından oldukça önem arz edecek “eski çağlardan beri var olma” fikrinin sağlam temeller üzerine oturtulmasına katkı sunacaktır. Yeni yayın dilleri bir büyük katkıyı

⁸⁴ANDERSON, a.g.e., 2017, s.41.

⁸⁵BUÇUKCU, Ö. (2020). *Milliyetçilik / Tarih, Teori ve Temel Meseleler*, Ketebe Yayınları, İstanbul, s.90.

⁸⁶ANDERSON, a.g.e., 2017, s.54-56.

da, eski idari dillerden farklı olarak yeni iktidar dillerinin oluşturulmasına vermiştir.⁸⁷ Özetlemek gerekirse, kapitalist yayıncılık ve matbaa alanındaki gelişmeler halk dillerinin çeşitliliği ile birleşmesi neticesinde yeni bir ulusal topluluk şeklinin hayal edilmesi sağlanmıştır. Böylece ulusal topluluğun her bir üyesine, basın ve yayın aracılığıyla ulus bilinci kazandırılmış, aidiyet duygusunun ağır bastığı ve sınırlarının ancak dil ile çizilebildiği hayali bir cemaatin parçası olma fırsatı verilmiştir.

2.2.1.2.3. Ernest A. GELLNER: Yüksek Kültür

Ernest A. Gellner (1925-1995), ulusların da tıpkı devletler gibi birtakım şartlara bağlı olarak oluştuklarını belirtir. Bu nedenle ne devlet, ne de uluslar her dönemde ya da her türlü koşulda var olacaktır demek doğru değildir. Ayrıca ulus ve devleti oluşturan koşulları da aynı kefedeki değerlendirmek, bir başka yanılgı olacaktır. Dolayısıyla ulus da, devlet de, aynı şartlar altında, birbirlerinden bağımsız ve kendi koşullarının neticesinde oluşmuşlardır. Devlet, ulusun katkısı olmaksızın ortaya çıkarken, bazı uluslar da kendi devletlerinin gözetimi olmaksızın oluşmuşlardır. Gellner, ulusun oluşumunda etkili olan koşulların moderniteyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini söyler ve ulus ile modernleşme arasında doğrudan bir ilişki kurar. Bu kurulan ilişki ulusların doğal bir olgu olduğu değil, yaratılmış bir kavram olarak ele alınması gerektiğinin de bir göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında modern dünyaya ait olan uluslar, Gellner'e göre; insan dayanışmasının, inancının ve sadakatının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum insanların birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak kabul etmelerini gerektirirken, ancak aynı kültürü paylaşmaları halinde bir ulustan sayılabileceklerinin altını çizer.⁸⁸

Gellner, “ulusların olmadığı yerde ulusçuluk onu icat eder” görüşünü paylaşan düşünürler arasındadır.⁸⁹ Ulusçuluğu modern dünyadaki “sosyolojik bir gereklilik” hali olarak görür ve bir milliyetçilik kuramının temel hedefinin ise bunun neden böyle olduğunu açıklaması gerektiğini söyler. Bu gerekliliği yerine getirmek isteyen Gellner, işe insanlık tarihini; avcı-toplayıcı, tarımsal ve modern-endüstriyel toplumlar olarak üç evreye ayırarak başlar. Gellner, avcı-toplayıcı toplumlarda

⁸⁷ANDERSON, a.g.e., 2017, s.59,60.

⁸⁸GELLNER, E. (1992), *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev.: Büşra Ersanlı BEHAR, Günay Göksu ÖZDOĞAN, İnsan Yayınları, İstanbul, s.27,28.

⁸⁹BUÇUKCU, a.g.e., 2020, s.91.

merkezi bir siyasi gücün olmamasından dolayı, bu toplumlarda ulus ve ulusçuluğun görülmesinin de pek mümkün olmayacağı söyler.⁹⁰ Bu nedenle ilk olarak birçoğunda merkezi siyasi yapıların varlığından bahsedebileceğimiz tarım toplumlarını ele alarak başlar.

Gellner, ulusun ve ulusçuluğun temelinde ortak yüksek bir kültürün toplumun tümüne yayılmasını, toplumu tanımlamasını ve bir bütünleyici olarak da yönetimin bu ortak yüksek kültürü desteklemek zorunda kalmasını işaret eder. Gellner, bahsettiği bu yüksek kültürün tarım toplumlarında bulunmadığını, dolayısıyla ulusçuluk fikrinin de oluşmadığını belirtir. Tarım toplumunda kültür, daha çok yerel toplulukları belirlemek üzere yatay ya da dikey olacak şekilde ayrılmıştır. Bu ayrışma bir anlamda toplumsal statülerin bir tezahürü olarak görülmelidir. Bir tarafta aristokratlar, bürokratlar, askerler ve din adamlarından oluşan bir yönetici tabaka yer alırken; sayıca daha fazla olan tarım üreticilerinin yer aldığı bir kesim diğer tarafta yer almaktadır. Toplumun büyük bir kesimini oluşturan tarım üreticisi bu sınıf; ağırlıklı olarak kırsal kesimlerde yaşayan, çevresiyle iletişimi siyasi zorunluluklardan ziyade ekonomik ihtiyaçlardan kaynaklanan insanlardan oluşmaktaydı. Anlaşılabileceği üzere, yönetici sınıf “kültürel farklılaşmayı”⁹¹ diğer sınıflardan ayrılmak için kullanırken, tarım üretici sınıf ise kültürel açıdan türdeş olunmasına yönelik ne bir kaygı, ne de bir niyet gütmektedir. Mevcut bu sınıflar arasında özellikle okuryazarlık ve dil⁹² gibi birtakım koşulların etkisiyle oluşan derin uçurum, bölünmüş yapı ve dikey hareketliliğe izin vermeyen sert ve katı özelliklerin varlığı; ulus ve ulusçuluk fikrinin oluşmasının önündeki önemli bir engel olarak görünmektedir. Tüm bunların sonucu olarak kültür, ancak sınıfları birbirinden ayırma görevini üstlenmiş bir unsur olarak görülmelidir.⁹³

Endüstrileşmiş toplumlara gelindiğinde ulusçuluğun ve ulusun oluşmasına olanak sağlayan koşulların kendisini göstermeye başladığı görülmektedir. Tarımsal

⁹⁰ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.159,160.

⁹¹JAFFRELOT, “*Bazı Ulus Teorileri*”, a.g.e., 2018, s.57.

⁹² Tarım toplumlarında özellikle okuryazarlık, sınıfsal ayrımların belirginleşmesi açısından oldukça etkin bir rol oynamaktadır. Bunun en büyük sebebi ise, okuryazarlığın toplumun üst kesimini oluşturan ruhban sınıfında yaygın olması, daha alt sınıflarda ise neredeyse hiç görülmemesidir. Sınıflar arası derinleşmede bir başka belirleyici unsurun yine ruhban sınıfının baskın rol oynadığı; dil faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Halkın konuşmuş olduğu dilden farklı olarak dini ayinlerde başka bir dil kullanan ruhban sınıfı, böylece toplumsal ayrışmanın daha da derinleşmesine bir katkı daha sunmuştur. GELLNER, a.g.e., 1992, s.36-38.

⁹³ GELLNER, a.g.e., 1992, s.31-34, 41-43.

toplumlardan farklı olarak, endüstrileşmiş toplumlarda siyaset, toplum ve kültür arasındaki ilişkinin de değişikliklere uğrayarak, farklı bir boyuta kavuştuğunu söylemek mümkündür. Bu değişikliklerin en somut örneğini, insanların toplum içerisinde üstlendikleri rollerin niteliğindeki değişim ile görmek mümkündür. Tarım toplumunda sert ve katı haliyle sınıflar arası geçişe fırsat tanımayan yapı, endüstrileşen modern toplumla birlikte daha esnek ve insan seçimlerine bağlı olarak araçsal bir hale bürünmüştür. Bir başka deyişle modern öncesi dönemde toplumsal statüler doğuştan belirleniyorken, modern dönemde sonradan kazanılır hale gelmiştir. Okuryazarlık ve dil belirli bir kesimin tekelinde işletilen bir müessese olmaktan çıkıp evrenselliğe kavuşmuştur. Örgün eğitim ile birlikte kişi kendi kimliğini çizer duruma gelirken, aldığı eğitim sonucu yapacağı işte farklı kesimden çok sayıda insan ile bir iletişim ağı kurmak zorunda kalmıştır. Bu durum herkesin ortak bir dili konuştuğu, yaygın ve sağlam temeller üzerine inşa edilmiş bir iletişimin tüm toplumca benimsendiği; toplumsal ve siyasal bir yapının inşasını önemli bir gereklilik haline getirmiştir. Modern öncesi dönemde mevcut düzenin muhafazası için gerekli olmayan kültür, modern dönemde toplumsal hareketlilik, sınıflar arası geçişle birlikte gerekli bir hale gelmiştir. Tüm bu sıralanmış gereklilikler, endüstrileşmiş-modern toplumlarda “ortak yüksek kültürü” oluşturmuştur.⁹⁴

Gellner, ulusçuluğun modern-endüstriyel toplumun bir ürünü olduğunu söyler. Bu görüşünü de modern dönem için kullandığı “ulusçuluk çağı” ifadesi ile açıkça belirtir. Ona göre yalnızca ulusçuluk çağında uluslardan bahsetmek mümkündür. Modern dönem öncesi kültürel toplulukların çok az bir kısmı ulus olmayı başarabilmekteydi. Bahsi geçen bu kültürel topluluklar ise; “yabani”, kendiliğinden gelişmesi güç ve yönetilmeyen kültürleri ifade etmektedir. Modern döneme geçiş ya da Gellner’in tabiriyle “ulusçuluk çağına” geçişle birlikte “yüksek kültürler” ön plana çıkmaya başlamıştır. Gellner, yüksek kültürleri “bahçe kültürleri” olarak tanımlar. Bahçe kültürleri, devlet tarafından büyük bir özen ile beslenmekte ve korunmaktadır. Bahçe kültürlerinde görülen başka bir özellik ise, endüstrileşmenin bir sonucu olan kültürel türdeşliğin tüm toplum tarafından benimsenmesidir. Söz konusu olan kültürel türdeşliğin toplumda derinlere kök salması için de merkezileşmiş, güçlü ve etkin bir siyasi örgütlenmeye olan ihtiyaç

⁹⁴ GELLNER, a.g.e., 1992, s.57-62.

büyük önem kazanmıştır. Bu duruma en uygun siyasi örgütlenme şekli ise ulus-devlettir.⁹⁵ Ulus-devlet çözümünün bir çeşit sağlamasını yapan Gellner, devletin merkezileşmesini; eğitimin merkezileşmesine olan ihtiyacın bir sonucu olarak sunar. Ulus ise sınırsız ekonomik büyümeyi amaçlayan bir toplumu oluşturmak için, kendi üyelerine eğitimi sağlayabilecek en ideal siyasal birim olarak karşımıza çıkmaktadır.

96

Gellner'e göre ulusçuluk, ulusların bir ürünü olarak ortaya çıkmamış, aksine ulusların ortaya çıkmasında ulusçuluğun etkisi olmuştur. Ulusçuluk önceden var olan, tarihsel mirasın getirdiği çok sayıda kültürün içinden bir seçim yapar ve onları çoğunlukla tamamen dönüştürür. Bunun yanında ölü dilleri yeniden canlandırır, gelenek icat eder ve oldukça eski zamanlara ait olduğu sanılan bazı saf özellikleri tekrar gündeme taşır.⁹⁷ Özet olarak, Gellner'in ulus ve ulusçuluk üzerine yaklaşımı; ulus denen tohumun ekilmesi gereken en verimli toprakların; modern çağda kendi içerisinde bütünleşmeyi başarabilmiş ve ortak yüksek bir kültürün hüküm sürdüğü topluluklar olduğu düşüncesine dayanır ve bu tohumun çiçek açmasını sağlayacak can suyunun ise ulusçuluk olduğunu kabul eder.

2.2.1.2.4. Eric J. HOBSEAWM: Ulusu İcat Etmek

Eric J. Hobsbawm (1917-2012), ulusun modern döneme ait bir olgu olduğu konusunda, en az Gellner kadar kendisinden emindir. Bu görüşünün de bir tezahürü olarak modern ulusun ve onunla ilgili olabilecek her türlü kavram ya da olayın özünde “modernliğin” olduğunu savunur.⁹⁸ Ulus, kimi araştırmacılar tarafından iddia edildiği üzere ne asli, ne de değişmez bir toplumsal birimdir. Ulus, özgül ve tarihsel bakımdan yakın bir döneme ait bir olgudur. Dolayısıyla ancak belirli bir ulus, devletle ilişkilendirildiği ölçüde bir toplumsal birim olarak kabul edilebilir; aksi halde ulus ve onunla ilgili herhangi bir konudan bahsetmek yararsızdır. Ulusun yapaylığı konusunda da Gellner ile hemfikir olan Hobsbawm; ulusların bir sosyal mühendislik inşa süreci neticesinde oluşturulan yapılar olduğunu söyler. Hobsbawm, ulusları bir anlamda inşa eden araç olan ulusçuluk konusunda ise Gellner'le bir noktadan sonra ayrılmaktadır. Bu ayrışıkları nokta, ulusçuluğun öznesi olarak

⁹⁵GELLNER, a.g.e., 1992, s.95-109.

⁹⁶SCHNAPPER, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki*, Çev.: Ayşegül SÖNMEZAY, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.428.

⁹⁷GELLNER, a.g.e., 1992, s.105.

⁹⁸HOBSEAWM, a.g.e., 2017, s.30.

öncelik verdikleri kesimlerden kaynaklanmaktadır. Ulusçuluğun Gellner'in ifade ettiği gibi “tepede” yani yönetici sınıfça oluşturulduğunu kabul eden Hobsbawm, bu tepeden bakış açısının ulusçuluğun ve ulusun anlaşılmasında tek başına yeterli olmayacağını ve eksiklik doğuracağını söyler. Bu nedenle yapılması gereken aşağıdan bir bakış ile yani sıradan insanların varsayımları, umutları, ihtiyaçları, özelemleri ve çıkarları özelinde tekrar analiz etmektir.⁹⁹

Hobsbawm, ulusçuluğu dönemler halinde ele alır. Öncelikle 18. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkan ulusçuluk; kapsayıcı, bütünleştirici ve dönüştürücü bir karakter göstermektedir. Bu dönemdeki egemen olan ulusçu düşünce ulusu, devleti ve halkı eşit bir düzlemde bir araya getirerek birbirleriyle eş olarak görmektedir. Ortaya konulan bu eşitlik sayesinde ulus belirli bir toprak parçasına bağlanıyordu. Bu bağlantı neticesinde ise birçok ulus-devletin oluşmasının önü açılmış oluyordu. Ancak Hobsbawm bu noktada bir gerçeğin de altını çizer; 18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyılın ilk yarısında Avrupa’da çok az sayıda ulus-devletin var olması beraberinde bazı soru işaretlerini doğuracaktır. Bunlar; hangi Avrupa halkının bir devlet aşamasına geleceği ve mevcut devletlerden hangisinin ulus niteliği kazanacağı gibi sorulardır. Dolayısıyla her devletin ulusa, yine aynı şekilde her ulusun da bir devlete denk düşmeyeceği gerçeğiyle karşılaşılır.¹⁰⁰

Hobsbawm, doğabilecek tüm soru işaretlerini açıklığa kavuşturmak adına bir tarif ortaya koyar. Bu tarife göre; bir halkın ulus olma yoluna girmesi ve bir devlet kurabilmesi için belli bir eşiği geçmesi gerektiğini söyler. Söz konusu eşiğin geçilmesi için üç kriter vardır. Birinci kriter, ulusun mevcut devlet ile tarihsel bağı ya da oldukça eskiye dayanan ve yakın döneme kadar uzanan geçmişle bağlıdır.¹⁰¹ Bazen ulusun, devlet ve oluşturulan sistem ile entegre bir şekilde yaşaması ve mevcut durumun meşrulaştırılması adına ulus-devletler, kendi çıkarlarına uygun bir geçmiş daha özgün deyimle; bir “gelenek” icat ederler.¹⁰² İkinci kriterse, yazılı bir milli edebi ve idari dile sahip olan, yerleşik bir kültürel elitin var olmasıdır. İtalyan ve Alman halkları örneğini gösteren Hobsbawm, bu iki halkın kendilerini özdeşleştirecekleri bir devlet olmamasına rağmen, ulus olma gaye ve çabalarının

⁹⁹HOBSBAWM, a.g.e., 2017, s.26.

¹⁰⁰HOBSBAWM, a.g.e., 2017, s.36-43.

¹⁰¹HOBSBAWM, a.g.e., 2017, s.58.

¹⁰²HOBSBAWM, Eric J., RANGER, T. (2006). *Gelenekğin İcadı*, Çev.: Mehmet Murat ŞAHİN, Agora Kitaplığı, İstanbul, s.2.

ardında yatan gerçeğin dil olduğunu söyler. Üçüncü ve son kriter ise kanıtlanmış bir fetih yeteneğinin var olmasıdır. Bu kriterden üzümlere bahseden Hobsbawm, halkın kolektif varlığının bilincine varmasının en etkili ve kısa yolunun emperyalist bir halk olmaktan geçtiğini söyler.¹⁰³

Ulusçuluğun ilk döneminde (1870-1918) ulus kavramı olarak, devlete ya da siyasi bir yapıya göre değil; etnik ve dilsel kimliklere göre tanımlanmıştır. Böylece, ulusçuluğun ilk ortaya çıktığında göstermiş olduğu bütünleştirici ve birleştirici karakterin yerini dışlamaya ve ayırmaya meyilli bir karakter almıştır.¹⁰⁴ Yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmelerin bir neticesi olarak, ulusları “hayali” olarak icat etmenin yepyeni şekilleri ortaya çıkmış ve çok daha geniş bir sahada gelişme göstermeye başlamıştır.¹⁰⁵ Hobsbawm tarafından “ulusçuluğun zirvesi” olarak adlandırılan ikinci dönemde (1918-1950) ise ulusçuluk “anti-faşist” bir görünüm olarak hız kazanmıştır. Özellikle 1930’lardan sonra solun ağırlıklı olarak dile getirdiği “milli kurtuluş” söylemi, anti-faşist ulusçuluk tavrı için en uygun örnek olacaktır. Hobsbawm, ulusçuluğun son döneminde, yani 20. yüzyılın sonlarında ulusçuluğun daha çok bölücü ve parçalayıcı özellikler taşıdığını ve tarihsel açıdan eskisi kadar önemli olmadığını iddia eder.¹⁰⁶

Özetlenecek olursa, Hobsbawm’a göre uluslar, geniş halk kitlelerinin siyasette aktif olmasının eski düzene zarar vereceğine ve hatta yıkacağına dair endişeler taşıyan sınıfların icat ettiği gelenekler olarak görülmelidir. Dolayısıyla, ona tanımlanan amaç doğrultusunda geçmiş ile gelecek arasında bir bağ oluşturan ulus, kurulu düzeni koruyarak görevini en iyi şekilde yerine getirecektir.¹⁰⁷

2.2.1.2.5. Dominique Schnapper: Yurttaşlar Cemaati Olarak Ulus

Schnapper (1934-), ulusun ne olduğunu açıklamadan önce ulusu tanımlamadaki birtakım karışıklıklardan bahseder. Söz konusu karışıklık ulus ile etnik grubun yaygın bir şekilde aynı anlamda kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

¹⁰³HOBSBAWM, a.g.e., 2017, s.58,59.

¹⁰⁴HOBSBAWM, a.g.e., 2017, s.134-137.

¹⁰⁵ Söz konusu gelişmelerden en belirgin olanları; modernitenin saldırılarıyla tehdit altında kalan geleneksel grupların direnişi, gelişmiş ülkelerin şehirleşen toplumlarında hızla büyüyen ve geleneksellikten uzak sınıfların ortaya çıkması ve dünyanın dört bir yanındaki çeşitli halkların benzerlerine zor rastlanır göç hareketleri ve bu göçler neticesinde oluşan diasporalardır.HOBSBAWM, a.g.e., 2017, s.142-143.

¹⁰⁶ ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.146.

¹⁰⁷ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.147.

Bunun elbette makul bir gerekçesi vardır. Etnik grup olarak adlandırılan kavram, 13. yüzyıl gibi çok eski bir tarihten, çağdaş demokratik ulusun doğuşuna kadar geçen zaman boyunca “ulus” olarak tanımlanmıştır. Bunda ise “orta çağ uluslarından (etnik gruplar)” modern uluslara miras kalan ilk devlet kurumlarıyla, nispeten koruyabildikleri duygular oldukça önemli bir etkidir. Gerekçeler ne olursa olsun ulus, sıkça karıştırılan etnik gruplardan daha farklı bir tarihsel sürecin ve siyasal bir gerçekliğin ürünüdür. Etnik gruplar, uluslardan özerk bir siyasal örgütlenmeye sahip olmamalarıyla ayrılırlar. Dolayısıyla bir etnik grup ile ulusu birbirinden ayıran, herhangi bir nesnel özellikten ziyade insanları birbirine bağlayan bağın niteliğidir. İki kavram arasındaki tarihsel farklılık ise etnik grupları çok daha eski bir döneme götürebilirken, ulusun toplumsallaşma sürecinin bir sonucu olarak, yani modern çağın bir ürünü olarak doğmasıdır.¹⁰⁸

Schnapper, siyasal bir birim olarak tanımladığı ulusun her siyasal birimde olduğu gibi içte ve dışta olmak üzere iki görev üstlendiğini söyler. İlk görev içte, içine aldığı halkları kapsamaktır. İkinci görevi ise dışta, siyasal ulus birimleri arasındaki ilişkilere dayanan dünya düzeninde kendisine bir yer açabilmek için egemen olmaktır. Ulus, her ne kadar diğer siyasal birimlerle aynı görevleri üstlense de, onun diğer siyasal birimlerden bir farkı vardır. Bu farklılık ulusun; *“halkları, varlığıyla devletin içindeki ve dıştaki etkinliğini meşru kılan bir yurttaşlar cemaati”* olarak kapsamamasından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁹

Schnapper’e göre ulus, öyle birdenbire oluşup süren bir şey değildir; tam tersi “iç bütünleşme süreci” olarak adlandırdığı çok uzun bir sürecin neticesinde oluşmaktadır. İç bütünleşme sürecinin başarıya ulaşması ve “yurttaşlar cemaatine” uygun bir ortamın oluşması için, gerek toplumsal, gerekse de ekonomik birtakım koşulların varlığına ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaçları sağlayan ise hiç şüphesiz modernleşmedir. Schnapper’in düşüncelerinde modern bakış; ulusun yurttaşlık ile özdeşleştiği ve insanların sahip oldukları farklı kimliklerden arındırılmasını, hatta homojen bir toplumun oluşturulmasını hedefleyen bir bakışı ifade etmektedir. Dolayısıyla, dayatmaya odaklanmış bir vatandaşlık üzerinden yürütülen ulusal bütünleşmenin, ılımlı ve anlayışlı bir süreç olması beklenemez. Tam aksine ulusal bütünleşme çoğunlukla, ülke içinde kültürel ve siyasal özelliklerin göz ardı edildiği;

¹⁰⁸SCHNAPPER, *Yurttaşlar Cemaati / Modern Ulus Fikrine Dair*, 1995, s.33.

¹⁰⁹SCHNAPPER, a.g.e., 1995, s.33-37.

ülke dışında ise savaşlar yoluyla şiddetin ön planda olduğu süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, hiçbir siyasal yapı, yalnızca şiddet yoluyla ayakta duramaz. Schnapper'in deyiimiyle; *“Demokratik ulus oluştuğunda bu ulus-devletin kendine özgüllüğü, eyleminin yurttaşlar cemaati tarafından meşru kılınmasındadır.”*¹¹⁰

Yurttaşlık ruhu, Schnapper tarafından ulusallığın oluşturulması için üzerinde önemle durduğu şartlardan birisidir. Bu ruhun sağlanması için her şeyden çok ve ayrı bir yapı olarak bir kamu görüşünün ve beraberinde oluşacak bir kamu çıkarının varlığına ihtiyaç vardır. Bu kamu çıkarı mutlak şekilde özel çıkarlardan üstün olmadığı gibi, yeri geldiğinde özel ve diğer kolektif çıkarlarla da ters düşebilmektedir. Söz konusu yurttaşlık ruhu, yurttaşların kişisel çıkarlarından bağımsız ve işlerliğini kurallara uyulması gerektiği fikrinin tüm yurttaşlar tarafından paylaşıldığı bir siyasal alanı ifade etmektedir.¹¹¹

Schnapper, iç bütünleşme sürecinin ulus devletin dış etkinliğine bağlamanın yerinde bir karar olacağını söyler ve ekler: *“Bir ülkenin bir diğerine istencini dayatmakla sonuçlanan her siyasal başarı, içerideki saygınlığı güçlendirir...”* Ulusların dışta başka ülkelere kendi isteklerini dayatma arzusunu ve yine aynı şekilde başka ülkelerin de kendilerine dayatmaya çalıştığı isteklerini engelleme çabalarını göz önünde bulundurmadan, iç bütünleşme sürecinin tam olarak anlaşılması mümkün değildir.¹¹² Özellikle dıştaki gelişmelerin (siyasal birimler arası ilişkiler), iç dinamikleri dolaylı yoldan ve bazen doğrudan etkilediğini düşünecek olursak; yaşanacak en büyük gelişme savaşlar olacaktır. Bundan dolayıdır ki, *“uluslar genelde savaşların patirtısından doğar.”*Schnapper, savaşların devlet örgütünü ve eyleminin şeklini geliştirdiğini ve değiştirdiğini söyler. Bu iddiasını da Birinci Dünya Savaşı sonrasında demokratik uluslardaki devlet memurlarının sayısının artmasına ve devletin hem ekonomik hem de toplumsal yaşama müdahalesinin artmasını örnek vererek destekler.¹¹³

Diğer bir taraftan savaşlar, var olan etnik topluluğun veya siyasal birimlerin bilincinin uyanmasını ya da yeniden can bulmasını sağlar. Popüler bir tabir ile “dış güçlere” karşı verilen ortak bir mücadele; amacı ister bir tehlikeyi savuşturmak olsun

¹¹⁰SCHNAPPER, a.g.e., 1995, s.43-46.

¹¹¹SCHNAPPER, a.g.e., 1995, s.49.

¹¹²SCHNAPPER, a.g.e., 1995, s.49.

¹¹³SCHNAPPER, a.g.e., 1995, s.50.

isterse de gücünü yaymak olsun, “ben” bilincine sahip bir cemaatin doğmasına sebep olur. Ayrıca savaşlar, kişilerin etnik ya da siyasal topluluğa bağlanmasında yardımcı olan duyguların şiddetlenmesini sağlar. Ortak bir tehlike sebebiyle toplumsal örgütlenme ve askeri katılaşmanın güçlendirdiği dayanışma duygusu, yurttaşlar cemaati içerisinde hakim olurken; tikel bilincinin doğurduğu her türlü duygu ve düşünce yok olmaktadır.¹¹⁴

Özetlenecek olursa; modern ulusun kendisini tanımlayan en önemli özelliği; toplulukları bir yurttaşlar cemaati olarak bütünleştirebilmesi ve bu bütünleştirme sürecinde bir araç olarak kullandığı devletin tüm eylemlerini, yine bu cemaat ile meşru kılmasıdır.

2.2.1.3. Anthony D. Smith: İlkçi Bakış ve Modernist Bakış Arasında Bir Köprü

Anthony D. Smith (1939-2016), ulusların doğal bir şey olup her zaman var olduğunu ileri sürenler ile ulusların modern döneme ait olduğunu, dolayısıyla modernitenin bir sonucu olarak ele alınması gerektiğini savunanlar arasındaki gerilimi aşmak için “üçüncü bir yol” öne sürmektedir. Smith, modern ulusların seküler etnilerin varlığını sürdürdüğünü söyler. Smith, amacını; söz konusu modern ulusların etnik kökenlerine uzanarak, bir anlamda modernist bakış açısının yeni bir halini sunmak olarak ifade eder.¹¹⁵

Smith, “etnik kimlik” ile “ulus” arasında bir ayırma bulunur. Bu ayırma da üç temel başlık altında detaylandırarak yapar. İlk olarak; “etnilerin” uluslardan önceki varlığını sorgular, başka bir ifadeyle “ulusların etnik kökenine” ulaşmaya çalışır. Bunu yaparken “ethnie” ya da “etnik topluluk” kavramını ileri sürer. İngilizcede etnik topluluğu tam karşılayacak bir terim bulamadığı için; Yunanca karşılığı olan ve üstü kapalı bir şekilde soya dayalı temeli ima etmesine rağmen, daha geniş bir ifadeyle biyolojik ve soya dayalı farklılıklar yerine kültürel farklılıkları ortaya koyarken, aynı zamanda bir gruptaki kültürel niteliklerin benzerliğini ifade eden; “ethnos” terimini kullanıma daha uygun bulur. Modern Batı dillerindeki en uygun karşılığı olarak ise Fransızca “ethnie” terimini kullanır. Etnik topluluklar, kolektif bir özel adı olan, ortak bir soy miti ile birlikte, ortak tarih, ortak özel kültür, belli bir

¹¹⁴ SCHNAPPER, a.g.e., 1995, s.51,52.

¹¹⁵ SMITH, *Ulusların Etnik Kökeni*, 2002, s.38.

coğrafi bölge ile özdeşleşme ve dayanışma duygusunu taşıma gibi diğer insan gruplarından ayrılan birtakım niteliklere sahiptirler.¹¹⁶ Özkırımlı, bu niteliklerin ağırlıklı olarak öznel ve kültürel olduğunu, dolayısıyla topluluk üyelerinin bu niteliklere verdikleri önemin değişmesiyle topluluk öz bilinci ile üyeler arası dayanışmanın da değişeceğini ifade eder.¹¹⁷ Bu durum ise bize, etnik toplulukların insanlık tarihinin başlangıcından itibaren var olduğu görüşünün doğru olmadığını gösterir.

Etnik gruplar, tarihsel süreç içerisinde “birleşme” veya “bölünme” şeklindeki iki yolla oluşabilirler. Birleşme, gerek şehir devletlerinin bir araya gelmesinde olduğu gibi, gerekse de kavimlerin genişlemesindeki gibi, bir birimin diğer birim tarafından yutulması şeklinde gerçekleşebilecek bir durumu ifade etmektedir. Bölünme ise, dini görüş gibi ya da siyasi ve toplumsal birtakım nedenlerden kaynaklanabilecek bölünmeler neticesinde oluşabilecek farklı etnik grupların oluşumunu ifade etmektedir.¹¹⁸

Smith’in ikinci olarak üzerinde durduğu başlıkta, ulusların elle tutulur bir gerçekliğe dayanmayan ve “etnik çekirdek” olarak ifade ettiği bir temel üzerinde yükselen ve dolayısıyla tarihsel bakımdan yakın dönemlere ait bir olgu olduğu gerçeği üzerinde durur. Ulus olmaya geçişin kesin bir tarihle bağdaştırmanın çok güç olduğunu söylerken, kesin bir tarih belirleme uğraşının çok da gerekli olmadığını söyler. Ona göre üzerinde durulması gereken nokta, ulusların oluşumunu bu denli cazip kılan gelişmelerin neler olduğudur. Smith’e göre bu gelişmelerin birleştiği nokta Batı’da gerçekleşen “devrimler” dir. Soyo-ekonomik ve siyasal yapının bütününe derinden etkileyen bu devrimler; devlet yapılanmasından, uygulamalarına, toplumsal alışkanlıklardan, ekonomik sistemin dönüşümüne kadar radikal birçok değişime neden olmuştur.¹¹⁹

Devrimlerin, merkezileşen ve kültürel olarak homojenleşen devletlerin şekillendirilmesinde doğrudan ve dolaylı olmak üzere büyük etkilerinin olduğu bir gerçektir. Elbette bu etkiler her yerde aynı olmayıp, muhtelif zamanlarda ve dünyanın farklı coğrafyalarında çeşitli şekillerde kendisini göstermiştir. Devrimler

¹¹⁶SMITH, a.g.e., 2002, s.48-55.

¹¹⁷ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.214-215.

¹¹⁸ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017, s.213-214.

¹¹⁹ SMITH, a.g.e., 2002, s.172-177.

neticesinde doğumu gerçekleştiren uluslar, söz konusu bu farklı etkilerden payına düşeni almış ve hem içerik, hem de şekil bakımından farklı ulus tipleri olarak ortaya çıkmıştır. Smith, bu ulus tipleri arasından özellikle iki tanesinin üzerinde önemle durur. Bunlardan ilki; teritoryal uluslar olarak adlandırılan; temelini “kesin coğrafi sınırlardan” alan, meşruiyetini “yasallığa” dayandıran, bireyin ulusa “vatandaşlık” bağı ile bağlandığı ve ulusun her bir ferdi tarafından paylaşılan “ortak bir kültürün” olduğu ulusal toplulukları ifade etmektedir. İkinci ulus türü ise, etnik uluslar olarak adlandırılır ve ulus parçalı da olsa belirli aralıklarla bir toplumsal grup haline gelebilmiş, daha önceden var olan etniler üzerine kurulur. Etnik uluslar, bir folk temeline dayandırılır ve geçmiş bağlar her zaman belli bir öneme sahiptir. Etnik ulusçuluğun yolu “halka dayalı bir seferberlikten” geçer. Bunun anlamı etnik demografi temel birim olarak alınmış ve daha eğitilmiş ve daha bilinçli kesimler etkin kılınmıştır. Etnik uluslar, teritoryal ulusların aksine yasallığa değil, gelenek, görenek ve lehçeleri ikame ettirmeye eğilim gösterirler.¹²⁰

Smith’in üçüncü ve son olarak üzerinde durduğu başlık, modern uluslarda etnik bilincin devam ettiği ve hatta yenilediğidir. Smith uzunca bir süre, ilk küçük ölçekli toplulukların modernleşmenin ve onun getirdiği değişimlerin etkisiyle, bugünün “ulus-devletleri” gibi daha rasyonel ve merkezi birimlerin içerisinde eriyip kaybolacağı görüşünün paylaşıldığını söyler. Bu görüş nispeten küçük ölçekli olan toplulukların kendi aralarındaki bağların, büyük ulusu inşa etme çalışmalarının içerisinde emilip, dağılacağı inancını taşır. Ancak Smith’e göre etni veya etnik bağlar dağılıp yok olmadığı gibi, aksine sürekli ve bilinçli bir devamlılık halinde ve yenilenen bir olgu olarak modern uluslar içerisinde hayatını sürdürmektedir.¹²¹

Kısaca bahsedilecek olursa, Smith’e göre ulus, etnilerden ve etnik bağlardan izler taşıyan ve modern dönemde ulus-devlet çatısı altında buluşan, büyük toplulukları ifade eder. Her ulusun başlangıcında bir etnik kimlik yatmaktadır.¹²² Dolayısıyla, ulusu özellikle nüfus olarak çok daha geniş ölçekli, daha rasyonel ve gevşek bağları olan ve son kertede etnileri kapsayan bir topluluk olarak görebiliriz.

Milliyetçilik literatürüne girmiş, uluslar üzerine kuram ve yaklaşımlar ele alınmıştır. Bu çerçevede üç temel kuramın savunduğu fikirler ile temsilcilerinin

¹²⁰ SMITH, a.g.e., 2002, s.177-182.

¹²¹ SMITH, a.g.e., 2002, s.199-200.

¹²² SMITH, a.g.e., 2002, s.194.

yaklaşımları, “ulus” kavramının anlaşılması için belirli sınırlar gözetilerek incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında, seçilmiş olan ilköçilik (primordialism), modernist yaklaşım ve etno-sembolcü üçüncü yaklaşım¹²³, ulus kavramının tarihsel konumunun belirlenmesinde ve ulus inşa süreçlerinin anlaşılmasında bir rehber olarak görülmüştür.

Ulusun teorik kökenlerine dair ilk olarak ele alınan ilköçi (primordialist) yaklaşım, ulusu ve ulusçuluğu bir dönem ile sınırlandırmayıp, ilkel bağları ön plana çıkarmaktadır. Bu doğrultuda ortaya koyduğu varsayımlarda, yakınlık ve akrabalık ilişkilerine yaptığı vurgular ile ulusların doğal birer olgu olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, ulusların “verili” olduğuna, yani değişmez ve sabit olduklarına dikkat çeken ilköçiler, ulusçuluktan önce ulusların var olduğunu savunmuşlardır.

İkinci olarak ele alınan modernist yaklaşım, ulusçuluk ile ilgili çalışmalar arasında, en etkili ve geniş savunucuya sahip kuramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernist kuramın temel yaklaşımı, ulusçuluğun ve ulusun modern çağa ait bir olgu olduğu yönündedir. Modern çağda görülen; sanayileşme, şehirleşme, modern devletlerin ve yönetim sistemlerinin kurulması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, kapitalist sistemin ivme kazanması ve buna benzer sosyo-ekonomik birçok gelişme, ulusçuluğun doğmasında doğrudan etkili olmuştur. Modernist yaklaşıma göre, modern çağa ait olan uluslar; ilköçilerin bahsettiği gibi verili bir olgu olmayıp, duruma ve şartlara göre gelişim gösterip, değişebilmektedir. 18. ve 19. yüzyıllarda belirli teritoryal sınırlar gözetilerek, ulus-devletlerin oluşmaya başladığı görülmektedir. Bahsedilen bu dönem, ulusçuluk hareketleri üzerinden örgütlenen ve bir ulus kimliği yaratılarak, toplumsal grupların homojen bir şekilde, tek çatı altında toplanmaya çalışıldığı dönem olmuştur.

Son olarak ele alınan etno-sembolcü kuram, ilköçilik ve modernist kuramlara bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Hem ilköçi hem de modernist yaklaşımın yetersizliğinden dem vuran etno-sembolcü yaklaşım, etnisite ve kültürün ön planda olduğu varsayımlar ortaya koymuştur. Geçmişle bugün, gelenekle modernlik arasında bir süreklilik olduğuna dayanan etno-sembolcü yaklaşım, etnik bilincin,

¹²³ İlköçi, modernist ve etno-sembolcü kuramların birçok açıdan eleştirilmesi, varsayımlarındaki zayıf ve eksik yönlerinin irdelenmesi mümkündür. Ancak bu çalışmada, kuramların doğruluğunun sorgulanmasından ziyade, “ulus” kavramına yaklaşımlarının anlaşılması amaçlanmaktadır. Eleştirel bakış için bkz.: ÖZKIRIMLI, a.g.e., 2017.

etnik bağların ve etnik kimliklerin varlığının, modern dönem uluslarındaki devamlılığına dikkat çeker.

Genel olarak bakıldığında, her üç kuramın da üzerinde tartıştığı konuların merkezinde; ulusların tarihsel süreç içerisindeki konumunun belirlenmesi ve oluşumundaki sebeplerin tespiti yer almaktadır. Ulusların oluşumuna dair her bir yaklaşımın üzerinde durduğu koşullar ve şartlar, ortaya çıktıkları dönemin toplumsal, siyasi ve ekonomik durumlarından etkilenerek, farklılıklar göstermektedir. Söz konusu bu farklılıklar ulusların, başta kültürel olmak üzere siyasi ve toplumsal olarak muhafazasında belirleyici olurken, henüz inşası tamamlanmamış uluslar için izlenecek yolları belirlemektedir. Bir sonraki başlıkta ulus inşası kavramı ele alınacak olup, modern bir ulus inşasında etkin olan unsurlar açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.2. Ulus İnşa Edilmesi

2.2.2.1. Ulus İnşası Süreci ve Kavramı

19. yüzyılın sonlarına doğru ulusçuluk, “ulus” kimliğini esas alan modern devletleri kurmak veya hali hazırda böyle olan devletlerin devamlılığını sağlamak amacını güden bir doktrin olarak etkinliğini dünya genelinde göstermekteydi. Bu doktrinin temel prensiplerinden, belki de en önemlisi devlet sınırları ile “ulusal” bir topluluğun sınırlarının örtüşmesi gerektiği düşüncesidir. Başka bir ifadeyle; “her ulusun ayrı bir devlet kurmaya hakkı olduğu” düşüncesi ulusçuluğun temel prensiplerinden birisiydi. Bu düşüncenin arka planında ise siyasi yönetimin en doğal ve en uygun toplumsal biriminin “ulus” olduğu ve her ulusun da kendi kaderini tayin etme hakkına haiz olduğu düşüncesi yatmaktadır. Buradan hareketle de en ideal siyasi örgütlenme şekli “ulus-devlet” olarak kabul edilirken, her egemen devletin bir tek ulusunun olması gerektiğinin altı çizilmektedir.¹²⁴

Egemen bir ulus-devlet çatısı altında, bir tek ulusun oluşturulması çeşitli zorlukların üstesinden gelinerek mümkün olabilecek bir süreçtir. Ortak kültür, dil, tarih, gelenek ve benzeri unsurlar üzerine kurulan ya da kurulmaya çalışılan topluluk içerisindeki her bir ferdin kendisini ulusun bir üyesi olarak görmesi önemlidir. Ancak bu tek başına yeterli değildir. Bunun yanı sıra başka fertleri de bu ulusun üyesi

¹²⁴ERDOĞAN, M. (1999). “Milliyetçilik İdeolojisine Dair”, *Liberal Düşünce*, 4 (15), Ankara, s.90.

olarak kabul edip, aynı ulusun parçası olduklarına dair ortak inancı beslemeleri gerekir. Çünkü; *“Bir toplumsal oluşumun kendisini ulus olarak yeniden oluşturabilmesi, ancak bireyin doğumundan ölümüne dek bir gündelik pratikler ve aygıtlar ağıyla bir homo nationalis olarak kurulabilmesiyle mümkündür.”*¹²⁵

Ulus inşası kavram olarak, iki anlamı ifade etmektedir. İlk olarak ve en genel ifade şekliyle; çok uzun bir sürece yayılan ve başlangıcında çok da sıkı bağlara sahip olmayan toplulukları, ulus-devletin ortak bir topluma dönüştürmek adına harcadığı çabayı ve beraberinde oluşan tüm sosyo-politik gelişim sürecini ifade eder. Bu süreç sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal ve daha başka dinamiklerle iç içe ilerleyebilir, ancak bu durum sürecin sonunda kesin bir zaferin olduğunu bize göstermez. Çok bilinmeyenli bir denklem olarak; sosyo-ekonomik ve kültürel bütünleşmenin yanı sıra, siyasi merkezileşme, bürokratik ve askeri boyunduruk, demokrasinin kurulması, ortak vatandaşlığın kurumsallaşması ya da etnik temizlik gibi aşırı uçtaki eylemlerin sürecin içerisine dahil olması her şeyi farklı bir boyuta taşıyabilir. İkinci olarak ulus inşası, özel bir politik hedefe ulaşmak için bir strateji oluşturmak şeklinde tanımlanabilir. Bu tanıma göre ulus inşasının amacı, belirli bir ulus-devlet çatısı altında işler hale gelecek bir sosyo-politik yapının temellerini atmak ya da zaten var olan böylesi bir yapının sürekliliğini sağlayabilmektir.¹²⁶

Hippler, öne sürdüğü iki anlamlı ulus inşası kavramının zamana, işleyişe ve sonuçlarına göre oldukça farklı yönelimleri olmasına rağmen, tüm ulus inşa süreçlerindeki istisnasız üç ön koşuldan söz eder. Bunlardan ilki, birleştirici ve ikna edici bir ideolojinin oluşturulmasıdır. Bu sayede bir “ulus” yaratılması mümkün olabilecektir. Yaratılan ulus topluluk içerisindeki her bir fert için tek sadakat merkezi, bir başka deyişle ortak aidiyet duygusunun tek sığınağı haline gelecektir. Aksi bir durumun gerçekleşmesi yani tek bir ulus kimliği dışında farklı kimliklerin varlığını sürdürmesi, aidiyet duygusunun herhangi bir zamanda, farklı adreslere kayabileceği şüphesinin varlığına işaret eder. Bu durum ise ulus inşasının başarıya ulaşmasının önündeki en büyük sorun olacaktır. Ulusal kimlik yerine aşiret, kabile ya da etnik herhangi bir gruba bağlılığın ya da aidiyetin öncelik taşıdığı bir toplumda ulus-devlet istikrarsız ve güçsüz olmaya mahkumdur. Dolayısıyla ulus inşası, ancak

¹²⁵BALIBAR, E., WALLERSTEIN, I. (1993).*İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*, Çev.: Nazlı ÖKTEN, İstanbul, Metis Yayınları, s. 117.

¹²⁶HIPPLER, J. (2005).*Nation-building / A Key Concept for Peaceful Conflict Transformation*, Çev.: Barry Stone, Ed.: Jochen HIPPLER, Pluto Press, London, s.6.

bütünleştirici bir ideolojiden kaynaklanıyorsa veya bunu belirli bir noktadan ürettiyorsa uzun vadede başarılı olacaktır.¹²⁷

Ulus inşasının ikinci ön koşulu, birbirine zayıf bağlarla bağlı olan grupların toplumla bütünleşmesidir. Farklı aşiret, kabile, etnik ya da etno-dinsel bir gruptan gelen toplulukların ortak bir ulusa ait olduklarına ikna edilmeleri, hatta bu ikna sürecinin toplumsal gerçekliklerle de desteklenmesi oldukça önemlidir. Toplumsal bütünleşmenin sağlanması için mevcut iletişim kanallarının desteklenmesi ve ilave iletişim yollarının açılması için girişimlerde bulunulması da bir başka önemli husustur. Özellikle modern dönemle birlikte daha çok önem kazanan iletişimin toplum içerisindeki grupların kendi aralarında kullandıkları bir araç olmaktan çıkartılması ve toplumun geneline yayılması başarılı ve kalıcı bir ulus-inşası için önemli bir gerekliliktir.¹²⁸

Ulus inşasında üçüncü ön koşul ise, tüm bu süreci sürdürebilecek ve gerektiğinde kontrol edebilecek güce haiz bir devlet aygıtının geliştirilmesidir. Hippler, bir toplumun müşterek bir zeminde bir araya gelmesini ve ortak bir bilince sahip siyasi bir topluma dönüşmesini sağlayabilecek yegâne gücün devlet olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle ulus inşasını bir noktada devletin inşası olarak görmemiz ve devleti merkezi bir konuma yerleştirmemiz yanlış olmayacaktır. Söz konusu devlet inşası ise, devlet aygıtını daha işlevsel bir duruma getirecek etkin bir mali sistemin oluşturulmasına, ülke geneline yayılmış meşruiyetini kanıtlamış bir polis teşkilatına, hukuk sistemine ve tüm bunları idare edebilecek bir yönetim aygıtı örgütlenmesine ihtiyacı vardır.¹²⁹

Bir inşa süreci olarak ele alınması gereken “kurgusal etniklik”¹³⁰ ya da ulusu, birden fazla kolonu olan bir binaya benzetebiliriz. Her bir kolon inşa sürecinin bir unsurunu sembolize eder. Söz konusu bu kolonlar ise zaman, topografya ve siyasi örgütlenme şekline göre bir eksik ya da bir fazla olarak karşımıza çıkabilir.

¹²⁷HIPPLER, a.g.e., 2005, s.7-8.

¹²⁸HIPPLER, a.g.e., 2005, s.8-9.

¹²⁹HIPPLER, a.g.e., 2005, s.9.

¹³⁰ Balibar'ın ulusal devletin kurduğu cemaate verdiği isimdir. İfadeyi bir “türetme” anlamında kullanırken, hukuksal geleneğin *persona ficta*'sı olarak düşünülmesini gerektiren karışık bir ifade olarak görür. Ona göre, hiçbir ulusun doğal olarak etnik temeli yoktur, fakat toplumsal oluşumlar uysallaştıkça, içerdikleri, paylaştıkları ya da hükmettikleri topluluklar da “etnikleşir”; yani sanki kendiliğinden bir ilk kimliğe, kültüre, çıkarlara sahip olan, bireyleri ve toplumsal koşulları aşan doğal bir cemaat oluşturmuşçasına geçmişte ya da gelecekte temsil edilir hale gelir. BALIBAR, WALLERSTEIN, a.g.e., 1993, s.121.

Wallerstein, ulus inşa etmek için çizdiği yol haritasında dört temel unsuru ön plana çıkarır: Kurallar koymak, dil birliği, eğitim ve ırkçılık.¹³¹ Yine bir başka yol haritası niteliği gösteren sıralamayı Sadri Maksudi Arsal yapar. Arsal’a göre, “kavim-milleti” oluşturan dokuz şarttan bahsetmek mümkündür. Bu dokuz şartı şu şekilde sıralar: Aynı hakimiyete ve aynı hukuka tabilik, kalabalık nüfus, saha birliği, aynı sahada uzun istiklal devri, lisan (dil) birliği, örf ve adetlerin birleşmesi, dini inançlar, milli seciyenin (karakterin) yaratılması ve ırki maya.¹³² Gerek Wallerstein’ın ortaya koyduğu unsurlar, gerekse de Arsal’ın bahsettiği şartların, ekseriyetle Türkiye’deki uluslaşma süreci içerisinde değerlendirilmesi olası bir durum olmadığı gibi, bazı unsurların karşılığı dahi olmayacaktır. Dolayısıyla, tüm bu unsurlar ve şartlar arasından; aynı kurallar koymak ya da kurallar koymak, dilde birlik sağlanması, eğitim ve saha birliği gibi unsurlarının Türkiye’deki uluslaşma süreci özelinde ele alınması daha uygun olacaktır.

2.2.2.2. Ulus İnşasının Unsurları

2.2.2.2.1. Kurallar Koymak

Ulus inşa etme projesinin ilk adımı, siyasi bütüne mensubiyete ilişkin açık hukuki tanımlar yapmaktır. Hukuki tanımlardan kastedilen ise toplumsal görev ve yükümlülüklerin açıklandığı, düzen ve istikrar ile birlikte meşruiyetin sağlanmasına yönelik oluşturulan kurallar bütünüdür. Bu kuralların konulmasındaki amaç, kendi içerisinde dil, din ve ırk gibi çok çeşitli kişi ve grupları barındıran toplumu, bir birlik kalıbı içerisine yerleştirmek ya da başka bir deyişle etnik ve yerel kimliklerin yerine ulusal bir kimlik yaratmaktır. Yaratılan ulusal bir kimlik sayesinde, devletin kendi sınırları içerisindeki göçmenler dışında kalan, yani “normal olarak” yerleşik olan herkes birer yurttaş statüsüne kavuşabilecektir.¹³³

¹³¹WALLERSTEIN, I. (2009).*Liberalizmden Sonra*, Çev.: Erol ÖZ, Metis Yayınları, İstanbul, s.130-131.

¹³² Arsal, “kavim-millet” ve “tarihi millet” olmak üzere iki millet türünden bahseder. Arsal’a göre, kavim-millet, medeniyet bakımından kabilelerin birleşmesi safhasında bulunan, henüz devlet kuramamış olan zümrelerin, bir devlet içinde ve aynı hakimiyet altında birleşmesi neticesinde oluşmuş bir etnolojik küttedir. Tarihi millet ise, kavim-millet gibi kabilelerin birleşmesinin bir ürünü olmayıp, tamamen “millet” olarak teşekkül etmiş, devlet kurmuş milletleri temsil etmek suretiyle yaratılmış ve insanlık tarihinde büyük rol oynamış milletlerdir. Arsal, İki millet türünün oluşmasında bazı farklılıklara rağmen aşağı yukarı aynı şartların etkili olduğunu söyler. ARSAL, Sadri M. (2018).*Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Yayına Haz.: Gönül PULTAR, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.79,80.

¹³³WALLERSTEIN, a.g.e., 2009, s.130.

Vatandaşlık ya da yurttaşlık, modern devletlerin bireyleri yerel ve ulus öncesi topluluklara olan bağlarından kopararak, kendi bünyesinde birleştirme projesine dayanır. Ulusun inşa edilmesi, toplumun tüm fertlerinin bir devlet etrafında birleştirilmesi ve evrensel hakların tanınmasıyla “eşitliğe dayalı” bir toplumsal düzenin sağlandığı ölçüde başarıya ulaşabilecektir. Yurttaşlık kavramının öne çıkan iki yönü bulunmaktadır. İlk olarak yurttaşlığı toplumsal bir çevreleme düzeni olarak kabul edecek olursak, ulusal topluluğun üyesi kimliğiyle kimin içeride, kimin dışarıda bırakılacağını belirlemede rol oynayacağını söyleyebiliriz. İkinci yön olarak ise, topluluğun tüm fertlerine birtakım hak ve yükümlülükler getirir. Buradaki hak ve hükümlülüklerin içeriği ve niteliği bakımından, siyasal rejimler arasında farklılıklar gösterebileceği gerçeğini de göz önünde bulundurmak gerekir.¹³⁴

Yurttaşlık, devlet ile topluluğun fertlerini “karşılıklı yükümlülük” esasına dayanan birtakım soyut ağlar aracılığıyla bağlar. Söz konusu yurttaşlık, fertlere devlete karşı sadakatle ve itaatle bağlı kalma görevini yüklerken, buna karşılık olarak devletin de fertlere karşı adalet, refah, gönenç, yardım ve koruma gibi birtakım hususları sağlamakla mükellef kılar. Ayrıca yurttaşlık, devletin belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan ve üzerlerinde denetim sahibi olduğu fertlere tanıdığı sivil, toplumsal ve bilhassa siyasi haklar bütünüdür. Söz konusu karşılıklı yükümlülükler egemen bir devlete bağlanmayı işaret ederken, haklar bütünü olarak kavranan yurttaşlık kavramı hem yönetilenlerin haklarını, hem de yönetenlerin meşruiyetini sağlayan “siyasi özgürleşmeyi” vurgular. Yurttaşlık, bir ulus-devlet çatısı altında tahayyül edilebildiği gibi, ancak ulus-devletin sağlayabileceği yürütme, yasama ve yargı işlevlerinin ulusal bir hükümet elinde merkezileştiği ve tüm yetişkin yurttaşların eşitliğine dayalı siyasi katılımına fırsat veren siyasi sistemin bir parçası olarak da görülmelidir.¹³⁵

2.2.2.2.2. Dilde Birlik

Bir ulusun, birliğine ve bölünmezliğine dayanan milliyetçi birlik fikri; kültürel ve siyasi türdeşlik oluşturmak adına, bütün aracı organ ve yerel farklılıkların çoğunlukla zor yoluyla ortadan kaldırılmasını normalleştirmiştir. Yerel farklılıklardan sıyrılıp bir bütün olabilmek önemli olduğu kadar, meşruiyet açısından

¹³⁴ GÜLALP, H. (2015).“Millete Karşı Vatandaşlık”,*Vatandaşlık ve Etnik Çatışma / Ulus-Devletin Sorgulanması*, Haz.: Haldun GÜLALP, Çev.: Ebru Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul, s.12-13.

¹³⁵LECA, a.g.e., 1998, s.11-15.

nasıl yaptığınız da oldukça önemlidir. Dolayısıyla meşruiyetini “siyasi kültürün” ve “siyasi topluluğun” yaratıcısı rolünü üstlenmiş, bir devlet tarafından gerçekleştiriliyor olması hepsinden önemlidir. Ulusun birlikteliğini perçinleyecek ve tüm bu süreci işletecek olan en temel öge ise “dil birliğinin” sağlanmasına bağlanmaktadır. Öyle ki tek bir dilin, ulusal (milli) bir dil olarak toplum geneline benimsetilmesi, milliyetçi ideolojinin sloganlarının, fikirlerinin, sembollerinin ve seremonilerinin geniş bir tabana yayılmasında büyük öneme sahiptir. Ayrıca dilde birlik oluşturulması, toplumun tüm tabakalarının (seçkinler ve sıradan insanlar bilhassa) genel özlem ve duyguda müşterek bir zemine kavuşmalarına ve böylece aynı ulusal hedef ve çıkar için ortak hareket etmelerine olanak sağlayacaktır.¹³⁶

Dil birliği, özellikle ulus-devletler için siyasi ve ekonomik işlerin idare edilmesi bakımından çok fazla kolaylık sağlar. Egemenlik hakkının halka verilmesiyle birlikte, halkın siyasi yaşamda etkin bir şekilde söz sahibi olmasının önü açılmıştır. Bu durum siyasi katılım başta olmak üzere, halkın egemenlik haklarını savunabilecekleri her yerde ve aşamada etkin rol almaları anlamına gelmektedir. Bu nedenle siyasi düzen içerisinde belli bir işlerliğin sağlanması adına ortak bir dilin zorunlu kılınması büyük bir önem kazanmıştır. Bu ortak dil sayesinde hem idari kolaylıklar sağlanmış olacak, hem de modern dünyanın günlük işlerinde oluşabilecek iletişim sorunlarının da önüne geçilmiş olacaktır.¹³⁷

Dil birliğinin öneminin kavranması ulus inşası için temel bir adım olacaktır. Ancak dilsel birliği gerçekleştirmek için, ulus devletlerin birtakım aşamalardan geçmeleri gerekecektir. Öncelikle devletin tüm faaliyetlerinin tek bir dilde yürütülmesi zorunlu hale getirilir. Daha sonraki adım ise dilin birleştirilmesine dair bilimsel faaliyetlerin bizzat devlet tarafından yapılması ya da bu tür faaliyetlerin desteklenmesini sağlamak olmalıdır. Söz konusu ulus devletler, özellikle inşa etmeye çalıştıkları ulusa köken olarak bir meşruiyet kaynağı yaratmak için birtakım dil tezleri üretebilir ve bu tezi beslemek adına yapılan tüm çalışmaları teşvik edebilirler. Kontrolü daha da ileri taşıyarak, ulusal akademiler kurarak; sözlükler üzerinde ve dolaylı olarak sözcükler üzerinde bir tahakküm kurabilirler. Tüm mekanizmaların

¹³⁶ SMITH, Anthony D. (2017), *Mili Kimlik*, Çev.: Bahadır Sina ŞENER, İletişim Yayınları, İstanbul, s.120-125.

¹³⁷AYGÜL, H. (2008). “*Türk Modernleşme Sürecinde Dil Olgusunun Sosyolojik Analizi*”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SBE, Isparta, s.73.

sonunda ise, sıra ülke sınırları içerisinde farklı dilleri konuşan gruplara “seçilmiş dilin” dayatılmasına gelecektir.¹³⁸

2.2.2.2.3. Eğitim

Ulus inşasının bir başka önemli adımı eğitim ve askerlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimin ve askerliğin bir başlık altında verilmesinin öncelikli sebebi; okul ve ordu müesseseleri aracılığıyla her ikisinin de ulus inşası sürecinde, bireyden yurttaş yaratılması için “eğitim” görevini üstlenmiş olmasıdır. Evrensel, standartlaşmış ve örgün eğitim, modern toplumun etkin bir şekilde işleyişinde oldukça önemli bir role sahiptir. Gellner, söz konusu bu rolün gerekçesinde; modern toplumun üretim modelinin böylesi bir örgün eğitimi zorunlu kılmasından kaynaklandığını söyler. Yerel toplulukların (aile, aşiret, kabile gibi) üstlendiği eğitim modelinden farklı olarak, “merkezi yöntem” olarak adlandırdığı; toplumun genelini kapsayacak ve genç insanları hayata hazırlayabilecek, eğitim süreci sonunda onları kendilerine düşen görevleri ifa etmek üzere topluma iade edeceği bir eğitim veya talim-terbiye merkezinin oluşturulmasının önemini vurgular.¹³⁹

Yüksek teknolojilerin kullanılmaya başlanması ve sürekli büyüme beklentisi içinde olan, bir tarafta birbirlerine yabancı insanlar arasında standart bir konuşma dilini zorunlu kılan ve diğer yandan da hareketli iş bölümünü gerektiren bir toplum oluşmuştur. Dolayısıyla böyle bir toplumun sürdürebilirliği ve bütünlüğü için tamamen topluluklar veya yerel topluluklardan bağımsız bir eğitim sistemine dayanması büyük önem arz etmektedir. Daha açık ifadeyle; bir bireyin ait olduğu yerel bir grup var ise; bu grup tarafından değil, uzmanlar tarafından eğitilmelidir. Ulusun, her bir ferdinin iş bulabilmeleri ve manevi vatandaşlık haklarının tamamını etkin bir şekilde kullanabilmeleri buna bağlıdır. Söz konusu eğitim ise ancak modern devletin okullarında verilebilir.¹⁴⁰

Eğitim aracılığıyla bireyler, belli bir toplumsal grubun ya da topluluğun siyasal değerlerini, inançlarını ve davranış şekillerini edinirler ve söz konusu toplumsal yapı ile bütünleşirler. Tüm bu süreç ise siyasal eğitim ya da “siyasal toplumsallaşma” olarak adlandırılır. Amaçlı ya da amaçsız her türlü eğitim ve

¹³⁸WALLERSTEIN, a.g.e., 2009, s.131.

¹³⁹GELLNER, a.g.e., 1992, s.62-64.

¹⁴⁰GELLNER, a.g.e., 1992, s.70-71.

öğretimi kapsayan bu süreç, eğitimi insanlığın temel bir etkinliği olarak görür ve eğitim için oluşturulmuş kontrollü mekanlar olan okullarda, hazırlanan resmi programlar (müfredat) çerçevesinde toplumsal, siyasal ve kültürel değerlerin iletilmesi görevini üstlenir.¹⁴¹

Gellner'in deyiimiyle “evrensel üst kültür çağının” bir gereği olarak, her ulus devlet modern çağın gerisine düşmemek ve üst kültürün oluşturulması için, “eğitim” görevini kendisi üstlenerek, tek merkezden yürütmek zorundadır. Devlet ve özel okul ayırımına da bu noktada değinen Gellner, eğitim programları ve denetlemeler aracılığıyla özel okulların da tek merkezden yürütülen eğitim anlayışına ters düşmeyeceğini belirtir. Yurt genelinde yaygınlaştırılan “ulusal eğitim” sayesinde, yerel, dini veya etnik kimliklerin üzerinde bir “üst kimlik” üretilir. Bu üst kimlik, bireylerin diğer insanlar tarafından kabul görebilmeleri, toplum içinde bir yer edinmeleri anlamına gelmektedir.¹⁴² Eğitimin öneminin anlaşılması üzerine, modern ulus-devletin önemli özelliklerinden olan ve Weber'in üzerinde önemle durduğu “meşru şiddet tekelinin”¹⁴³ yanı sıra “meşru eğitim tekelinin” de ele geçirilmesi büyük önem kazanmıştır.¹⁴⁴

Eğitim genel olarak okullarda ve siyasi otoritenin kurmuş olduğu diğer eğitim kurum ve kuruluşlarında, ulus inşa etmek ve bu ulusun her bir ferdine ulusal bilinç ile birlikte ulusal duygu kazandırmak için verilmektedir. Eğitimin bir araç olarak kullanıldığı söz konusu “sivil” kurum ve kuruluşların yanı sıra, ordu da önemli bir yurttaş eğitim yuvası olarak kabul edilmektedir. Öyle ki, birçok ulus devletin kuruluşunda birincil etken olan savaşlarda mücadele veren ordular, devletin kuruluşundan sonra gerek mevcut “rejimin” koruyucusu, gerekse de “vatandaş orduların” kurulması için ihtiyaç duyulan önemli bir konuma yerleştirilmiştir. Söz konusu bu ordular, uluslaşmanın hem sonucu hem de aracı olmuşlardır. Foucault'un ifadesiyle, “aynı üniformayı giyen, aynı dili konuşan, aynı marşları söyleyen, itaatkar

¹⁴¹KAPLAN, İ. (2019). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.14-15.

¹⁴²GELLNER, a.g.e., 1992, s.73-76.

¹⁴³Weber’in en kısa haliyle devleti; “Belli bir coğrafi bölgede fiziksel güç kullanma tekeli (başarılı bir şekilde) elinde bulunduran insan topluluğu” olarak tanımlamıştır. PIERSON, a.g.e., 2015, s.23.

¹⁴⁴GELLNER, a.g.e., 1992, s.72.

ve üretken bedenler” üretmek için eşsiz bir kurum olan ordu; Mosse’nin belirttiği şekliyle de, “ulusçu ve sadık vatandaşların yetiştirildiği” bir eğitim merkezidir.¹⁴⁵

Tüm bu eğitim anlayışları bize çok önemli bir gerçeği göstermektedir. Egemen güç, kendi ideolojisi, programı, kültürü vb. tüm fikir ve düşüncelerini daha geniş kesimlere, etkili bir şekilde ulaştırabilmek amacıyla eğitimi en temel devlet aygıtı olarak kullanmıştır. Böylece, standartlaştırılmış ve örgün hale getirilmiş bir eğitim modeliyle, istenilen kalıplara sokularak; siyasi otoriteye sadık ve ancak ulusun bir parçası olarak var olabilecek bireylerin üretimi sağlanacaktır.

2.2.2.2.4. Saha Birliği

Modern bir devletin en belirgin özelliklerinden birisi coğrafi ya da jeopolitik bir kimliğe sahip olmasıdır. Özellikle ulus-devletler, üzerlerinde tek ve meşru otoritelerini hakim kılabilindikleri, net bir şekilde sınırları çizilmiş, fiziksel alanlara ihtiyaç duyarlar.¹⁴⁶ Siyasi yapıların, egemenlik hudutlarının belirlenmesi için gerekli olan bölgesellik, ulus-devlet içinde yer alan çeşitli toplumsal grupların (kabilelerin) birleşerek, tek bir ulus (kavim-millet) oluşturması için oldukça önemlidir. Çünkü bu toplumsal gruplar, ancak aynı sahada uzun bir zaman bir arada yaşayarak, bir ulus teşkil edebilirler. Bir başka deyişle, tüm fertlerin birlikte yaşadığı saha birliğinin sağlanması, ulusal kimliğin oluşturulması anlamına gelmektedir. Bu nedendir ki, yurdu mukaddes bir saha olarak telakki etmişler ve vatana bağlılığı milli kütleye bağlılığın önemli bir tecellisi olarak görmüşlerdir.¹⁴⁷

Ulus-devletler, hakimiyet altında tuttıkları toprakları kimliklerin temeli olarak inşa ederek, yurttaşları için ontolojik bir güvenlik sağlamıştır. Söz konusu bu toprakların, anavatan olarak kurumsallaştırılmasında ise, sınırlar oldukça önemli bir role sahiptir.¹⁴⁸ Toprakların sınırlandırılması bir anlamda, o toprak bütünü içerisinde yer alan öznelerin de sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Böylece ulus, kendi mensubu olan yurttaşları tanımlayabilecek, diğer ulusların mensuplarından ayrılması sağlanabilecektir. Sonuç olarak, ulus kimliğinin yaratılması için fiziksel koşullar

¹⁴⁵ ALTINAY, Ayşe G., BORA, B. (2008). “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4 – Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.140-141.

¹⁴⁶ PIERSON, a.g.e., 2015, s.27.

¹⁴⁷ ARSAL, a.g.e., 2018, s.81-82.

¹⁴⁸ ÖZKAN, B. (2019). *Türkiye’de Milli Vatanın İnşası*, Çev.: Dara Elhüseyni, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, s.95.

oluşturulurken, geriye içerisini maneviyat ve sadakat duygularıyla birlikte doldurabilecek bir “vatan” tahayyülünün oluşturulması kalmıştır.¹⁴⁹

¹⁴⁹ÖZKRALPLİ, İ. (2013).“Bir Desideratum Olarak Vatan Kavramının Tanzimat Dönemi Erkeklik Kavramı İnşasındaki Rolü”, *Fe Dergi* 5, No.: 1, Ankara, s.34.

3. İKİNCİ BÖLÜM: TEK PARTİ DÖNEMİNDE ULUS İNŞA SÜRECİ VE HALKEVLERİ

3.1. Tek Parti Dönemine Devreden Miras

3.1.1. Osmanlı Devleti’nde Toplum Tahayyülü ve Millet Sistemi

Osmanlı toplum yapısı ve toplumsal düzeni devletin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen yaklaşık altı asırlık süre boyunca çeşitli görünümler arz etmiştir. Söz konusu çeşitlilik; kuruluş dönemiyle birlikte devletleşmenin hız kazanması, Fatih Sultan Mehmet devrinde İslam dünyası üzerinde Osmanlı egemenliğinin hissedilmeye başlanması ve sınırların genişlemesiyle beraber, Osmanlı hakimiyetine giren farklı dini ve etnik grupların sayılarının artmasıyla doğrudan ilişkilidir. İmparatorluğun son dönemine gelindiğinde ise toplumsal yapı, 19. Yüzyıla damgasını vuran ulusçuluk akımları ve modernleşme çabalarının etkisiyle son halini almıştır.¹⁵⁰

Osmanlı klasik dönem¹⁵¹ toplumsal yapısının ve onu oluşturan parçaların anlaşılması için çok uluslu toplum ve sınıflarıyla, Osmanlı’nın düzenli bir toplum yaratma vizyonunun ürünü olan “*millet sistemi*” nin¹⁵² iki ayrı başlık altında ele alınması uygun olacaktır.

3.1.1.1. Çok Uluslu Osmanlı Devleti ve Toplumsal Sınıfları

Başlangıçta toplumunun büyük bir kısmı Türklerden oluşan Osmanlı Devleti’nin, kuruluşunun üzerinden çok geçmeden özellikle Balkanlar üzerine yoğunlaşan fetih hareketleriyle birlikte, toplumsal yapısında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Balkan halklarından; Rum, Yahudi, Bulgar, Sırp, Arnavut, Sloven gibi birçok unsurun Osmanlı toplumuna dahil olması, başlangıçta nispeten homojen bir topluma sahip devletin, “çok uluslu” ve “çok dinli” bir toplum yapısına kavuşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla gerek siyasi gerekse de ekonomik olarak

¹⁵⁰ ÖZ, M. (2007). “Osmanlılar- Sosyal Hayat”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33. Cilt, Ankara, s.532.

¹⁵¹ Halil İnalcık, Osmanlı tarihi bölümlenmesi içerisinde, 1300 – 1600 yılları arasındaki dönemi klasik dönem olarak adlandırır. Bu dönem; otokratik ve merkeziyetçi yönetim anlayışının hakim olduğu, ekonomisiyle belirgin ve kendi içerisinde bütünlük gösteren bir tarih aralığını ifade etmektedir. İNALCIK, H. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık, Cilt 1, İstanbul, s.39.

¹⁵² ÇOLAK, Y. (2017). *Türkiye’de Kültürel İktidarın Kuruluşu (1923-1945)*, Liberte Yayınları, Ankara, s.32.

merkeziyetçi bir yapıya sahip Osmanlı Devleti'nde, sosyal yapıda bütünleşmenin sağlanması ve sosyal hareketliliğin devlet çıkarlarına uygun hale getirilmesi önemli bir mesele haline almıştır.¹⁵³

Kuruluş dönemindeki toplumsal yapıyla kıyaslandığında, devletin yönetmek zorunda kaldığı toplum son derece heterojen, kendi içerisinde örtüşen ve kısmen kendilerini idare eden; dini cemaatler, tarikatlar, yerel loncalardan ve gayrimüslim yerel dini liderlerin yönetimi altındaki ünitelerden oluşmaktaydı. Söz konusu cemaat ve gruplar ülke genelinde örgütlenmişlerdir.¹⁵⁴ Toplumun yatay düzlemde bir bütünlük ve müşterek düzeyde bir uyum göstermesi için patrimoniyal ve merkeziyetçi devletin oluşturulması, devleti temsil eden ve Tanrı'dan aldığı yetkiyle en azından prensip olarak tüm mülkiyet ve iktidarı elinde tutan padişahın varlığı çok daha önemli bir hal almıştır.¹⁵⁵

Toplumsal yapıdaki değişiklikler, Osmanlı yönetim şeklinin temelde “nizam” ve “adalet” olmak üzere iki önemli düstura dayanan bir anlayışı benimsemesine yol açmıştır. Burada oluşturulmak istenen “nizam”, devletin organlarının konumları ve işlevleri arasındaki dengenin kurulması için birincil öneme sahip olan siyasal düzen ölçeğini ifade eder. Düzenin sağlanması, devletin en üst katındaki padişah ile en altındaki reaya arasındaki dengenin sürdürülmesi için de oldukça önemlidir.¹⁵⁶ Bütün İslam hükümdarlarında olduğu gibi, Osmanlılar da uyruklarını, Müslüman olsun ya da olmasın, “reaya” bir başka deyişle “sürü” sayar ve fermanlarında sıklıkla yer verdiği üzere reayayı Tanrı'nın emaneti olarak görür.¹⁵⁷ Bu yönetim anlayışı, Osmanlı'nın kurduğu ve yüzyıllarca etkili şekilde sürecek toplumsal düzeninin omurgasını oluşturmaktadır. Ayrıca bu anlayış, geleneksel kültürleri kendi bünyesinde yaşatan farklı insan unsurlarının, iç bütünlüklerini koruyan ve yeniden

¹⁵³GÜNAY, Ü. (2003).“XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme”,*Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.:14, Kayseri, s.31.

¹⁵⁴HEPER, M. (2018). *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, s.51.

¹⁵⁵ GÜNAY, a.g.m., 2003, s.31.

¹⁵⁶ BERKES, N. (1982).“*ihtilal*”, “*inkılap*”, “*devrim*”, *Atatürk ve Devrimlerimiz*, Adam Yayınları, İstanbul, s.137.

¹⁵⁷ İnalçık, Eski Hint-İran “nasihatname” edebiyatında çoğunlukla hükümdarın bir çobana, uyruklarının ise sürüye benzetildiğini ve Tanrı'nın uyrukları korusun ve doğru yola gütsün diye çobana emanet ettiğini söyler. Ayrıca, hükümdara karşı mutlak itaatin de uyrukların görevi olduğunu ekler. İNALCIK, H. (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev.: Ruşen SEZER, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.73.

üretebilmesini sağlayan ve onları ortak toplum çatısı altında bir araya getiren gücü ifade eder.¹⁵⁸

Toplumsal bir düzen sağlamakla mükellef yönetimin olduğu Osmanlı Devleti'nde, toplum belirgin katmanları olan bir “piramit” şeklinde düzenlenmiş, hiyerarşik bir yapıya sahiptir.¹⁵⁹ Bu yapı, bir tarafta “askerî” olarak adlandırılan vepadişah beratıyla dinsel yetki ya da icra yetkisinin tanındığı idareci kesimin yer aldığı, diğer tarafta ise vergisini ödeyen, ancak yönetime katılmayan Müslüman ve gayrimüslim halka karşılık gelen “reaya”nın bulunduğu ikili bir sınıflandırmaya sahiptir.¹⁶⁰ Bu iki sınıfı da kendi içerisinde farklı başlıklar altında incelemek mümkündür. Askerî sınıf; “Padişah ve ailesi”, “seyfiye”, “ilmiye” ve “kalemiye” olmak üzere dört başlık altında bölümlenirken, reaya sınıfı; “millet sistemine göre”, “yerleşim birimlerine göre” ve “muaf ve müselleme reaya” olmak üzere üç farklı bölüme ayrılabilir.¹⁶¹ Bahsedilen ikili sınıflandırma Osmanlı toplumu için “ideal tip” sınıflandırma olarak kabul edilmektedir.¹⁶²

3.1.1.1.1. Askerî (Yönetici) Sınıf

Askerî sınıf, devlet yönetiminde yer alan ve vergi vermeyen kesimlerin oluşturduğu sınıfı ifade etmektedir. Bu sınıfı kendi içerisinde; saray, seyfiye, ilmiye ve kalemiye olmak üzere dört alt başlık altında gruplandırmak mümkündür. Saray grubu, padişah ve ailesinin yer aldığı bir üst sınıf olarak kabul edilmektedir. Özellikle padişah, yetki ve diğer özellikler bakımından yönetici / askerî sınıf

¹⁵⁸ DAVUTOĞLU, A. (1992). “Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı”, *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, S.: 7, s.21.

¹⁵⁹ BERKES, N. (1998). *The Development of Secularism in Turkey*, Routledge, NewYork, s.10.

¹⁶⁰ İNALCIK, H. (2015). “The Nature of Traditional Society: Turkey”, *Political Modernization in Japan and Turkey*, Yayına Haz.: Robert E. WARD, Dankwart RUSTOW, Princeton University Press, New Jersey, s.44.

¹⁶¹ Yaşar BAŞ, kimi tarihçi ve yazarların muaf ve müselleme reayayı normal reaya içerisinde görmediğini ancak son kertede reaya içerisinde değerlendirmenin daha uygun olacağını söyler. Baş, ayrıca reayanın kendi içerisinde mesleklerine göre de sınıflandırılabilirliğini, ancak bu durumun çok kabul gören bir sınıflandırma olmamakla birlikte fazla detaylı bir sınıflandırma olacağını belirtir. BAŞ, Y. (2019). “Osmanlı Toplum Yapısı”, *Osmanlı Tarihi (I) Siyasi Tarih-Kültür ve Medeniyet (1299-1774)*, Ed.: Selim Hilmi ÖZKAN, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, s.266.

¹⁶² Sınıflandırmanın asıl boyutlarını görebilmek için kural içinde kalıp, genel kabul görmüş ikili sınıflandırmaya sadık kalmanın yanı sıra, kural-dışına çıkarak, çok daha ufak kesimleri içine alan toplulukların ayrı bir sınıflandırma içerisinde değerlendirilmesi de mümkündür. Ancak, çalışmanın bu bölümünde genel bir Osmanlı toplum yapısının belirlenmesi amaçlandığı için, genel sınıflandırma esas alınacak olup, ayrıntılara girilmeyecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: MARDİN, Ş. (2020). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset / Makaleler 1*, Der.: Mümtaz’er TÜRKÖNE, Tuncay ÖNDER, İletişim Yayınları, İstanbul, s.91.

içerisinde en üst ve tartışmasız tek hakim konumundadır.¹⁶³ Saray içerisinde padişah dışında ise padişahın ailesi (valideler, padişah eşleri, şehzadeler), devlet idaresinde şartların elverdiği ölçüde söz sahibi olmaktaydı.¹⁶⁴

Askerî sınıfın, “eli kılıç tutan” sınıfını ise seyfiye sınıfı oluşturmaktaydı. “Kılıç ehli” anlamında kullanılan seyfiye, bizzat askerlik mesleğine mensup ve ilgili idari-askeri işlerle alakadar olan kesimi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu sınıfın mensupları (yeniçeri ağası, vezir, beylerbeyi, kaptan-derya, veziriazam...) çoğunlukla Enderun ya da Acemi Oğlanlar Mektebi’nde yetişirler ve başta merkez olmak üzere taşra ve diğer eyaletlerdeki önemli birçok askeri-idari vazifeyi üstlenmek üzere atanırlardı.¹⁶⁵

Seyfiye sınıfını oluşturan iki önemli alt bölüm bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, devletin reayadan alacağı vergiye karşılık askeri hizmet sunmaları şartıyla, dirlik denilen toprağı bölümlere ayırarak dağıttığı tımarlı sipahilerdir. Diğer grubu ise, devşirme sistemiyle Enderun’a alınmış ve burada yetiştirilerek veziriazamlığa kadar yükselebilen talebeler ile askerlik konusunda daha maharetli olanların sırasıyla önce Acemi Oğlanlar Ocağı, daha sonra ise Yeniçeri Ocağı’na yerleştirilip, yetiştirilmesiyle oluşturulan daimi ordunun birer parçası olan kapıkulu askerleri oluşturmaktadır.¹⁶⁶

Askerî sınıfının diğer bir grubu olan ilmiye, Tarik-i İlmiyye olarak da adlandırılan ve yönetici sınıf içerisinde bilim, eğitim ve öğretim gibi konularla alakadar olan kimselerden oluşan sınıfı ifade eder. İlmiye sınıfı mensupları, fetva müessesesi içerisinde yer alanların kaza müftüsünden şeyhülislama, seyfiye teşkilatı içerisindeki alay imamından alay müftüsüne, saray teşkilatındaki hekimbaşı, müneccimbaşı, padişah imamlığı ve hocalığına, eğitim sistemindeki talebeden

¹⁶³ Osmanlı – Türk devlet felsefesine göre padişah, toplumsal hiyerarşinin en tepesinde bulunur ve Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesi olarak kabul edilir. Dolayısıyla, Padişahın yeryüzündeki varlığı ve yönetiminin meşruiyeti; Tanrı tarafından toplumun çeşitli sınıflarını bir arada tutmak üzere atanmış olmasından kaynaklanmaktadır. BERKES, a.g.e., 1998, s.13-14.

¹⁶⁴ BAŞ, a.g.m., 2019, s.267.

¹⁶⁵ İPŞİRLİ, M. (1994). “Ehi Örf”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.:10, Ankara, s.519-520.

¹⁶⁶ TABAKOĞLU, A. (1999). “Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Kaynakları”, *Osmanlı*, Editör: Güler EREN, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:4, Ankara, s.22.

müderriye, yargıdaki nahiye naibinden kadıaskere kadar uzanan çeşitli görev ve yetkileri olan, çok geniş bir kesimi ifade etmektedir.¹⁶⁷

Temel görevleri fetva vermek, eğitim – öğretim ve yargı (kadılık) işleri olan ilmiye sınıfı, Sultan II. Mehmet devrine kadar veziriazamların önemli bir kısmını kendi içerisinde çıkarmıştır. Bu durum ilmiye sınıfının, Osmanlı'nın kurumsallaşmasındaki rolünün anlaşılması açısından önemlidir.¹⁶⁸ Yaygın bir ifadeyle “ulema” olarak da tanınan ilmiye sınıfı, “yönetici zümre” içerisindeki diğer sınıflara göre “medeni haklar” konusunda daha ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.¹⁶⁹ Ulemaya mensup kişiler, kul statüsünde olmamaları sebebiyle, siyaseten katledilmemiş ve müsadereye tabi tutulmamışlardır.¹⁷⁰

Askerî sınıf içerisinde yer alan son grubu ise kalemiye temsil etmektedir. Kalemiye sınıfı, idari teşkilat içerisinde; yazı işlerini yürütmek, divandan çıkan fermanlara bakmak, tercüme işleriyle ilgilenmek, elçilerle temas kurmak, rütbe ve nişan vazifeleriyle ilgilenmek vb. bürokratik işlerle meşgul olan devlet görevlilerinin oluşturduğu kesimi ifade etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun idari teşkilatı içerisindeki en mütevazı sınıfını oluşturan kalemiye, defterdar, nişancı, reisülküttap başta olmak üzere kalem¹⁷¹ odalarının dört duvarı arasında çalışmalarını yürüten bürokrasi erbabı kimselerden oluşmaktaydı.¹⁷²

3.1.1.1.2. Reaya (Yönetilen) Sınıfı

Kelime manası olarak “sığır, koyun sürüsü” anlamlarına gelen ve raiyye / raiyyet kelimesinin çoğul halini ifade eden reaya, genel anlamda yönetici sınıf dışında kalan tüm tebaayı ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁷³ Ayrıca Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü'nde geçen şekliyle; “*Hükümete itaat eden ve vergi*

¹⁶⁷ YURDAKUL, İ. (2017).*Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876)*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.17.

¹⁶⁸ ÖZ, a.g.m., 2007, s.533.

¹⁶⁹ MARDİN, a.g.e., 2020, s.93.

¹⁷⁰ Söz konusu durum bir anlamda “teamül” olarak karşımıza çıkarken, Osmanlı tarihi boyunca katledilen Ahizade Hüseyin Efendi gibi Şeyhülislamın olması, günümüzde tarihçiler arasında halen tartışmalı bir konum işgal etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: OKUMUŞ, O.(2013). “Osmanlı Tarihinde Katledilen Şeyhülislamlar”, *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), s.387-396; AKŞİN, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*, Ed.: Ali BERKTAY, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.20.

¹⁷¹ Osmanlı bürokrasisinde, memurların çalıştığı bürolara “*kalem*” denilmektedir. AFYONCU, E. (1999). “Tanzimat Öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokrasi”, *Türkiye Günlüğü*, S.:58, Ankara, s.182.

¹⁷² AYVERDİ, S. (1999). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, s.139.

¹⁷³ ÖZ, M. (2007). “Reaya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:34, Ankara, s.490

veren halk mânasına gelen raiyyetia cem'idir. Raiyyet yahut raiyye alehlîlak tebaa demektir."¹⁷⁴Kelime anlamından da anlaşılacağı üzere reaya, ilk akla geldiği şekliyle sadece kırsal kesimde yaşayan ve tarım ile uğraşan halkı değil, farklı üretim alanlarını ve gelir gruplarını içerisinde barındıran, vergisini ödeyen çok daha geniş nüfuslu bir kesimi kapsamaktadır.¹⁷⁵

Devlete vergi ödemekle yükümlü ve çoğunluğunu yönetilen halkın oluşturduğu reaya sınıfı, millet sistemine göre, yerleşim birimlerine göre ve muaf ve müselleme reaya olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırılabilir. Millet sistemine göre yapılan sınıflandırma ayrı bir üst başlık olarak daha ayrıntılı inceleneceği için, bahsedilecek ilk başlık yerleşim birimlerine göre reaya olacaktır.

Yerleşim birimlerine göre reaya; şehirliler, köylüler ve konar göçer olmak üzere üç tabakadan oluşmaktadır. Bu üç tabaka, büyük çoğunluğu halktan oluşsa da içerisinde yönetici sınıf mensupları da yer almaktadır. Osmanlı'da şehirler tarımsal faaliyetlerden çok, tarım dışı faaliyetleri, yani idari ve ticari özellikleri ile ön plana çıkan yerleşmelerdir. Bu nedenle, Osmanlı şehri, yönetici sınıf temsilcilerinin idaresindeki ticaret ve sanayi erbabının yer aldığı birimleri ifade etmektedir.¹⁷⁶Şehirliler tabakasının omurgasını ise; şehrin iktisadi faaliyetlerini yürüten, ticari ve sınai faaliyetleri neticesinde vergilendirilen, oturdukları evler, bağlar ve bahçeler özel mülk statüsünde olan esnaf ve tüccarlar grubu oluşturmaktadır.¹⁷⁷ Bu grup, Osmanlı şehir toplumundaki orta sınıfı ve aynı zamanda şehirlerin en kalabalık kesimini oluşturmasıyla da önemli bir konum işgal etmektedir.¹⁷⁸

Osmanlı Devleti'nde, tarımın ağırlıkta olduğu bir iktisadi yapı söz konusudur. Bu nedenle özellikle nüfusunun büyük oranda köylü çiftçilerden oluştuğu söylenebilir. İmparatorluğun çoğunlukla kırsal ya da köy yerleşim yerlerinin ahalisi çoğunlukla tımar sistemine tabi olarak, tarım üretimi ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Ağırlıklı olarak tarımsal faaliyetlerle meşgul olan köylüler, ekim ve hasat zamanları

¹⁷⁴ PAKALIN, Mehmet Z. (1993).“Reaya”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.:3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.14.

¹⁷⁵ AKYILMAZ, G. (2004).“Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf – Reaya Ayrımı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8 (2), Ankara, s.225.

¹⁷⁶ KARAGÖZ, M. (1999).“Osmanlı'da Şehir ve Şehirli, Mekân- İnsan Beşeri Münasebetleri”, *Osmanlı*, C.:4, Ed.: Güler EREN, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.108.

¹⁷⁷ ÖZ, a.g.m., 2007, s.534.

¹⁷⁸ CERASI, M. (2001).*Osmanlı Kenti*, Çev.: Anlı ATAÖV, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.64.

dışında ise değirmencilik, nalbantlık ve dokumacılık gibi düşük tempoda da olsa, çeşitli zanaatlara vakit ayırmaktadırlar.¹⁷⁹ Ayrıca köylü çiftçiler, durumlarına göre bir çift öküzle ekilebilecek toprak ölçüsünü ifade eden bir çiftlik yeri, tapu resmi adlı vergiyi vermek suretiyle alırlar, işlerler, geçimleri için gerekli olan miktarın dışında devletin tayin ettiği vergiyi (öşr), yine devletin askeri bakımdan ihtiyaçları için geçimi amacıyla kendisine bıraktığı tımarlı sipahiye eda ederlerdi.¹⁸⁰

Yerleşim birimlerine göre reaya sınıf içerisindeki son grup konar-göçerlerdir. Konar –göçerler, yeni fethedilen yerlerin Türkleşmesinde olduğu kadar boş yerlerin şenlendirilerek ekonomik bir hareket sağlanmasında oldukça önemli bir role sahiptir. Köy ve kasabaların kurulmasında da etkili olan konar-göçerler, yaşadıkları hayat tarzına göre, yaylak ve kışlak bölgeleri arasında mütemadiyen hareket halinde olup, yarı göçer bir hayat yaşarlar ve genellikle hayvancılıkla uğraşırlar.¹⁸¹ Yaylaklarda hayvanlarını otlatan konar-göçerler, kışlaklarında ekicilikle uğraşıyordu; bu nedenle bu topluluğun hayat tarzı yerleşikle göçebelik arasında bir konuma isabet etmektedir. Köylü-çiftçilerde olduğu gibi hane esasına göre vergilendirilen konar-göçerlerin, toplumsal statüleri sürülerindeki koyun sayısına göre belirlenirdi.¹⁸²

Reaya sınıf içerisindeki son toplumsal grup olan “muaf ve müselleme reaya”, birtakım mazeretleri olan kimseler (kör, sakat, felçli, yaşlı vb.) ve devlet ya da kamu adına yaptıkları hizmetler karşılığında kısmen veya tamamen vergilendirmelerden muaf tutulan kimselerden oluşmaktadır.¹⁸³ Bu sınıf içerisindeki gerek bedenen gerekse de ruhen mazeretli olan grubun, toplumsal statü olarak normal reayadan bir farkı bulunmamakla birlikte, müselleme¹⁸⁴ olarak ifade edebileceğimiz ikinci grup ise

¹⁷⁹ÖZ, “Osmanlılar- Sosyal Hayat”, 2007, s.534-535.

¹⁸⁰ EMECEN, Feridun M. (1999), “Osmanlılar’da Yerleşik Hayat Şehirli ve Köylüler”, *Osmanlı*, C.:4, Ed.: Güler EREN, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.94-95.

¹⁸¹ARMAĞAN, A. Latif. (1999) “Osmanlı Devleti’nde Konar- Göçerler”, *Osmanlı*, C.: 4, Ankara, s.142.

¹⁸²ÖZ, “Osmanlılar-Sosyal Hayat”, 2007, s.535.

¹⁸³ÖZ, “Reaya”, 2007, s.491.

¹⁸⁴ Müselleme, maaşları askeri seferler ya da savaş zamanında ödenmek üzere ağırlıklı olarak meslekleri askerlik olmayan köylü gençlerden oluşuyordu. Savaşa ya da sefere katılan bu gençler arasında her ihtiyaç duyulduğunda askeri hizmete geleceğini beyan edenlere çiftlik tahsis edilmiş, böylece daimi askeri statüye geçmişlerdir. Askeri sefer esnasında maaş alıp sefer sonrasında ise döndükleri memleketlerinde tarımla uğraşan bu yayalardan askeri statüye geçince olağanüstü vergiler alınmamaya başlamıştır. Bkz.: KAYAPINAR, L., BAKSI, E. BaharÖZVARDARLI, B., ÇELEBİ, M. (2019). “1532 Tarihli Müselleme Defterinde Tekirdağ Nahiyesi- II”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2(4), Tekirdağ, s.372.

üstlendikleri ağır yükümlülüklerden dolayı görev süreleri boyunca reayanın ödediği vergilerden muaf tutulurlardı.¹⁸⁵

Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde genel olarak vergilendirme sistemine göre şekillenen toplumsal sınıflar; askeri (yönetici) ve reaya (yönetilen) olarak iki sınıfa ayrılması, sosyo-ekonomik “nizam” anlayışının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer tarafta ise reaya içerisindeki çeşitli din ve etnik unsurdan grupların, kendi görüşlerinin, ibadetlerinin ve hissiyatlarının göz ardı edilmeden, adil bir muamele görmeleri, Osmanlı yönetim anlayışının bir başka önemli düsturu olan “adalet” kavramını ifade etmektedir. Nizam ve adaletin toplumun tüm kesimine adil bir şekilde ulaştırılmasıyla da “*millet sistemi*” ortaya çıkmıştır.

3.1.1.2. Millet Sistemi

Osmanlı Devleti, yaklaşık altı asırlık ömründe, farklı etnik ya da dini gruplara mensup kişilerden oluşan çok kültürlü toplumu, başarılı sayılabilecek bir yönetim anlayışıyla idare etmiştir. Osmanlı yönetim sistemi içindeki farklı unsurların (Rum ve Sırp Ortodokslar, Ermeniler, Yahudiler...) her birine “*Millet*”, oluşturulan sisteme ise “*Millet Sistemi*” denilmiştir. Sultan II. Mehmet Dönemi’nde resmi olarak başlayıp, güçlendiği bilinen Millet sistemi, farklı inançlara sahip toplumsal grupların kendi inanç ve hukuklarının korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu sistem sayesinde toplumsal yapıya entegre olmaları kolaylaşan tüm etnik ve dini unsurlar¹⁸⁶, bir taraftan kendi dillerini muhafaza ederken, diğer taraftan ise dinlerinin gerekliliklerini ve sosyal ihtiyaçlarını özgürce yaşama imkanı bulmuşlardır.¹⁸⁷

İslami literatürde din ile eş anlamda kullanılmasının yanı sıra, belli bir dine mensup kimseleri ifade etmek için de kullanılan “millet” tabiri¹⁸⁸; Osmanlı İmparatorluğu’nda “Millet sistemi” adı altında sistemli bir hale getirilmiştir. İslam hukukuna dayandırılan bu sistemde millet kavramı, bir din veya mezhebe bağlı

¹⁸⁵ÖZ, “*Osmanlılar-Sosyal Hayat*”, 2007, s.533.

¹⁸⁶ Ortaylı’ya göre, Millet sistemi sadece belirli bir bölgede yaşayan ya da nüfus olarak sayıca fazla olan grupları olduğu kadar, dağınık yerleşim gösteren görece nüfusu az olan ve hatta dil birliğinin dahi görülmediği küçük dini ve etnik grupların da kimliklerinin korunmasını sağlamıştır. Bkz.: ORTAYLI, İ. (2002).“Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Türkler*, C.:10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.218-219.

¹⁸⁷ KHAN, A. (2014). “Osmanlı İmparatorluğu: Çok Kültürlülüğün Doğulu Mimarı”, *Osmanlı*,C.:4, Ed.: Güler EREN, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.233.

¹⁸⁸ORTAYLI, İ. (2005).“Osmanlı’larda Millet Sistemi”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, s.66

toplulukların her birini ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁸⁹ Müslümanlar (millet-i hakime) tek bir millet olarak, gayrimüslimler ise mensubu oldukları din ve mezhebe göre ayrı birer millet olarak kabul edilmiş ve gerek yönetsel, gerekse de sosyal yaşantıları bu ayırım gözetilerek düzenlenmiştir. Klasik İslam literatüründe dini mensubiyeti ifade eden “millet”in anlam olarak değişikliğe uğraması ve modern anlamda “ulus (nation)” kavramının karşılığı olarak kullanılması için ise, 20. yüzyılın başlarını beklemek gerekecektir.¹⁹⁰

Millet sistemi, İslam’daki “Zimmi”¹⁹¹ hukuku temel alınarak oluşturulmuştur. “Eman anlayışı” olarak da dile getirilen zimmi statüsü, fethedilen bölgelerdeki gayrimüslim ahalile belli şartlar altında anlaşma yapılması ve barış akdinin sağlanmasıdır. Yapılan anlaşma sonucu “zimmi” statüsüne kavuşan gayrimüslim halk, karşılık olarak cizye ve haraç vergisi vermekle mükellef kılınırdı.¹⁹² Böylece, İslami bir hukuk dayanağına bağlanan sistem, hem tüm toplum nezdinde meşru bir zemine oturtulmuş, hem de devletin sosyo-ekonomik çıkarları korunmuştur. Söz konusu hukuka göre, devlet içerisindeki Sünni Müslümanlar etnik kökenine bakılmaksızın ümmetin asli unsuru olarak kabul görmüş ve yönetim işlerinde görev almalarına müsaade edilmiştir. Gayrimüslim unsurlar (Rum Hristiyan Ortodokslar, Ermeniler ve Yahudiler) ise zimmet ehli olarak, din ve vicdan özgürlüğüne sahip bir şekilde Osmanlı toplumu içerisinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.¹⁹³

3.1.1.2.1. Müslümanlar

Osmanlı İmparatorluğu’nda asli unsur kabul edilen Müslüman grubun içerisinde; Türk, Arnavut, Pomak olarak adlandırılan ve Bulgarca ile Rumca konuşan Müslüman Bosnalılar, Araplar ve Doğu Anadolu ile Kafkaslardaki diğer Müslüman

¹⁸⁹ERYILMAZ, B. (1996). *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul, s.17.

¹⁹⁰ TÜRKÖNE, M. (1995). *Osmanlı Modernleşmesinin Kökenleri*, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, s.42.

¹⁹¹ Zimmi; İslam ülkelerinde yaşayan gayrimüslim tebaayı ifade etmek için kullanılan genel bir ifadedir. “Zimmet” kökünden gelen zimmi; “kendisine güvence verilen, koruma altına alınan kişi” anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: FAYDA, M.(2013). “Zimmi”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.:44, s.428.

¹⁹² GÜNEŞ, Gülcan A. (2015).“Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), Sakarya, s.20-21.

¹⁹³ ORTAYLI, İ. (2008).*Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.95-96.

halklar yer almaktadır.¹⁹⁴ “Millet-i Hakime” olarak da adlandırılan ve Sünni Müslümanlardan oluşan bu grup, Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde nüfusun sayıca çoğunluğa sahip kesimini ifade etmektedir.¹⁹⁵

3.1.1.2.2. Gayrimüslimler

Osmanlı İmparatorluğu’nun hakim olduğu coğrafyalarda, Osmanlı toplumu; “Millet-i Hakime” olan Müslüman milletin dışında, Rum milleti, Ermeni milleti ve Yahudi milleti olmak üzere üç büyük gayrimüslim gruptan oluşmaktaydı.¹⁹⁶ Bu milletlerin neredeyse tamamı dışa kısmen açık olmakla birlikte, kendi millet yönetiminin denetimine tabii idiler. Bu durum, her bir ferdin tüm tutum ve davranışlarından, öncelikle kendi cemaatine yani milletine karşı sorumlu olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, gayrimüslim bir kişi, idari, mali ve benzeri birçok meselede öncelikle kendi millet yönetimine, daha sonra da devlete karşı sorumluluk taşımaktaydı.¹⁹⁷

Gayrimüslim milletler, İslam’daki zimmiler hukukunun sınırlarını belirleyen kuralların yanında, örfi hukukun gereklerine ve kurallarına da tabii olarak yaşamlarını sürdürmekteydiler. Devlet ile ilişkilerini de büyük oranda belirleyen zimmi hukuku ve örfi hukuk idi. Bunun dışında ise dini ve mezhepsel meselelerde tamamen bağımsız olarak, tek yetki kendi cemaat liderlerine bırakılmış, yine bu çerçevede dini ayin ve ritüelleri düzenleme, din adamlarını seçme ve azletme, mabetlerinin idaresini üstlenme, çocuklarının eğitim ve öğretimine dair işleri yürütme gibi daha birçok konu da millet yönetiminin tasarrufuna bırakılmıştır.¹⁹⁸ Devlet tarafından gayrimüslim milletlere tanınan bu serbestlik her türlü dinsel, dilsel ve kültürel konuyu kapsamaktaydı. Öyle ki, devlet bir gayrimüslim millet içerisinde kimin ne yazıp çizdiğine, hangi eğitimi verdiğine ve dini olarak nasıl bir uygulama yaptıklarına karışmazdı.¹⁹⁹

¹⁹⁴ ORTAYLI, İ. (1985). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.:4, İletişim Yayınları, İstanbul, s.997.

¹⁹⁵ KURTARAN, U. (2011). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(8), Kars, s.61-63.

¹⁹⁶ ORTAYLI, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, 2002, s.218.

¹⁹⁷ ADIYEKE, N. (1999), “İslahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair”, *Osmanlı*, s.255-256.

¹⁹⁸ GÜNEŞ, M. (2017). “Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslim Yaklaşımında Dönemsel Değişimler”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3 (3), s.17.

¹⁹⁹ ORAN, B. (2005). *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat ve Uygulama*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.104-105.

Osmanlı Devleti, gayrimüslimleri genel olarak bir millet mensubu, olarak yani bireysel kimliğinden bağımsız olarak muhatap almıştır. Bunun tek istisnası olarak, cizye vergisi alınırken her bir gayrimüslim, birey muamelesi görmüştür. Bu durum gayrimüslimlerin, Müslümanlardan farklı olarak özellikle toplumsal haklardan mahrum bırakıldıkları, bir ayrıma tabii tutuldukları anlamına gelmemektedir. Tıpkı Müslümanlar gibi gayrimüslimler de evlenme, vasi tayin etme, nafaka, miras, mal ve mülk edinme ve benzeri birçok hakka sahiptiler. Buradan doğacak birtakım hukuki olaylar ise iki şekilde ele alınmıştır; kamunun genelini ilgilendiren konularda İslam hukuku kuralları uygulanmış, aile, miras ve kısmen de olsa ticaret hukuku gibi meselelerde, kendi inançlarından kaynaklanan hukuk kurallarının işletilmesi için yetki tamamen milletlerin yönetimine terkedilmiştir.²⁰⁰

Yöneten ve yönetilen olmak üzere iki temel sınıfın yanı sıra millet sisteminin iki ayağını oluşturan Müslüman ve gayrimüslim tebaa üzerinde yükselen Klasik Dönem Osmanlı toplumu, modern anlamda bir ulus olma emaresi göstermekten oldukça uzak bir görünümdeydi. Gerek devlet recalinde gerekse de halk arasında; ortak bir dil, ortak bir kültür ve örgün eğitim gibi bir ulusun varlığına işaret edebilecek herhangi bir unsurun görülmediği, kendi içerisinde bölümlere ayrılmış bir toplum profili çizmektedir. Kısacası Osmanlı Devleti, toplumsal düzlemde sınıflar ve milletler arası dengeyi gözeterek bir düzen oluşturmakla birlikte, birçok yönden ulus olmaktan oldukça uzak, parçalı ve homojen olmaması sebebiyle de kırılgan bir toplum yapısına sahiptir.

3.1.2. Yeni Toplum Fikrinin Oluşması ve Ulus İnşası İhtiyacı

Osmanlı klasik dönem toplumsal yapısı 18. yüzyılda, modernleşme hareketlerinin etkisiyle bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Söz konusu modernleşme hareketlerinin etkisi kısa sürede kendini gösterirken, Osmanlı'nın topluma ve halka bakışında bariz şekilde değişim gözlenmekteydi. Yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda bir yandan kurumsal ve idari birçok reform hayata geçirilirken, diğer taraftan ise yeni bir toplum tahayyülü doğmaktaydı.

18. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu, modern ulus devletlerin yönetim mekanizmalarına göre üç bakımdan oldukça farklı bir konumda yer

²⁰⁰AKYILMAZ, G. (2001). “Tanzimat’tan Önce ve Sonra Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü”, *Yeni Türkiye Dergisi*, C.:38, Ankara, s.672; KURTARAN, a.g.m., 2011, s.63.

almaktaydı. Bunlardan ilki, Osmanlı yönetim mekanizmasının çok küçük olmasıdır. Devlet tarafından icra etmesi beklenen görevler (eğitim, sağlık, sosyal yardım vb.), modern ölçütler baz alındığında oldukça düşük bir seviyede kalmaktaydı. İkinci olarak, küçük çaplı bir devlet örgütüne sahipti. Modern bir devletten beklenen yurttaşlarıyla doğrudan muhatap olması durumu, Osmanlı Devleti'nde çoğu zaman araçlar (cemaat temsilcileri, aşiret liderleri lonca başkanları, yabancı temsilciler / konsoloslar) yoluyla gerçekleşmekteydi. Üçüncü olarak ise, yasa önünde eşitlik kavramının bulunmamasıdır. Öyle ki kentte oturanlara kırsal kesimdekilerden farklı, gayrimüslimlere Müslümanlardan farklı, göçebelere yerleşik olanlardan farklı ve hatta kadınlara erkeklerden farklı muamele edilirdi. Kısacası, Osmanlı İmparatorluğu; Fransa, Avusturya ve Prusya gibi ülkelerin 17. ve 18. yüzyıllarda uygulamayı başardığı merkezileşmeyi yaşamamış ve gelişigüzel yayılmış modern öncesi bir devlet profili çizmekteydi.²⁰¹

3.1.2.1. Yeni Osmanlılar: “Osmanlılık” Işığında Yeni Toplum Fikri

1839 yılında “*Gülhane Hattı-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı)*”²⁰² nun ilanıyla resmen başlamış olan Tanzimat dönemi, Osmanlı toplumu üzerinde kapsamlı ve kalıcı etkilere yol açacak olan bir sürecin başlangıcı olmuştur. Batılılaşma ya da modernleşme çabalarının ön planda olduğu bu süreç Osmanlı siyasi ve toplumsal yapısında radikal birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Islahat Fermanı ile birlikte ise öngörülen değişikliklerin pekiştirilmesi amaçlanmıştır. Batı yanlısı sadrazamların etkili olduğu Tanzimat sürecinde, Batı'nın askeri ve idari yapısının, Osmanlı'ya birebir tatbik edilmesinin yanı sıra Batı'nın günlük kültürünün etkileri de Osmanlı sosyal yaşantısında hissedilmeye başlamıştır.²⁰³

Modernleşmenin başta Avrupa olmak üzere çevre ülkelerin genelinde, büyük bir hızla yayılmaya başlaması Osmanlı İmparatorluğu'nun kayıtsız kalamayacağı bir hale evrilmiştir. Batı dışındaki modernleşme hareketlerinin amacı; sosyal siyasal,

²⁰¹ ZURCHER, Erik J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev.: Yasemin SANER, İletişim Yayınları, İstanbul, s.39-42.

²⁰² Osmanlı tebaasının hayat, namus ve mülkiyet gibi temel hakları güvence altına alınmış; düzenli ve kurula uygun bir şekilde orduya asker alınması ve dine bakılmaksızın kanunlar önünde herkese eşitlik sağlanması gibi bazı ilkeler benimsenmiştir. Böylece Millet sisteminin terkedilmeye başlandığı, eşitlik ilkesine dayanan yeni bir toplum şekli oluşturulmaya başlamış, en azından bu yönde çabalar gözle görülür hale gelmiştir. LEWIS, B. (2011). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev.: Boğaç Babür TURNA, Arkadaş Yayınevi, Ankara, s.149,150.

²⁰³ MARDİN, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.15.

ekonomik ve kültürel alanlarda sanayileşmiş Batı'nın sahip olduğu modern kurumlara, değerlere ve sistemlere ulaşmaktı. Bu amaç doğrultusunda yapılan düzenlemeler, modernleşme hareketinin başladığı ülkelerde toplumu birçok açıdan farklılaştıkları ve merkezileştikleri bir sürece itmiştir. Siyasi alanda geleneksel düşüncenin, hiyerarşik toplum düzeninin terkedilmesi ve siyasi haklar meselelerinin konuşulmaya başlanması yine bu sürecin bir ürünüdür.²⁰⁴

Modernleşme çabalarının neticesinde hem toplumsal hem de siyasal düzende birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bu durum yöneticiler ile yönetilenler arasında sosyal, siyasi ve kültürel olarak hem söylemde, hem de uygulamada ikili bir yapının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bir tarafta, “yeni” olarak sunulan modern eğitim, yargı kurumları ve diğer modern tutumlar yer alırken, diğer tarafta ise geleneği temsil eden medrese, şariat mahkemeleri ve yönetilen halkın çoğunluğunda karşılığı olan hayat tarzı yer almaktaydı.²⁰⁵ Söz konusu ikili yapı toplumun çok çeşitli kesimlerince tepkiyle karşılanmıştır. Genç aydınların bir araya geldiği ve Osmanlı'daki ilk muhalif hareket olma özelliği taşıyan “Yeni Osmanlılar”, Tanzimat elitinin modernleşme reformlarına karşı bir hareket olarak doğmuştur.²⁰⁶

Yeni Osmanlıların eleştirilerinin odağında Tanzimat elitlerinin Batılı idealleri yanlış anlamaları yer almaktadır. Bu nedenle, Tanzimat elitlerinin parlamenter ve anayasal idealler başta olmak, üzere meşruti bir yönetim ve özgürlük hakkındaki tüm fikir ve düşünceler birer yanılsama hatta yalandan ibarettir. Uygulamaya konulmaya çalışılan reformlar, Batı'nın tavır ve sembollerinin kötü bir taklidinden başka bir şey değildir. Yeni Osmanlılara göre, Tanzimat düşüncesinin en büyük eksikliği ise bir ahlak temelinden yoksun olmasıydı. Yine Yeni Osmanlılara göre, bu eksikliği doldurabilecek şey ise İslamiyet ve onun değerleri olmalıydı.²⁰⁷

Yeni Osmanlılara göre, modern bir devlet ve toplumun oluşturulması için taklitçi ve kültürel köklerden kopuk bir reform hareketi değil, daha özgün, kapsamlı ve İslami kültürün de hissedildiği bir süreç izlenmeliydi. Bu süreç kapsamında, Yeni Osmanlıların savunduğu görüşleri üç başlık altında toplamak

²⁰⁴ MARDİN, a.g.e., 1991, s.25-26.

²⁰⁵ MARDİN, Ş. (1991). “The Just and the Unjust”, *Daedalus*, Vol.:120, No.:3, Religion and Politics, American Academy of Arts & Sciences MIT PRESS, s.114.

²⁰⁶ ÇOLAK, a.g.e., 2017, s.49.

²⁰⁷ MARDİN, Türk Modernleşmesi, 1991, s.88.

mümkündür.²⁰⁸ Bunlardan ilki, anayasal düzen ve kurumların yapılanması ile ilgilidir. Temsil yetkisi, toplumsal grupların ve onların çıkarlarından ziyade, meşveret ve şura şeklindeki İslam ilkeleri doğrultusunda toplumun tümünü kapsamalıydı. Böylece Tanzimat reformlarının düştüğü hatalar telafi edilebilecek, devletin felsefi, etik ve sosyal temellerinin tahribatının ve oluşabilecek kültürel ikiliğin önüne geçilecektir.²⁰⁹

İkinci olarak, sosyal sınıflar arasındaki sorunlar ve derinleşmekte olan statü farklılıkların onarılması ve toplumsal bütünlüğün sağlanması büyük önem arz etmektedir. Mevcut toplumsal düzendeki bozuklukları sert bir dille eleştiren Yeni Osmanlılar, Tanzimat sürecinde idari yapıyı ıslah etmek yerine, rejimi çok daha kötü bir duruma sokacak reformların uygulanmaya konulduğunu savunmuşlardır. Dolayısıyla, reformlardaki hatalardan en kısa sürede dönülmeli ve “eşitlik” ilkesi gözetilerek toplumsal düzen, tüm fertlerin huzurunu sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Son olarak üzerinde durdukları konu, oluşturulmaya çalışılan modern Osmanlı Devleti’nin politik kültürüyle ilgiliydi. Ortaya koydukları yeni “vatan(anayurt)”²¹⁰ kavramıyla, dini, etnik ve yerel bölünmelerin üzerinde yer alacak yeni bir kimlik biçiminin oluşması hedeflenirken; din ayrımı gözetmeksizin bütün bir halka “Osmanlı” kimliği vererek, işlevini yitiren “millet sisteminin” yok edilmesi arzulanmıştır.²¹¹

3.1.2.2. Genç (Jön) Türkler: Kurtuluş Yolu Olarak Ulus İnşası

Yeni Osmanlıların muhalefeti tamamen beyhude bir çabadan ibaret kalmamış, meşrutiyet talepleri, 1876 yılında ilan edilen “*Kanuni Esasi (1876 Anayasası)*”²¹² ile karşılığını bulmuştur. Kanuni Esasi ile birlikte, devlet idaresi belirli prensiplere bağlanmış ve meşruti rejime geçiş için önemli bir adım

²⁰⁸ YETİM, F. (2015). “Modern Bir Aydın Hareketi Olarak Yeni Osmanlılar ve İslam Dünyası”, *ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.:34, s.6-7.

²⁰⁹ KARPAT, Kemal H. (2006). *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, Çev.: Dilek ÖZDEMİR, İmge Kitabevi, Ankara, s.39.

²¹⁰ Namık Kemal tarafından gücr bir şekilde dile getirilen “Vatan” kavramı, Osmanlı camiasının bütünü ifade etmekteydi. Ayrıca Kemal, çok milletli imparatorlukta o zamanlar pek de ilgi görmeyen “Türk” adını yazılarında “Osmanlı” kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanması oldukça anlamlıdır. Bkz.: Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s.96. Namık Kemal, kaleme aldığı “Vatan Yahut Silistre” adlı tiyatro oyunuyla da Türk Ulusunun o güne kadar farkında olmadığı vatan bilincinin uyanmasında bir mihenk taşı olmuştur. Bkz.: MORDTMANN, Andreas D. (1999). *İstanbul ve Yeni Osmanlılar*, Çev.: Gertraude Songu – Habermann, İstanbul, s.163.

²¹¹ KARPAT, a.g.e., 2006, s.39-42.

²¹² Kanuni Esasi, Uluslaşma sürecinin ilk tohumlarını atması ve II. Meşrutiyet başta olmak üzere ulusçu birçok fikre ilham olması bakımından oldukça önemlidir.

atılmıştır.²¹³ Temel doktrini “Osmanlıcılık” fikri üzerine inşa edilmiş olan Kanuni Esasi, devletten kopmak üzere olan tebaayı, menfaat bağları gözetilerek devlete bağlılıklarını yeniden tesis etmek için bir fırsat olarak görülmüştür. Kanunu Esasi’de, Osmanlı tebaasının bütününe kapsayıcı bir kişi hakları düzenlemesi yer almış, siyasal haklar olarak halkın bütünü eşit tutulmuştur. Böylece “hakim millet” anlayışından “Osmanlı”nın kapsayıcılığına doğru bir geçiş gözle görülür hale gelmiştir.²¹⁴

Kanuni Esasi’nin ömrü çok uzun olmamış ve 1878 yılında II. Abdülhamit tarafından, Osmanlı-Rus Savaşı gerekçe gösterilerek rafa kaldırılmıştır. Anayasal rejimin ortadan kalmasıyla, yaklaşık olarak otuz yıl sürecek olan istibdat dönemi başlamıştır.²¹⁵ Parlamento deneyimi her ne kadar kısa bir sürse de, Osmanlı siyasal hayatında gelecek kuşaklar için bir ilham kaynağı ve ulaşılması gereken bir hedef olarak yerini almıştır. Bir neslin siyasal hafızasına yerleşen Meşrutiyet ideali, II. Abdülhamit yönetimine karşı olan Jön Türk hareketinin de başlangıç noktası olmuştur.²¹⁶

Öncelikli hedefi II. Abdülhamid yönetiminin sonlandırılması olan Jön Türklerin siyasi fikirleri, dönemin siyasal tartışmalarının da odak noktasında yer alan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirleri etrafında şekillenmiştir. Bu üç fikir, Yusuf Akçura’nın 1904’te Türk adlı dergide yayımlanan “Üç Tarz-ı Siyaset” başlıklı makalesinde izah edilmeye çalışılmıştır. Osmanlıcılık, Müslümanlara ve gayrimüslimlere aynı siyasi hak ve yükümlülükleri vermeyi, din ve düşünce hürriyetini sağlamayı ve böylece toplumsal ayrışmaya sebep olabilecek din ve soy temelli farklılıklara rağmen, tüm toplumu bir “Osmanlı milleti” çatısı altında buluşturmaya hedeflemiştir. Ancak, Osmanlıcılık fikri istenilen başarıya ulaşamamış, Almanlar tarafından öne sürülen ırka dayalı milliyetçilik anlayışının güç kazanması ile geçerliliğini yitirmiştir. İslamcılık ise, soy farkı gözetmeksizin dindeki birlik kaidesine dayanmış ve Osmanlı padişahının hilafet statüsünden faydalanarak, bütün Müslüman tebaayı Osmanlı devleti idaresi altında birleştirmeyi hedeflemiştir. Ancak İslamcılık fikri, Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki ayrışmayı daha da belirgin

²¹³ TANÖR, B. (2016). *Osmanlı –Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.132-133.

²¹⁴ ERYILMAZ, B. (1992). *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, Ağaç Yayınları, İstanbul, s.90-91.

²¹⁵ ZURCHER, a.g.e., 2015, s.174-175.

²¹⁶ TUNAYA, Tarık Z. (1999). *Batılılaşma Hareketleri I*, Yeni Gün Yayıncılık, İstanbul, s.59.

hale getirirken, Tanzimat döneminde terkedilmeye çalışılan dini devlet şeklini yeniden gündeme taşımıştır. Türkçülük fikri ise, daha önce izine pek rastlanmayan ve siyasi olmaktan çok, ilmi bir düzlemde gelişme göstermiştir. Fikri bağlamda Osmanlı sınırlarının da ötesine geçmiş, farklı coğrafyalardaki Türklerin de dahili olduğu birliği hedefleyen bir anlayış halini almıştır.²¹⁷

Çıkış noktaları ve yöntemleri farklı olsa da yukarıda ifade edilen siyasi fikirlerin ortak amacı; devleti düştüğü darboğazdan kurtarmak, siyasi, ekonomik ve sosyal sıkıntıları çözerek modern bir devlet ve toplum yapısına kavuşmaktır. Jön Türk hareketi de, bu amaç doğrultusunda faaliyet göstermiş, gerek asker gerekse de sivil elit arasındaki desteğini arttırmaya başlamıştır. Yine bu dönemde, Jön Türkler arasında bilime ve ilerlemeye olan inancın ilgi gördüğü ve aynı zamanda Türkçülük fikrinin de etkisiyle ulusçu ilkelerin daha çok yer edinmeye başladığı bir dönüşüm sürecine girilmiştir. Türkologlar tarafından girilen dil ve tarih çalışmalarının yanı sıra özellikle Orta Asya ve Kafkaslardan göç eden aydın ve düşünürler o güne kadar çok ilgi görmeyen “Türk” ulusunun varlığına olan ilgiyi arttırmıştır. Böylece Türk kavramının yıllardır göz ardı edilmiş olan itibarı teslim edilmeye, Osmanlı sınırları dışındaki Türkçe konuşanlar tanınmaya başlanmıştır. Hepsinden önemlisi ise Anadolu bir Türk anavatanı (yurdu) olarak kabul edilmeye başlanmıştır.²¹⁸

Türk ulusçuluğunun ilk kıpırdanması olarak görülebilecek dönüşüm süreci, Türk dili ve tarihine olan ilgi ve araştırmaların geliştirilmesi gerektiğini ortaya koyarken, aranan kurtuluşun ise; yolu Türk kültürünün anlaşılmasından geçen, özgün bir ulus inşası ile mümkün olabileceğini işaret etmiştir. Yeni Osmanlılar ile birlikte başlayan yeni bir toplum fikri, Jön Türk hareketi ile yeni bir ivme yakalayarak, I. Meşrutiyet ve Kanuni Esasi ile önemli kazanımlar elde etmiştir. Ancak söz konusu kazanımlar yeterli olmayacak ve bir süre akamete uğrayacaktır. Başta toplumsal hafıza olmak üzere, Tanzimat dönemi gençliğinin zihinlerinde yerini koruyan; “meşrutiyet”, “yeni toplum”, “hürriyet”, “vatan” gibi kavramlar Jön Türk hareketinin devamı sayılan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)’nin güçlenmesiyle, bir ulus olmanın ilk ciddi nüveleri olarak kendini göstermeye başlamıştır.

²¹⁷AKÇURA, Y. (2015).*Üç Tarz-ı Siyaset*, Günümüz Türkçesi’ne Uyarlayan: Erol KILINÇ, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.75-82.

²¹⁸KUSHNER, D. (1979). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, Çev.: Şevket S. TÜRET, Rekin ERDEM, Fahri ERDEM, Kervan Yayınları, İstanbul, s.82.

3.1.3. İttihat ve Terakki Dönemi (1908-1918)

19. yüzyıldan itibaren devletin çeşitli kademlerinde ve askerlik, hukuk, eğitim, iktisat gibi temel alanlarda girilen reform hareketleri, yeni bir toplum yaratılması ve devletin kurtuluşu için tarihi bir fırsat olarak görülmüştür. Yeni Osmanlılar ile birlikte yeni bir toplum fikrinin dile getirilmesi, Osmanlı devlet ve toplum yapısındaki boşlukların doldurulması adına önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yeni Osmanlılar'dan sonraki hürriyet mücadelesinin ve yeni bir toplum fikrinin savunucusu olan Jön Türkler hareketi selefine göre daha başarılı adımlar atmıştır. II. Meşrutiyet'in ya da diğer adıyla 1908 Devrimi'nin ilanıyla da önemli bir zafere ulaşmıştır.²¹⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)²²⁰ adıyla organize bir siyasi harekete dönüşen Jön Türkler, 1908'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar sürecek döneme damgasını vurmuştur. İç ve dış politikada birçok problemle yüz yüze kalan İTC, hem devletin kurtuluşu hem de kendi iktidarını güçlendirmek adına radikal adımlar atmaktan çekinmemiştir. Bu adımlar, Türk dilinin yaygınlaştırılması, eğitimin milli bir kimlik kazanması, malumat- ı medeniye, tarih ve coğrafya gibi dersler üzerinden milli bir vatanın inşa edilmesinin önünü açacaktır.²²¹ Bu durum ise toplumda bir ulus bilincinin oluşması için önemli bir temel oluşturacaktır. Söz konusu gelişmeler dönemin basın ve yayın faaliyetlerine de yansıtılacak, Türk Derneği, Genç Kalemler, Türk Yurdu gibi dergiler Türkçe'nin sadeleştirilmesi, Türk ulusal kimliğinin oluşması adına önemli çalışmalar yapacaklardır.²²²

3.1.3.1. Dil Çalışmaları

Dil meselesi, Tanzimat döneminden beri aydın kesim tarafından sıkça tartışılan bir konu olmuştur. Kültürel reformların temelini oluşturan dilin sadeleştirilmesi ve yaygınlaştırılması, parçalanmakta olan bir devletin ayakta kalması ve bölünmüş toplumsal tabakaların ortak bir paydada buluşmasında kilit bir unsur

²¹⁹ ÇALEN, Mehmet K. (2021). *Tarih ve Kimlik / Türklük –Müslümanlık- Osmanlılık*, Ötüken Yayınları, İstanbul, s.94-95.

²²⁰ İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1889'da İttihad-ı Osmani Cemiyeti adıyla kurulmuş, sonradan İTC ismini almış, yurtdışı Jön Türk hareketinin ikiye ayrılmasıyla da, merkezîyetçi kanadı temsil eden Ahmet Rıza ve ekibinin oluşturduğu hareketin ismi olmuştur. KÜÇÜKKILINÇ, İ. (2016). *Jön Türklük ve Kemalizm Kışkacında İttihadçılık*, Ötüken Yayınları, İstanbul, s.23-25.

²²¹ YAVUZ, Serap Y. (2019). *Cumhuriyet Misyonerleri 1930- 1946 Arası Türkiye'de Bir Politik Özne Olarak Gençlik İnşası*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, s.88-93.

²²² OBA, Ali E. (2020). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, s.214.

olarak görülmüştür. Özellikle Jön Türkler arasında, Türkçe'nin sadeleştirilmesi ve günlük hayat içerisindeki kullanımının yaygınlaştırılmasıyla birlikte toplumsal bütünlüğün sağlanacağı yönünde kuvvetli bir inanç hakimdir.²²³

Türk diline olan ilginin artmasıyla birlikte, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet dönemine kadar, Türkçe olarak yayımlanan matbu eserlerin sayısında hatırı sayılır bir artış gözlenmiştir. II. Meşrutiyet öncesi yazılan bazı Türkçe eserler ise daha sonrası için Türk dili ve Türk milliyetçiliği adına yön gösterici birer kılavuz olmuşlardır.²²⁴ II. Meşrutiyet sonrasında, başta Rusya'dan olmak üzere Osmanlı sınırları dışından gelen Türk aydınları, kurdukları dernek ve çıkarttıkları dergiler ile Türk diline ve döneme damgasını vuracak olan Türkçülük politikasına yön vermişlerdir.²²⁵ Bahsedilen bu dernek ve dergiler arasında en çok dikkat çekenler; Türk Derneği ve Dergisi, Genç Kalemler Dergisi, Türk Ocakları ve yayın organı olan Türk Yurdu Dergisi olarak sıralanabilir.

3.1.3.1.1. Türk Derneği ve Dergisi

Türk Derneği, Türkçülük esaslarını taşıyan ilk dernek olarak²²⁶, II. Meşrutiyetin hemen sonrasında²²⁷ Yusuf Akçura, Necip Asım Bey, Veled Çelebi gibi isimlerin öncülüğünde İstanbul'da kurulmuştur. Temel olarak Türkçülüğü ilmi bir seviyede ele almak ve kültürel alanda yaymak amacını taşıyan²²⁸ Türk Derneği'nin tüm amaçları, Türk Derneği Nizamnamesi adı altında yayımlanan 14 madde de izah edilmeye çalışılmıştır. Buna göre; Türk derneği, Türkçeyi sevdirmek ve yaymak için çalışacak, Doğu ya da Batı fark etmeksizin Türk Dili ile ilgili tanıtım faaliyetleri yürütecek, Türkçe'nin sadeleştirilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılması için çalışmalar gerçekleştirecek ve bu doğrultuda sosyoloji, etnoloji, arkeoloji başta olmak üzere çeşitli disiplinlerden de faydalanılacaktır.²²⁹

²²³ OBA, a.g.e., 2020, s.196-201; YAVUZ, a.g.e., 2019, s.160.

²²⁴ Şemsettin Sami'nin kaleme aldığı "*Kamûs-ı Türkî*" adlı sözlük, Türk dili açısından önemli bir dönem noktası teşkil etmektedir. Bu sözlükte öz Türkçe sözcüklere yer verilmiş, Türkçe Doğu ve Batı Türkçe olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ancak son kerte her ikisinin de aynı dil olduğu vurgulanmıştır. Bkz.: OBA, a.g.e., 2020, s.209.

²²⁵ BAHADIR, İ. (2001). Ümmetten Millete Türk Ulusu'nun İnşası, Kalan Yayınları, Ankara, s. 56.

²²⁶ AKÇURA, Y. (1981). *Yeni Türk Devletlerinin Öncüleri (1928 Yılı Yazıları)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.188.

²²⁷ Türk Derneği'nin kuruluş tarihine dair net bir tarih olmamakla birlikte, resmi kuruluşunun en erken olasılıkla Aralık 1908'de olduğu kabul edilmektedir. Bkz.: ÜSTEL, F. (2020). *Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.15-16.

²²⁸ BAHADIR, a.g.e., 2001, s.57.

²²⁹ OBA, a.g.e., 2020, s.215.

Türk Derneği'nin üzerinde durduğu en önemli mesele Türk Dili'nin günlük hayatın içine olabildiğince çok ve çabuk bir şekilde sirayet etmesinin sağlanmasıydı. Özellikle, Osmanlı Türkçesi'nin yabancılar arasında teşvikinin sağlanması, daha geniş kesimlere ulaşmak için şubeleşmenin hız kazanması²³⁰ önemli bir mesele teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra, Türkçe'nin öneminin ve kullanımının hükümet nezdinde anlaşılmasını sağlamak ve her türlü resmi tebligatın halkın anlayacağı bir şekilde Türkçe yazılması gibi birtakım hassasiyetlerin varlığı da dikkat çekmektedir.²³¹

Türk Derneği'nin amaçları doğrultusunda kendisini ifade edebilmesi ve kültürel alanda çalışmalarını sergilemesi gerekmekteydi. Bu çerçevede fikirlerini yazılı hale getirebilecekleri bir yayın organı ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaçları 1911 tarihinde, yine dernek ile aynı ismi taşıyan Türk Derneği Dergisi ile karşılanmıştır. Türk Derneği'nin faaliyetlerine ilişkin genel bilgilerin ve ağırlıklı olarak dil sorunuyla ilgili makalelerin kaleme alındığı dergi, Veled Çelebi, Mehmet Emin (Yurdakul), Bursalı Mehmet Tahir, Ahmet Hikmet gibi kıymetli mütefekkirlerden oluşan kadrosuyla, toplamda yedi sayı olarak yayımlanmıştır. Kaleme alınan makalelerin fazlasıyla bilimsel ve ciddi konular olmasının etkisiyle, halkın gözünde beklenen ilgiyi görmeyen dergi, maddi birtakım imkansızlıkların da etkisiyle kısa ömürlü bir yayın hayatı geçirmiştir.²³² Buna rağmen, Türkçe'nin durumunun anlaşılmasına yönelik çalışmaları, dilde reformun gerçekleşmesi için çabaları ve tüm bunları destekleyici yazılara yer verilmesi, sebebiyle Türk'ün ve Türk Dili'nin geleceği için büyük bir adım olmuştur.²³³

3.1.3.1.2. Genç Kalemler Dergisi

Genç Kalemler Dergisi, Türklük bilincinin Türkçülüğe dönüşmeye başladığı bir dönemde, Selanik'te edebi bir dergi olarak doğmuştur. Dönemin edebi ve ilmi fikirlerinden de etkilenen Genç Kalemler, Türk Derneği'nin dil konusunda yaktığı işaret fişeginin takipçisi olduğunu göstermiştir. Türk Derneği'nden farklı olarak daha etkin ve sistemli bir şekilde dilin sadeleştirilmesi için çalışan dergi, Türk diline

²³⁰ Türk Derneği şubeleri İmparatorluk sınırlarının dışına taşmıştır. Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de "Edebiyat-ı Osmaniyye Cemiyeti" adıyla kurulan şube, imparatorluk sınırları dışında kurulan tek şube olma niteliği taşımaktadır. Bkz.: ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.19-20.

²³¹ OBA, a.g.e., 2020, s.216.

²³² ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.27-28.

²³³ OBA, a.g.e., 2020, s.217.

girmiş olan yabancı gramer kurallarının ve kelimelerinin tasfiyesi için görüşlerini dile getirdikleri bir yayın politikası izlemiştir.²³⁴

1911 yılında Selanik'te çıkmaya başlayan Genç Kalemler Dergi'nin baş yazarlığını Ali Canip yaparken, fikir öncülüğünü ise Ömer Seyfettin yapmaktadır. Derginin özellikle dilin sadeleştirilmesi konusundaki düşüncelerini anlamak için, daha sonra Genç Kalemler Dergisi'nde yazılar kaleme alacak olan Ziya Gökalp'in söylemlerine bakmak önemli ipuçları verecektir. Gökalp, Ömer Seyfettin ile kendi fikirlerinin büyük oranda örtüştüğünü dile getirirken, dilde sadeleşmenin önemine vurgu yapar. Gökalp, sadeleşmeden ne kastettiğini ise; "Türkçeyi ıslah etmek için, dildeki bütün Arabi ve Farsî kelimeleri değil, Arabi ve Farsî kaideleri atmak gerekir. Arapça ve Farsça kelimelerden de Türkçesi olanları çıkarıp, Türkçe karşılığı olmayanları ibka etmek (alıkoymak) gerekir"²³⁵ şeklinde izah eder.

Genç Kalemler Dergisi bünyesindeki yazarlarca paylaşılan hakim siyasi görüş, istibdat rejimini sona erdiren II. Meşrutiyet sonrası, bir toplumsal devrim (içtimai inkılap) ihtiyacının doğduğu yönündedir. Yayın politikasını bu yönde oluşturan dergi, söz konusu toplumsal devrim aracılığıyla "Yeni Hayat" programını hayata geçirme fırsatı bulmuş olacaktırlar. Bu Yeni Hayat, tarihi bir dönemecin eşiğinde olan ve yeni bir hayata doğru ilerleyen Türklerin, kendi dillerini oluşturmalarını esas alan süreci ifade eder. Başta toplumsal devrimi gerçekleştirmek, yeni bir hayatı ve toplumu inşa etmek amacı taşıyan Genç Kalemler, tüm dergi yayınlarını; bu hayatın unsurlarını belirlemek, bu hedefe ulaşmanın vasıtalarını keşfetmek ve gerekirse oluşturmak üzerine kurmuştur. Yeni bir lisan (dil) oluşturma'nın önemini, Yeni Hayat'a açılan kapının kilidi olarak gören Genç Kalemler, yazılarında da bu görüşlerini sık sık dile getirmişlerdir.²³⁶

Genç Kalemler Dergisi, Türk Derneği'nde sonra Türk Dili'nin sadeleştirilmesi ve kullanımının yaygınlaşmasında önemli katkılar sağlamıştır. Dönemin koşullarına göre ilmi ve kültürel tartışmaların göbeğindeki "yeni bir

²³⁴KARAKAŞ, a.g.e., 2000, s.161.

²³⁵ Gökalp'in dildeki sadeleşmeye karşı yaklaşımının halkın anlayacağı sade bir dilin oluşturulmasından daha çok biçimsel kaygılar taşıdığı söylenebilir. Örnek olarak; Mülazım-ı evvel yerine evvel mülazım demek, Trablus- garb yerine Garp Trablus'u demek dildeki sadeleşmeyi sağlayacaktır. GÖKALP, Z. (1976).*Türkçülüğün Esasları*, Haz.: Mehmet KAPLAN, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.9

²³⁶ODABAŞI, İsmal A. (2006). *"II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi"*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, s.292-294.

toplum” fikrinin, özellikle dil ekseninde ele alınması oldukça önemlidir. Bu anlamda gerek Türk Derneği, gerekse de Genç Kalemler Dergisi, etkileri Cumhuriyet Türkiye’sine kadar uzanacak olan kalıcı izler bırakmıştır.²³⁷

3.1.3.1.3. Türk Yurdu Dergisi

Türkçülüğün teşkilatlanma döneminin en önemli yayın organlarından birisi olan Türk Yurdu Dergisi, 31 Ağustos 1911’de İstanbul’da kurulan Türk Yurdu Cemiyeti’nin faaliyetlerini anlatmak için yayın hayatına başlamıştır.²³⁸ Türk Yurdu Cemiyeti, Mehmet Emin Bey’in önderliğinde kurulurken, o döneme dek üzerinde pek gündeme getirilmeyen öğrencilere yardım meselesi üzerinde durması ve “Türk çocukları için bir pansiyon (öğrenci yurdu)” kurulmasına yönelik talepleriyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Tüm bu düşüncelerini kendisiyle yine aynı adı taşıyan Türk Yurdu Dergisi’nde, seçkin bir yazarlar grubu tarafından kaleme alınan yazılarla gündeme getirmişlerdir.²³⁹ Ancak cemiyet sıfatıyla önemli bir faaliyette bulunamayan Türk Yurdu Cemiyet’i kısa bir süre sonra tarihten silinecektir. Kendi adıyla yayınladığı dergi ise, daha sonra Türk Ocağı’nın yayın organı haline gelecek ve Türkçülük akımını derinden etkilemeye devam edecektir.²⁴⁰

Türk Yurdu Dergisi, Osmanlı tarihinde ilk kez, Türkler arasında milliyetçiliği teşvik etmiş ve o zamana kadar hiçbir gazete ve dergide el değmemiş birçok konuyu gündeme getirmiştir. Yayın hayatı boyunca cesurca bir çizgi izleyen dergi, bu tutumunu daha en başından gözler önüne sermiş ve derginin serlevhası (başlığı) olarak; “*Türklerin faydasına çalışır*” ifadesini kullanmıştır.²⁴¹

Türk Yurdu Dergisi, yazılarındaki cesaret ve özgünlüğün yanı sıra, zengin yazar kadrosuyla da diğer gazete ve dergilerden ayrılmaktaydı. Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Gaspıralı İsmail, M. Emin, Ömer Seyfettin, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Fuat Köprülü ve nicelerinin yer aldığı geniş bir yazı kadrosunu bünyesinde toplamıştı.²⁴² Dergi 32 sayfa olarak ve on beş günde bir yayımlanıyordu. Dergi içeriğinde ise, genellikle milliyetçi izlerin hakim olduğu şiirler için ayrılmış bir

²³⁷ OBA, a.g.e., 2020, s.229.

²³⁸ ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.42.

²³⁹ TUNAYA, Tarık Z. (1988). *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt: I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.415.

²⁴⁰ ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.43.

²⁴¹ OBA, a.g.e., 2020, s.237.

²⁴² BAHADIR, a.g.e., 2001, s.62.

sütun bulunurken, bunu sosyoloji, tarih, ekonomi, eğitim vb. meselelerin tartışıldığı makaleler izliyordu. Geniş bir yazın içeriğine sahip olan Türk Yurdu, hemen her sayısında, Türklerle ilgili güncel haberlere, biyografilere ve Rusya'daki Türk basını başta olmak üzere, ülke dışından birçok alıntılara yer vermekteydi.²⁴³

Türk Yurdu Dergisi, genel olarak kültürel temelde faaliyet gösteriyordu, ancak kimi zamanlar siyasi içerikli makaleler de dergi içerisinde kendisine yer bulmaktaydı. Özellikle Yusuf Akçura ya da Ahmet Ağaoğlu tarafından kaleme alınan “*Türk Aleminden*” başlıklı yazı dizisinde; siyasal, toplumsal ve kültürel meseleler, Türk dünyasının bütününe esas alacak şekilde ve Türklük perspektifi gözetilerek ele alınıyordu. Bu sayede Türkçülük fikriyatı ile tanışan okuyucu, yavaş yavaş Osmanlı Devleti perspektifini terk etmeye ve Türklerin başlı başına bir dünya oluşturduğunu, kendilerine özgü sorunları ve gelişme tarzları olduğunu görmeye başlamıştır.²⁴⁴

Türk Yurdu Dergisi'nin, kurucularından ve önemli yazarlarından birisi olması hasebiyle, Yusuf Akçura'nın fikir ve düşünce dünyası derginin yazın çizgisinde belirleyici olmuştur. Özellikle Akçura'nın sıklıkla dillendirdiği Tatar modernizmi etkisinin yanı sıra, Türkçülük düşüncesine halkçı bir muhteva kazandırılması, ulusal iktisat düşüncesinin oluşturulması ve modernleşmenin Türkler için hayati bir mesele olduğu iddiası derginin genel temalarını oluşturmuştur. Bu temalar doğrultusunda bütün Türklerin anlayabileceği sade bir Türkçe'nin oluşturulması, eğitimin modernleştirilmesi, kadın haklarının iyileştirilmesi, Türklerin kültürel birliğine önem verilmesi ve bir ulusal Türk ülküsünün yaratılması derginin amaçlarını oluşturmuştur.²⁴⁵

1911'den sonra Türk Derneği ve Dergisi, Genç Kalemler Dergisi, Türk Yurdu Dergisi ve devamında Türk Ocağı'nın kurulmasıyla birlikte Türk diline ve Türk ulusal kimliğine olan ilginin arttığı görülmektedir. Başlangıçta çok sınırlı bir kesim olan yazar ve düşünürlerce paylaşılan Türkçülük fikri, yukarıda bahsedilen dergi ve dernekler aracılığıyla daha geniş bir kesime ulaşmayı başarmıştır. Özellikle gençler

²⁴³GEORGEON, F. (1996). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876- 1935)*, Çev.: Alev ER, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.69.

²⁴⁴GEORGEON, a.g.e., 1996, s.70.

²⁴⁵KARAKAŞ, a.g.e., 2000, s.238. Türkçe'nin yaygınlaştırılması amacıyla azınlık ya da yabancı okullarındaki eğitimin yanı sıra, yabancı şirketlerde ya da gayrimüslim unsurlara ait işyerlerinde de Türkçe kullanımı gerek hükümet politikası gerek Türkçü yazarlar ve yayın organları aracılığıyla denetim altına alınması görüşü, dergi tarafından savunulmuştur. Bkz.: ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.49.

arasında uluslaşma çabaları ve örgütlenmelerinin görüldüğü bu dönem,²⁴⁶ Cumhuriyet dönemi uluslaşma sürecinde izlenecek yola ışık tutması bakımından oldukça önemlidir.

3.1.3.2. Eğitim Faaliyetleri

Eğitim, nüfusun uluslaştırılması için başvurulabilecek müesseslerin başında gelmektedir. Eğitim ve öğretime dair tüm faaliyetlerin yürütüldüğü okullar, bir ulusun sadece dilini, tarihini, coğrafyasını öğretmekle kalmaz, aynı zamanda nasıl ulusal tarzda yaşanacağını ve düşünüleceğini de öğretir. Pozitif bilimlerin yanı sıra, ahlaki eğitim de söz konusu eğitim faaliyetlerinin bir parçasıdır. Eğitimin öncelikli hedefi ise, çocuklar ya da gençler olmakla birlikte, toplumun geneline ulaşma arzusu da göz ardı edilemez. Okullardaki çeşitli derslerde bahsedilen; “ülkemiz” ve “vatanımız” gibi kavramlar üzerinden ulusal sınırlar hatırlatılırken, kolektif kimliğin inşası da “biz” algısı üzerinden sağlanmaktadır. Okullar her ne kadar fiziki eğitimin merkezi gibi görünseler de, ulusal tarzda eğitimin tek mekanı değildir; bu eğitim aynı zamanda halkın tüm boş zaman faaliyetlerinde de gerçekleşir.²⁴⁷

II. Meşrutiyet dönemi, iç ve dış siyasal krizlerin birbirini izlediği, siyasal seçkinlerin bir taraftan devleti “kurtarmak” isterken aynı zamanda da “toplumu dönüştürmek” gibi birbiriyle kimi zaman çatışan, iki hedefi eşzamanlı olarak yerine getirmek istedikleri bir dönemdir. Yine bu dönemin fikri tartışmalarının merkezinde yer alan, bir diğer önemli mesele ise tebaadan vatandaşa geçiş sürecidir. Hedeflenen bu geçiş sürecinin yolu ise, yeni insan dokusuna hayatiyet kazandıracak olan okullar, bilhassa da ilkokullardır. Üstel’in tabiriyle; “Toplumun geleceği” olarak görülmeye başlanan çocuk, “rejimin geleceği” açısından devletin manipülasyon alanının içine çekilir.²⁴⁸

Osmanlı İmparatorluğu’nda yeni bir döneme girildiğinin işareti olan siyasal ve toplumsal dönüşümler, eğitim faaliyetlerini de derinden etkilemiş, 1908 sonrası müfredat değişiklikleriyle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Yine bu dönemde okullarda bağımsız bir ders olarak okutulmaya başlanan Malumat-ı Medeniye

²⁴⁶ 1908 Sonrası Gençlik örgütlenmeleri için bkz.: YAVUZ, a.g.e., 2019, s.155-160.

²⁴⁷ THIESSE, a.g.e., 2021, s.223-225.

²⁴⁸ ÜSTEL, F. (2021). “Makbul Vatandaş” ın Peşinde”, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.30.

derslerinin yanı sıra, basılan çok sayıda yeni ders kitapları da İttihat ve Terakki'nin eğitim politikasındaki arayışlarının birer ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁹

3.1.3.2.1. Malumat-ı Medeniye Dersleri

Malumat- ı Medeniye dersleri, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ilkokul, ortaokul ve liseler gibi okullarda okutulmak üzere müfredat programlarına girmiştir. Yine aynı dönemde, bu dersleri destekler nitelikte Malumat-ı Medeniye isimli ders kitapları yayımlanmıştır. Bu kitaplar, vatan, millet, devlet, meclis, idare-i umumiye ve vergi gibi konuların üzerinde durulduğu, genel olarak ise kişinin kendisine, vatanına, devletine ve milletine karşı olan sorumluluk ve görevlerinin hatırlatıldığı birer kaynak olmuşlardır.²⁵⁰

Bir yandan modern bir vatandaşlığın oluşturulması için görev ve sorumlulukların hatırlatıldığı bir ders olan Malumat-ı Medeniye, diğer taraftan ise ahlaki bir boyutu da içerisinde barındırmaktadır. Bu doğrultuda Malumat-ı Medeniye derslerini görevler olarak ikiye ayırmak mümkündür. İlki devlete karşı görevlerin olduğu “resmi”, ikincisi ise bireyin kendisine ve insanlığa karşı görevlerinin olduğu “gayri resmi” görevlerdir. Söz konusu kamusal ve kişisel erdemlerin öğrenciye benimsetilmesi, somut örneklerle ve ezberden uzak bir şekilde öğretilmesi oldukça önemli bir konudur. Ancak, doğru bir eğitim yöntemi (*usul-i tedris*) izlenirse, Malumat- ı Medeniye dersleri hedefini bulacaktır. Bu doğrultuda oluşturulacak doğru eğitim yönetimiyle, genç zihinlere öğretilmek istenen; zulmün, kamu görevlilerinin yolsuzluklarının, kayırma ve her türlü adaletsizliğin toplumsal bozulmaya sebebiyet veren, karanlık bir kuyu olduğudur. Bu karanlık dönem II. Abdülhamid devriyle özdeşleştirilirken, II. Meşrutiyet ise “kurtuluş” un anahtarı ve bir erdem rejimi olarak sunulmaktadır.²⁵¹

Temellerinin 19. yüzyılda atılmaya başlandığı, tebaadan vatandaşa geçiş sürecini destekleyici birçok reform hayata geçirilmeye çalışılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde, Malumat- Medeniye derslerini ve basılan ders kitaplarını da bu reformların kitlesel eğitim aracılığıyla sağlanmasına yönelik bir çaba olarak görmek gerekir. Tüm bu süreç içerisinde yurttaş olarak hak ve görevleri yeniden belirlenen

²⁴⁹ÜSTEL, a.g.e., 2021, s.33.

²⁵⁰YAŞAR,Fatma T. (2018). “II. Meşrutiyet Döneminde Yurttaşlık, Ahlak ve Medenilik Eğitimi: Malumat-ı Medeniye Ders Kitapları”, *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt:52, Sayı:52, İstanbul, s.312.

²⁵¹ÜSTEL, a.g.e., 2021, s.45-46.

Osmanlı tebaasının her bir ferdinin, kendi hak ve sorumluluklarının farkında olması ve ortak bir vatana aidiyet bilincine haiz olması beklenen bir durumdur. Malumat- 1 Medeniye dersleri de devlet ile vatandaş arasındaki hukuksal ve siyasal ilişkinin düzenlenmesi ve yurttaşların birbirleriyle olan ilişkilerinde ise medeni bir zeminin oluşturulması için oldukça önemli bir role sahiptir.²⁵²

3.1.3.2.2. Coğrafya ve Tarih Derslerinde “Vatan İnşası”

Malumat-1 Medeniye dersleriyle birlikte, tebaadan vatandaşlığa doğru bir dönüşüm başlatılırken, ulusal kimliğin bir parçası olarak; ulusal vatanın bilhassa genç nesillerde inşası önemli bir mesele halini almıştır. Nurettin Topçu’nun ifadesiyle; bir ulusun kuruluşu tarih ve coğrafya ile olurken, ulusun karakterini “soyunun özü kadar tarihi hareketleri ile coğrafi şartları” da belirlemektedir. Bundan dolayıdır ki, coğrafya yani vatan “milletin müşterek ruhunu kendinde taşır.”²⁵³ Ulusal sınırlarla çizilmiş mukaddes bir vatanın yolu ise; toplumun her bir ferdine, bir tarih ve coğrafya bilincinin kazandırılmasından geçmektedir.

II. Meşrutiyet döneminin hemen ardından, II. Abdülhamid Dönemi’nde ders programından kaldırılan tarih dersleri, eğitimdeki reform çalışmaları kapsamında, eğitim müfredatına yeniden girmiştir.²⁵⁴ Tarih derslerinin müfredata dahil olmasını, ders kitaplarında tarihin, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki’nin iktidarını meşrulaştırıcı, II. Abdülhamid’i ise “zorba/ despot” olarak tanıttıcı biçiminde yazılması izlemiştir.²⁵⁵ II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte tarih dersleri, bir amaç olmaktan çok yöneticilerin başvurduğu bir araç olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle genç kuşaklara vatan ve ulus sevgisini aşılamak, ulusun geçmişini hatalarıyla ve zaferleriyle birlikte öğretmek öncelikli amaç halini almıştır. Yöneticiler tarafından, bu amaç doğrultusunda okullarda tarih derslerine ağırlık vermiştir. Derslerin yanında ise, ulusun şanlı tarihini hatırlatacak, tarihi mekanların²⁵⁶

²⁵² YAŞAR, a.g.m., 2018, s.316-317.

²⁵³ TOPÇU, N. (1999). *Yarımkı Türkiye*, Dergah Yayınları, Yayına Haz.: Ezel ERVERDİ & Hasan KARA, İstanbul, s.110, 122, 133.

²⁵⁴ ŞENGÜL, T. (2007). “Siyasi Düşünce Akımları ve Tarih Ders Programlarındaki Düşünsel Değişim (1908-1930)”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40 (1), Ankara, s.80. Ayrıca bkz.: ORAL, M. (2014). *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Romantik Tarihçilik (1908-1928)*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s.143-146.

²⁵⁵ YAVUZ, a.g.e., 2019, s.88.

²⁵⁶ Özellikle Balkan Harbi travmasının bir neticesi olarak, Rumeli toprakları dönemin ders kitaplarında tarihi bir mekan olarak yerini almıştır. Öyle ki, tarihi mekan algısı Rumeli ile sınırlı kalmamış, siyasi bakımdan elden çıkan diğer topraklar dahi bir süre coğrafya ve tarih kitaplarında, devletin birer parçası olarak tasvir edilmeye devam etmiştir. Bkz.: ÇALEN, a.g.e., 2021, s.114.

ziyaret edilmesi gibi uygulamalar, öğrencilerde ulus bilincinin oluşmasında önemli bir etken olarak görülmüştür.²⁵⁷

Ulus bilincinin oluşturulmasında, başta öğrenciler olmak üzere toplumun geneline bir tarih anlayışının kazandırılması kadar coğrafya bilincinin kazandırılması da oldukça önemlidir. Coğrafya ki, sadece ulusun maddi şartlarını tayin etmez, iklimiyle, toprağıyla, göğüyle, havasıyla, suyuyla, insan üzerinde işler, onun karakterini, psikolojisini ve fizyolojisini şekillendirir.²⁵⁸

1908 öncesinde yayımlanan coğrafya ders kitapları incelendiğinde; devlete, vatana ve millete karşı olan sadakatın yüceltilmesi gibi bir amaç ya da anlatı görülmemektedir. 1908 sonrasında ise; vatan, millet ve devlet yüceltmesi coğrafya kitaplarının önemli bir teması halini almıştır. Ders kitaplarının içeriği ve yaklaşımında önemli değişiklikler yaşanmış, “devlet vatanseverliği” noktasında coğrafya eğitimi olmazsa olmaz bir araç olarak kabul edilmeye başlanmıştır.²⁵⁹

1908 sonrası dönemde coğrafya eğitimi ile amaçlanan, öğrencilere Osmanlı vatanına karşı güçlü bir aidiyet duygusunun aşılmasıdır. Bu çerçevede, coğrafya ders kitapları ve haritalar öğrencilerin Osmanlı vatanına kendilerini adanmaları için kullanılan, önemli eğitim materyalleri olmuştur. Yine bu dönemde geleneksel coğrafya eğitiminin aksine, Türk unsuruna yapılan vurgu gerek ders kitaplarında, gerekse de genel müfredatta yerini almaya başlamıştır. İlköğretim için hazırlanan ders kitaplarında sıklıkla dile getirilen “biz” ve “bizim” vurgusu da, bu düşüncenin bir yansıması olarak görülmelidir.²⁶⁰

Cumhuriyet öncesi homojen bir toplumu kasteden “ulus” kavramı, çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu için anlaşılması oldukça zor bir kavramdır. Bunun en büyük sebebi; yüz yıllarca “*millet sistemi*” ile birden fazla etnik ve dini nitelikteki milleti tek bir çatı altında, kendi iç dinamiklerinde serbest bırakarak yaşamalarına izin vermesinden kaynaklanmaktadır. Nispeten başarılı sayılabilecek bu sistem, devletin çöküşüne kadar toplumsal düzenin özünü oluşturmuştur. Özellikle savaş ve isyanlarla geçen on dokuzuncu yüzyılda, devletin yıkılışını engellemek ve ulusçuluk

Tarihsel mekan vurgusu her zaman bir coğrafi bölgeyi ifade etmez, bazen kutsal coğrafya (vatan) için canını feda eden “*Meçhul Asker*” için yapılmış bir anıt olarak da karşımıza çıkar. Detaylı bilgi için bkz.: ANDERSON, a.g.e., 2017, s.23.

²⁵⁷ TÜRK, İbrahim C. (2013). *Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi (1839-1922)*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, s.198-202.

²⁵⁸ KAPLAN, M. (2012). *Nesillerin Ruhu*, Dergah Yayınları, İstanbul, s.48-50.

²⁵⁹ ÖZKAN, a.g.e., 2019, s.173-174.

²⁶⁰ ÖZKAN, a.g.e., 2019, s.174, 176.

fikirlerinin yıkıcı etkilerinin toplumsal yapıya sirayet etmesinin önüne geçmek için “yeni bir toplum” fikri, devletin kuruluş yolu olarak görülmüştür. Ancak bu fikir kısıtlı bir entelektüel ve mütefekkir kesim tarafından benimsenmiş ve gerek halk nezdinde, gerekse de devlet ricalinde önemli bir karşılık bulmamıştır. Yeni Osmanlılar’ın, “*Osmanlıcılık*” şemsiyesi altında tahayyül ettiği yeni toplum fikri, Genç (Jön) Türk hareketiyle, örgütlü bir muhalefet hareketi olarak gelişme kaydetmiştir. İttihat ve Terakki dönemi ise, dil ve eğitim faaliyetlerinde ulus bilincinin uyandırılması için, ilk ciddi adımların atıldığı dönemi ifade ederken, Cumhuriyet dönemi “ulus inşası” için önemli bir referans noktası olmuştur.

3.2. Tek Parti Ve Ulus İnşa Programı

Osmanlı İmparatorluğu’nun son iki yüzyılına damgasını vuran, devletin yıkılışını engellemeyi ve yeni bir toplum yaratmayı amaçlayan modernleşme hareketleri, istenilen başarıyı elde edememiştir. İmparatorluk, nefesinin sonlarında isyanlar, ekonomik krizler ve yönetimdeki yozlaşmayla mücadele ederek geçirmiş, son gücünü bitmek bilmeyen savaşlar ile harcayarak tüketmiştir. Milliyetçilik akımlarının etkilerinin kasıp kavurduğu Avrupa’da, sömürgecilik yarışının da hız kazanması, I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesine sebep olmuştur. Böylece dünya siyasi tarihini derinden etkileyecek, yeni bir dönemin temelleri atılmıştır. I. Dünya Savaşı’nın yıkıcı neticesinde imparatorluklar çağının sonu gelirken, ulus-devletlerin kurulmasıyla çok uluslu ve çok kültürlü toplumsal yapıların yerini homojen toplumlar almaya başlamıştır. Bütün bu gelişmelerden Osmanlı İmparatorluğu da payına düşeni almış ve yıkılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışı, aynı zamanda bir ulusun küllerinden doğmasını sağlayacak, Milli Mücadele döneminin de başlangıcı olmuştur. Anadolu coğrafyasında bir ulus- devletin kurulmasıyla neticelenecek olan Milli Mücadele, iki yüzyıllık devlet ve vatan savunmasının son bir adımı olarak görülmüştür. Bütün bir halk tarafından girişilen Kurtuluş Savaşı, Türk ulusunun zaferiyle sonuçlanmış ve Anadolu’da bağımsız bir devletin temelleri atılmıştır. Ulus-devlet prensiplerine dayanan bu yeni devlet; ulus iradesinin tecellisi olacak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kurulması, Teşkilat-ı Esasiye’nin ilanı ve devletin rejimi olacak Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte yapısal olarak bir temele kavuşmuştur.

Türkiye artık bir Anadolu devletiydi ve toplumsal kopuşlar neticesinde çok uluslu yapıdan uzaklaşmış gerek etnik, gerekse de dinsel bakımdan türdeş bir ulus haline gelmiştir. Bu sebepten ötürü, Türk ulusçuluğu, siyasi bir tercih olmaktan çok tamamlanmış bir olguya uyum sağlamak idi.²⁶¹ Yeni kurulan devlet de politikasını bu yönde belirledi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumu modernleştirme ve medenileştirme arzusunun da bir parçası olarak, bizzat öncülük ettiği bir ulusçuluk politikasını uygulamaya koydu.²⁶²

Çalışmanın bu bölümünde Cumhuriyet sonrası Tek Parti iktidarında, ulusçuluk politikası çerçevesinde uygulanmaya çalışılan inkılaplar ve bu inkılapların yansımaları incelenecektir. Bir ulus ve ulus devletinin oluşturulması amacına yönelik atılan adımlar ele alınırken, ortak dil, tarih ve kültürün oluşturulması için hayata geçirilen uygulamalar, Milliyetçilik ve Halkçılık ilkeleri kapsamında ele alınacaktır.

3.2.1. Ulusun Adının Konması

20. yüzyıla kadar Türkiye adı, Osmanlı siyasi sözlüğünde ne siyasi, ne de coğrafi olarak bir anlam ifade etmekteydi. Türkiye daha çok, Osmanlı İmparatorluğu'na, yani Osmanlı hanedanı tarafından yönetilen geniş topraklara Batılı yazarlar tarafından verilen yanlış bir isimden ibarettir.²⁶³ Türk ulusal kimliği de tarih sahnesine ancak, 19. yüzyılda çıkabilmiştir.²⁶⁴ Durum böyleyken, Cumhuriyet'in ilanı her şeyden önce, kurulan bu yeni devletin bir milli Türk devleti olduğu ve devlet kültürünün Türk benliği ve gelenekleri üzerine kurulması gerekliliğini ortaya koymuştur.²⁶⁵ Bu nedenle, Kemalist Cumhuriyet kendisine isim olarak “Türklerin yaşadığı yer” anlamına gelen İtalyanca “Turchia” kelimesinin Türkçe versiyonunu oluşturan, “Türkiye” kelimesini tercih etmiştir. Anadolu coğrafyası ise, yeni doğmakta olan Türk ulus devletinin yurdu olarak şekillenirken, üzerinde yaşayan halk ise, Türk ulusu olarak adlandırılmıştır.²⁶⁶

²⁶¹PARLA, T. (2005).*Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.18.

²⁶²ÇOLAK, a.g.e., 2017, s.85.

²⁶³ RUSTOW, Dankwart A. (2010). “Ulusal Bir Devletin Kuruluşu: Atatürk’ün Tarihsel Başarısı”, *Mustafa Kemal ve Ulusal Bir Devletin Doğuşu*, Ed.: Vasıf ERENUS, Sarmal Yayınevi, İstanbul, s.5.

²⁶⁴AKÇAM, T. (1993). *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.35.

²⁶⁵ KARPAT, Kemal H. (2015).*Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)*, Timaş Yayınları, Yay. Haz.: Güneş AYAS, İstanbul, s.139.

²⁶⁶KOHN, H. (1944). *Türk Milliyetçiliği*, Çev.: Ali ÇETİNKAYA, Hilmi Kitabevi, İstanbul, s.29.

Genç Cumhuriyet'in ilk yıllarında çözmek durumunda kaldığı ana meselelerin başında, mazisi ve gelenekleri çok eskiye dayanan Türklüğe, nasıl milli ve modern bir siyasi veçhe verileceği gelmekteydi. Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Türklerin Türklüğünün hangi esaslara göre tayin edilmesi gerektiği hususunda dönen tartışmalar, Cumhuriyet'in eylem alanını belirlemiştir. Cumhuriyet rejiminin kendisi ve Türk ulus devlet fikri, Mustafa Kemal'in en başta gelen inkılaplarından olurken, daha sonra yapılacak olan inkılaplar ise, bu temel inkılapları tamamlayıcı mahiyette yenilikler olacaktır.²⁶⁷

3.2.1.1. Saltanatın Kaldırılması

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla Anadolu'da yeni bir Türk devleti kurulmuştur. TBMM'nin üzerinde herhangi bir gücün tanınmayacağını ilanı ile da birlikte Osmanlı Devleti'nin varlığı fiilen ortadan kalkmıştır. Bunun yanında yasama ve yürütme erkinin de TBMM'ye ait olması, Padişahın Türk ulusu üzerinde resmen ve fiilen bir yetkisinin kalmadığını göstermektedir. Ancak saltanat makamı hem savaş dönemi şartları, hem de düşmana karşı birleşmiş güçlerin bölünmemesi amacıyla bir süre gündeme getirilmemiştir.²⁶⁸

Yunan ordusunun Türk topraklarından atılmasının ardından, Mudanya Mütarekesi gerçekleştirilmiş ve bir barış antlaşmasının sağlanmasının önü açılmıştır. Lozan'da gerçekleştirilecek olan barış görüşmeleri öncesinde İtilaf devletleri, Padişah'ı, Ulusalçı heyetin yanı sıra kendi heyetini de göndermeye davet ederek, Türkleri bölme girişiminde bulunmuştur. Tehlikenin farkında olan Mustafa Kemal, meselenin kökten çözümü için Saltanatın kaldırılmasını gündeme taşımış ve ulus egemenliğinin yanında kişisel egemenliğin de sürmesinin akla aykırılığını dile getirmiştir.²⁶⁹ 1 Kasım 1922 tarihinde, Meclis'te yapılan görüşmeler neticesinde Osmanlı Devleti'ni yaklaşık yedi asırdır yöneten Saltanat kurumu kaldırılmıştır.²⁷⁰

Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte ulusal egemenlik hakim kılınmış, tek bir egemenin gölgesinde yaşayan tebaadan, modern bir ulusa geçişin önü açılmıştır. Mustafa Kemal'in; *"Ulusun saltanat ve hakimiyet makamı, yalnız ve ancak Türkiye*

²⁶⁷ KARPAT, a.g.e., 2015, s.139,140.

²⁶⁸ ERTAN, Temuçin F. (2019).*Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara,s.153.

²⁶⁹ ERTAN, a.g.e., 2019, s.154.

²⁷⁰ AHMAD, F. (2016).*Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev.: Yavuz ALOGAN, Kaynak Yayınevi, İstanbul, s.66-67.

Büyük Millet Meclisi'dir" ifadesi Türk Ulusunun doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir ulus-devlet kurduğunun en net ifade şeklidir.²⁷¹

3.2.1.2. Halk Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet'in İlanı

Kurtuluş Savaşı sonrasında, vatan toprakları düşman işgalinden kurtarılmış, Ankara'da açılan TBMM ile birlikte ulusal irade hakim güç olarak ilan edilmiştir. Artık silahlı mücadele yerini, yeni kurulan devletin uygar dünyaya taşınması için girişilecek mücadeleye bırakmalıydı. Meclis'te yoğun gündem oluşturan yeni devletin geleceği konusu, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Reisi Mustafa Kemal'in de öncelik verdiği konu idi. Mustafa Kemal, 6 Aralık 1922'de Hakimiyet-i Milliye, Yenigün ve Öğüt gazetelerine verdiği bir demeçte, ülkeyi uygar medeniyetler seviyesine taşımak için yapılacak inkılaplara öncülük edecek, "Halk Fırkası" isimli bir partinin kurulacağını açıklamıştır.²⁷²

İnkılapların öncüsü olacak olan Halk Fırkası, 8 Nisan 1923'te Mustafa Kemal tarafından Dokuz Umde olarak bilinen ve Halk Fırkası'nın ilk programı olarak kabul edilen seçim bildirgesinin yayınlanması ile varlık kazanmıştır. Ayrıca bu bildirmede, Meclisteki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na dönüştürüleceği de resmen ilan edilmiştir.²⁷³ 9 Eylül 1923'te ise partinin tüzüğü kesin olarak kabul edilmiş ve Halk Fırkası resmen kurulmuştur.²⁷⁴ 11 Eylül'de gerçekleştirilen bir toplantı ile de partinin genel başkanlık ve yönetim kurulu üyelerinin seçimi yapılmış ve Mustafa Kemal, Halk Fırkası'nın başkanı seçilmiştir.²⁷⁵

Saltanatın kaldırılması ile bir rejim sorununun oluşabileceği görüşü Meclis çatısı altında sıkça gündeme getirilmiş, ancak 1923 yılının sonbaharına kadar bir türlü sonuca varılamamıştır. Meclis çalışmalarını oldukça olumsuz etkileyen ve büyük tartışmalarla birlikte aksaklıklara sebebiyet veren devletin rejimi sorunu, 27 Ekim 1923'te Fethi Bey'in istifasıyla ortaya çıkan hükümet bunalımıyla zirve noktasına ulaşmıştır. Böyle bir ortamda ulus-devletin kalkınması için atılacak adımlar, modern Türk Ulusunun inşası için yapılması hedeflenen inkılaplar da zora

²⁷¹ İNAN, A. (2020). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.99

²⁷² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*(1997). ATAM Yayınları, Ankara, s.50-53.

²⁷³ LEWIS, a.g.e., 2011, s.349.

²⁷⁴ TOPRAK, Z. (2020). *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.160.

²⁷⁵ KARATEPE, Ş. (2018). *Tek Parti Dönemi*, Binyıl Yayınevi, Ankara, s.26.

girmiştir. Tüm bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in ilan edilmesine karar vermiştir. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle ilgili anayasa değişikliğini içeren yasa tasarısı Meclis'te görüşülmüş ve akabinde kabul edilmiştir. Yine aynı gün yapılan seçimde Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçilmiştir.²⁷⁶

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte uzun zamandır süren hükümet bunalımı aşılmış ve inkılapların önü açılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında ise devletin ulusal karakterini pekiştirecek yeni ihtiyaçlar doğmuş ve kurucu kadro tarafından bu ihtiyaçları karşılayacak adımların atılması kararlaştırılmıştır. Böylece, 1921 Anayasa'sına göre çok daha kapsamlı, yeni bir anayasanın oluşturulması, sıradaki hedef olarak belirlenmiştir.

3.2.1.3. 1924 Anayasası

1921 Anayasası; Kanun-i Easası'nın devamı niteliğinde olup, zamanın gerekliliklerine uyabilmek için ivedilikle hazırlanmış ve içerik bakımından çok kapsamlı olmayan bir belge niteliği taşımaktadır. Gerek saltanatın kaldırılması gerek cumhuriyetin ilanı sırasında geniş ölçekli bir Anayasa oluşturulamamıştır. Ancak cumhuriyetin ilanından sonra, yeni ihtiyaçlara cevap verebilecek, yeni bir Anayasa'nın hazırlıkları yapılmaya başlanmıştır.²⁷⁷

1924 Anayasası, 1921 Anayasası'nın ilk dokuz maddesi temel alınarak hazırlanmış ve bu dokuz maddeye gerekli görülen eklemeler yapılmıştır. Yeni birçok hükmün yer aldığı 1924 Anayasası'nda, ulusal egemenlik ilkesi yeniden ele alınmış ve Anayasa'nın yol gösterici ilkesi olarak kabul görmüştür.²⁷⁸ Egemenliğin ulusa ait olduğunu açık bir şekilde kabul eden 1924 Anayasası Madde 1'e göre; "*Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.*" ve Madde 3'e göre; "*Hakimiyet bilâkaydüşart Milletindir.*"²⁷⁹

1924 Anayasası'nda bir ulus ve ulus-devlet oluşturma hedefi açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Anayasa çalışmaları sırasında sık sık gündeme getirilen, Türkiye'de tüm halkın devlet yönetimine iştirakine imkan sağlayan ve saltanat

²⁷⁶ KOÇAK, C. (1997). "Siyasal Tarih (1923-1950)", Yayın Yönetmeni: Sina AKŞİN, *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C.: 4, Cem Yayınevi, s.91-93.

²⁷⁷ ATEŞ, T. (1980). *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.281.

²⁷⁸ SMITH, Edward C. (1958). "Debates on the Turkish Constitution Of 1924", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.:13, S.:3, Ankara, s.82-83

²⁷⁹ KİLİ S. & GÖZÜBÜYÜK, A. (1985). *Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze"*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, s.111.

idaresinde olduğu gibi tek bir kişinin egemenliği anlamına gelmeyecek bir hükümet şeklinin oluşturulmasının altı çizilmiştir. Bu doğrultuda halka “Osmanlı” değil de “Türk” denmesinin yerinde bir karar olacağının üzerinde durulmuştur.²⁸⁰ Ulusun adının açık bir şekilde “Türkler” olarak belirlendiğinin anlaşılması için, Anayasa’nın kamu haklarının düzenlendiği beşinci bölümdeki “Türklerin Hukuku Ammesi” başlığına bakmak bile yeterli olacaktır. Yine aynı bölümde yer alan Madde 68’e göre, “Her Türk hür doğar hür yaşar” ibaresi ve yine Madde 69’da geçen, “Türklerin kanun nazarında eşit oldukları” ifadesi de ulusun ismini açık şekilde ortaya koymaktadır.²⁸¹ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, “herkes” karşılığı olarak ulus ismi yani Türk ifadesi kullanılmıştır. Böylece çok ulusluluktan, ulusa geçişi sağlayarak “ulus” yaratmak amaçlanmaktadır.²⁸²

Madde 88’de yer alan, “Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir”²⁸³ şeklindeki vatandaşlık tanımı, Türk kelimesinin özellikle kullanılmasındaki gayenin anlaşılması bakımından önemli ipuçları barındırmaktadır. Söz konusu maddede geçen şekliyle, ırksal bir tanımlamadan ziyade yurttaşlığa bir vurgu dikkat çekmektedir. Ayrıca bu tanımlama dinsel bir temel yerine, ulus-devletin bir gereği olarak ulus oluşturma düşüncesine dayanmaktadır.²⁸⁴

3.2.1.4. Atatürk’ün Türk ve Türk Ulusu Tanımı

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, çok uluslu Osmanlı Devleti’nden geriye kalan Türk unsuruna dayalı bir ulus-devlet olarak kurulmuştur. Yeni kurulan ulus-devletin kurucu felsefesi, “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir”²⁸⁵ anlayışını esas almış ve eğitimden, kültüre tüm devlet politikası bu esas gözetilerek oluşturulmuştur.²⁸⁶

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu motivasyonunda yer alan ulus-devlet düşüncesi, Mustafa Kemal’in fikir dünyasında da karşılık bulmuş ve Türk ulusunun

²⁸⁰ SMITH, a.g.m., 1958, s.108

²⁸¹ KİLİ & GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., 1985, s.124.

²⁸² DİNÇKOL, B. (2015). “1924 Anayasası Döneminde Siyasal Muhalefet”, *MAÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, s.343.

²⁸³ KİLİ & GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., 1985, s.128.

²⁸⁴ DİNÇKOL, B. VURAL & İŞİK, A. (2015). “1924 Anayasası Döneminde Yurttaşlık Anlayışı”, *MAÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21 (1), İstanbul, s.24-25.

²⁸⁵ KİLİ & GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., 1985, s.111.

²⁸⁶ SAKLI, Ali R. (2011). “Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti ve Milliyetçilik Anlayışının Uygunluğu Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13 (1), Ankara, s.5.

hakimiyetini esas alan, modern bir devlet kurma amacı inkılapların özünü oluşturmuştur. Yeni kurulan Cumhuriyet'in, modern bir ulus devlet olması için bir dizi inkılaplar belirlenmiş ve peyderpey uygulanmaya çalışılmıştır. Söz konusu bu inkılaplar ise *“Türk ulusunun haysiyetli ve şerefli bir ulus olarak yaşaması”*²⁸⁷ temeline dayandırılmıştır.

Mustafa Kemal'e göre Türk ulusu her şeyden önce, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına verilen isimdir. Yeni kurulan ulus-devletin kurucu unsuru olarak, Türk ulusunu işaret eden Mustafa Kemal, Türk ulusunun dünya üzerindeki en büyük, en eski ve en temiz ulus olduğunu dile getirmiştir.²⁸⁸ Türk ulusuna olan güven ve inancını ise Onucu Yıl Nutku'nda;

“Türk ulusunun karakteri yüksektir. Türk ulusu çalışkandır. Türk ulusu zekidir. Türk ulusu milli birlik ve beraberlik içerisinde güçlükleri yenmesini bilmiştir... Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki gelişmesi ile geleceğin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır” şeklinde ifade etmiştir.²⁸⁹

Atatürk'e göre, Türk ulusu,

*“Asya'nın batısında ve Avrupa'nın doğusuna kadar uzanan, kara ve deniz sınırlarıyla ayırt edilmiş, dünyaca tanınmış büyük bir yurttadır. Onun adına, “Türk Eli” ya da “Türk Vatanı” derler... Bütün dünyada Asya, Avrupa, Afrika ve Amerika Türk atalarına yurt olmuştur. Fakat bugünkü Türk ulusu, varlığı için bugünkü yurdundan memnundur.”*²⁹⁰

Tarih boyunca dünya üzerinde çok geniş bir coğrafyada ve çeşitli tarihlerde devlet kurmuş ve medeniyet eserleri bırakmış Türk ulusu, altı yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden, çok asırlık Selçuk Türklerine ve ondan önceki devirlere kadar uzanan, köklü bir tarihe sahiptir.²⁹¹

Vatan ya da saha birliği, ulus-devlet olmanın ve bir ulus teşkil etmenin en önemli unsurlarından birisidir. Balkan Savaşları'ndan sonra Anadolu coğrafyasına gösterilen ilgi artmış ve “Türklerin Yurdu” olarak tanımlanmıştır²⁹². Hiç şüphesiz çok geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı İmparatorluğu'nun, özellikle

²⁸⁷ ATATÜRK, Mustafa Kemal. (2015). *Nutuk*, Kaynak Yayınları, Ankara, s.38.

²⁸⁸ İNAN, A. (2020). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 18.

²⁸⁹ FEYZİOĞLU, T. (1985). “Atatürk ve Milliyetçilik”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1 (2), Ankara, s.379.

²⁹⁰ İNAN, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 2020, s.19.

²⁹¹ İNAN, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 2020, s.192,193.

²⁹² ÖZKAN, a.g.e., 2018, s.184.

Balkanlar'daki toprak kayıpları büyük bir toplumsal travmaya sebep olmuştur. Büyük bir imparatorluk coğrafyasından geriye kalan Anadolu coğrafyası, Türk ulusunun son kalesi ve bir anlamda son sığınağı olmuştur. Bu anlayış Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da devam etmiştir. Atatürk'ün ifadesiyle Anadolu, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan “*Türk ulusunun eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurt*”²⁹³ olarak kabul edilmiştir.

Ulus oluşumundaki en önemli unsurlardan bir diğeri hiç şüphesiz dildir. Atatürk'te dil mevzusunun öneminin farkında olarak yeni kurulan ulus-devletin yol haritası içerisinde dile ayrı bir önem vermiştir. İlerleyen bölümlerde bahsedilecek olan dil konusundaki inkılap ve gelişmeler bunun en büyük delili olacaktır. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu unsuru olan Türk ulusunun, dilinin Türkçe olduğunu söyler ve ekler; “*Türk dili, Türk ulusunun kalbidir; zihnidir.*”

Atatürk'e göre;

*“Türk dili dünya üzerindeki en güzel, en zengin ve aynı zamanda en kolay olabilecek dillerden birisidir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk ulusu için mukaddes bir hazinedir. Çünkü, Türk ulusu geçirdiği nihayetsiz badireler içinde, ahlakının, an'anelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, elhasıl bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görmektedir.”*²⁹⁴

Cumhuriyet'in kurucu ruhunun nezdinde; tarihi, dili ve vatan coğrafyası ile dünya tarihinde önemli bir yer edinmiş olan Türk ulusu, oluşturulacak ulus-devletin tek dayanak noktası olarak görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yapması gereken, Türk ulusunun hak ettiği modern ve medeni yaşama kavuşması için çalışmaktır. Bunun için ise inkılapların başarıyla uygulanması ve halk tarafından benimsenmesi oldukça önemlidir. Bu doğrultuda, öncü devrimler²⁹⁵ (inkılaplar) olarak da adlandırılabilir; Saltanatın Kaldırılması, Cumhuriyet'in ilanı ve 1924 Anayasası'nın kabulü yeni kurulmuş ulus-devletin siyasal bir zemine kavuşmasını sağlarken, ulus inşası için gerekli diğer inkılapların yolunu açmıştır.

²⁹³ İNAN, *Medeni Bilgiler...*, 2020, s.19.

²⁹⁴ İNAN, *Medeni Bilgiler...*, 2020, s.19.

²⁹⁵ ATEŞ, a.g.e., 1980, s.257.

3.2.2. İnkılaplar İle Ulusun Temellerinin Atılması: Milliyetçilik ve Halkçılık

Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında, Anadolu’da ulus-devlet temellerine dayanan bir devlet kurulmuştur. 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması’yla kendisini bağımsız bir devlet olarak dünyaya kabul ettiren Türkiye, uluslararası arenadaki meselelerini büyük oranda çözmeyi başarmıştır. Ancak yeni kurulan devletin yüzleşmesi gereken meseleler sadece dışarıda değil, aynı zamanda içeride de çözüme kavuşmayı beklemekteydi. En önemli iç mesele ise, yeni devletin üzerinde yükseleceği ideolojik zeminin oluşturulması ve halkın aidiyet duygusunun yeni devlete yönlendirilmesiydi. Bu nedenle, kurucu kadronun yapması gereken, Osmanlı İmparatorluğu’ndan geriye kalan halk kitlesiyle toplumsal bütünlüğün sağlandığı bir ulus devletin inşa edilmesidir.²⁹⁶

Atatürk’ün konuşmalarında da sıkça dile getirdiği “*yeni devlet, yeni sosyete*”²⁹⁷ vurgusu, Osmanlı İmparatorluğu’ndan farklı yeni tipte bir “*Türk*” kimliğinin oluşturulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.²⁹⁸ Yeni bir Türk kimliğinin oluşturulması, devletin ve toplumun bir dönüşüme girmesi anlamına gelmektedir. Bu dönüşüm Ortaylı’nın ifadesiyle, normal bir süreç olmayıp, radikal bir değişim safhasının başlatıldığı bir sürece karşılık gelmektedir. Bunun sebebi ise, yaklaşık iki yüz yıllık bir gerileme içinde olan, özellikle Rumeli’deki anavatanın elden çıktığı büyük çaplı toprak kayıpları, Türk halkında onarılması güç bir travma oluşturmuştur. Dolayısıyla, Genç İstiklal Savaşı kumandanlarının, bu hazin mirasın üzerine inşa ettikleri yeni devletin hem maddi hem de manevi yönden inkılaplara ihtiyacı aşıkardır.²⁹⁹

Söz konusu bu inkılaplar ise, 1931’de Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) tüzüğüne konulan ve daha sonra da bir Anayasa hükmü haline gelecek, tek parti ideolojisinin “*altı oku*” olan; “cumhuriyetçilik”, “devletçilik”, “milliyetçilik”,

²⁹⁶ Niyazi Berkes, Osmanlı İmparatorluğu’ndan geriye kalan halkın, kendisine bir ad bile verebilecek nitelik taşımayan bir kitle olduğunu söyler. Dolayısıyla bir ulus kimliğinin inşa edilmesi, yeni devletin ilk ve en önemli meselesi olmalıydı. BERKES, N. (1975). *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, s.262.

²⁹⁷ Bkz.: “*Uçurum kenarında yıkık bir ülke...yıllarca süren savaş...ondan sonra içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arsız devrimler...*” Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I. (2006). ATAM Yayınları, Ankara, s.397.

²⁹⁸ TÖR, Vedat N. (1980). *Kemalizm’in Dramı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, s.20.

²⁹⁹ ORTAYLI, İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK*, Kronik Kitap, İstanbul, s.339-340.

“halkçılık”“inkılapçılık” ve “laiklik” ilkelerine dayandırılmıştır.³⁰⁰ Çalışmanın bu bölümünde, bu ilkelerden toplumsal farklılaşmanın yokluğu ve siyasal hukuki eşitlik fikrini esas alan; “milliyetçilik” ve “halkçılık” ilkeleri incelenecektir.³⁰¹ Milliyetçilik ilkesi doğrultusunda hayata geçirilen; yeni Türk harflerinin kabulü, Türk Tarih Tezi, Türk Dil Teorisi ve 1934 İskan Kanunu ile Halkçılık ilkesine dayanan; Medeni Kanun’un Kabulü, Soyadı Kanunu ve Yurttaşlık Bilgisi ve Eğitimi, ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

3.2.2.1. Milliyetçilik

Atatürk’ün bizzat sınırlarını çizdiği ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu felsefesinin kilidi olan milliyetçilik; Anadolu ve Rumeli’nin varlığının korunmasıyla sınırlı bir vatan tahayyülüne dayanan, komşu halkların haklarına ve bağımsızlıklarına saygılı bir milliyetçiliktir. Yine bu milliyetçilik, Wilson’un self-determination ilkesine taraftar, diplomatik üslup olarak ölçülü ve temkinli bir niteliğe sahiptir. Ayrıca söz konusu bu milliyetçilik, Panislamist ya da Pantürkist eğilimlerden uzak, saldırgan, rövanşist ve irredantist hevesleri olmayan bir milliyetçiliktir.³⁰²

Milliyetçiliğin açık bir şekilde benimsenmesi sadece inkılap ve uygulamalarda değil, devlet ricalinin konuşmalarında da net bir şekilde görülmektedir. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü 27 Nisan 1925 yılında, Türk Ocakları İkinci Kurultayı’nda yaptığı konuşmada:

“Biz açıkça milliyetçiyiz...ve milliyetçilik bizim yegane birlik unsurumuzdur. Türk ekseriyetinde diğer unsurların (etnik toplulukların) hiçbir nüfuzu yoktur. Vazifemiz Türk vatanı içinde Türk olmayanları behemehal Türk yapmaktır. Türklere ve Türkçülüğe muhalefet edecek unsurları kesip atacağız. Vatana hizmet edeceklerde her şeyin üstünde aradığımız Türk ve Türkçü olmalarıdır” demiştir.³⁰³

Bu sözler Türkiye Cumhuriyeti’nin misyonunun bir özetini teşkil etmektedir. Anadolu’da kurulan bu yeni devlet, yeni bir ulus anlayışı belirlemiş ve milliyetçilik ilkesini bu anlayışa pusula tayin etmiştir.

3.2.2.1.1. Yeni Türk Harflerinin Kabulü

³⁰⁰KARATEPE, a.g.e., 2018, s.52.

³⁰¹KÖKER, L. (2004). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.158.

³⁰²PARLA, T. (1992). *Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.176,177,182,183; ATALAY, O. (2018). *Türk’e Tapmak*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.181.

³⁰³ YILDIZ, A. (2001). “*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*” *Türk Ulusal Kimliği’nin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.155-156.

Harf İnkılabı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür eksenli gerçekleştirilen inkılaplar arasında, en başta gelmesinin yanı sıra, belki de en radikal inkılap olmasıyla da önem arz etmektedir. Harf değişikliği meselesi sanılanın aksine bir günde ortaya çıkmamış³⁰⁴, Osmanlı Devleti Tanzimat Dönemi'nden itibaren, Türk aydınlarının üzerinde tartıştıkları bir mevzu olmuştur. Tanzimat dönemindeki fikirsel tartışmalarda, Arap harflerinin sadeleştirilmesini öngören ya da I. Dünya Savaşı sırasında harfleri ayrı ayrı yazma şeklinde bir sistem öne süren, birtakım başarısız denemeler gözlenmiştir.³⁰⁵

Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kullanılması mevzusu, Cumhuriyet döneminde de gündeme gelmiş ve ilk defa 1926 yılında Bakü Türkoloji Kongresi'nde tartışılmıştır. Burada Türkçe konuşan tüm halkların Latin harflerine geçmesi gündeme taşınmıştır.³⁰⁶ Türkiye'de ise ilk ciddi girişimler 1927 yılında başlamış, bizzat Mustafa Kemal'in talimatları doğrultusunda, alfabenin değiştirilmesi konusunda çalışma yürütmesi için bir bilim kurulu kurulmuştur. Bu kurul çalışmalarını 9 Ağustos 1928 yılında tamamlamış ve C.H.P. tarafından Sarayburnu'nda organize edilen bir toplantıda, Mustafa Kemal'in yaptığı bir konuşmayla “yeni Türk harflerinin kabul edileceği” ilan edilmiştir.³⁰⁷

Latin harflerinin, Arap harfleri yerine tercih edilmesinin özünde, Arapça'nın doğasının Türkçe sesler için uygun olmadığı ve özellikle yazılış bakımından fazlaca zorluklara sebep olması yatmaktadır. Ayrıca Türk aydınları tarafından, mevcut alfabeye birtakım olumsuz anlamlar da yüklenmekteydi. Buna göre, okuma-yazma oranındaki düşüklüğün de, halk arasındaki cehaletin yaygın olmasının da sebebi alfabeydi. Dolayısıyla, Arap alfabesine oranla daha kolay olan Latin alfabesine geçilmesi, toplumdaki hem okuma-yazma oranını arttıracak, hem de Batı medeniyeti ile yakınlaşmanın önü açılacaktır.³⁰⁸ Böylece genç ulus-devlet, kendi ideolojisini ve inkılapları halkın tüm kesimlerine ulaştırmadaki en önemli adımını atmış olacaktır. Bir noktada sembolik bir anlam da taşıyan Harf İnkılabı, hilafet ve saltanatın

³⁰⁴ Arap harflerinin ıslahı ya da tamamen değiştirilmesi konusundaki tartışmalar Türkiye tarihinde en az bürokratik ve eğitim alanlarındaki reform denemeleri kadar uzun bir maziye sahiptir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: ORTAYLI, *Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK*, 2018, s.349-355.

³⁰⁵ İNAN, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 2020, s.182.

³⁰⁶ ORAL, M. (2016), *Kemalist Cumhuriyetin İnşası Bir İdeolojik Aygıt Olarak Ülkü Dergisi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s.48.

³⁰⁷ ATEŞ, a.g.e., 1980, s.309.

³⁰⁸ ÇOLAK, a.g.e., 2017, s.143-144.

kaldırılmasıyla siyasal anlamda yeni bir yapılanmaya giden devletin, kültür normlarında gizlenmiş, geçmiş zihniyetin izlerinin silinmesini sağlayacaktır.³⁰⁹

Mustafa Kemal ise Harf İnkılabını ve gerekçelerini şu sözler ile ifade eder:

“Güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz...Bizim güzel ahenkli, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak mecburiyetindeyiz... Vatandaşlar, yeni Türk harflerini çabuk öğreniniz, bütün millete, köylüye, çobana, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz.”³¹⁰

3.2.2.1.2. Türk Tarih Kurumu ve Türk Tarih Tezi

Anadolu topraklarında kurulan yeni Cumhuriyet, savaş ve mübadele gibi sebeplerden ötürü, imparatorluğun çok uluslu toplumsal yapısının aksine, oldukça türdeş bir halk kitlesine sahipti. Ancak buna rağmen herhangi bir ırk birliğinden söz etmek mümkün değildir. Her ne kadar uzun yıllara dayanan birlikte yaşama alışkanlığı olsa da, Anadolu’da özellikle dil ve kültür bakımından farklı motiflere sahip bir çok unsur yaşamaktaydı. Bir ulus haline gelebilmek için; tarihi bir toprağa, ortak mitlere ve tarihi belleğin yeniden canlandırılmasına ihtiyaç doğmuştur.³¹¹ Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti’nin benimsemesi gerek ulusçuluk, toprak temeline dayalı bir ulusçuluk olmak zorundaydı. Böyle bir ulusçuluk için ise, tarihin yeniden yorumlanması ve bu yeni tarih yorumunun Cumhuriyet’in genç nesillerine benimsetilmesi gerekmektedir.³¹²

Türkiye Cumhuriyet’i kurulduktan sonra, yeni devletin derin bir tarihsel geçmişe dayanan, milli bir kimlik oluşturma ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda, Türk tarihini yeniden yazma çalışmaları öncelikli hale gelmiş, yeni tarih çalışmaları iki evrede gerçekleşmiştir. İlk evrede tarih çalışmaları, Atatürk’ün önderliğinde ve onun yakın çevresindeki tarihle ilgili kişilerce, kurumsallıktan uzak bir şekilde yürütülmüştür. İkinci evrede ise, bu çalışmaların tarih uzmanlarının yer aldığı, bir bilimsel heyet şemsiyesi altında gerçekleştirilmesidir. Bu doğrultuda 28 Nisan 1930’da Türk Ocakları bünyesinde, “Türk Tarih Heyeti” kurulmuş, yaklaşık bir yıl sonra ise Türk Ocakları’nın CHP bünyesine dahil edilmesiyle, “Türk Tarihi

³⁰⁹TOPRAK, a.g.e., 2020, s.295.

³¹⁰İNAN, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 2020, s.184.

³¹¹SMITH, *Milli Kimlik*, 2017, s.75.

³¹²ATEŞ, a.g.e., 1980, s.311-312.

Tetkik Cemiyeti (TTTC)”³¹³ adını almıştır.³¹⁴ Kurumsal bir kimlik kazanan tarih çalışmaları, Tek Parti rejimine ulus inşası için bir meşruiyet kaynağı daha sunmuştur. Bu çalışmaların meyvesi olarak ortaya atılan “Türk Tarih Tezi” ise milli kimliğin inşasındaki temel taşlardan birisi olmuştur.³¹⁵

Türk Tarih Tezi’ne göre; Türkler, Orta Asya’nın beyaz sakinlerinden olup, çeşitli sebeplerden (kuraklık, kıtlık vb.) Çin, Avrupa ve Yakındoğu gibi başka bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Anadolu’da kurulan Sümerler ve Hititler esasında ilk Türkler oldukları ileri sürülmüş, böylece Türklerin dünyanın en yüksek medeniyetlerini yarattıkları düşüncesine dayanak sağlanmış, Anadolu’nun çok eski zamanlardan beri bir Türk yurdu olduğunun altı çizilmiştir. Bu sayede, toprağa dayalı ulusçuluk meşru bir zemine oturtulmuştur. Türk Tarih Tezi vasıtasıyla, Türklerin tarihinin sadece Osmanlı’dan ibaret olmadığı hatırlatılırken, yeni ulusa övünç duyacağı, yakın geçmişin acılarını unutturacak (şan ve zaferlerle dolu) derin bir tarihsel köken vurgusu ön plana çıkartılmıştır.³¹⁶

Cumhuriyet rejimi, Türk tarih araştırmalarıyla ve ortaya konulan Türk Tarih Tezi ile birlikte yeni bir “ulusal tarih” yaratmaya çalışmıştır. Ulusal benliğinin farkında olmayan ya da uzun bir zamandır unutmuş olan Türk ulusuna, “medeni” ve “kültürlü” büyük bir ailenin parçası oldukları hatırlatılmaya çalışılmıştır.³¹⁷

3.2.2.1.3. Türk Dil Kurumu ve Güneş Dil Teorisi

Ulusal birliğin en temel dayanaklarından birisi olan Türk dilinin, her bakımdan zengin bir benliğe kavuşturulması büyük önem arz etmekteydi. Bu doğrultuda atılacak adımlar Türk dilinin olduğu kadar, Türk ulusunun da geleceğini belirleyecekti. Bu anlayışa paralel olarak Türkçe’nin sadeleştirilmesi, kültür eksenli inkılapların ilk önemli adımı olan Harf İnkılabının ikinci aşamasını oluşturmuştur. Yeni harflerin özelliği de dilde bir sadeleşmeye gidilmesini zorunlu kılmaktaydı. Çünkü yeni alfabe, eski Osmanlıca yazı şeklinin yeni harflere uydurulması için değil, konuşulan Türkçe’nin gerçek seslerini verebilmek ve anlaşılır bir hale sokmak için tasarlanmıştı. Dolayısıyla yabancı dillerden kelimelerin ayıklanarak, sade bir dilin

³¹³ 1935 yılında “Türk Tarih Kurumu” adını almıştır. Bkz.: ATEŞ, a.g.e., 1980, s.313.

³¹⁴ ORAL, M. (2015). *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s.50-51.

³¹⁵ MAKSUDYAN, N. (2015). *Türklüğü Ölçmek*, Metis Yayınları, İstanbul, s.56.

³¹⁶ ZURCHER, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 2015, s.419; YAVUZ, a.g.e., 2019, s.287.

³¹⁷ ÇOLAK, a.g.e., 2017, s.196-197.

oluşturulması, Harf İnkılabının tamamlayıcısı olarak önemli bir mesele haline gelmiştir.³¹⁸

Yabancı kökenli kelimelerin Türkçeden atılması ve Türkçe karşılıklarının bulunması gibi temel bir vazifeyi üstlenecek ve Türk dilinin sadeleşmesi için gereken bilimsel çalışmaları yürütecek, bir dil kurumu ihtiyacı hasıl olmuştur. 12 Temmuz 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti (TDTC) ile bu ihtiyaç karşılık bulmuş, dil çalışmaları örgütlü ve merkezi bir çatı altında yürütülmeye başlanmıştır.³¹⁹ Böylece bir taraftan, Türkçe'nin ilmi bakımdan incelenmesine olanak sağlanmış, diğer taraftan ise halk dilinde yaşayan köklerden derlenecek kelimelerle, Türkçe'nin geliştirilmesinin önü açılmıştır.³²⁰

Güneş Dil Teorisi, Viyanalı bir oryantalist olan Kvergic tarafından ortaya atılan, bütün dillerin başlangıçta Orta Asya'da konuşulan, insanlık tarihinin en eski dönemlerine ait tek bir dilden türediğini öne sürer. Yeryüzündeki bütün bu diller içinde ise köken bakımından en yakın olanın Türkçe olduğu ve bütün dillerin bir şekilde Türkçeden geçerek, gelişmiş olduğunu savunur.³²¹ Türkçe'nin, tüm dillerin anası olduğu fikrine dayanan Güneş Dil Teorisi, Türklerin dünya medeniyetine yön veren, yüksek kültürlü bir kavim olduğuna dayanan, Türk Tarih Tezi ile büyük bir uyum yakalamıştır. Böylece hem tarihte, hem de dil de yüksek itibarlı bir konuma yerleştirilen Türk ulusu, geçmişten aldığı ilham ile geleceğini kurabilecek kudreti yine kendisinde bulacaktır.³²²

Büyük zaferlerle dolu, şanlı bir geçmişin izini süren Genç Cumhuriyet, özgüvenini kaybetmiş bir halka, Türk Tarih Tezi ile ulus bilincinin aşılması için ilk adımı atmıştır. Bu adımı bir ulusun yaşayan mirası olan dilin, ulusal bir kimliğe büründürülmesi için yoğun çabalar izlemiştir. Bu doğrultuda, dilde reform ve sadeleşme çalışmalarının yanı sıra, Türkçe'nin günlük hayattan bilim camiasına kadar kullanımı teşvik edilmiş, kampanyalar düzenlenmiştir.³²³ Böylece ulusal

³¹⁸ZURCHER, a.g.e., 2015, s.416.

³¹⁹MAKSUDYAN, a.g.e., 2015, s.67.

³²⁰İNAN, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 2020, s.189.

³²¹ZURCHER, a.g.e., 2015, s.418.

³²²DEMİR, Gökhan Y. (2010). "Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş Dil Teorisi", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (19), Bursa, s.391,392.

³²³ "Vatandaş! Türkçe Konuş!" sloganıyla bilinen kampanya, Türkçe'nin yaygınlaştırılması için hayata geçirilen en popüler örneklerdir. Bu kampanya ile ulaşılmak istenilen ise tek sesli, homojen bir toplum içerisindeki ahengi bozacak unsurların adapte edilmesi, eğer olmuyorsa dışlanması idi.

kültürün inşası için gerekli olan teorik altyapı eksik ya da fazla, bir şekilde hazırlanmış ve uygulamadaki sonuçlarının görülmesi için fırsat yaratılmıştır.

3.2.2.1.4. Homojen Toplum: 1934 İskân Kanunu

Bir ulus inşa sürecinde belki de en zor aşamalardan birisi, toplumu ifade eden her kesimin, yerel farklılıklardan sıyrılarak, bir bütünün (ulusun) parçası olmasının sağlanmasıdır. Bu aşamaya ulaşana kadar nispeten daha geniş bir zamana yayılması gereken dil, tarih ve eğitim gibi birtakım araçlar kullanılırken, bazen daha hızlı netice verebilecek, radikal adımların atılması gerekmektedir. 1934 İskân Kanunu, ulus inşasının hızlı netice vermesi için hazırlanan, bu radikal adımlardan birisidir.

14 Haziran 1934 tarihinde çıkartılan İskân Kanunu, demografik ve toplumsal yapıyı değiştirme, dilde ve kültürel boyutta ulusal bütünlüğün tesis edilmesi ve nüfus dağılımındaki düzensizliğin önüne geçilmesi gibi, bazı gerekçelerin sonucu olarak hayata geçirilmiştir.³²⁴ Bu kanuna göre: “Türkiye, iskân edilecek bölgeler bakımından üç (3) mıntıkaya ayrılmıştır. 1 numaralı mıntikalar; Türk kültürlü nüfusun tekâsüfü (yoğunlaştırılması) istenilen yerlerdir. 2 Numaralı mıntikalar; Türk nüfusuna temsili istenilen nüfusun nakil veiskânına ayrılan yerlerdir. 3 Numaralı mıntikalar ise; yer, sağlık, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve güvenlik sebepleriyle boşaltılması istenilen veiskân ve ikamenin yasak edildiği yerlerdir.”³²⁵

İskân Kanunu, Türkleştirmenin uygulanacağı nüfusu, Türk soyuna mensup olanlar ya da Türk kültürünü kabul edenler şeklinde belirlemiştir. Bu kriteri karşılayacak belirleyici unsurlar ise, Türkçe konuşmak ve Türk kültürüne uygun bir hayat sürmek şeklinde tanımlanmıştır. Bu doğrultuda başta muhacir nüfus olmak üzere, mülteci ve eskiden beri yerleşik konumda olan kimseler, bu kıstaslar gözetilerek yerleştirilmeye tabi tutulmuşlardır.³²⁶

Özetle, İskân Kanunu iki temel amaç gözetilerek oluşturulmuştur. İlk olarak, “Türk kültürünü güçlendirmek ve dil davasını” çözüme kavuşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda Türk kültürüne bağlı göçmenleri getirtmek ve Türk kültürlü nüfusun yoğunluğunu mütemadiyen arttırmaktır öncelikli hedef olmuştur. İkinci olarak ise,

Ayrıntılı bilgi için bkz.: AKTAR, A. (2014). *Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.121- 124.

³²⁴MUMYAKMAZ, H. (2009).“Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Vatandaş ve Millet/Ulus İnşa Projesi”, *Tarihin Peşinde / Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.:2, Konya, s.35.

³²⁵ “İskân Kanunu”, *T.C. Resmî Gazete*, Kanun No:2510, Sayı: 2733, 21 Haziran 1934.

³²⁶MUMYAKMAZ, a.g.m., 2009, s.35,36.

Türk kültürüne uzak kalmış kesimlerin, ortak değerler etrafında birleştirilerek, Türk kültürünün homojen bir şekilde, Türkiye genelinde benimsetilmesi hedeflenmiştir.³²⁷

3.2.2.2. Halkçılık

Halkçılık, sınıfsız bir toplum fikriyle hareket eden³²⁸ ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ruhunu yansıtan, "milliyetçilik" ile birlikte en önemli iki ilkesinden birisidir. Ziya Gökalp'in ifadesiyle: *"Türkiye'de Allah'ın kılıcı halkçıların pençesinde ve Allah'ın kalemi Türkçülerin elinde idi. Türk vatanı tehlikeye düşünce, bu kılıçla bu kalem izdivaç ettiler. Bu izdivaçtan bir cemiyet doğdu ki adı Türk milletidir."*³²⁹

Atatürk de yeni kurulan Türk devletinin, *"bir halk devleti, halkın devleti"*³³⁰ olduğunu ifade eder. Ona göre halkçılık, ulusun oluşturan her bir ferdin siyasal bakımdan eşitliğine dayanan, herkesin hukuk önünde eşit olduğu ve hiçbir sınıf ya da grubun ayrıcalığının olmadığı düşünce sistemidir. Atatürk'ün halkçılık anlayışını belirleyen en önemli etken ise, Osmanlı toplumsal yapısının aksaklıkları olmuştur. İmparatorluk içerisinde meslek ve hiyerarşi içerisinde önemli ayrıcalıklı gruplar meydana gelmiş, bu ayrıcalıklı gruplar gerek devlet içinde gerekse toplum içinde, bu ayrıcalıklı konumlarını kendi çıkarlarına göre kullanmaktaydılar. Bu parçalı toplumsal yapı, İmparatorluğu çöküşe sürükleyen süreçte önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle Genç Cumhuriyet, toplumsal ayrışmalardan uzak, hiçbir imtiyazın kabul görmediği, bir halk idaresine dayanmak zorundadır.³³¹

3.2.2.2.1. Medeni Kanun'un Kabulü

Çağdaş toplumlar hukuk, vatandaşların hak ve hürriyetlerini koruyucu bir vazife üstlenmesinin yanı sıra, topluma yeni bir şekil kazandırmak için kullanılan, bir araç haline gelmiştir. Uygulamaya konulan yasalarla meşruiyet kazandırılan toplumsal dönüşüm, özellikle ulus-devlet olma yolundaki devletler tarafından sıkça başvurulan bir yöntem olmuştur.³³²

³²⁷ŞAKACI, Bilge K. (2020). "Türkiye'nin Göç ve İskân Politikaları: 1934 Tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu İncelemesi", *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 1 (3), s.45

³²⁸ TOPRAK, a.g.e., 2020, s.284.

³²⁹GÖKALP, a.g.e., 1976, s.178.

³³⁰Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri I*, 2006, s.320.

³³¹TİMUR, T. (1994). *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, s. 260.

³³²CİHAN, E. (1983). "Atatürk Hukuk Devrimi Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.: 48, Sayı: 1-4, İstanbul, s.185.

Medeni Kanun, toplumsal dönüşümün sağlanmasında ve modern bir ulusun inşa edilmesi için gereken hukuki düzenlemeler arasında en etkilisi ve belki de en önemlisidir. Modernleşmenin itici kuvveti olma özelliğini taşıyan bu kanun, çağdaşlaşmayı misyon edinmiş Cumhuriyet'in, "halkçı" vizyonunun bir yansımasıdır.³³³

İsviçre Medeni Kanunu esas alınarak hazırlanan Türk Medeni Kanunu, kadın erkek eşitliğine önem vermesi ve halkçılık politikasıyla örtüşmesi sebebiyle, Genç Cumhuriyet için bir tercih sebebi olmuştur. Türk Medeni Kanunu'nun kabulüyle birlikte, hukuk alanında köklü değişim başlamıştır. Bu kanun sayesinde, başta medeni hukuk kuralları ve kurumları olmak üzere, hukuk müessesesi dinsel bir temelden kurtarılmış ve laikleştirilmiştir.³³⁴

Medeni Kanun, gerek içerik gerekse de amacı bakımından, toplumsal geleneklerin sürdürülmesini değil, aksine bu gelenek ve göreneklerin değiştirilip, toplumun yeni alışkanlıklar edinmesini hedeflemektedir.³³⁵ Böylece devrimler (inkılaplar), hız kesmeden uygulamaya konulacak ve çağdaş hukuk düzenine ulaşmak için tarihi bir fırsatın kapıları aralanacaktır.³³⁶

3.2.2.2.2. Soyadı Kanunu'nun Çıkarılması

Soyadı Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin halkçılık ve milliyetçilik ilkelerinin ortak bir paydada bulunduğu yeniliklerden birisidir. Soyadı, Batı'daki kapitalistleşme sürecinin bir neticesi olarak, önceden sadece soylulara ait olan aile adı, "vatandaşlaşmanın" bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Ortaylı'nın ifadesiyle, "*en itirazsız inkılap*"³³⁷ olan Soyadı Kanunu, Batı'nın yaşam şeklini ve sosyo-ekonomik kurumlarını örnek alan Türk toplumu için kaçınılmaz bir reform olmuştur.³³⁸

Soyadı Kanunu, toplumsal eşitlik bakımından önemli bir adım olmasının yanı sıra, askerlik ve vergilendirme başta olmak üzere devletin temel işlevlerini de büyük

³³³GÖLE, N. (2019). *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, s.102-105.

³³⁴ATAAY, A. (1981). "Bir "İnkılap" Yapıtı Olarak Medeni Kanun", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.: 45, Sayı:1-4, İstanbul, s.53-54.

³³⁵GÖLE, a.g.e., 2019, s.105.

³³⁶CİHAN, a.g.m., 1983, s.191-192.

³³⁷ Soyadı reformuna muhalefetin neredeyse hiç olmayışı; Osmanlı'da seçkinliğin iktidar sahibi olmaya bağlı olması ve aristokratik bir yapının yoksunluğu ile doğrudan ilişkilidir. Cumhuriyet'in toplumsal dönüşümünde, aristokrasiye karşı bir "vatandaşlık" yaratılmamış, bu nedenle vatandaşlığa geçişte hiçbir zaman ciddi bir çatışma görülmemiştir. ORTAYLI, 2018, s.397.

³³⁸ ATEŞ, a.g.e., 1980, s.321.

ölçüde kolaylaştırmıştır.³³⁹ Devlet, geleceğe dair sağlıklı bir planlamanın, vatandaşın; adı, soyadı, doğum ve ölüm tarihi gibi temel birtakım bilgilerine vakıf olmaktan geçtiğini anlamış, ulus inşasında ve devlet idaresindeki rolünü net şekilde görmüştür.³⁴⁰

21 Haziran 1934'te çıkartılan Soyadı Kanunu ile birlikte, her Türk vatandaşının öz adı dışında başka bir soyadını taşıması zorunlu hale getirilmiştir. Vatandaşlar tarafından alınacak soyadlarının Türkçe olması özellikle şart koşularken, herhangi bir statü belirtecek, rütbe, yabancı ırk ve ulus adları ile ahlaka aykırı ve gülünç sözcüklerin soyadı olarak alınması yasaklanmıştır. Bunun yanında, Osmanlı'dan kalma toplumsal sınıfları çağrıştıracak; ağa, hacı, hoca, molla, efendi, bey, paşa gibi bazı unvanların kullanımı da yasak kapsamına alınmıştır. Bu sayede, uluslaşma sürecinde önemli bir eşikte olan Türk halkının, toplumsal yaşamından lakaplar çıkartılmış, çağdaş medeniyetler çizgisine ulaşması için önemli bir adım daha atılmıştır.³⁴¹

3.2.2.2.3. Yurttaşlık Bilgisi ve Eğitimi

3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikasında “eşitlikçi” bir anlayış benimseyeceğinin ilk işareti olmuştur. Bu kanun ile birlikte medreseler kapatılmış, kendi aralarında bir düzenin olmadığı eğitim kurumları tek çatı altında toplanmıştır. Bunun yanında, ulusal duygu ve bilince zarar vermesi muhtemel, yabancı okulların da bir düzene tabi tutulması istenmiştir.³⁴² Eğitim, II. Meşrutiyet'ten bu yana toplumsal yapıdaki dönüşümün önemli bir aracı olarak görülmüştür. Özellikle Osmanlı'nın son yüzyılının en önemli meselelerinden birisini teşkil eden tebaadan vatandaş yaratılması, Cumhuriyet sonrasında da geçerliliğini korumuştur.

II. Meşrutiyet'in vatandaş yaratmadaki kılavuz defteri olan “Malumat-Medeniye” dersleri, Cumhuriyet sonrasında “Malumat- ı Vataniye” ya da “Yurt Bilgisi” adıyla aynı amaca hizmet edecek şekilde müfredatta yerini almıştır.

³³⁹ ATEŞ, a.g.e., 1980, s.321.

³⁴⁰ AVŞAR, Z., KAYA, Ayşe Elif E. (2013).“Cumhuriyet Türkiye'sinin Halkçılık Uygulamaları: Soyadı Kanunu Örneği”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History Of Turkish or Turkic*, 8 (5), Ankara, s.77-79.

³⁴¹ ERTAN, a.g.e., 2019, s.202-203; ATEŞ, a.g.e., 1980, s.321.

³⁴² ERGÜN, M. (1982). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara, s.55.

Cumhuriyet idealleri doğrultusunda içeriği düzenlenen Yurt Bilgisi dersleri, haftada bir saat olacak şekilde ikinci ve üçüncü sınıflarda okutulmaya başlanırken, dördüncü ve beşinci sınıflarda haftada iki saat okutulması uygun görülmüştür.³⁴³

Yurt Bilgisi dersleri, okullardan mezun olacak genç neslin geleceğe dair ideallerini beslerken, onlara iyi birer yurttaş olma bilinci aşılamaktadır.³⁴⁴ Yurt Bilgisi dersleri sayesinde genç zihinlere yurttaşlık bilinci işlenirken, yürekleri vatan-millet sevgisiyle doldurulmaktadır. Yurt Bilgisi derslerinin öncelikli amacı; sorumluluk sahibi, ahlaki değerler ve erdemlerle donatılmış bireylerin yetiştirilmesidir. Bu sayede her birey, parçası olduğu ulusa karşı görev ve sorumluluklarını öğrenebilecek, yine parçası olduğu ulusun kültür ve değerlerine uyum sağlayabilecektir. Bu amaçlara paralel olarak, derslerde okutulmak üzere hazırlanan Yurt Bilgisi kitaplarında da; görev ve sorumluluklarının farkında olan, vatanperver, iyi ahlaklı ve mensubu olduğu ulusa ve devlete sadık birer vatandaş profili çizilmiştir.³⁴⁵

Yurt Bilgisi ders kitapları, yurttaşların bir yandan “topraksal-ülkesel”, diğer taraftan ise düşünsel bir aidiyet duygusunun oluşturulduğu, bir “vatan” olgusu inşa etmektedir.³⁴⁶ Ulus inşasının temel prensiplerinden birisi olan saha birliği (ortak vatan)³⁴⁷, eğitim yoluyla toplumun fertlerine anlatılmaya çalışılmış, böylece ulus olma bilincinin güçlenmesi hedeflenmiştir. Vatan algısı ders kitaplarında; *“Türk devletinin idaresi altında bulunan bütün memleketlere “Türkiye” adı verilir. Türkiye, Türk vatanı demektir... Vatan; bir milletin yaşadığı ve medeni eserleriyle, ecdadının mezarlarıyla milli bir hale getirdiği tarihi yurdudur. Bugün Türkiye Cumhuriyeti’nin idaresi altında bulunan bütün yerler Türklerin vatanıdır”* şeklinde ifade edilmektedir.³⁴⁸

3.3. Ulus İnşa Sürecinde Halkevleri

Cumhuriyet sonrası Tek Parti iktidarında, ulusçuluk politikası çerçevesinde ve ulus inşa programına dayanan, birtakım öncü devrimler ya da yapısal inkılaplar

³⁴³ÜSTEL, a.g.e., 2021, s.129-130.

³⁴⁴ASLAN, E. (2011). “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlkokullarda İzlediği İlköğretim Programı: 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı”, *İlköğretim Online*, 10 (2), s.724.

³⁴⁵MUMYAKMAZ, a.g.m., 2009, s.47.

³⁴⁶ÜSTEL, F. (2002). “Türkiye’de Resmî Yurttaş Profiline Evrimi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim, İstanbul, s.279.

³⁴⁷ARSAL, a.g.e., 2018, s.81-82.

³⁴⁸ÜSTEL, a.g.e., 2021, s.163.

uygulanmaya konmuştur. Bu yapısal inkılapları; hukuki, sosyal ve idari bazı temel yenilikler izlemiştir. Böylece yapısal inkılapların pekiştirilmesini sağlayacak, daha kapsamlı düzenlemeler dönemine girilmiştir. Bu yeni dönemde, homojen bir ulus inşası temel mesele haline gelirken, Tek Parti yönetimi süreci yürütebilecek yegane mercii olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴⁹

Uluslaşma sürecinin özellikle kültürel boyutunu oluşturan yeni dönemde, ortak değerlere riayet eden, çağın gerekliliklerinin farkında olan ve bu doğrultuda hareket eden, inkılaplarla kavgası olmayıp, tüm yenilikleri bir şekilde içselleştirmiş, yeni bir yurttaş profilinin yaratılması öncelikli hedef halini almıştır. Cumhuriyet rejimi ise, hayali kurulan bu modern yeni toplumun, önünde engel oluşturabilecek, gelenekler ya da harici güçlerle mücadele etme yolunu seçmiştir.³⁵⁰

Atatürk'ün evvela zihninde yeşeren ve Cumhuriyet'in ilanıyla ilk meyvesini veren modern ulus fikri, sonrasında ortaya konulan tüm inkılapların hareket noktası olmuştur. Ancak bir önderin varlığı, uluslaşma sürecinin nihayete ermesi için tek başına yeterli değildir. Bir toplum çağdaşlaşma sürecinde, bir liderin rehberliğine ihtiyaç duyduğu kadar, bir örgütlenmeye ya da kurumsallaşmaya da ihtiyaç duymaktadır. Sistemli bir örgütlenmeye dayanmadan, toplumu yönlendirmek, denetlemek ve geneline ulaşmak mümkün olmadığı gibi, ortaya konulan vizyonun toplum tarafından benimsenmesi de mümkün olmayacaktır.³⁵¹ Bu durumun farkında olan rejim, 1912 yılında kurulan ve dil, edebiyat ve kültür başta olmak üzere birçok dalda faaliyet gösteren Türk Ocakları'ndan, bu çağdaşlaşma ya da uluslaşma sürecinde yararlanabileceği düşünülmüştür. Ancak Türk Ocakları, örgütlenme itibariyle şehir ve kasabalardan öteye geçememiş, halkın geneline ulaşmayı başaramamıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nden beri süre gelen, aydın kesim ile halk arasındaki kültürel farklılığın Cumhuriyet sonrasında da devam etmesine sebep olmuştur.³⁵²

Çağdaşlaşma ya da uluslaşma sürecinin “eski dönemden” miras kalan, Türk Ocakları ile yürütülemeyeceği çok geçmeden anlaşılmıştır. Böylece, Tek Parti'nin

³⁴⁹KİLİ, S. (2011). *The Atatürk Revolution: A Paradigm of Modernization*, Çev.: Sylvia Zeybekoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara,s.175.

³⁵⁰KİLİ, a.g.e., 2011, s.103-105.

³⁵¹KİLİ, a.g.e., 2011, s.152-153.

³⁵²KONGAR, E. (1979). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, s.135-137.

bir organı gibi çalışacak, rejimin ideallerine sadık, eğitim ve kültür faaliyetleri başta olmak üzere toplumsal dönüşüm için çalışmalar yürütecek, yeni bir kuruma ihtiyaç doğmuştur. Bu yeni kurum, özellikle genç zihinlerin “makbul vatandaş”³⁵³ profiline evirilebileceği, her yaştan ve kesimden halk kitlesine ulaşabilecek ve örümcek ağı gibi ülke geneline yayılmış bir örgütlenmeye sahip olmalıydı. Bu sayede, geçmiş tecrübelerin eksik yanını oluşturan kurumsallaşma sağlanacak, sınırlı bir eğitim faaliyeti olarak merkezde ve belirli okullarda yer edinen “ulus” fikri, dar bir kalıptan çıkartılarak, taşraya ve hatta köylere kadar ulaşabilecektir.³⁵⁴

Tek Parti ideolojisini ve modern bir ulus olma fikrini toplumun tüm kesimlerine taşıyacak olan bu yeni kurum, “Atatürk’ün kültür kurumu”³⁵⁵ ya da “aydınlanma devriminin okulları”³⁵⁶ olarak da adlandırılan, “Halkevleri” dir. Yeni bir döneme giren Cumhuriyet’in, Halkevlerinden beklentisi; yönetici kadroyla halk arasında bir köprü vazifesi görmesi ve inkılaplar ile birlikte resmi ideolojinin halkın tamamına anlatılmasıdır. Böylece toplumsal farklılaşma en aza indirilecek ve inkılapların halk tarafından anlaşılmasının önü açılacaktır. Çağdaş bir ulus inşası için atılan tüm adımlar ülke geneline yayılırken, ulus olma bilincinin gelecek nesillere aktarılması, eğitim ve kültür yuvası olan Halkevleri tarafından üstlenilecektir.

Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle Halkevlerinin açılmasına giden süreç incelenecek, Halkevlerinin kuruluş süreci, amaçları, teşkilat yapısı ve faaliyet kolları ele alınacaktır. Bunun yanı sıra, Halkevlerinin ulus inşa sürecinde üstlendiği vazife; ülke genelindeki yapılanması, bünyesinde barındırdığı şubeler ve faaliyetleri göz önünde bulundurularak anlaşılmaya çalışılacaktır.

3.3.1. Halkevlerinin Açılmasına Giden Yol: Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Sebepler

Halkevleri, bir anda kurulması kararlaştırılan ya da bir süreçten bağımsız oluşturulmuş bir kurum değildir. Aksine çağdaş bir ulus yaratma sürecinin bir

³⁵³ Burada bahsedilen “makbul vatandaş” profili; “medenilik” ve “yurtseverlik” olmak üzere iki ana eksen üzerinde inşa edilmek istenmektedir. Medeni ve yurtsever vatandaşın davranışlarının arka planına egemen olan ise, cumhuriyetçi ve laik bir ahlak anlayışıdır. ÜSTEL, a.g.e., 2021, s.175.

³⁵⁴ ÇEÇEN, A. (2018). *Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, s.92-96; YAVUZ, a.g.e., 2019, s.203.

³⁵⁵ Bu ifade, Halkevlerinin ikinci kuruluş döneminde üyelikten genel yönetim kurulu başkanlığına kadar faal bir görev üstlenen ve aynı zamanda Halkevleri üzerine yayınları akademik literatürde önemli bir kaynak oluşturan Anıl Çeçen tarafından kullanılmıştır. ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.11

³⁵⁶ DUMANLI, C. (2019) “Aydınlanma Devriminin Okulları”, *Bütün Dünya*, Sayı:2, Ankara, s.35.

neticesi ve dönemin ekonomik, siyasi ve sosyal koşullarının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Halkevlerinin açılışına giden yolda yaşanan gelişmeler ekonomik sebepler, siyasi sebepler ve sosyal sebepler olarak üç başlık altında ele alınacaktır. Böylece Halkevlerinin kurulmasına giden yoldaki kilit taşları tek tek döşenerek, sürecin bir nevi anatomisi ortaya çıkartılmaya çalışılacaktır.

3.3.1.1. Ekonomik Sebepler

1929 yılında ABD’de patlak veren ve dünya tarihinin en derin ekonomik krizlerinden birisi olan Büyük Buhran, tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye Cumhuriyeti’ni de derinden sarsmıştır. 1929 yılına kadar, Lozan Antlaşması’nın da getirdiği kısıtlamaların etkisiyle, devlet bütçelerinin giderlerinde hatırı sayılır bir paya sahip “Duyun-i Umumiye Giderleri” ve bundan kaynaklı dış borçların maliyede oluşturduğu yük, Cumhuriyet’in önünde önemli bir engel olarak durmaktaydı.³⁵⁷ Bunun yanında, gümrük bağımsızlığının tam olarak sağlayamamış ve nispeten açık bir pazar anlayışını benimseyen Türkiye ekonomisi, durgun bir seyir göstermiştir. Özellikle bu dönemde ithalat ve ihracat rakamları arasındaki büyük farkların gözlenmesi, fiyatların yükselmesine ve genel ekonomik hoşnutsuzluğun artmasına sebep olmuştur. Böylece, savaşın olumsuz etkilerini henüz üzerinden atamayan Türkiye, üstüne bir de küresel bir kriz ile yüzleşmek zorunda kalmıştır.³⁵⁸

Büyük oranda tarıma dayalı ekonomik yapıya sahip Türkiye, 1929 krizinden sonra özellikle tarım alanında ağır yaralar alırken³⁵⁹, devlet borçlanmalarının ve vergilerin durmadan artış göstermesi, tarım ile sanayi alanlarındaki yatırımların cılız kalmasına sebep olmuştur. Hükümet tarafından benimsenin iktisat politikası, yatırımı değil, tedbir ve tasarrufu önceleyen bir çizgiye girmiştir. Böylece mevcut durumun en azından muhafazası hedeflenirken, üretimde ve yatırımda büyük bir gelişme sağlanamamıştır.³⁶⁰

1930’lu yıllar dünya genelinde olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti içinde ekonomik bunalımın gölgesinde başlamıştır. Bu ekonomik bunalım, 1923’ten sonra

³⁵⁷ SARIKOYUNCU, A., KAYIRAN, M. (1998). “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Tarımı: Atatürk’ün Tarım Politikası ve Sonuçları”, Atatürk Kültür Merkezi, *ERDEM*, 11 (31), Ankara, s.221.

³⁵⁸ AHMAD, a.g.e., 2016, s.76.

³⁵⁹ ARUOBA, Ç. (1982).“Cumhuriyet’in Kuruluş Yıllarında Cumhuriyet’in Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, A.Ü. S.B.F. Yay., No.:513, Ankara, s.80-83.

³⁶⁰ KARPAT, Kısa Türkiye Tarihi, 2015, s.153,154.

iktidarın paylaşılmasında; sivil, asker, bürokrasi, ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri arasında oluşan dengeyi de etkilemiştir. 1929'dan itibaren bürokratik kesim iktidar merkezindeki ağırlığını giderek arttırmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra, o tarihe kadar ekonominin ağır yükünü, vergiler yoluyla yoksul kesimin üzerine yükleyen politikalar, ekonomik bunalımında etkisiyle dayanılmaz bir hal almıştır. Bu durum iktisadi krizde toplumsal bir huzursuzluk ve bunalımı da beraberinde getirerek, bürokratik kesim ile halk arasındaki ipleri iyice germiş ve kopma noktasına getirmiştir.³⁶¹

Milli Mücadele'den galip çıkmış ve arka arkaya yapılan bir dizi inkılap ile çağdaş bir devlet ve ulus yaratma yolunda önemli bir mesafe kaydetmiş olan Türkiye³⁶², 1930 yılına gelindiğinde neredeyse savaş öncesinin kötü koşullarına yeniden dönmüştü.³⁶³ O güne kadar izlenen iktisadi program ve liberal ekonomi anlayışı ağır bir darbe almış, ülke genelinde iktisat politikaları eleştirilerin merkezine otururken, Tek Parti tarafından hayata geçirilen inkılaplar sorgulanmaya başlanmıştır. Böylece dış kaynaklı olarak başlayan ekonomik kriz, Türkiye'de halk ile devlet arasında bir ayrışmanın önünü açarken, yönetici kadronun yeni bir iktisat politikası belirlemesini zorunlu hale getirmiştir. İktisadi olarak yeni bir programın yanı sıra, toplumsal huzursuzluğu hafifletecek yeni bir halk örgütlenmesine olan ihtiyaç da ortaya çıkmıştır.³⁶⁴

İktisadi kalkınma için hazırlanan program yönetici kadro tarafından katı bir disiplin içerisinde uygulanmaya çalışılırken, Cumhuriyet yönetimine ve hatta rejimin kendisine karşı oluşan güven kırıklığının giderilmesi için de adım atılmalıydı. Mustafa Kemal, ekonomik krizin etkilerini daha net görmek ve ulusun dertlerini dinlemek maksadıyla, 1930 yılının güz aylarında bir yurt gezisine çıkmıştır. Bu gezi boyunca, mütemadiyen dert ve şikâyet dinleyen Mustafa Kemal, halkın büyük bir perişanlık ve yoksulluk içerisinde olduğunu bizzat görmüştür. Ayrıca, ekonomik kaygıların halk nezdinde ön planda tutulduğunu, yapılan inkılapların istenildiği gibi

³⁶¹BAŞBUĞ, Esra D. (2013). *Resmi İdeoloji Sahnede*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.41.

³⁶²ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.91.

³⁶³KARPAT, a.g.e., 2015, s.154.

³⁶⁴Burada bahsedilen yeni iktisat programı; "Devletçilik" politikası doğrultusunda oluşturulmuş, Liberal ekonomi anlayışının terkedildiği ve iktisadi alanda devlet kontrolünün hakim olduğu bir politika kastedilmektedir. Ancak çalışmanın odaklandığı noktanın halk örgütlenmesi olması sebebiyle konunun detayına girilmeyecektir. BAŞBUĞ, a.g.e., 2013, s.41-42; MALKOÇ, E. (2009).*Devrimin Kültür Fidanlığı Halkevleri ve Kadıköy Halkevi*, Derlem Yayınları, İstanbul, s.14

ülke geneline ulaşmadığının da farkına varmıştır.³⁶⁵ Tüm bu süreç, ulus-devlet oluşturulması yolunda atılan adımların ve inkılaplar ile elde edilen tüm kazanımların kaybedilmesi tehlikesini doğurmuş, yönetici kadroyu Tek Parti'nin tamamen hakimiyetinde olan, bir halk örgütlenmesinin oluşturulması için gerekli çalışmaları yapmaya itmiştir.

Mustafa Kemal'in yurt gezilerinde elde ettiği izlenimleri doğrultusunda, ülkenin gerek ekonomik gerekse de siyasi açıdan oldukça sancılı bir süreçten geçtiği anlaşılmış, yönetici kadro ise bu durumdan olabildiğince az hasar ile kurutulmak için çözüm arayışına başlamıştır. Çözüm arayışları sonucunda iki yol belirlemiştir: Demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesiyle ekonomik krizin yıkıcı etkilerini yumuşatmak ya da devletin ekonomik ve toplumsal yaşamının her noktasına sirayet eden müdahaleleri ile daha merkezi bir oranda sert bir idari düzeni oluşturmak. Yönetici kadro, ekonomik krizin ve toplumsal huzursuzluğun sanılanın üzerinde olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, mevcut bu durumun üstesinden gelebilmek için, ikinci seçeneğe yakın bir çizgiye kaymıştır.³⁶⁶ Gelecek dönem için, yönetici kadro tarafından, parti yoluyla daha organize ve geniş ölçekli, bir ulus eğitimine geçilmesi ve “Kemalist ideolojinin” geliştirilerek sarsılmaz bir kaleye dönüştürülmesi, öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. Böylece yeni bir örgütlenme sürecine geçilmiş, yeni örgütlenmenin merkezine ise, partinin bir yan kuruluşu niteliğinde olan Halkevleri yerleştirilmiştir.³⁶⁷

3.3.1.2. Siyasi Sebepler

Tek Parti yönetimini, yeni bir halk örgütlenmesine ya da Halkevlerinin açılışına götüren süreci sadece ekonomik koşulların etkisiyle açıklamak mümkün değildir. En az ekonomik koşullar kadar etkili olan siyasi birtakım sorunlar, Genç Cumhuriyet'in ve ideallerinin önünde engel olarak durmaktaydı. Bu sorunların merkezinde ise iki önemli başlık yer almaktaydı. Bunlardan ilki, Tek Parti yönetiminin uyguladığı sert ve baskıcı politikaların halk nezdinde huzursuzluğa sebep olmasıydı. İkincisi ise, Cumhuriyet'e ve onun ideallerine kökten bir muhalefet

³⁶⁵ ZEYREK, Ş. (2006). *Türkiye'de Halkevleri ve Halk Odaları (1932-1951)*, Anı Yayıncılık, Ankara, s.10.

³⁶⁶ ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.107.

³⁶⁷ BAŞBUĞ, a.g.e.,2013, s.42; YAVUZ, a.g.e., 2019, s.203.

gösteren, mevcut rejimi yıkıp, eski düzeni getirmeyi kendilerine düstur edinen kesimlerce girişilen isyan hareketleriydi.

1923 sonrasında birçok alanda inkılaplar yapılmış, bu inkılaplar ile çağdaş bir ulus inşa edilmesi hedeflenmiştir. Bu inşa süreci ise Tek Parti'nin kontrolünde yürütülmeye çalışılmış, ancak izlenen politikalar parti içerisinde bazı kesimlerce hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Söz konusu bu hoşnutsuzluk, farklı görüşlerin dile getirilmesiyle yeni bir siyasal parti oluşumunu kaçınılmaz kılmıştır. Böylece, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TPCF) kurulması ile çok partili hayata geçişin ilk adımı atılmıştır. Ancak bu adım çok kısa ömürlü olmuştur. Partinin sonunu getiren ise; Cumhuriyet'in kendisiyle birlikte, değerlerini ve inkılaplarını da ortadan kaldırmaya niyetli birtakım kesimlerce mesken tutulması ve yine benzer amaçları güdenlerce desteklenen, Şeyh Sait İsyanı ile partinin destekçileri arasında bağlantı kurulması olmuştur. İsyen sonrası uygulanmaya konulan Takrir-i Sükun Kanunu ile 1929 yılına kadar sürecek olan baskıların giderek arttığı bir döneme girilmiş, bu dönemde Halk Fırkası tek söz sahibi olmuştur.³⁶⁸ CHF yöneticilerinin otoriter tavırları, halk ile iletişimden uzak tutum ve politikaları da ekonomik sıkıntılar ile birleşince, siyasi ve toplumsal huzursuzluk zirve noktasına ulaşmıştır.³⁶⁹

1929 yılına gelindiğinde, yönetici kadro ile halk arasında halihazırda bulunan derin ayrışma, ekonomik buhranın da eklenmesiyle çok daha yıkıcı bir hal almıştır. Siyasi arenada CHF'nin her istediğini yapabilecek güçte olması, Meclis çatısı altında rahatça istediği yasaları çıkarabilmesi ve belirlenen politikaların sıkı bir denetimden uzak oluşu, olumsuz sonuçların doğması halinde tek sorumlunun yine CHF'nin olacağının bir işaretiydi. Nitekim 1929 yılı sonunda ülkeyi derin bir yoksullukla sınavan ekonomik kriz ve halktan uzak parti yöneticilerinin keyfi politikaları, Tek Parti'yi sorgulanır hale getirmiştir.³⁷⁰

1930'un başlarındaki siyasi ve ekonomik buhranın yaşandığı bu süreci, Mustafa Kemal de görüyor ve yakın çevresine gidişattan hoşnut olmadığını şu sözler ile ifade ediyordu: *"Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir 'dictature' manzarasıdır. Vakıa bir meclis vardır. Fakat dahilde ve hariçte bize 'dictature' nazarıyla*

³⁶⁸TUNÇAY, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek- Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, s.128,134-135,139,146-147.

³⁶⁹ BAŞBUĞ, a.g.e., 2013, s.37.

³⁷⁰ÖZ, E. (1992). *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım 1923-1945*, Gündoğan Yayınları, Ankara, s.102-105.

bakıyorlar... Halbuki ben Cumhuriyeti şahsi menfaatlerim için yapmadım: Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese bir istibdat müessesesidir. Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o suretle geçmek istemiyorum.”³⁷¹

Dönemin şartlarını net bir şekilde okuyan Mustafa Kemal, partiyi içeriden denetleyerek yola getirmenin mümkün olmadığını görmüş ve ancak Meclis içinde bir denetleme mekanizmasının kurulması ile ilerleme kaydedilebileceğini anlamıştı.³⁷² Bu düşüncelerini Fethi (Okyar) Bey ile yaptığı bir görüşmede: “*Memlekette muhalif bir fırka kurmak lazımdır. Böyle bir fırka vücuda getirilirse mecliste münakaşa daha serbest olur. Mesela siz bu fırkanın başına geçerseniz, bildiklerinizi Meclis’te serbestçe söylersiniz. Böylece uygulamada görülen birçok hatanın da önünü almak mümkün olur*” şeklinde dile getirmiş ve kendisinden bu vazifeyi üstlenmesini istemiştir.³⁷³

Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)³⁷⁴, 12 Eylül 1930’da dönemin siyasal ve ekonomik koşullarının etkisi ve Mustafa Kemal’in şahsi telkin ve teşvikleriyle, Fethi Bey başkanlığında resmen kurulmuştur. Böylece demokrasiye geçişin ilk adımı olabilecek, iki partili siyasi sistem hayata geçirilmiştir. SCF ise bu sistem içerisindeki “kontrollü muhalefet”³⁷⁵ rolünü üstlenecek ve Meclis içerisinde hükümeti denetleyecekti. SCF henüz kurulmadan üzerine bir gömlek dikilmiş, Mustafa Kemal ve iktidarın yeni partiden beklentileri açıkça ifade edilmiştir. Ancak çok kısa bir zaman içerisinde, SCF halk tarafından büyük bir teveccühle karşılanmış ve beklenmedik bir ilgi ile karşılaşmıştır. Kısa bir zaman içerisinde kuvvet kazanmakla kalmamış, CHF için ciddi bir rakip haline gelmiştir. Başta Fethi Bey olmak üzere SCF yöneticileri, Anadolu’da gittikleri her yerde büyük bir ilgi ile karşılanmış, özellikle iktidara ve iktidar üzerinden rejime yönelik eleştirilerin yüksek sesle dile getirildiği, büyük toplantılar düzenlenmiştir. Kısa zamanda geniş bir destekçi kitlesine ulaşan partinin, 1930 belediye seçimlerinde de önemli bir başarı

³⁷¹ OKYAR, F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s.393-394.

³⁷² KARPAT, a.g.e., 2015, s.154.

³⁷³ OKYAR, a.g.e., 1980, s.388.

³⁷⁴ SCF’nin parti programı ve siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki savunduğu fikirler için bkz.: TİMUR, a.g.e., 1994, s.161-165.

³⁷⁵ KARATEPE, a.g.e., 2018, s.37.

elde etmesi, SCF'nin üzerine dikilen gömleğe sığmadığının ve “sadık bir muhalefet”³⁷⁶ olmaktan çıktığını göstermektedir.³⁷⁷

SCF'ye karşı artan yoğun ilgi CHF iktidarını tehlikeye atarken, rejime karşı muhalefet gösteren kesimlerin, bu parti etrafında toplanmasına sebep olmuştur. Bu durum, TPCF tecrübesinin de etkisiyle, CHF'de ve Mustafa Kemal'de büyük bir huzursuzluğa sebep olmuştur. Bu huzursuzluk çok geçmeden SCF üzerinde bir baskı oluşturmaya başlamış, Mustafa Kemal'in telkinleri ile kurulan parti, yine onun telkinleriyle 17 Kasım 1930'da kendisini feshetmiştir. Böylece Cumhuriyet rejiminin ikinci kez çok partili hayata geçiş deneyimi sadece iki ay kadar sürmüştür, toplumsal rahatsızlığın boyutları tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır.³⁷⁸

Bir muhalif partinin oluşturulmasıyla, bir taraftan dış dünyadaki diktatörlük algısı kırılmaya çalışılmış, diğer bir taraftan ise iç politikadaki toplumsal huzursuzluğun önlenmesi hedeflenmiştir. Ancak kontrollü bir şekilde çok partili hayata geçiş, beklenen etkiyi göstermemiştir.³⁷⁹ Başka bir deyişle yanlış konulan teşhis ile doğru bir tedaviye edilmeye çalışılmış; ulus-devletin idealleri tüm ulusa ulaştırılmadan, günü kurtarmaya yönelik çözümlere sığınılmıştır.

SCF'nin siyaset sahnesinden çekilmesinin üzerinden henüz bir ay geçmemişken, tarihe “Menemen Olayı” şeklinde geçecek olan bir başka siyasi kriz meydana gelmiştir. Türkiye'nin batısında, İzmir'in küçük bir kasabası olan Menemen'de şiddetli bir “gericilik” hareketi olarak patlak veren hadise, Ahmad'in deyişimiyle: “Kendi halinden hoşnut olan laik asker-bürokrat seçkinleri sarsmıştır.”³⁸⁰ 23 Aralık 1930 günü, mehdi olduğunu iddia eden Derviş Mehmed adlı bir tarikat liderinin başını çektiği bir grup, şeriatın ilanı ve halifeliğin geri getirilmesi gibi isteklerle kasaba meydanına yürümeye başlamıştır. Kısa süre içerisinde eşraftan da destek toplamaya başlayan isyancı grup, kendilerine engel olmaya çalışan yedek subay Mustafa Fehmi (Kubilay) ile iki mahalle bekçisini öldürmüştür. Olayın

³⁷⁶ Feroz Ahmad'in SCF için kullandığı bir ifadededir. Bkz.: AHMAD, a.g.e., 2016, s.76.

³⁷⁷ Özellikle Fethi Okyar'ın İzmir ziyareti, SCF'nin ulaştığı desteğin ne denli büyük olduğunu ortaya koymuştur. Ziyaret sırasında istenmeyen kötü olaylar yaşanmış, polis ile parti taraftarları arasında çatışma yaşanmıştır. Ölüm ve yaralanmaların yaşandığı, bu olaylı ziyaret hem SCF için hem de Türk siyasi tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. ZURCHER, a.g.e., 2015, s.393; TUNÇAY, a.g.e., 1981, s.267-271; AHMAD, a.g.e., 2016, s.76-77; BOZARSLAN, H. (2018). *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.274.

³⁷⁸ KOÇAK, a.g.m., 1997, s.106-108.

³⁷⁹ ERTAN, a.g.e., 2019, s.173.

³⁸⁰ AHMAD, a.g.e., 2016, s.77.

duyulması üzerine sıkı yönetim ilan edilmiştir. Güvenlik güçlerince sert bir müdahale bastırılan isyan hareketi, aynı sertlikte ceza ve idam kararlarının alınmasıyla tamamlanmıştır.³⁸¹

Başarısız muhalif parti girişimi ve Menemen Olayı bir kez daha göstermiştir ki, ulusun tamamına ulaşmamış ve ulus tarafından benimsenmemiş hiçbir reform ve siyasi hareket kendisine kalıcı bir konum elde edemeyecektir. Ekonomik ve siyasi buhranın ne ısmarlama bir parti ile ne de başka günlük çözüm arayışlarıyla aşılamayacağı belli olurken, Tek Parti'nin otoritesinin ciddi şekilde sarıldığı bu süreçte, iki önemli sonuç ortaya çıkmıştır. Birincisi, siyasi otoritenin tepesinde bulunan Gazi Mustafa Kemal'in, tüm karizmasına ve ağırlığına rağmen, “benim fırkam”³⁸² dediği CHF'nin halktaki karşılığı zayıflamıştır. İkincisi, Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan tüm reformlar ve ulus inşası için girişilen çabalar, kısıtlı bir kesim ile sınırlı kalmış ve halkın tümüne ulaşmamıştır. Baştan beri halk devleti olmak ile övünülen Türkiye Cumhuriyeti ve temsilcisi CHF, kendi halkına uzak kalmış ve kendisini yeterince anlatamamıştır.

3.3.1.3. Sosyal Sebepler

1930 senesi, Tek Parti iktidarı için ekonomik, siyasi ve toplumsal birçok sıkıntıların yaşandığı bir dönem olmuştur. Başarısızlıkla sonuçlanan bir muhalif parti oluşturma denemesi, Tek Parti yönetiminde, kendi ideal ve değerlerini halka yeterince anlatamadıkları ya da istenilen şekilde geniş halk kitlesine ulaşamadıkları hissini uyandırmıştır. Dolayısıyla, yaşanan tüm bu olumsuzluklardan bir ders çıkarılmalı, yeni bir parti programı ile parti güçlendirilmeli ve yeni bir halk örgütlenmesiyle de ulus inşası nihayete erdirilmeliydi.

Tek Parti tarafından, özellikle milliyetçilik ve halkçılık ilkesi doğrultusunda, hayata geçirilen inkılaplar ile modern bir ulusun temelleri atılmıştır. Önceki bölümlerde, bu inkılaplar arasında ortak dil, tarih ve ulusal kimlik oluşturmak için yapılan belli başlı yeniliklere yer verilmiştir. Ulus inşa programında izlenen yöntem,

³⁸¹ “Menemen Olayı” yaşananlar sebebiyle vahim bir hadise olmasının yanında, Cumhuriyet rejiminin gelecek nesillere aktaracağı önemli bir “sembol” olmuştur. Geçmiş ile geleceğin ya da gelenek ile yeniliğin karşı karşıya geldiği bu hadisede, Kubilay “Türk inkılabının şehidi” olmuştur. Kubilay, ulus inşası projesinin vücut bulmuş halini, başka bir deyişle “yeni insan” profilini ifade etmekteydi. Onu şehit edenler ise yenilmesi gereken, “öteki” nin yani inkılaplar ile kavgalı, gerici zihniyetin temsilcileridir. Bkz.: ATALAY, a.g.e., 2018, s.131-133; ZURCHER, a.g.e., 2015, s.394-395.

³⁸²KARPAT, a.g.e., 2015, s.155.

ulus inşası için gerekli temel unsurları (kurallar koymak, dil birliğini oluşturmak, eğitim birliği gibi) içermekle birlikte, topluma rehberlik edecek yöneticiler, bu programı toplumun bütününe ulaştırabilecek profilde değildi. Başka bir deyişle, bir taraftan ulus-devletin bir halk yönetimi olması gerektiği söylenirken, diğer taraftan halka rehberlik edecek kesim halktan kopuk yaşamaktaydı. Yeni kurulan devletin bir ulus devlet olması ve buna kitlelerin sahip çıkması, istenilen bir hedefti ancak bu istek kendiliğinden gerçekleşmiyordu. Dolayısıyla, ulusun tamamına ulaşmayı merkezine koymuş yeni bir örgütlenmenin oluşturulması, zorunlu bir hal almıştır.³⁸³

CHF'yi yeni bir örgütlenmeye iten en önemli sebeplerden birisi de sosyal yapının geleneksel görüntüsünden kurtulamamış olmasıydı. Toplumun tamamı olmasa bile çoğunluğu tarafından anlaşılmamış inkılaplar, yapısal reformlarla modern bir devlet görüntüsü kazandırılan devletin ve ulusun, içinin boş kalması anlamına gelmekteydi. İnkılapların toplumun geneline yayılması için ise, toplumun mevcut sosyal durumunun tespiti büyük önem kazanmıştır. O dönemim koşulları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal yapısını, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan, köylü ve küçük aile işletmelerine dayanan ve çoğunluğunun kırsal kesimlerde yaşayıp, toprağa dayalı çiftçilik ile geçimini sağladığı, bir iktisadi yapı belirlemiştir.³⁸⁴

Cumhuriyet'e geçişle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan bu sosyal yapı mevcut özelliklerini korumaya devam etmiş, toplumsal yapıda bir değişikliğe sebep olacak şartlar bir türlü oluşturulamamıştır. Yapısal bir değişiklik için gerekli olan, sanayileşme ve fiziki- sosyal altyapı yetersiz olmakla birlikte, bu doğrultuda atılması gereken adımlar da istenilen düzeylerde gerçekleşmemiştir. Toprağa dayalı bir sosyo-ekonomiye sahip bütün toplumlarda görüldüğü gibi, Türkiye'deki toplumsal sınıf ayrımının da, ağırlıklı olarak kırsal ile kent olmak üzere iki düzeyde olduğu görülmektedir.³⁸⁵ Bunun yanında, toplumsal yapı çok çeşitlilik göstermekle birlikte, büyük ölçüde zayıf ve durağan gruplardan oluşan bir görüntü çizmekteydi.³⁸⁶ Bunlara rağmen, miras alınan bu toplumsal yapı, içerisinde toplumsal

³⁸³ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.92.

³⁸⁴ İNALCIK, H. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s.1-5.

³⁸⁵ÇAVDAR, T. (1995). "Devralınan Sosyal Hayat", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s.828.

³⁸⁶KEYDER, Ç. (2014).*Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.117-124.

sınıfların çok keskin hatlarla ayrıldığı, katı bir hiyerarşiye dayanan, bir karaktere sahip değildir.³⁸⁷

Kentlerdeki sosyal sınıfları dört gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki, “zadegan grubu” olarak da bilinen, menkul ve gayrimenkul önemli servetler toplamış olmalarına rağmen üretken olmadıkları için ellerindeki bu birikimi, bir şekilde bitiren ve birçoğu devlet kapısında kendilerine verilen küçük memuriyetlerle yetinen kesimi ifade etmekteydi. Bu grup içerisinde, iktidar ile iyi ilişkiler kurup, ellerindeki birikimleri ticaret sermayesine dönüştürenler olduğu gibi, tüm birikimini tamamen tüketip yoksul bir hayat sürenler de çıkmaktaydı. İkinci grup ise, çoğunluğu Levanten azınlıklardan oluşan ve sınırlı sayıda da olsa Türk tüccarlarının da olduğu ticaret sınıfını ifade etmektedir. Bu grup, sayı olarak az bir nüfusa sahip olmasına karşılık, ekonomik olarak büyük bir etkinliğe sahipti. Üçüncü grupta, küçük üretici ve esnaf kesim yer almaktaydı. Son grup ise, kent nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan, oldukça sınırlı iş imkanlarına sahip ve ekonomik olarak zayıf konumda olan “yoksullar” dan oluşmaktaydı.³⁸⁸

Kırsaldaki sosyo-ekonomik görüntü de kentlerdekine benzer bir paralellik göstermekteydi. Bir tarafta, sayıları az olmalarına karşılık yüksek gelir elde eden “büyük toprak sahipleri” varken, diğer tarafta ancak geçimlik bir araziye sahip olan ve bazı sebeplerden ötürü büyük toprak sahipleriyle benzer bir çizgide yaşamlarını sürdüren orta çiftçiler grubu yer almaktaydı. Kırsalda iktisadi bakımdan en zayıf halkayı ise, bu iki grubun da çalıştırarak, emeklerinden faydalandığı, tarım emekçisi / köylüler bulunmaktaydı.³⁸⁹

Türkiye Cumhuriyeti’nin şehirlerdeki ve kırsaldaki sosyal yapısı yukarıda ifade edildiği şekliyle, Batı’daki sınıflardan farklı olmakla birlikte, “avam-havas”³⁹⁰ üstüne kurulmuş bir topluluk esintisi de halen hissedilmekte ve parçalı bir görünüm sergilemekteydi.³⁹¹ Üstelik nüfusun büyük bir kısmının kentlerden uzak kırsalda,

³⁸⁷YAZICI, E. (2002). “Yirminci Yüzyılda Gelenekten Moderniteye Türk Sosyo-Kültürel Yapısında Gözlenen Değişmeler”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4 (2), Ankara, s.232.

³⁸⁸ÇAVDAR, a.g.m., 1995, s.828.

³⁸⁹ÇAVDAR, a.g.m., 1995, s.829.

³⁹⁰Şerif Mardin, “avam-havas” ayrılıkları üzerine kurulmuş bir topluluktan “halkçı” bir topluluğa geçişi, Atatürk reformlarının dört itici gücünden birisi olarak bahseder. Bkz.: MARDİN, a.g.e., 2020, s.205.

³⁹¹Toplumsal yapının parçalı bir görüntü sergilemesine rağmen, Tek Parti modernleşmesinin önemli bir özelliği olarak bütünleşmiş sınıfsız bir ulus fikri ülkü edinilmiştir. Böylece toplumu oluşturan bu

eğitim ve sosyo-kültürel kalkınmadan bihaber yaşaması, inkılapların geniş halk kitlelerine ulaşmasının önünde büyük bir engel oluşturmaktaydı.

Mevcut sosyal, siyasi ve ekonomik şartların tespiti sonrası birtakım önlemler alınmalı ve yeni söylemler geliştirilmeliydi. Öyle de oldu. CHF, parti programında radikal birtakım düzenlemeler yaparak, sallantıda olan iktidarını sağlam bir zemine oturtmak için harekete geçmiştir. Bu hedefe yönelik olarak, yeni bir iktisat politikasının benimsenmesi ve inkılapların Türk ulusuna anlatılması için yeni bir sosyo-kültürel örgütlenme oluşturmak öncelik kazanmıştır. Bu doğrultuda 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kurultayı'nda, 1927 Fırka Tüzüğü'nde önemli bir düzenlemeye gidilerek, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel kurumların idaresi konusundaki tasarruf yetkisi doğrudan parti bünyesine geçmiştir.³⁹² Örgütsel olarak güçlenme amacı taşıyan bu hamleyle, Türk Ocakları'nı kendisine bağlanmasını istemiş ancak, bu istek Türk Ocakları'nın kendisini lağvetmesi ile gerçekleşmemiştir. CHF'nin örgütlü bir halk hareketini yönlendirecek, geleceğin yöneticilerini kendi içinden çıkartacak, partiye sadık, bir eğitim ve kültür merkezi isteğinin karşılığı olacak, Halkevlerinin kurulma kararı da bu Kurultay'da alınmıştır.³⁹³

CHF'nin 1931 yılında programında alınan kararlar arasında yer alan “Milli eğitim ve Öğretim” ideolojisi, ulus inşası için gerekli olan “eğitim” ayağının önemli bir dayanağı olmuştur. Bu yeni “milli eğitim ve öğretim” programının temel ilkeleri şunlardır: a) Cehalet giderilecek ve eğitim yaygınlaştırılacak, b) “Öğrenimin her derecesi için zorunlu” olacak şekilde cumhuriyete sadık, laik ve milliyetçi yurttaşlar yetiştirilecek, c) Fikri olduğu kadar bedenlen gelişmeye de önem verilecek, d) Akılcılığın ön planda olduğu pozitivist bir anlayış benimsenecek ve eğitim her türlü hurafe ve yabancı fikirlerden arındırılarak, doğru din ve CHF ideolojisi öğretilicek.³⁹⁴

sınıflar arasındaki ilişkiler kesinlikle bir sınıf çatışmasına dönüşmemektedir. Bkz.: YAZICI, a.g.m., 2002, s.233.

³⁹²Bu Kurultay'da CHF'nin temel ideolojisi; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık olarak ilan edilmiştir. 1937 yılında ise bu ilkeler altı ok şeklinde partinin bir sembolü olacak ve Anayasa'ya konulacaktır. Bkz.: KARPAT, a.g.e., 2015, s.156; MAKSUDYAN, a.g.e., 2016, s.42.

³⁹³BAŞBUĞ, a.g.e., 2013, s.43.

³⁹⁴PARLA, a.g.e., 1992, s.78-80.

CHF yöneticilerine göre, parti programında yapılan bu önemli değişiklikler ile sosyal yapıya daha iyi nüfuz etmenin önü açılmıştı. Yeni parti programı aynı zamanda, devlet otoritesinin güç kazandığı inkılapların daha sıkı uygulanacağı bir dönemin de başlangıcı olarak görülmekteydi. Bu yeni dönemde, Halkevlerine ise büyük bir görev düşmekteydi. Ancak çözüme kavuşturulması gereken sorunların birçoğu halen durmaktaydı ve halka ulaşmak için aşılması gereken engeller tamamen ortadan kalkmamıştı. Cumhuriyet'e sahip çıkacak bilinçli bir topluma sahip olmanın önündeki en büyük engel ise, hiç şüphesiz halkın eğitimsizliği idi. Sosyal, siyasi ve hatta ekonomik krizlerde önemli bir pay da, bu eğitimsizlikten kaynaklanmaktaydı.³⁹⁵ Dolayısıyla, ulus inşası yolunda uğranması gereken ilk durak cehalet ile mücadele olmalıydı. Bunun için de eğitim alanında yeni bir atılıma, ülke geneline yayılmış yeni bir eğitim programına ihtiyaç vardı.

3.3.2. Halkın Eğitimi Meselesi ve Çözüm Arayışları

Eğitim³⁹⁶ en genel ifadeyle, insanı yeryüzündeki diğer canlılardan ayıran bir temel süreci ifade etmektedir. Sosyal bir varlık olan insan, doğuştan gelen birtakım yeterliliklerinin yanı sıra, yaşamı boyunca sürekli bir öğrenme faaliyetine maruz kalmaktadır. Bu öğrenme faaliyeti neticesinde ise yeni yetiler kazanmakta ya da mevcut olanlarını geliştirmektedir. Yaşadığı toplumun değerlerini, topluma uyumunu ve hatta yaşamını sürdürmek için gerekli olan bilgi ve beceriyi ise eğitim yoluyla edinir. İnsan, toplum içerisinde bir yer edinebilmek ve sosyal anlamda bir etkinliğe ulaşmak için, eğitim faaliyetine dahil olarak, yine o toplumun kültüründen etkilenir ve bireysel olarak kimliğini bu şekilde tamamlar.³⁹⁷

Platon eğitimin, basit bir şekilde bilgidен yoksun bir ruha bilgi koymak olmadığı gibi, kör gözlere görme gücü vermekten de öte bir şey olduğunu söyler. Ona göre, “*eğitim ruhun bu gücünü “iyi” den yana çevirme ve bunun için en kolay,*

³⁹⁵KARA, A. (2020). *Cumhuriyet Dönemi Kültürel ve Sosyal Gelişmemizin Mihenk Taşı Halkevleri (1932- 1951)*, Platunus Publishing, Ankara, s.29.

³⁹⁶ Eğit- ya da Eğitim, Türkiye Türkçesi'ne ilk defa 1933 yılında, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Dil Kurumu'nun) yaptığı dil anketi ile girmiştir. Kelime manası olarak “besleyip yetiştirme, büyütme” anlamlarına gelen “terbiye” ve “terbiye etmek” sözcükleri ile ilişkilendirilmiştir. Bu sözcüğe karşılık olarak “eğitmek” kavramı kullanılmıştır. Etimolojik köken olarak ise; Eski Türkçe bir kelime olan ve “hayvan beslemek, yetiştirmek, doyurmak, korumak” anlamlarında kullanılan “iğit-, iğid-, iğit...eğit” sözcüklerinin bir dönüşümü olarak kaynaklarda yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: BALYEMEZ, S. (2019). “Eğit-Eğitim Kelimelerinin Yapısı ve Türkiye Türkçesine Girme Süreci”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:47, Konya , s.41-52.

³⁹⁷OKTAY, A. (2018). “Eğitimin Tanımı, Özellikleri ve Eğitimle İlgili Temel Kavramlar”, *Eğitime Giriş*, Ed.: Ayla OKTAY, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s.2-5.

*en şaşmaz yolu bulma sanatıdır. Yoksa ruha görme gücünü vermek değil; çünkü güç, onda kendiliğinden vardır; ama kötü yöne çevriktir... Eğitim onu yalnız iyi yana yöneltir.”*³⁹⁸Ayrıca, eğitimin devlet kurucuları tarafından verilmesi gerektiğine inanan Platon, “Devlet seçkin yurttaşlar yetiştirmeye uğraşıyorsa, bu onların keyiflerince yaşayıp, dilediklerini yapmaları için değil, devlet düzenini sağlamlaştırmaya yardım etmesi içindir”³⁹⁹der.

Ünlü Fransız ansiklopedisti olan Denis Diderot ise eğitimin, okullar aracılığıyla yapıldığını ve nitelikli (bilgili, namuslu, zeki, sulhsever vb.) yurttaşlar yetiştirmek anlamına geldiğini ifade eder. Yine başka bir Fransız düşünür olan Chalotais’e göre devlet ulusal ve laik bir nitelik taşıyan bu eğitim faaliyetini üstlenmeli ve bu faaliyet çerçevesindeki amacını “devlet yurttaşlığı eğitimi” olarak belirlemelidir.⁴⁰⁰

Eğitim meselesi, sadece okuma-yazma faaliyetleri ile açıklanacak kadar basit bir olgu olmayıp daha kapsamlı bir hayat bilgisini içermektedir. Eğitimi, bir zamana ya da topluluğa indirgemek mümkün olmadığı gibi, genel kabul görmüş, tek tip bir eğitim modeli de söz konusu değildir. Kısacası eğitim, insanlık tarihi ile eş bir olgu olup, dünya üzerindeki tüm toplulukların üzerinde kafa yorduğu bir mesele olmuş ve günümüze kadar olmaya da devam etmiştir.⁴⁰¹

Halk eğitimi ya da başka ifade şekilleriyle, “yetişkin eğitimi”, “yurttaşlık eğitimi” ve “toplum eğitimi” ise gelişmiş toplumların üzerinde titizlikle durdukları bir meseledir. Halk eğitimi, özellikle okula gidemeyen ve yetişkinlerin ağırlıkta olduğu, farklı yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyine sahip toplum kesimlerine yönelik örgütlü ve düzenli bir eğitim faaliyetidir.⁴⁰² Halk eğitimiyle, yaşamları boyunca örgün eğitim tedrisatından geçmemiş kesimlere (özellikle çiftçilere ve işçilere), başta kendi işlerinde kullanabilecekleri, daha sonra ise ulusal kalkınmada faydalı olabilecek bir bilgi ve becerinin kazandırılması amaçlanmaktadır.⁴⁰³

³⁹⁸ PLATON (2017).*Devlet*, Çev.: Sabahattin EYÜBOĞLU- M. Ali CİMCOZ, İş Bankası Yayınları, İstanbul,s.236.

³⁹⁹PLATON, a.g.e., 2017, s.237.

⁴⁰⁰ ÜSTEL, a.g.e., 2021, s.13.

⁴⁰¹ ERCİLASUN, K. (2022), *Türk Devrimi ve Atatürk*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.153-154.

⁴⁰²GERAY, C. (2019). “Halk Eğitiminin Kurumlaşması”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7 (1), Ankara, s.403.

⁴⁰³KAYA, Yahya K. (2009). *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s.5-11.

Ahmet İnam, bireysel, toplumsal ve dışa karşı korunmuş, kendi başına karar veren bir ülkenin olduğu yerde ancak bir “yurttaşlıktan” bahsedilebileceğini söyler. Yurttaşlığın ise doğuştan gelmediği göz önünde bulundurulacak olunursa, bir “eğitim işi” neticesinde ortaya çıktığı düşünülebilir. Ahmet İnam’a göre bu “yurttaşlık eğitimi”, beşikten mezara kadar görülen eğitimin tümünü ifade eder. Çünkü yurttaşlık eğitimi, bazı kesimlerce savunulanan aksine bir ırkçılık ya da milliyetçilik eğitimi değil, insanoğlunun eğitimidir. Bu nedenle kişinin ortak değerlerle bağlandığı yurdun, sadece hukuksal ya da şekli bir şey olmaktan öteye geçip, ulusun her bir ferdi saracak şekilde kolu, parmağı, kalbi gibi bir uzantısı olmalıdır. Bunun yolunun da “eğitim” den geçtiği muhakkaktır.⁴⁰⁴

Cumhuriyet’in ilanından sonra, yeni kurulan devletin hedefi çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak olmuştur. Bu doğrultuda modern bir ulus oluşturma fikriyle yola çıkılmış, “eğitim” ise istenilen seviyeye ulaşmak için önemli bir basamak sayılmıştır. Her ne kadar Cumhuriyet sonrası eğitim alanında art arda inkılaplar gerçekleşse de ulusal bir eğitim programının oluşturulması için ilk adımlar henüz Kurtuluş Savaşı sürerken atılmıştır. Mustafa Kemal için, yurttaşları ulusal eğitim ile donatmak en az Kurtuluş Savaşı zaferi kadar öncelikli bir hedef olmuştur.⁴⁰⁵ Bu doğrultuda Mustafa Kemal’in isteğiyle, Kurtuluş Savaşı’nın en yoğun dönemine denk gelen 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında, Ankara’da “*I. Maarif Kongresi*” düzenlenmiştir. Bu kongre tarihe, savaş koşulları altında gerçekleştirilen ve bir ulusun geleceğine ışık tutacak kararların alınacağı bir ulusal eğitim-öğretim seferberliği olarak geçmiştir.⁴⁰⁶

Bu kongre iki açıdan büyük bir önem arz etmektedir. İlk olarak, bu kongreden çıkacak sonuçlarla birlikte, önceki yıllarda çeşitli sebeplerden ötürü düzenli bir sisteme oturtulamamış eğitimin, ulusal ihtiyaçlar doğrultusunda bir düzene kavuşturulması sağlanacaktır. İkincisi ise, yeni kurulan devletin ulusal bir eğitim

⁴⁰⁴ İNAM, A. (1996). “Yurttaşlık Eğitimi ve Sorunları”, *Yurttaşlık ve Eğitimi*, Yayına Haz.: Meral ÇİLELİ, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, s.71-76.

⁴⁰⁵ Burada bahsedilen ulusal eğitim, yurdun tüm eğitim kurumlarında kız-erkek ayırmaksızın yetişenlere eşit koşulların sağlandığı, çağdaş, bilimsel ve laik bir eğitimidir. Bkz.: AKGÜN, Seçil K. (1996), “Demokratik Gelişme Sürecinde Yurttaşlık Eğitimi”, *Yurttaşlık Eğitimi*, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, s.147.

⁴⁰⁶ SARIHAN, Z. (2019). *1921 Maarif Kongresi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, s.9.

programına kavuşmasıyla, Cumhuriyet değerlerine sadık, aydınlanmış ve halkçı nesillerin yetiştirilmesinin önü açılmış olacaktır.⁴⁰⁷

Kongrenin gerçekleştirilmesinden önce TBMM’de oluşturulan ilk hükümette, kabinede maarif vekaletine de yer verilmiştir. Maarif vekaletinin kurulmasıyla, yeni devletin eğitim politikasını yönetecek bir müesseseye olan ihtiyacı da giderilmiştir. Eğitimde izlenecek yol haritası ve yeni devletin eğitimde takip edeceği ilkeler ise, I. Maarif Kongresi’nde alınan kararlar neticesinde belirlenmiştir. Kongre’de içerik anlamında genel bir çerçeve çizilmiş, eğitim programının detayları ise düzenlenmek üzere daha ileri bir tarihe bırakılmıştır. Genel olarak ilköğretim ve ortaöğretim kademelerindeki hedef ve programa dahil edilmesi gereken konular üzerine tartışmalar yapılmıştır. Kongre’de ayrıca, maarif vekaleti tarafından düzenlenecek bir projeyle, çocukların kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve hayatta başarıya ulaşmaları için çeşitli talep ve telkinler yer almış, halk eğitimi için yüksek programlardan ziyade onların ihtiyacına yönelik derslerin (dil, din, hesap gibi) verilmesi kararlaştırılmıştır. Eğitim programının içeriği tartışılırken, Kongrede birtakım teknik bilgiler de gündeme gelmiş, nüfusun unsurlara göre dağılımından öğretmen sayısına, mevcut mekteplerin sayısından bu mekteplerin niteliğine kadar birçok konu dile getirilmiştir.⁴⁰⁸

Maarif Vekaleti’nin kurulması ve devamında düzenlenen kongre ile birlikte ulusal bir eğitimin temelleri atılmış, bir başka deyişle eğitim alanında “öncü devrimler” hayata geçirilmiştir. Ancak daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi bu öncü devrimler tek başına yeterli olmayıp, tamamlayıcı birtakım inkılapların ve uygulamaların peşi sıra devreye sokulması önemli bir hale gelmiştir. Bu doğrultuda ise önce hukuki zeminde bir düzenlemeye gidilerek Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ilan edilmiştir. Medreseler kapatılmış ve geri kalan tüm okullar Maarif Vekaleti’ne bağlanmıştır. Böylece, eşit ve laik bir eğitimin önü açılırken, medeni bir eğitim anlayışının ve dolayısıyla medeni bir ulus olmanın parolası belirlenmiştir. Mustafa Kemal bu parolayı: “Eğitim ve öğretim işlerinde kesinlikle başarı sağlamak gerekir. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu yolla olur” şeklinde ifade etmiştir.⁴⁰⁹ 1928

⁴⁰⁷SARIHAN, a.g.e., 2019, s.9-11.

⁴⁰⁸KAPLUHAN, E. (2015). “1921 Maarif Kongresi’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (8), Yalova, s.128-129.

⁴⁰⁹KOCATÜRK, U. (2017). *Atatürk’ün Fikirleri Ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s.272.

yılında, Harf İnkılabının gerçekleştirilmesiyle de sadece bir kesime değil, toplumun tamamına ulaşmanın ve ulusal okur-yazarlık oranının artırılmasının ilk önemli adımı atılmıştır.⁴¹⁰ Ancak tüm bu reform ve inkılaplar her ne kadar cesurca ve hızlı bir şekilde uygulanmaya konulsa da istenilen başarıya ulaşmamıştır. Diğer tüm sosyal, siyasi ve ekonomik inkılaplarda olduğu gibi, sürecin kurumsal bir çatı altında yürütülmesi bir gereklilik olarak, Tek Parti'nin karşısına bir kez daha çıkmıştır.

Tek Parti'nin halkın eğitimi konusunda karşısına çıkan bu durum, Harf İnkılabı'nın halka anlatılması ve okur-yazarlık başta olmak üzere eğitimin yaygın bir hale getirilmesi için açılan Millet Mektepleri ile aşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Osmanlı mirası olan Türk Ocakları'ndan da dilin sadeleştirilmesinden halkın eğitimine kadar, ulus inşası için gerekli olan kültürel faaliyetlerin sürdürülmesi beklenmiştir. Halkevlerine giden süreçteki son basamağı teşkil edecek olan Millet Mektepleri projesi ve Türk Ocakları deneyimi, Tek Parti iktidarı için eksiklerin daha açık bir şekilde görülmesini sağlayacaktır. Sıradaki bölümde, Millet Mektepleri ve Türk Ocakları'nın oluşan tüm bu beklentilere verdikleri karşılık ile eksiklikleri ele alınacak ve faaliyetleri incelenecektir.

3.3.2.1. Millet Mektepleri

1 Kasım 1928 tarihinde Harf İnkılabı'nın ilanıyla birlikte yeni harflerin ve yeni yazı şeklinin halka öğretilmesi öncelikli bir mesele haline gelmiştir. Yeni harflerin toplumun geneline anlatılması, bir anlamda Cumhuriyet inkılaplarının daha geniş kitlelere ulaştırılması anlamına gelmekteydi. Bu nedenle başta Harf İnkılabı olmak üzere bütün inkılapların organize ve düzenli bir şekilde halka ulaşması büyük bir önem arz etmekteydi. Bu nedenle örgütlü bir eğitim kurumu ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda ise tarihe “Millet Mektepleri” adıyla geçecek olan örgüt ortaya çıkmıştır. Bu örgüt, hem yeni Türk harflerini halka anlatacak hem de ulusun okur-yazar olan nüfusunun oranını arttırmak için çaba gösterecektir.⁴¹¹

Harf inkılabı, CHF tarafından “milleti cehaletten kurtarma teşebbüsü” olarak görülmüştür. Millet Mektepleri ise, bu teşebbüsün başarıya ulaşması için bütün memlekette, işinde, tarlasında, fabrikasında çalışan vatandaşların ayaklarının ucuna

⁴¹⁰ ZURCHER, a.g.e., 2015, s.411, 414-416; ATEŞ, a.g.e., 1980, s.304-305; AHMAD, a.g.e., 2016, s.100-101.

⁴¹¹ YÜCEER, S. (2002). “Türk Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Mektepleri”, *Atatürkçü Bakış*, 1 (1), Uludağ Üniversitesi, Bursa, s.19.

kadar gidecek ve yeni alfabeden tüm halkın istifade etmesi için büyük bir çaba gösterecektir.⁴¹² 8 Kasım 1928 tarihli Meclis konuşmasında Başvekil İsmet Bey, kurulacak olan Millet Mektepleri'nin köy ya da kent ayırmaksızın yurdun dört bir yanına yayılarak, kısa süre içerisinde nüfusun önemli bir kısmını okur-yazar yapmayı hedefleyen, halkın en uygun zamanına ve bulundukları mekanlara göre şekillenecek ve toplamda 2 ile 6 ay arasında bir eğitim-öğretim süresi öngören projeyi ilan etmiştir.⁴¹³

Millet Mektepleri'nin örgütlenmesini ve işleyişini incelemeden önce, Tek Parti'nin hayata geçirmeye çalıştığı, yeni “ulusal eğitim modelinin” çıkış noktasından kısaca bahsetmek gerekmektedir. Böylece Tek Parti'nin, Millet Mektepleri'nin kurulmasıyla elde etmeye çalıştığı netice daha iyi anlaşılabilir. Mustafa Kemal, inkılapların sekteye uğramaması ve kolay bir şekilde halka ulaşması için, halkın eğitimsizliğinin ortadan kaldırılmasının gerekliliğinin farkındaydı.⁴¹⁴ Bu nedenle eğitimsizlik ve cehalet ile mücadele geleneksel yöntemlerle ya da bir oldu bitti şeklinde değil, ancak bilimsel yöntemlerle ve alanında uzman bilim insanlarının görüş ve önerileriyle çözüme kavuşturulabilecek bir meseleydi. 1924 yılında Mustafa Kemal'in girişimleri doğrultusunda, eğitim alanında dünyaca üne sahip bilim insanı Prof. Dr. John Dewey, Türkiye'ye davet edilmiş ve Cumhuriyet'in yeni eğitim modeli konusunda bir yol haritası hazırlaması istenmiştir.⁴¹⁵

John Dewey, yaklaşık iki aylık bir gözlemin ardından yaklaşık otuz sayfalık bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda, Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut eğitim durumunun tespitinden Maarif Vekilliği Teşkilatı'nın yapılanmasında atılacak adımlara, mekteplerin fiziki özelliklerinden yaygınlaştırılmasına, öğretmenlerin yetiştirilmesinden çocuk eğitimindeki önceliklere kadar çok çeşitli tespit ve öneriler

⁴¹² Başvekil İsmet Bey, Meclis konuşmasında Harf İnkılabının önemine değinmiş ve başarıya ulaşması için gereken adımlardan bahsetmiştir. Bu konuşmada Millet Mekteplerinin kurulacağına yönelik ilk sinyaller verilirken, yeni alfabenin başarıya ulaşması için vazifenin sadece öğretmenlere değil, aynı zamanda ülkenin aydınlarına ve memurlarına da büyük iş düştüğü belirtilmiştir. Bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: III, İçtima Senesi: II, Cilt: V, Ankara, (1 Kasım 1928), s.7-8.

⁴¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D.: III, İ.S.: III, Cilt: V, Ankara, (8 Kasım 1928), s.26-31.

⁴¹⁴ “... Bu memlekette eskiden beri bir bilgisizlik devam ediyor. Eski yönetimler, bu bilgisizliği sürdürmeyi kendi devamları için bir gerek gibi düşünüyorlardı. Bu memlekette bilgisizliği ortadan kaldırmak gerekir. Başka kurtuluş yolu yoktur.” SOYDAN, M. (1929), Gazi ve İnkılap, *Milliyet Gazetesi*, (03.12.1929).

⁴¹⁵ ÖZTÜRK, M. (2008). “John Dewey'in Eğitim Felsefesi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul, s.68.

yer almıştır.⁴¹⁶ Bu rapor Dewey'in pragmatist eğitim anlayışının da bir yansıması olarak, eğitimi yaşama hazırlık süreci değil, yaşamın kendisi olarak gören bir bakış açısı ile hazırlanmıştır. Yine bu raporda, çocukların günlük ihtiyaçlarına uyumlu eğitim programlarının belirlenmesi önerilirken, yetişkin eğitimi konusunda Danimarka'da uygulanan Halk Okulları'nın örnek alınabileceği tavsiye edilmiştir. Dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda ulaşılması güç olan köy mekteplerinde ise, orada yaşayanların ihtiyaçları doğrultusunda eğitim verilmesi önerisi dikkat çekmektedir. Dewey'in üzerinde önemle durduğu bir başka konu ise, gerçek vatandaşlık eğitiminin ancak "ulusal tek mektep" ile gerçekleştirilebileceğidir. Böylece eğitimdeki çok sesli karışıklık önlenerek, tek bir merkezden yürütülecektir. Ayrıca, Cumhuriyet'e sadık, ulus olma bilincinin aşılandığı ve kendisini Türk ulusunun bir ferdi olarak tanımlayan, yeni nesillerin yetiştirilmesinin önü açılacaktır.⁴¹⁷ Dewey'in 1924 yılındaki bu raporu Cumhuriyet'in, uzun soluklu eğitim politikasının rehber kitabı olmuştur. Harf İnkılabı, Millet Mektepleri ve hatta Köy Enstitüleri bu rapor doğrultusunda hayata geçirilmiştir.⁴¹⁸

Millet Mektepleri'nin resmi olarak eğitime 10 Ocak 1929 tarihinde başlamıştır. Bu tarih tüm yurttaki "Maarif Bayramı" olarak ilan edilmiş ve eğitim yapılacak yerlerde büyük bir coşku ve heyecan ile kutlanmıştır. Millet Mektepleri'nin Genel Başkanlığını ve Başöğretmenliğini ise, Mustafa Kemal üstlenmiş ve her Türk, vatandaşı kadın-erkek fark etmeksizin, Millet Mektepleri'nin doğal bir üyesi olarak kabul edilmiştir.⁴¹⁹ Millet Mektebi Talimatnamesi, 11 Kasım 1928 tarihinde kabul edilmiştir. Talimatname'nin ilk maddesine göre Millet Mektepleri'nin amacı, ulusun her bir ferdinin yeni harfleri kısa bir zamanda ve kolay bir şekilde okuyup yazabilecek duruma getirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak ve geniş halk kitlelerini okur-yazar ordusuna dahil etmek şeklinde ifade edilmiştir.⁴²⁰

⁴¹⁶DEWEY, J. (1939). *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, T.C. Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar, Seri: B, No: 1, Devlet Basımevi, İstanbul.

⁴¹⁷DEWEY, a.g.e., 1939, s.6-7, 21-26; YAVUZ, a.g.e., 2019, s.102-103.

⁴¹⁸KISIKLI, E. (2012). "Atatürk Döneminde Cumhuriyet Kültürünü Yerleştirme Çabaları Çerçevesinde Halkevleri ve Millet Mektepleri", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), Batman, s.334

⁴¹⁹KISIKLI, a.g.m., 2012, s.334.

⁴²⁰ "Millet Mektebi Talimatnamesi", *Resmi Gazete*, Sayı:1048, Kararname Numarası: 7284, Ankara, 11 Kasım 1928.

1928 Talimatnamesine göre, Millet Mektebi Teşkilatı A ve B dershaneleri olmak üzere iki tür olarak belirlenmiştir. A dershaneleri, okul çağını geçmiş ve ne Arap ne de Türk harflerini hiçbir şekilde bilmeyen vatandaşların Türk harfleriyle okuyup-yazmaları için açılmış kurslardır. B dershaneleri ise, eski Arap harfleriyle okuyup-yazabilen ancak Türk harflerini bilmeyen vatandaşların yeni Türk harfleriyle okuyup-yazmaları için çalışacak olan kurslardır. 1929 yılında hazırlanan yeni talimatname ile eklemeler yapılarak: A dershanelerinde yalnızca Türk harflerinin öğretilmesi; B dershanelerinde ise, okuma-yazma öğrenmiş olan vatandaşlara hayat ve geçime dair bilgilerin aktarılmasının yanı sıra, vatandaşlığın getirdiği hak ve ödevlerin öğretilmesi de amaçlanmıştır.⁴²¹

Talimatnameye göre Millet Mektepleri'nin teşkilat yapısı, köylerden şehirlere kadar uzanan bir alt-üst hiyerarşisine dayanan, bir yapılanma şekli esas alınarak oluşturulmuştur. Eğitim seferberliğinin geniş bir çevreye, hızlı bir şekilde yayılması için birtakım kurum ya da kuruluşlara kendi çalışanlarına okuma yazma-öğretme zorunluluğu getirilmiştir. Örneğin; belediyeler, bankalar, yirmiden fazla işçi çalıştıran şirket ve fabrikalar kendi çalışanlarına okuma ve yazmayı öğretmekle yükümlü kılınmışlardır. Hatta Madde 35'e göre, hapishanelerde bulunan vatandaşlara okuma-yazmanın öğretilmesi, varsa öğretmen taleplerinin Millet Mektebi İdari Heyetinden talep edilmesi, aksi takdirde tüm mesuliyetin hapishane müdürlerinde olduğu ifade edilmektedir.⁴²²

Millet Mektepleri, yeni eğitim modelinin en önemli adımlarından birisi olmuştur. Yurdun dört bir köşesinde kısa bir süre içerisinde hatırı sayılır bir hızla teşkilatlanmaya giderek, faaliyetlerine başlamıştır. Özellikle Türkiye'nin batı bölgelerinde daha aktif bir çalışma yürütülmüş, buna paralel olarak kadın ve kız çocuklarının Mekteplere katılımı doğu bölgelerine göre daha yoğun olmuştur. Her ne kadar kısıtlı imkanlar kullanılarak ve kısa bir zaman dilimi içerisinde örgütlenmeye gidilmiş olsa da, Millet Mektepleri sayesinde on binlerce vatandaş okur-yazar yapılabilmektedir. Böylece Tek Parti için gelecek yıllar adına önemli bir tecrübe olurken, yurttaşlar ve onları yetiştirecek öğretmenlerin yetişmesi için zaman kazanılmıştır. Millet Mektepleri her ne kadar, yeni Türk harflerinin halka öğretilmesi

⁴²¹ "Millet Mektebi Talimatnamesi", 11 Kasım 1928; "Millet Mektepleri Kararnamesi", *T.C. Resmi Gazete*, S.:1321, Kararname No.: 8410, Ankara, 16 Ekim 1929.

⁴²² Madde 35-38, "Millet Mektebi Talimatnamesi", 11 Kasım 1928.

amacıyla kurulmuş olsa da, kısa zaman içerisinde ve sınırlı düzeyde de olsa birer halk eğitim merkezi halini almışlardır. Bu durum birkaç yıl sonra kurulacak olan Halkevleri ve Halkevlerinin bünyesinde yer alan Halk Dershaneleri ve Kursları Şubesinin faaliyet alanı için bir ilham kaynağı olacaktır.

3.3.2.2. Türk Ocakları Mirası

Türk Ocakları, II. Meşrutiyet sonrasında, Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan son derece bunalımlı günler geçirdiği bir dönemde kurulmuştur. Bu dönem, çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti için; savaşlarla, iç isyanlarla ve devlet düzenindeki bozulmalara karşı mücadeleyle geçmiş ve devleti içine düştüğü bu zor durumdan kurtarmanın yolları aranmıştır. Çok uluslu toplum yapısı, ulusçuluk akımının da etkisiyle tehlikeye girmiş, yüzyıllardır birlikte yaşayan çeşitli etnik kökenden ve inanç grubundan milletler, isyan etmeye ve bu isyanlar neticesinde İmparatorluktan kopmaya başlamıştır. Söz konusu bu ayrışmanın giderek artması, özellikle askeri tıbbiye öğrencileri başta olmak üzere üniversite öğrencileri arasında bir örgütlenmenin oluşmasına ve siyasi çözüm yollarının tartışılmasına sebep olmuştur.⁴²³

Bir grup Türk aydını tarafından, günden güne kan kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nun, çok uluslu yapısının muhafaza edilmesinin artık mümkün olmayacağı anlaşılmıştır. İmparatorluğun kurtuluş yolu olarak ise, o güne kadar çok fazla destek görmemiş bir fikir olan, Türkçülük politikası ön plana çıkmıştır. Türkçülük fikri, özellikle askeri tıbbiye öğrencileri arasında büyük ilgi görmüş ve bu öğrenci grubunu kısa zaman içerisinde bir teşkilatlanma kurmak için harekete geçmeye sevk etmiştir. Bu hareket hem azınlık unsurları tahrik etmemek hem de Türk milletini bulunduğu zor durumdan kurtarmak adına, ilmi temelli bir nitelik kazanmış ve bu doğrultuda hareketi yönlendirebilecek bir cemiyetin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda cemiyet, 12 Temmuz 1912 yılında “Türk Ocağı” adıyla resmen kurulmuştur.⁴²⁴

Türk Ocağı'nın amacı, cemiyetin Nizamnamesi'nin ikinci maddesinde “*İslam kavimlerinin başlıca önemlisi olan Türklerin, ulusal terbiye, bilimsel, sosyal ve ekonomik seviyelerini geliştirmek ile Türk ırk ve dilinin kemâline (olgunlaşmasına)*

⁴²³TOKSOY, N. (2007). *Halkevleri*, Orion Yayınevi, Ankara, s.19-20.

⁴²⁴ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.52-55.

çalışmaktır” şeklinde açıklanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Türk Ocağı adı altında çeşitli şubeler açılacak ve bu şubelerde; dersler, konferanslar, çeşitli müsamereler düzenlenecek, kitap ve risaleler neşredilecek ve mekteplerin açılması için çalışılacaktır. Böylece milli duyguların ve milli dilin geliştirilmesini sağlanacak ve ulusun kültür seviyesi yükseltilecektir.⁴²⁵ Kültürel faaliyetlerin yanı sıra, ulusal çıkarların korunması ve ulusal servetlerin çoğaltılması için, meslek ve sanat dallarındaki uzmanlarla istişareler edilmesi, ekonomik ve zirai teşvikler ile birlikte bu alanda faaliyet gösteren işletme ve girişimcilere yol gösterilmesi ve mümkün olduğunca desteklenmesi hedeflenmiştir.

Türk Ocağı’nın, kuruluşu itibariyle hiçbir siyasi bağıllığı bulunmadığı, başka bir deyişle siyaseten bitaraf olduğu, Türk Ocağı Nizammesi’nin dördüncü maddesinde; *“Ocak maksadını tahsile çalışırken sırf milli ve sosyal bir vaziyette kalacak, asla siyaset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasi fırkalara hâdim(bağlı) bulunmayacaktır”* şeklinde ifade edilmiştir.⁴²⁶ Ancak resmiyetteki durum ile fiili durum farklı bir seyir izlemiş, açık bir şekilde bağlantısı olmasa da Ocaklar, İttihat ve Terakki’nin fikirlerinin özellikle gençler arasında yayılmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca gayri-resmi olarak, Türk Ocakları’nın İttihat ve Terakki’nin önde gelen isimlerinden maddi ve manevi destek gördüğü de bilinmektedir.

Kuruluşundan itibaren dönemin şartlarına ve koşullarına göre önemli faaliyetlerde bulunan Türk Ocakları, çalışmalarını özellikle Türk dili ve tarihi üzerinde yoğunlaştırmış. Böylece, o zamana dek hor görülen, arka plana itilen Türk kültür ve medeniyetinin canlandırılması amaçlanmıştır. Türk Ocakları, Türk ulusal kimliğinin oluşması adına önemli bir merkez olmasının yanı sıra, milli mücadele döneminde, düşman işgali altında olan Türk yurdunun kurtarılması için, maddi ve manevi unsurların bir araya geldiği bir örgütlenme merkezi olmuştur. İşgal sonrası kapatılan Türk Ocağı, başta başkanı Hamdullah Suphi Bey olmak üzere birçok üyesiyle birlikte Anadolu’ya geçmiş ve milli mücadeleye katılmıştır.⁴²⁷

Milli mücadelenin sona ermesi ve işgal kuvvetlerinin vatan topraklarından atılmasının ardından Türk Ocağı yeniden açılmıştır. Türk Ocağı’nın ikinci baharı

⁴²⁵KARPAT, K. (2010). *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, s.219.

⁴²⁶ ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.101.

⁴²⁷ ŞAPOLYO, Enver B. (1966). “Milli Mücadelede Hamdullah Suphi”, *Türk Kültürü Dergisi-Hamdullah Suphi Tanrıöver Sayısı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı:45, Ankara, s.799-801.

olacak bu yeni dönem, tıpkı doğduğu yıllardaki gibi, sancılı bir sürecin yaşandığı döneme denk gelmiştir.⁴²⁸ Büyük bir imparatorluktan geriye kalan Anadolu topraklarında, merkezi Ankara olan bir ulus-devlet kurulmuştur. Bu devlet, özellikle yetişmiş nüfusunun önemli bir kısmını Kurtuluş Savaşı'nda yitirmiş, siyasi, sosyal ve iktisadi bakımdan çok fazla belirsizliğin olduğu bir görünüme sahipti.⁴²⁹

Mustafa Kemal, yeni devletin yaralarını saracak, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan bir kalkınma hareketine ve bu harekete öncülük edecek, yeni bir teşkilatlanmaya olan ihtiyacın farkındaydı. Yeterli donanım ve kadroya sahip olmasının yanında, milli mücadele dönemindeki önemli katkılarının da etkisiyle, Türk Ocağı bu ihtiyacın giderilmesi için desteklenmiştir. Türk Ocağı'nın, yeni kurulan ulus devlet içerisinde bu görevi üstlenmesinde etkili olan bir başka konu ise, meşrutiyet dönemindeki milliyetçi, halkçı ve medeniyet taraflı görüşlerin seslendirildiği bir kültür yuvası olması olmuştur.⁴³⁰

Mustafa Kemal, Türk Ocakları'nın desteklenmesiyle yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni daha geniş halk kitlelerine anlatabileceğini düşünmüş ve bu düşüncenin bir gereği olarak Türk Ocakları ile yakından ilgilenmiştir. Devletin kurucu önderinin desteğini de arkasına alan Türk Ocağı, kısa zaman içerisinde hızlı bir teşkilatlanmaya giderek, şube sayısını 1924 yılında 71'e, 1927 yılında ise 257'ye yükseltmeyi başarmış, üye sayısı ise otuz bine ulaşmıştır.⁴³¹ Mustafa Kemal, çıktığı yurt gezilerinde Türk Ocaklarını ziyaret etmiş, buralarda Ocaklı gençlerle buluşmuş ve onların aydınlık fikirlerinden etkilenmiştir. Bu yurt gezileri neticesinde, yurdun dört bir yanında kültürel ve sosyal kalkınma için faaliyet gösteren tüm cemiyetlerin Türk Ocakları'na katılmasını ve tek bir çatı altında faaliyet göstermesini istemiştir.⁴³²

Mustafa Kemal, yurt gezilerinde Türk Ocakları'nın yeni Türkiye'nin çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmasında ve ulusal kültürün oluşturulmasında o güne kadar önemli vazifeler üstlendiğini ve üstlenmeye devam etmesi gerektiğini:

⁴²⁸ KARARER, İ. (1989). *Türk Ocakları ve İnkılapları (1912-1931)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Enstitüsü, Ankara, s.30-32.

⁴²⁹ AHMAD, a.g.e., 2016, s.68.

⁴³⁰ ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.90-92.

⁴³¹ ARIKAN, M., DENİZ, A. (2004). "Türk Ocakları'nın Kapatılışı, Borçları ve Emlakinin Tasfiyesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.:15, Konya, s.406.

⁴³² ERDAL, İ. (2013). *Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi (1932-1951)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.27.

“Benim bildiğime göre memleketimizde çok senelerden beri açılmış ve halen mukaddes ateşlerle yanan ve alevi her mensup olanın kalp ve vicdanını aydınlanmış olan Türk Ocakları’nın esas gayesi, millete böyle olumlu bir karakter vermektir. Türk Ocakları, milletin harsı (kültürü) üzerinde mühim tesirler yapmalıdır. Zaten bunu yapıyorlar ve daha ziyade yapacaklardır” sözleriyle ifade etmiştir.⁴³³

Türk Ocakları, kendisine biçilen görev ve sorumlulukların çizdiği yol doğrultusunda kapatılacağı tarih olan 1931 senesine kadar çalışmaya devam etmiştir. Bu çalışmalarında yoğunlaşacakları faaliyet alanları ise, 1926 yılında gerçekleşen Türk Ocakları Kurultayı’nda “mesai programı” adı altında açıklanmıştır. Buna göre; ilmi vazifenin gereği olarak çok çeşitli konularda halkın eğitilmesi için konferanslar vermek, özellikle Türklükle ilgili eserlerin yer aldığı kütüphaneler kurmak, Türkiye’nin doğa manzaralarını, Türk insanının görünüşünü, köylülerin çalışmalarını ve günlük yaşamlarından kesitlerin yansıtıldığı fotoğraf koleksiyonlarının oluşturulması, okuma salonlarının kurulması, yine Ocak binalarında açılmak üzere sanat ve yerel zanaat eserlerinin olduğu sergilerin düzenlenmesi, Türk kültürünün yaşatılması için masallar, türküler, halk müzikleri, yerel danslar, çalgılar ve kıyafetlerin araştırılması ve araştırmalar neticesinde elde edilen tüm belge ve araçların bir müzede halka açık bir şekilde sergilenmesi, halk sağlığının korunması ve ekonomik olarak kalkınması için mesai harcamak, Türk Ocakları’nın çalışmalarının önemli bir bölümünü oluşturmuştur.⁴³⁴

Türk Ocakları, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, modern bir ulus inşası programı çerçevesinde Türk dilinin geliştirilmesi, halk eğitiminin sağlanması ve Türklük bilinciyle yetişecek yeni nesilleri dönemin koşullarına uyum sağlaması için özverili bir çalışma yürütmüş ve tüm bu çalışmaları yürütürken siyasi tartışmalardan uzak durmuş ve CHF ile ters düşmeyeceği bir tavır içerisinde olmuştur. 1927 yılında çıkartılan Türk Ocakları yasasındaki *“Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkurelerini takip eden Türk Ocağı, bu mefkureleri tahakkuk ettirmekte olan CHF ile devlet siyasetinde beraberdir”* ifadesi de bu durumun bir teminatı olmuştur.⁴³⁵

⁴³³ Mustafa Kemal Paşa’nın 1932 yılında Konya Türk Ocağı’nı ziyareti sırasında yaptığı konuşmadır. Bkz.: AKÇİÇEK, E., KARAYAMAN, M. (2008). *Atatürk’ün Türk Ocakları’nın Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmaları*, Türk Ocakları Yayınları, Ankara, s.97.

⁴³⁴ ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.214-225.

⁴³⁵ ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.249-251.

1930 yılına gelindiğinde tüm dünyayı etkileyen ekonomik kriz, iç politikadaki buhranlı günler, CHF iktidarını derinden sarsmıştır. O güne dek yapılan inkılapların halktaki karşılığının beklendiği gibi olmadığı, büyük bir hayal kırıklığı ile öğrenilmiştir. Tek Parti tarafından bu süreç bir başarısızlık örneği olarak görülmüş, başta yeni bir eğitim ve kültür politikasının belirlenmesi ve halka nüfuz etmenin yeni yollarının aranması kararlaştırılmıştır. Öncelik olarak da bir kültür ve eğitim kurumu olmakla ön plana çıkan, Türk Ocağı'nın varlığı ve faaliyetleri sorgulanır hale gelmiştir. Türk Ocağı'nın kapatılmasına kadar gidecek olan süreç, Ocağın üç konuda CHF yönetiminin tepkisini çekmesiyle ilişkilendirilmiştir.⁴³⁶

İlk konu, Türk Ocağı'nın kuruluşundan itibaren siyaset dışında kalma yönünde, kararlılıkla hareket etmesini sağlayan, ilkeli duruşundan taviz vermesi olmuştur. 1928 yılından itibaren bir emrivaki neticesinde, CHF'nin bir kültür kolu şeklinde çalışmaya başlaması, Ocak içerisinde ilk günden itibaren bir hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. 1930 yılında SCF'nin kurulmasıyla birlikte, Ocak içerisindeki kimi seslerin bu yeni fırkayı destekler yönde çıkmasına sebep olmuştur. Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'in SCF'yi açık bir şekilde desteklediği bir makalenin Akşam gazetesinde yayımlanması, Ocağın siyasetin içerisine girdiğinin ilk işareti ve SCF ile yakınlaşmanın açık bir göstergesi olmuştur.⁴³⁷ Türk Ocağı ile CHF arasındaki siyasi gerilim, 1930 belediye seçimlerinde bazı Ocak mensuplarının, SCF'den aday olması ya da SCF'nin adayını desteklemesiyle zirve noktasına ulaşmıştır.⁴³⁸

İkinci konu ise, Türk Ocağı'nın savunduğu Türkçülük ideolojisinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları ötesine taşmasıyla ilgilidir. Yeni kurulan ulus-devlet için, Ulusal Kurtuluş Savaşı neticesinde çizilmiş olan sınırlar vatan kabul edilmiştir. Cumhuriyet idaresi, vatanın bütünlüğüyle birlikte, devletin istikrarını ve dış politikadaki barış ortamını tehlikeye atacak herhangi bir ideolojik söylemden özellikle kaçınmış ve dikkat etmiştir. Cumhuriyet'in benimsemiş olduğu milliyetçilik, vatan toprakları içerisindeki ulusal çıkar ve faydaların korunmasına yönelik işletilmiştir. Mustafa Kemal ve CHF yönetimi, İmparatorluk tutkusuyla yeniden hayallere kapılmanın o günün şartlarına uymadığını açık bir şekilde

⁴³⁶TOKSOY, a.g.e., 2007, s.24-28.

⁴³⁷ERDAL, a.g.e., 2013, s.29.

⁴³⁸ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.100-101;ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.345-346.

görmüştür.⁴³⁹ Dolayısıyla, Cumhuriyet'in tüm enerjisinin odaklaması gereken nokta; bağımsız, özgür, kültürlü ve çağın gerekliliklerinin farkında olan, modern bir ulusun inşa edilmesi olmalıydı. Türk Ocağı'nın ise bu anlayışın ötesinde sınır ötesine geçen bir milliyetçilik benimseyerek, dünya üzerindeki tüm Türkler ile ilgilenmesi ve "Turancı" fikirlerini muhafaza etmesi, Tek Parti'nin politikalarına karşı bir tehdit olarak algılanmıştır.

Türk Ocakları'nı kapatılmaya kadar götüren son konu ise, Cumhuriyet inkılaplarının halka ulaşmasında Ocakların yetersiz kalması olmuştur. İnkılapların halka anlatılması ve modern bir ulus inşası için gerekli faaliyetlerin gösterilmesi, Ankara başta olmak üzere birkaç il ve bölgede kısmen başarıyla yürütülmüştür. Ancak, Türk Ocağı'nın merkezinin, yeni kurulan şubelerdeki düzene ve işleyişe tam olarak hakim olamaması ve bu şubelerin eskiye yani saltanata ve hilafete özlem duyanların yuvası haline gelmeye başlaması, bardağı taşıran son damla olmuştur. İlmi ve sosyal çalışmalar yapması gereken Ocak şubeleri, muhalif kesimlerin adeta mesken tuttıkları bir siyaset meclisi haline gelmiş ve CHF'nin uygulamaları önünde bir engel oluşturmaya başlamıştır.⁴⁴⁰

Yukarıda ifade edilen tüm bu sebepler bir araya getirildiğinde Türk Ocakları'nın kapatılması kaçınılmaz bir hal almıştır. 1931 yılında toplanan Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı, Türk Ocakları'nın CHF ile birleşmesi ya da başka bir deyişle kapatılması karara bağlanmıştır. Böylece imparatorluktan ulus devlete geçişte, milli mücadeleye katılan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan, rejimin ve inkılapların yerleşmesine önemli bir rol oynayan, sosyal ve kültürel bir örgütlenme olarak tarihteki yerini almıştır.

3.3.3. Halkevlerinin Açılışı ve Amaçları

Türk Ocakları'nın 1931 senesinde CHF bünyesine dahil olarak resmen kapatılmasının ardından, bir süredir CHF gündeminde yer alan, ulus inşasını sürdürebilecek, yeni bir örgütlenme fikrinin hayata geçirilmesi için fırsat doğmuştur. Bu defa oluşturulacak örgütlenme doğrudan fırkaya bağlı olacak ve böylece denetimi ile ulaşılabilirliği kolaylıkla sağlanacaktı. Bu yeni örgütlenme CHF'nin ilkelerine bağlı kalacak ve geçmiş deneyimlerin aksine taşraya uzak kalmayarak, Türkiye'nin

⁴³⁹ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.98-99.

⁴⁴⁰ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.99.

dört bir köşesinde ve özellikle kırsal bölgelerde teşkilatlanmaya gidecekti. Böylece Cumhuriyet rejimine sadık, ulusal fikir ve değerler ışığında, iyi bir eğitim almış ve hepsinden önemlisi bir ulus olma bilincine erişmiş, genç nesiller yetiştirilebilecekti.

3.3.3.1. Halkevlerinin Açılması

Halkevlerinin açılmasını, aniden gelişen bir süreçle ya da üzerinde yeterince etüt edilmeden alınmış bir karar olarak ifade etmek mümkün değildir. Zira, Halkevlerinin ya da bu tip bir örgütlenmenin kurulması fikri, CHF ve fırkaya yakın kesimlerce bir süredir konuşulan bir mesele olmuştur. Özellikle, 10 Ekim 1925 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen bir Türk Ocakları kongresinde, Türk Ocakları'nın görev ve ilgi alanları tartışılmış ve bir kültür yuvası olabilecek yeni bir örgütlenme şekli olan Halkevlerinin oluşturulması yönünde fikirler dile getirilmiştir. Türk Ocakları'nın bir anlamda Halkevlerine evrilmesi yönündeki bu görüşler, henüz Türk Ocakları'nın faaliyette olduğu bir tarihte dile getirilmiş ve Halkevlerinin en azından fikir olarak çok da yeni bir konu olmadığını göstermiştir.⁴⁴¹

İnkılapların uygulanması ve daha geniş bir halk kitlesine ulaşması için çalışacak, yeni bir kültür ve ilim örgütlenmesine olan ihtiyaç, Türk Ocakları'nın içerisinde dahi dile getirilmeye başlanmış olması önemlidir. Ancak Halkevlerinin kurulması yönünde atılacak adımları hızlandıran, Mustafa Kemal'in yurt gezilerinde Ocakları ziyaret etmesi ve özellikle gençlerden oluşan geniş bir halk kitlesiyle sohbetleri olmuştur. Mustafa Kemal, bu geziler neticesinde gittiği birçok yerde, mütemadiyen Ocaklar ile ilgili şikayetler dinlemiş, inkılapların halka yeterince ulaşmadığını ise, büyük bir hayal kırıklığı ile öğrenmiştir.⁴⁴²

Mustafa Kemal'in yurt gezileri, devlet kurumlarının ve tabii ki Türk Ocakları'nın bir anlamda aksayan yönlerini gözler önüne sermiştir. Özellikle inkılapların halk nezdindeki karşılığının istenilen düzeyde olmayışı, her ne kadar büyük hizmetleri olsa da Türk Ocakları'nın belli alışkanlıklarından kurtulamadığını ve halkın içine yeterince nüfuz edemediğini göstermiştir. Cumhuriyet'in sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlarla uğraşmak zorunda olduğu bir dönemde, inkılapların halk tarafından anlaşılamamış olması ve hatta tehlikeye girmesi, Tek Parti için oluşabilecek en kötü senaryo olacaktır. Dolayısıyla, yeni bir eğitim ve kültür

⁴⁴¹ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.166-167.

⁴⁴²AKÇİÇEK, KARAYAMAN, a.g.e., 2008, s.37.

örgütlenmesinin oluşturulması hiç olmadığı kadar zaruri bir hale gelmiştir. Mustafa Kemal bu yöndeki atılacak adımların, ilk sinyallerini basına verdiği demeçler ile belli etmiş, 2 Ocak 1931 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan bir haberde ise, Halkevlerinin kurulacağı “*Büyük Halkevleri Tesis Edilecek*” başlığı ile bir müjde olarak duyurulmuştur.⁴⁴³

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren modern bir ulus inşasını kendisine ülkü edinmiştir. Bu ülkü uğrunda hızlı bir şekilde reform hareketlerine girişilmiş, genç Cumhuriyet'in kısa zaman içerisinde kalkınması için yoğun çaba gösterilmiştir. Söz konusu reformlar hayata geçirilmeye başlanmış, ancak yapılan reformların kalıcı olması için ilave tedbir ve adımların atılması gerekmektedir. Atılacak bu adımlar, inkılapların kalıcı olmasını sağlamakla kalmayacak, Cumhuriyet rejimini devam ettirecek ve koruyacak genç nesillerin yetişmesine de vesile olacaktı. Tek Parti hükümeti de inkılapların ancak geniş halk kitlelerinin eğitilmesiyle derinlere kök salacağını farkındaydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu vazifeyi Türk Ocakları yürütmüş ancak istenileni verememiş ve miadını doldurmuştur.⁴⁴⁴

Ulusal bilinç ile aydınlanmış, birbirini seven, Cumhuriyet ideallerine sadakatle bağlı, modern bir ulus inşa etmek için yeni bir teşkilatlanmaya ihtiyaç doğmuştur. Modern dünyada saygın ve kalıcı bir yer edinmek için sadece siyasi, iktisadi teşkilatlanma yeterli olmadığı gibi, sadece güçlü bir orduya sahip olmak da tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Çağdaş medeniyetler arasında yer almak için; halk eğitiminden geçmiş bir ulusun omuzlarında yükselen, milliyetçi ve halkçı Türkiye Cumhuriyeti'ni inşa etmek gerekmektedir. Bu hedefe varmak için ise, Halkevlerine ihtiyaç duyulmuştur.⁴⁴⁵

3.3.3.1.1. “Halkın Evi” Tipi Örgütlenme

Bu bölümün başında ifade edildiği gibi, Halkevlerinin kuruluşuna bir anda karar verilmemiştir. Türk Ocakları'nın tasfiyesinin ardından, nasıl bir örgüt yapısının

⁴⁴³Gazetede yazıda Halkevleri ile ilgili bazı ayrıntılara da yer verilmiştir. Buna göre, Halkevleri, CHF'nin önyak olduğu bir süreç neticesinde kurulacaktır. Ayrıca bu Halkevlerinin, 1500 kişilik olacağı, bünyesinde sinema, kütüphane ve konferans salonlarının bulunacağı bildirilmiştir. Halkevlerinin kuruluş gerekçesi olarak ise, yurdun çeşitli yerlerindeki gençleri bir araya getirerek, gençliği yükseltmek olarak ifade edilmiştir. Bkz.: *Cumhuriyet Gazetesi*, 02.01.1931, s.1; ZEYREK, a.g.e., 2006, s.15.

⁴⁴⁴AHMAD, a.g.e., 2006, s.101; TUNÇAY, a.g.e., 1981, s.295-296.

⁴⁴⁵TOKSOY, a.g.e., 2007, s.32-33.

kurulacağı sorusu, CHF yöneticilerini bir süre meşgul etmiştir. Özellikle yurt dışındaki kültür ve eğitim örgütlenmeleri inceleme altına alınmış ve sıkı bir araştırmaya tabi tutulmuştur. Bu dönemdeki en önemli araştırmalardan birisi de Avrupa’da eğitim görmüş olan, Vildan Aşır Savaşır’ın Çekoslovakya’daki “*Sokol*” adlı gençlik örgütü⁴⁴⁶ üzerine yapmış olduğu çalışma olmuştur. Savaşır, bu çalışmasını Ankara radyosu üzerinden gerçekleşen bir konferansta, *Sokol* teşkilatını ayrıntıları ile açıklamıştır. Türkiye’de de benzer bir şekilde, “*halkın evi tipi*” bir örgütlenmenin oluşturulabileceğini belirtirken, bu Halkevinin özelliklerini şu sözler ile ifade etmiştir: “... *Bu ev halkın evi ve halkevi olmalıydı. Halkevibir mektep olmayacaktı. Ama öğretecekti. Bilimi, kültürü, sanatı, edebiyatı, müziği, sporu ve halkın olan, halktan olan bir milleti uygar yapan değerleri. Bağnazlığın hiçbir türünün yeri olamayacaktı Halkinevinde.*” Mustafa Kemal’de bu konferanstan etkilenmiş, Halkevlerinin temel taşlarından birisini oluşturacak, bu kıymetli çalışmasından ötürü Savaşır’ı tebrik etmiştir.⁴⁴⁷

Vildan Aşır Savaşır’ın gözlemlerine göre *Sokol*’lar, Çekler ve Slovakların bir araya gelerek ulusal bir devlet kurmalarında oldukça önemli bir paya sahiptir. Çek dilinde “şahin” anlamına gelen *Sokol*’lar, bir Çek efsanesine göre yavrusunu düşmana karşı koruyan bir anne şahini tasvir etmekteydi. Bu tasvir, *Sokol*’ların vatanın genç nesillerini bir anne hassasiyeti ile koruyup kollayacağı ve Çekoslovakya’nın çıkarları doğrultusunda yetiştireceğini göstermektedir. Savaşır’ın önemli bir başka gözlemi ise, *Sokol*’ların yılın belirli bir döneminde şenlikler/ festivaller düzenlemeleri olmuştur. Bu şenlikler adeta bir ulusal bayram havasında, ülkenin dört bir yanında, geniş bir halk katılımı ile kutlanmaktaydı. Böylece halkın bir araya gelmesi sağlanırken, kültürel olarak bir kaynaşma için fırsat yaratılmaktaydı. *Sokol*’ların kısa süre içerisinde önemli bir başarı elde etmesinin belki de en önemli sebebi, ülke geneline nüfuz eden etkili bir örgütlenme ağı

⁴⁴⁶ Yavuz, “*Sokol*” teşkilatı için “gençlik örgütlenmesi” ifadesini kullanır. Bkz.: YAVUZ, a.g.e., 2019, s.204.

⁴⁴⁷ TOKSOY, a.g.e., 2007, s.29; KOMŞUOĞLU, A., TURAN, Namık S. (2007).“Türkiye’de Ulus İnşa Sürecinde Halkevleri Temsilleri”, *Bilgi ve Bellek – Türk Devrim Tarihi Çalışmaları* Dergisi, S.: 7, İstanbul, s.89; ARIKAN, Z. (1999). “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Atatürk Yolu* Dergisi, 6 (23), Ankara, s.267-268.

kurmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki her kent ve kasabada bir *Sokol* merkezi ya da lokali bulunmaktaydı.⁴⁴⁸

Sokol örgütlenmesi, Halkevlerinin kurulması için model alınan Batılı örneklerden sadece bir tanesi olmuştur. Avrupa'daki halk eğitimi konusunda yapılan çalışmalar yakından takip edilmiş, Fransa, Macaristan, Almanya, İtalya gibi diğer bazı ülkelerin bu yöndeki kültürel örgütlenmeleri ilgi ile takip edilmiştir. Bu ülkelerdeki halk eğitimi için oluşturulan kurumlar CHF için birer ilham kaynağı olmuştur. Fransız Devrimi sonrası oluşturulan ve devrimin temel ilkelerinin halka yayılması için çalışan "*Jakoben kulüpleri*" ya da Macaristan'da rejimin halk tarafından benimsenmesi için oluşturulan "*kültür evleri*" ve halk eğitimi örgütlenmesinin öncüsü kabul edilen, Almanya'daki "*Yüksek Halk Okulları*" ve "*Yurttaşevi*" / "*Hemşerievi*" gibi alt örgütlenmeleri ve daha niceleri, Türkiye'de Halkevlerinin kurulmasına giden yolu aydınlatmışlardır.⁴⁴⁹

Halk eğitimi konusunda Batılı modellerin incelenmesi ve örnek olarak alınması, 1932 yılında yayımlanan "*CHF Halkevleri Talimatnamesinde*" de yer almıştır. Talimatnamenin giriş kısmında yer alan bir değerlendirmede, maddi olanaklar olarak ve okuma-yazma oranı olarak Türkiye'den çok daha iyi bir konumda olan Avrupa devletlerinin, halk kültür teşkilatlanmasına gün geçtikçe daha çok önem verdiğinin altı çizilmiştir. Bu değerlendirmenin devamında ise Avrupa'dan bazı örnekler ile ilgili şu ifadeler yer almıştır:

*"Macaristan'da milli kültür cemiyetlerinin teşekkülü 1867'den başlar...Bunların yüzlerce kültür yurtları vardır. Çekoslovakya'da Mazarik halk terbiye müesseselerinin dört yüze yakın kültür yurdu vardır. Faşistlerin bütün İtalya'ya şamil Dopolavora isimli bir milli kültür teşkilatı ve bu teşkilatın 1586 kültür derneği ile milli mevzularda piyesler temsil eden gençlerden oluşan 1000 kadar amatör temsil grupları vardır. Yalnız 1930 yılında açtıkları halk kütüphanelerinin sayısı 8000'dir... Almanların sayılması sayfalar dolduracak kadar çok halk kültür teşkilatı vardır."*⁴⁵⁰

Halkevlerinin kuruluşundan önce incelenen bir diğer ülke ise Sovyet Rusya olmuştur. Sovyet Rusya örneği her ne kadar Teşkilatname'de ismi geçmese de,

⁴⁴⁸UĞURLU, A, ŞİNOFOROĞLU, T. (2021). "Sokol Hareketi: Nasyonalist ve Politik Bir Araç Olarak Jimnastiğin Kullanımı", *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 26(4), Ankara, s.483; ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s109; DUMAN, S. (2013). *Modern Türkiye'nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği*, Berikan Yayınevi, Ankara, s.67-69.; SARINAY, Y. (2008).*Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.360.

⁴⁴⁹ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.93, 96,97; YAVUZ, a.g.e., 2019, s.204.

⁴⁵⁰*CHF Halkevleri Talimatnamesi*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1932, s.4.

Halkevlerinin kurulduğu yıllarda ve hatta yıllar sonra kapatılması gündeme geldiğinde, gerek basında, gerekse de siyasi zeminde tartışma konusu olmuştur. Tartışmalara konu olan ve bir “halk hareketi” örneği teşkil eden bu hareketin adı “*Narodnik*” dir. Kelime anlamı olarak “*halkçılık*” anlamına gelirken, On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Rusya’da ortaya çıkmıştır. Bu hareket özünde, gençlerin gönüllü olarak köy köy gezerek halkı bilinçlendirmeye çalıştıkları faaliyetler olmuştur. Bu faaliyetlerini ise “*Narodni Dom*” isimli, Türkçesi “*Halkın evi*” manasına gelen kurum çatısı altında toplamışlardır. Türkiye’deki bazı aydınların da bu hareketten etkilendiği ve hatta kurulan Halkevlerinin de hem isim olarak, hem de misyon olarak bu hareketten esinlenerek kurulduğu öne sürülmüştür.⁴⁵¹

Yukarıda ifade edilen örneklerin de gösterdiği üzere, Türkiye’nin en az Batılı ülkeler kadar yurt geneline yayılmış ve etkili bir şekilde faaliyetlerini yürütebilecek, bir kültür yurdu teşkilatlanmasına ihtiyacı vardır. Ancak gerek maddi gerekse de manevi açıdan yetersizliklerle mücadele eden Genç Cumhuriyet’in, bu teşkilatlanmayı olabildiğince az zahmet ile oluşturması için, başta yönetici kadroların gayreti ile halkın genelinin desteğini kazanmış bir dip dalganın desteğine ihtiyacı vardır. Bunun için ise öncelikle, Türk Ocakları mirasının olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması ve sonrasında denetimden uzak bu örgütün yerini alacak⁴⁵², CHF’ye bağlı ve kültürel faaliyetleri ile ön plana çıkacak olan Halkevlerinin kurulmasına sıra gelecektir.⁴⁵³

3.3.3.1.2. Halkevlerinin Resmen Kurulması

Türk Ocakları’nın 10 Nisan 1931 tarihinde gerçekleşen olağanüstü kurultayı, “*zamanını doldurmuş*” bir teşkilatlanmanın son ve belki de tarihindeki en önemli

⁴⁵¹ÖZDEMİR, Y., AKTAŞ, A. (2011).“Halkevleri (1932’den 1951’e)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.:45, Erzurum, s.249; ÖZER, İ. (2020). *Halkevleri*, Selenge Yayınları, İstanbul, s.13-14.

⁴⁵² Halkevleri tarih olarak, her ne kadar Türk Ocakları’nın kapatılmasının hemen ardından kurulmuş olsa da, Tek Parti tarafından Türk Ocakları’nın bir ikamesi olarak tasvir edilmemiştir. Taşındıkları nitelik bakımından da bu iki kurum birbirinden farklılık göstermektedir. Türk Ocakları, bağımsız bir iradeye sahip, kültür birliğine ve bu birliği yaratan dini, tarihi ve geleneksel bağlara önem veren bir kurumdur. Halkevleri ise, tamamıyla CHF’ye bağlı, onun emrinde çalışan ve halk dili, folklor, günlük yaşayış gibi birtakım esasları kullanarak bir ulusal benlik yaratma amacı güden bir kurum olacaktır. Dolayısıyla herhangi bir yanlış anlaşılmanın önüne geçmek adına, iki örgütlenmenin bir halef-selef ilişkisi içerisinde olmadığını belirtmek gerekir. Bkz.: ÖZER, a.g.e., 2020, s.16-17; KARPAT, a.g.e., 2015, s.157.

⁴⁵³CHF *Halkevleri Talimatnamesi*, 1932, s.4-5.

kurultayı olmuştur. Kurultayın olağanüstü bir şekilde toplanmasına yol açan ise, Mustafa Kemal'in gerek inkılapları gerekse de yurdu, dahili ve harici olmak üzere her türlü tehlikeye karşı korumak maksadıyla, tüm cumhuriyetçi ve milliyetçi güçlerin tek bir vücut haline getirilmesi yönündeki isteği olmuştur. Bu isteğini;

“... Kuruluş tarihinden beri bilimsel alanda halkçılık ve milliyetçilik fikirlerini yaymak için bağlılıkla ve inançla çalışan ve bu yolda memnunluk verici görevler yapmış olan Türk Ocaklarının aynı kurallarısiyasal ve uygulama alanında gerçekleştiren partimle tam anlamıyla yekvücut olarak çalışmalarını uygun gördüm ”

şeklinde ifade etmiştir.⁴⁵⁴

Kurultayda söz alan Türk Ocakları Genel Başkanı olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, Türk Ocakları'nın son çalışma raporunu okumuş ve bu raporda kurultayın olağanüstü toplanmasındaki gerekçeyi:

“Kurultayın olağanüstü toplanmasebebinin Gazi'nin basında da yer alan isteği olduğu, CHF'nin dört yılönceki genel kongresinde yaptığı konuşmada (Büyük Nutuk) Gazi'ninvatanı ve inkılâpları gençliğe emanet ettiği, bu tutumunun zamanlagelişip uygulama safhasına geldiği, onun son yıllarda gençlik, dernekler ve eğitim konuları ile çok yakından ilgilendiği ve kalbinde, gençliğininkılâpların esaslarına göre yetiştirilmesinin, inkılâpların gençlikte eminbir dayanak bulmasının en büyük istekleri arasına girdiği, son bir yildameydana gelen bazı olayların (Kubilay Olayı gibi) tüm yurtseverleri üzdüğü, medeni düşüncelerin muhafazakâr çevrelerde de yerleşmesihususunun, Gazi'nin ve devlet ileri gelenlerinin zihinlerinde gittikçe yerettiği, bunu sağlayabilmek için de Gazi'nin CHP kadrolarını milliyetçi,halkçı ve cumhuriyetçi gençlerle doldurmayı ve memleket meselelerindeonlara da sorumluluk vermeyi arzu ettiği”

şeklinde açıklamıştır.⁴⁵⁵

Kurultayda alınan karar gereğince; yaklaşık on dokuz yıldır faaliyet gösteren, savaş görmüş, işgaller neticesinde kapatılmış ve milli mücadele sırasında başkanından üyelerine kadar düşmana karşı savaşmış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim ve kültürün yaygınlaştırılması, inkılapların anlatılması gibi önemli vazifeler üstlenmiş, Türk Ocakları fesih edilmiştir. Türk Ocakları'nın feshedildiği o tarihte, nerdeyse 30 binin üzerinde üyesi ve 267 şubesi bulunmaktaydı. Ocağın bu şubelerinin ve tüm mal varlığının, CHF'ye devredilmesi kararlaştırılırken, devir işlemleri 14 Nisan'da başlamış ve 18 Nisan itibariyle tamamlanmıştır. Böylece Türk

⁴⁵⁴ AKYÜZ, K. (1986). “Türk Ocakları”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 50 (196), Ankara, s.218; ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.372-374; KARA, a.g.e., 2020, s.40; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, s.385.

⁴⁵⁵ AKYÜZ, a.g.m., 1986, s.211.

Ocağı'nın maddi ve manevi varlığı tamamen ortadan kalkmıştır. Bu kurultayda alınan tüm kararlar, 10 Mayıs 1931 tarihinde gerçekleştirilen CHF 3. Büyük Kongresinde aynen kabul edilmesiyle de yeni bir döneme resmen ilk adım atılmıştır.⁴⁵⁶

1931 yılı CHF için yeni bir parti programına geçilmesi ve inkılapların uygulanması için yeni çözümlerin üretilmesi açısından önemli bir yıl olmuştur. Ayrıca bu yıl, Halkevlerinin kurulması için gerek resmi gerekse de gayri resmi mercilerin, hazırlıkları kısa sürede tamamlamak için yoğun çalıştıkları bir dönem olmuştur. Özellikle “*halk evleri*” tipi Batılı örgütlenme örneklerinin incelenmesi neticesinde, Ankara Türk Ocağı binasında, Dr. Reşit Galip önderliğinde ve aralarında Şevket Süreyya Aydemir, Recep Peker, Hasan Cemil Çambel, Vildan Aşir Savaşır, Cevdet Nasuhi gibi dönemin aydın kişilerinin de olduğu bir toplantı tertip edilmiştir. Bu toplantıda Galip, kurulması planlanan Halkevlerinin, kuruluş çalışmalarına başlanacağını açıklamış ve katılımcıların görüşlerini almıştır. Bu toplantı neticesinde ve Halkevlerinin tüzüğünün hazırlanması için bir komisyon oluşturulmuş⁴⁵⁷ ve böylece Halkevlerinin gayri resmi olarak doğumu gerçekleşmiştir.⁴⁵⁸

Yaklaşık bir yıl süren hazırlık süreci, 1932 yılının başında sona ermiştir. Hazırlıkların sona ermesiyle birlikte, CHF Genel Sekreteri Recep Peker'in, Halkevlerinin resmen kurulacağına dair duyurusu bütün CHF örgütüne ulaştırılmıştır. Buna göre, ilk etapta aralarında Ankara, İstanbul, Eskişehir, Konya, Bursa, İzmir, Samsun, Diyarbakır, Afyonkarahisar, Denizli, Çanakkale, Aydın, Bolu ve Malatya'nın bulunduğu 14 ilde Halkevlerinin açılması kararlaştırılmıştır.⁴⁵⁹ CHF İl İdare Başkanlıkları'na, 12 Ocak 1932 tarihli gönderilen bir yazıyla, bahsedilen bu on dört ilde Halkevinin açılacağı iletilmiştir. Bu yazıda, açılan Halkevinin şubelerinin ve komitelerinin oluşturulmasından önce bir açılış töreninin yapılması ve bu töreni takip eden iki hafta içerisinde ise Halkevinin faaliyete geçmesi istenmiştir. Açılış töreninin üzerinde önemle durulurken, açılışın yapılacağı gün başka hiçbir iş

⁴⁵⁶ ZURCHER a.g.e., 2015, s.396; ÖZACUN, O. (1996). “*Halkevlerinin Dramı*”, Kebikeç Dergisi, S.:3, Ankara, s.90; ÜSTEL, a.g.e., 2020, s.384.

⁴⁵⁷ Ziya Cevher Etili başkanlığında kurulan komisyonda, Şevket Süreyya Aydemir, Sadi Irmak, Tahsin Banguoğlu, Hamit Zübeyr Koşay, Hüseyin Namık Orkun, Kerim Ömer Çağlar, Namık Katoğlu ve Vildan Aşir Savaşır'ın da aralarında bulunduğu isimler yer almıştır. Bkz.: ÖZER, a.g.e., 2020, s.18.

⁴⁵⁸ TOKSOY, a.g.e., 2007, s.30; ARIKAN, a.g.m., 1999, s.268.

⁴⁵⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 12.03.1932, s.1.

ile meşgul olunmaması gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Aynı yazıda, Halkevinin açılacağı vilayetteki açılış teşkilatı için gerçekleştirilecek birinci toplantıya, memur olsun ya da olmasın her türlü meslekten aydın kişilerin katılması, bilhassa da öğretmenlerin iştirakinin sağlanması istenmiştir.⁴⁶⁰

19 Şubat 1932’de⁴⁶¹ ilk etapta açılması planlanan 14 Halkevi açılır. Böylece, bu açılan Halkevleri, Türk Ocakları’ndan devralınan binalarda faaliyetlerine resmen başlamışlardır. Bu doğrultuda öncelikle, Ankara’daki eski Türk Ocakları binası, Halkevleri Genel Merkezi yapılmıştır. İlk Halkevlerinin açılış törenleri, tüm halka açık olması sebebiyle kuruldukları ilde oldukça büyük bir heyecan ve ilgi ile karşılanmıştır. Özellikle Ankara Halkevi’nin açılışına katılım üst düzeyde gerçekleşirken, Meclis başkanı, bakanlar ve milletvekilleri tam kadro olarak törende hazır bulunmuşlardır.⁴⁶² CHF yönetimi tarafından, Ankara Halkevi’nin daha sonra açılacak Halkevlerine örnek teşkil etmesi arzulanmış ve açılış töreni Ankara radyosu aracılığıyla tüm yurda canlı bir şekilde aktarılmıştır.⁴⁶³ Açılıştaki ilgi ve heyecan, açılışın ertesi günü çıkan gazete manşetlerine de yansımıştır. Cumhuriyet Gazetesi Ankara Halkevi’nin açılışını “*Halk Dün Kendi Evlerini Açtı*” başlığı ile duyururken, Başvekil İsmet Bey, Recep (Peker) Bey, Reşit Galip Bey gibi CHF’nin önemli isimlerinin de bu açılış törenlerine katıldığı bildirilmiştir. Yine aynı gazetede Yunus Nadi imzasıyla yayımlanan bir köşe yazısında:

“Ankara Halkevi’nde gördüğümüz manzaraların ulviyet ve ihtişamını tarif edecek kelime bulmak için, bilmiyorum ne yapmalı? Bunu için bizzat Türklüğün tarihlere sığmayan büyük ruhunu göz önüne almaktan başka çare olmasa gerek, hangisini daha evvel söyleyeyim, Ankara Halkevi’nin bu açılış merasimini tertip edenlerin büyük muvaffakiyetlerini mi, yoksa Türk halkının Evi doldurup taşırmakta insana adeta derya manzarası veren tehacüm ve heyecanını mı? Birbirinden üstün iki hal... Halkevi Türk halkının kendi benliğini daha iyi bulmak üzere toplanacağı bir kaşane idi ve bu eser Gazi Türkiye’sinin ve belki bizzat Gazi’nin büyük eserlerinden biri idi”

sözlerine yer verilmiştir.⁴⁶⁴

Halkevlerinin, Tek Parti yönetiminin sıkı takibinde olacağı ve CHF’nin bir kültür ve eğitim kolu gibi çalışacağı daha ilk günden kuvvetli bir şekilde

⁴⁶⁰ ÖZER, a.g.e., 2020, s.18.

⁴⁶¹ 19 Şubat Halkevlerinin kuruluş tarihi olarak kabul edilmiş ve her sene 19 Şubat’ı izleyen pazar günü kutlamalar yapılmıştır. Bkz.: ORAL, a.g.e., 2016, s.108.

⁴⁶² ZEYREK, a.g.e., 2006, s.22-23; BAŞBUĞ, a.g.e., 2013, s. 43; ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.111.

⁴⁶³ ERDAL, a.g.e., 2013, s.40.

⁴⁶⁴ “Halkevleri Açılırken...”, Yunus Nadi, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Şubat 1932, s.1.

hissedilmeye başlanmıştır. CHF Genel Sekreteri Recep Bey, 20 Şubat 1932 tarihinde, açılışı gerçekleşen 14 farklı ildeki Halkevi'ne gönderdiği yazıda, fırkanın Halkevlerinin açılışından duyduğu memnuniyeti, *“Halkevlerine daha açılış gününde gösterilen bu büyük ilgi partimizin bu teşkilata verdiği önemin isabetini teyit etmiş, Halkevlerini içtimai tekamül ve milli kültürün yükseliş noktalarından ne kadar hayırlı mesai cihazları olacağını kuvvetle tebarüz ettirmiştir”*sözleriyle dile getirmiştir.⁴⁶⁵

Başlangıç olarak 14 ilde açılışları gerçekleştirilen Halkevlerinin sayısı bir yıl içerisinde 35'e çıkmış, 1934 yılına gelindiğinde bu sayı 80'e, 1935'de 23 yeni Halkevi'nin açılmasıyla birlikte bu sayı toplamda 103'e ulaşmıştır. Halkevlerinin kapatıldığı 1950 yılına gelindiğinde ise bu sayı 478'e yükselmiştir. 1940'tan itibaren açılmaya başlanan ve Halkevlerinin kırsal alanlardaki yapılanması olan Halkodalarının sayısı da zaman içerisinde 4322'yi bulmuştur.⁴⁶⁶ Yurt geneline başarılı bir şekilde yayılan bu Halkevlerinin; teşkilat yapısına, şubelerine ve faaliyetlerine geçmeden önce Halkevlerinin kuruluş amaçlarına ve buradan hareketle Tek Parti için önemine değinmek gerekmektedir. Sıradaki bölümde Halkevlerinin kuruluşundaki amaçlar ve halkın eğitimi açısından önemi ele alınacaktır.

3.3.3.2. Halkevlerinin Amaçları

Halkevleri, Cumhuriyet'in ve Cumhuriyet ideolojisinin gerekliliklerinin yerine getirilmesi, dahili ve harici gelişen birtakım ekonomik ve toplumsal şartlar neticesinde doğmuştur. Halkevlerini tek bir amaca yönelik bir kurum olarak düşünmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira, kuruluşundan itibaren çok kapsamlı bir çalışma ve araştırma safhası geçirmiş bu kurum için, basit bir şekilde kültür faaliyetleri yapacaktır ya da sadece eğitim faaliyetleri yürütecektir demek haksızlık olacaktır. Halkevleri tüm bu niteliklerin ötesinde, *“cemiyeti ve milleti yükseltmek için cem'i mesainin toplandığı (bir) çatı”* olmuştur.⁴⁶⁷

⁴⁶⁵ÖZER, a.g.e., 2020, s.28.

⁴⁶⁶Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı? (1935). Ankara, s.8-10; ÖZACUN, a.g.m., 1996, s.91; YAVUZ, a.g.e., 2019, s.205; YEŞİLKAYA, Neşe G. (2001). “Halkevleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Kemalizm*, C: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s.113.

⁴⁶⁷ O dönem Aydın milletvekili olan Adnan (Menderes) Bey'in 19 Şubat 1932 tarihinde, Aydın Halkevi'nin açılışında yaptığı konuşmada, Halkevleri için kullandığı bir ifadedir. Bkz.: ÖZACUN, a.g.m., 1996, s.89.

Halkevlerinin kuruluşundaki amaç ve temel felsefe Mustafa Kemal'in şu sözleriyle açıklığa kavuşmaktadır:

“Gençlik istikbalin ışığıdır. Gençlik mütemadiyen gelişen ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşamalıdır. Ulus, şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kitlesi şeklinde teşkilatlandırılmalıdır. En kuvvetli ders vasıtalarına, en yetişkin muallim ordularına malik olmak yeterli değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir kitle haline getirmek için ayrıca bir halk mesaisinin tanzimini ihmal etmeyeceğiz. Silah kuvvetinden her türlü cebir ve meslek kuvvetinden daha müessir olan fikir kuvvetidir. Milletimizi bu sahada yetiştireceğiz. Bunu halkevleri yapacaktır.”⁴⁶⁸

Halkevlerinin kurulmasındaki amaçları, ulus inşasına hizmet edebilecek, iki başlık altında toplamak mümkündür. Birinci amaç, inkılapların halkta karşılık bulması ve modern bir ulus inşa etmenin en önemli unsurlarından olan, “eğitimin” ve özellikle “halk eğitiminin” yaygınlaştırılmasıdır. Böylece çağdaş, bilimde, kültürde, sanatta ve sporda ileri, birlik ve beraberlik duygularında birleşmiş bir ulus inşa edilebilecektir. İkinci amaç ise, ulus inşasını herhangi bir sekteye uğramadan yönetebilecek, koyulan kuralların işletilmesini sağlayacak, güçlü ve kararlı bir CHF yönetiminin, mevcut konumunu muhafaza etmesini sağlamak için, yeni bir halk örgütlenmesini oluşturmaktır. Böylece Cumhuriyet ideolojisi ve değerleri geniş kitlelere aşılacak, CHF iktidarına rakip olabilecek potansiyel siyasi, sosyal ya da kültürel her türlü örgütlenme ve faaliyetin önü kesilecektir.

3.3.3.2.1. Çağdaş Ulus İnşa Etmek

Halkevlerinin kuruluşundaki temel gaye en kısa ifadeyle, çağdaş bir ulus inşa etmektir. Tek Parti tarafından, bu amaca ulaşmak için birtakım yardımcı hedefler belirlenmiştir. Bunlardan ilki, Cumhuriyetçilik, laiklik ve inkılapçılık ilkeleri doğrultusunda, halkın tamamının eğitilmesiyle ulusal bir kalkınma ve irade hareketi sağlamaktır. İkinci hedef ise, Cumhuriyet'in başka bir ilkesi olan ulusçuluk doğrultusunda, ortak ülkü, duygu, heyecan ve düşüncede buluşan bir “ulusal kimlik” yaratılmasıdır. Üçüncü hedef ise, halkçılık ilkesinin bir gereği olarak, toplumun münevver (aydın) kesimiyle halk arasındaki uzaklığı en aza indirerek, sosyal ve kültürel anlamda büyük bir atılım sağlamaktır.⁴⁶⁹ Bu hedefler bir nevi yapboz parçası gibi düşünülebilir, nasıl ki tüm parçalar bir araya getirilerek bir bütün oluşuyorsa; üç

⁴⁶⁸ KARA, a.g.e., 2020, s.26.

⁴⁶⁹ ERDAL, a.g.e., 2013, s.44.

yardımcı hedefin bir araya getirilmesiyle de, Mustafa Kemal'in hedef gösterdiği “çağdaş medeniyetler seviyesine”⁴⁷⁰ ulaşılabilir.

Halkevlerinin kuruluşundan itibaren atılacak her adım, her eylem tam bir titizlik ve planlama ile yapılmıştır. Böylesi bir hassasiyet ile kurulan bir kurumun elbette bir doğum belgesi olmalıydı. 1932 yılı Halkevleri Talimatnamesi, Halkevlerinin bir anlamda doğum belgesi olmuş, açılışında izlenecek usullerden bütçesine, tesis şartlarından çalışma şubelerine, idari heyetinden üyelik şartlarına kadar birçok konuda açıklamalar yer almıştır. Talimatname'nin giriş kısmında Halkevlerinin amacı ile ilgili bir bölüm de olup, Halkevlerinin amacı:

“Fırkamızın program temelleri cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılıktır. Programımızı bu ana ve temel prensiplerin hakimiyeti ve ebediliği için bu vasıflarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini; milli seciyenin (karakterin), Türk tarihinin ilham ettiği derecelere çıkarılması, güzel sanatların yükseltilmesi, milli kültürün ilmi hareket ve faaliyetlerinin kuvvetlendirilmesini ehemmiyetli vasıtalar olarak tespit ve işaret eder. Bu esas ve vasıtaların hepsi birden medeniyet yolunda Türklüğün kaybettiği uzun yılları cesur, atılgan ve yorulmaz hamlelerle kazanacak nesiller yetiştirmeyi, medeniyet sahasında Türk'ün gayret ve kabiliyetleriyle mütenasip şeref mevkiini tekrar almasını sağlayacaktır. Halkevlerinin amacı bu uğurda çalışacak ülkülü vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olmaktır”

ifadeleriyle açıklanmıştır.⁴⁷¹

Halkevlerinin amaçları açıklanırken “ülkülü vatandaşlar” vurgusu sadece gençleri değil, tüm halkı işaret etmektedir. Medeniyet sahasında güçlü bir konumda olabilmek için Halkevleri bir yurt, hatta bir “mabet” olmuştur.⁴⁷² Bu uğurda inanan ve mücadele edenler ise, “havariler” olarak görülmüştür.⁴⁷³ Bir kutsiyet atfedecek kadar kıymet verilen Halkevleri, partili ya da partisiz her kesimden yurttaş toplayacak ve birbiriyle kaynaştıracak, ulusal kültür ve eğitim yuvaları olarak tasarlanmıştır. Bu kıymetli yuvalar, bir ulus olma bilinciyle hareket eden, birbirini tanıyan, seven ve anlayan, aynı zamanda ulusal ülküye sadakatle bağlı olan ve bu uğurda istikbale doğru yorulmadan koşan nesiller yetiştirmeyi amaç edinmiştir.⁴⁷⁴

Halkevlerinden karşılanması istenen öncelikli beklenti; halkı birleştirme, kaynaştırma ve ulus olma bilincinin aşılması olmuştur. Böylece, toplumsal

⁴⁷⁰KOCATÜRK, a.g.e., 2017, s.231.

⁴⁷¹Halkevleri Talimatnamesi, 1932, s.5.

⁴⁷²Necip Ali, “Necip Ali Bey'in Nutku”, *Ülkü*, 2 (2), Mart 1933, s.104.

⁴⁷³Hamit Zübeyr, “Halk Terbiyesi Vasıtaları”, *Ülkü*, 2 (2), Mart 1933, s.154.

⁴⁷⁴KOÇAK, a.g.m., 1997, s.114.

ayrışmadan uzak, gerici faaliyetlerin görülmeceği, adeta “kütleleşmiş” bir ulusun inşası gerçekleşebilecektir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreteri Recep Peker de, kendisinin ve partisinin Halkevlerinden beklentisinin bu yönde olduğunu, “... bu asırda uluslaşmak için, ulusça kütleleşmek için mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır” sözleriyle dile getirmiştir.⁴⁷⁵

Halkevleri, uzun bir zamandır uykuda olan Türk ulusunu, düştüğü derin uykudan uyandıracak ve ulusal benliğini yeniden ona hatırlatacaktır.⁴⁷⁶ Çağdaş bir ulus olmak için çalışmak ve çağın gerekliliklerini yerine getirmek önemlidir, ancak “ulusal benliğini” unutmuş ya da kaybetmiş bir toplum eksik kalmış demektir. Necip Ali de Ülkü’de çıkan bir yazısında, Halkevlerinin bu eksikliğin giderilmesi amacıyla açıldığına dikkat çeker:

“Buraları ulusalbenliği, ulusal harsı, ilim ve irfanı terakki ve yükselmeyi halk arasında tamim etmek üzere (kurulmuş) fiili sahalardır, halkın evleridir. Yetişmiş nesil burada ulusal benliğini bulacak ve yükselecek, yetişecek yeni nesil gençler, burada ulusal kültürüne ve manevi olan ulusal bilinçlerine inkişaf vereceklerdir.”⁴⁷⁷

Recep Peker, devlet teşkilatlanmasının önemli olduğu kadar ulusça teşkilatlanmanın da önemli olduğunu söyler. Ona göre, Halkevleri bir “ulusça teşkilatlanma” örneğidir. Peker, bu ulusça teşkilatlanmanın söz gelimi bir ifade olmadığını, devlet teşkilatlanması ile birlikte düşünülmesi elzem olan bir ihtiyaç olduğunu söyler. Peker ayrıca, yeni oluşturdukları parti programı çerçevesinde, bu teşkilatlanmaya ayrıca bir önem atfedeceklerini, “Klasik mektep terbiyesinden başka halk yığınlarını geniş bir halk terbiyesine kavuşturmak için- göğsüm kabarak söylüyorum- Atatürk’ün bu yüce kürsüden övücü bir dille bahsettikleri Halkevlerini, halk terbiyesine esas olacak bir şekilde genişleteceğiz” sözleriyle ifade eder.⁴⁷⁸

İsmet İnönü 1935 yılında Halkevlerinin üçüncü yıldönümü vesilesiyle yaptığı bir konuşmada, Halkevlerinin siyasi bir müessese değil, sosyal ve kültürel bir kurum olduğunu dile getirir. Yine aynı konuşmada, Halkevlerinin açılma amacını şu şekilde açıklar:

⁴⁷⁵BAŞBUĞ, a.g.e., 2013, s.46.

⁴⁷⁶Celal Sahir, “Halkevleri Yıldönümünde Düşünceler”, *Ülkü*, 1 (2), s.98.

⁴⁷⁷Necip Ali, “Halkevleri”, *Ülkü*, 2 (1), Ekim 1933, s.224.

⁴⁷⁸ACAR, O. (2021).*İnkılap ve İstiklal (Başbakan Recep Peker’in İnkılap Dersleri Notları ve Söylevleri)*, Mavi Gök Yayınları, İstanbul, s.167-168.

“... Halkevleri memleketin ekonomik ve kültürel yaşayışını her yanında tarla ekmekten büyük bir fabrikayı işletmeye kadar bütün işlerde iyi hazırlanmış özel bir bilgiye ihtiyaç olduğuna inanmayı yaymalıdır. Onun için okuma hevesini, kitap hevesini Halkevlerinde çoğaltmak başlıca işlerdendir...Güzel sanatlar için Halkevlerinin hakiki bir örnek olmaları, memleketin güzel sanatları sevmesi, güzel sanatlardan zevk alması için çalışmaları lazımdır... Halkevleri Türk cemiyetini yükseltmek, inceltmek, moralini arttırmak, verimini çoğaltmak için açılmıştır.”⁴⁷⁹

“Sosyal ve kültürel bir kurum” olan Halkevleri, memlekette eğitim anlamında oluşan “halk eğitim” ihtiyacını da karşılamalıydı. Bu doğrultuda, okullar halk eğitimi için ilk basamak olmalıydı. Her okul halkın evi, her öğretmen de evin eğitmeni olmalıydı. Ancak bu şekilde halk eğitimi amacına ulaşabilecektir. Bu hedef doğrultusunda, okullar, gündüzleri çocukların, akşamları ise büyüklerin bilgi evi olmalıydı. Gündüzleri, bakanlık bünyesinde bir eğitim çizgisi izlenirken, akşamları Halkevinin çizgisi izlenerek büyükler yetiştirilmeliydi. Böylece okul yerine Halkevi düsturu koyulacak, okullar halkevleri gibi işletilecek ve öğretmenlere daha fazla sorumluluk ve vazifeler verilecekti.⁴⁸⁰

Halkevlerini önemli kılan bir özelliği de, uzun yıllardır süren aydın-halk ayrışmasını ortadan kaldırmayı kendisine görev edinmesi olmuştur. Daha doğru bir söylem ile Türk Ocakları deneyiminin verdiği sonuçların da etkisiyle, bu görevi üstlenmeye mecbur kalmasıdır. Halkevleri aydınların gayret ve çalışmalarıyla kurulurken, halk değerleri üzerine inşa edilmiş bir “halk kurumu” olmuştur.⁴⁸¹ Halkevlerinin aydın ve halk kesim arasındaki mesafenin ortadan kaldırılmasında aydınlara düşen vazife, Şükrü Kaya tarafından şu sözlerle ifade edilmiştir: “Halkevleri, Türk münevverleri (aydınları) vasıtasıyla Türk halkını her bakımdan yüksek bir kültür seviyesine bir an evvel ulaştırmak için açılmıştır.”⁴⁸² Mehmet Fuad KÖPRÜLÜ de Halkevlerinin, o güne kadar toplumun görünmez duvarlarıyla ayrılmış olan bu iki tabakasını, bir araya getirme vazifesine değinmiş ve “... ancak bu vasıta (Halkevleri) ile münevver tabakanın bütün halk tabakasıyla ve ulusal kültürle temasını temin ede(bile)ceğiz” demiştir.⁴⁸³

⁴⁷⁹“İsmet İnönü Dün Halkevimizde Bir Söyleviyle 23 Halkevi Açtı”, *Ulus*, 23 Şubat 1935, s.1.

⁴⁸⁰TOKSOY, a.g.e., 2007, s.105.

⁴⁸¹KARA, a.g.e., 2020, s.23.

⁴⁸²“Şükrü Kaya’nın Nutku” *Ülkü*, 9 (49), Mart 1937, s.6.

⁴⁸³Parantez içleri bana aittir. M. Fuad KÖPRÜLÜ, “Halkevleri’nin İctimai Rolü”, *Ülkü*, 14 (84), Şubat 1940, s.482.

Halkevlerinin kuruluşundan itibaren, kültürel faaliyetler aydınlar tarafından üstlenilmiş ya da üstlenmeleri için davet edilmişlerdir. Özellikle Halkevleri yıldönümlerinde gerçekleştirilen kutlama ve törenlerde, aydın-halk birlikteliğine vurgu yapan nutuklar atılmıştır. Yıllar içerisinde Halkevlerinin sayısının artmasıyla, bu evlerde dersler verebilecek aydın kişilere ihtiyaç da artmıştır. Başlangıçta öğretmenlere bile o kadar ihtiyaç duyulmazken, Halkevlerinin sayısının artmasıyla halk terbiyesini yürütebilecek eğitmen sıkıntısı doğmuştur. Bu duruma çözüm olarak ise, Halkevlerinin bulunduğu bölgelerde, o bölgenin “en bilgili kişileri” Halkevlerinde görev almaya davet edilmiştir. Dolayısıyla, Halkevlerinin Türkiye’nin dört bir yanına yayılması ile birlikte “aydın” kavramının çehresi ve taşıdığı anlamda değişmeye başlamıştır. Aydın denilince akıllara artık, daha ziyade halk terbiyesi ile meşgul olabilecek, halkı inkılaplar ışığında eğitebilecek “okumuş insan” anlamı gelmekteydi.⁴⁸⁴

Toplumsal birlik ve beraberliğe ihtiyaç duyulduğu ve bunu ifade edecek bir sembolün arandığı dönemde, Halkevleri bir fırsat olmuştur. Halkevleri, toplumun her kesiminden insanı bir çatı altında buluşturabilecek bir kurum olduğu kadar, kültür, eğitim ve sosyal faaliyetlerin merkez üssü de olacaktı. O güne kadar toplumsal ayrılıkların yordduğu toplum, aydın-halk buluşmasıyla yeni bir ulusal kimliğe kavuşacaktır. Kazım Nami Duru da aydın-halk buluşmasının önemini, “*Aydın dediğimiz zümrenin halka, halkın aydına aydın dediğimiz zümreye nazarları, milli ülkeye aykırı olursa bundan göreceğimiz zararlar çok büyük olur. Bu zararları yok etmek için, o aykırılığı kaldırmak lazımdır. Bunu ancak halk terbiyesinin yapacağına şüphe yoktur*” sözleriyle ifade eder.⁴⁸⁵

Halkevlerine yüklenen vazifeler ve atfedilen önem, bir halk eğitimi ve kültür yuvası olarak kurulması amacının da ötesine geçmiştir. Halkevleri, zamanla bir ulusal kalkınma hareketi olurken, ulusal kimliğin oluşturulduğu bir atölye olarak çalışmış ve yıllardır toplumsal ayrışmanın kanattığı yaralara merhem olması için teşvik edilmiştir.

3.3.3.2.2. Tek Parti İdeolojisinin Yerleşmesi

⁴⁸⁴ ORAL, M. (2006). *C.H.P.’nin Ülküsü C.H.P.’nin Kültür Siyaseti Açısından Halkevleri Merkez Yayını Ülkü Dergisi*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, s.54; ORAL, a.g.e., 2016, s.97-98.

⁴⁸⁵ Kazım N. DURU, “Halkevleri ve Halk Terbiyesi”, *Ülkü*, 14 (81), Kasım 1939, s.205.

1924 yılındaki TPCF ile ilk defa denenen ve 1930'da ise SCF ile tekrar edilen çok partili hayata geçiş çalışmasının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Tek Parti, Türkiye'deki tek siyasi otorite konumunu korumuştur. Ancak başarısız muhalefet girişimleri, yıllardır birikmiş halktaki huzursuzluğun görülmesine ve o güne kadar yapılan inkılapların halk nezdinde istenilen karşılığı bulmadığının anlaşılmasına vesile olmuştur. Mevcut bu durumun üzerine, 1929 Buhranı ve olumsuz etkileri de eklenince, Tek Parti rejimi güven ve motivasyon kaybına uğrayan halkı, kendi ideolojisi doğrultusunda eğitmek ve kendisine sadık nesilleri yetiştirmek için yeni bir halk örgütlenmesi arayışına girişmiştir.⁴⁸⁶

Tek Parti iktidarı, ulus inşa sürecinde kurduğu rejimi korumak ve yapılan inkılapların toplumda sağlam bir yer edinmesini sağlamak amacıyla harekete geçmiştir. İlk olarak, kendisine muhalefet olan ya da olabilecek, rejime ve inkılaplara şüpheyile yaklaşan ya da yaklaşabilecek kesimleri içerisinde barındıran kurumların kapanmasını sağlamış veya kendisine bağımlı olarak yeniden örgütlenmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda, toplumun farklı kesimlerini temsil eden Türk Ocakları, Kadınlar Birliği, Gazeteciler Birliği gibi örgütlenmeler kapatılmıştır.⁴⁸⁷ Tek Parti iktidarının "icazeti" olmadan bir siyasi, sosyal ya da kültürel faaliyetin yapılamayacağını anlaşıldığı o günlerde, toplumdaki bir halk örgütlenmesi olarak oluşan boşluğu, yine Tek Parti yönetimi görmüş ve durumu fırsata çevirmiştir. İşte o fırsattan da tamamen CHP'ye bağımlı ve partinin bir yan kuruluşu gibi çalışacak Halkevleri doğmuştur.⁴⁸⁸

Tek Parti yönetimi, 1930'lu yıllar boyunca, mevcut siyasi iktidarını korumak, Cumhuriyet ilke ve inkılaplarını halkın geneline yaymak ve 1923'ten beri yürütülen ulus inşa programını başarıya ulaştırmak için çalışmıştır. Tüm bu hedeflere ulaşmak için ise, bir Tek Parti ideolojisi yaratmak ve bu ideolojiyi özellikle genç nesillerden başlayarak tüm yurttaşlara aşılacak olmuştur. Emre Kongar, bu dönemde ideoloji üretme konusunda, CHP'ye yardımcı olan üç kurumdan bahseder. Bunlar; Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Halkevleri idi. Kongar, bu üç kurum arasında Halkevlerinin aslında ideoloji üreten bir kurumdan ziyade, üretilen ideolojiyi halka aktaran örgüt olarak tanımlar. Türk Tarih Kurumu, tahayyül edilen yeni toplumun

⁴⁸⁶ SAYLAN, İ., DOĞAN, E. (2017). *Kemalizm ve Tek Parti Dönemi Tanımlamaya ve Anlamaya Yönelik Farklı Yaklaşımlar*, Efil Yayınevi, Ankara, s.17-19.

⁴⁸⁷ KOMŞUOĞLU, TURAN, a.g.m., 2007, s.89.

⁴⁸⁸ ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.120.

ideolojisini pekiştirecek tarih araştırmaları yapacak, Türk Dil Kurumu da ulusal dilin oluşturulması için çalışmalar yürütecektir. Halkevleri ise bir “ideoloji taşıyıcı örgüt” olarak, tüm bu çalışmaları halka ulaştıracak ve Tek Parti ideolojisinin geniş kitlelerce benimsenmesini sağlayacaktır.⁴⁸⁹

Serap Yolcu Yavuz da Halkevlerinin devletin bir “ideolojik aygıtı” olarak işlevsel hale getirildiğini düşünür. Ona göre Halkevleri, “resmi ideoloji” nin halka aktarılması için kullanılan birer araç olmuştur. Bu evler, “inkılap değerleri” nin özellikle genç nesillerden başlanarak, halkın tümüne işlenmesi için çalışan ve siyasi elitlerin kendi “hakikatlerini” geniş kitlelere benimsetme amacı taşıyan, bir “ideoloji okulu” haline gelmiştir. Bu “ideoloji okullarında”, gençler önceden belirlenen iki vazife doğrultusunda yetişmekteydi. İlk olarak, okuma-yazma olanağından mahrum kalmış köylü gençlik, bu evlerde inkılap değerleriyle bütünleşecek ve öğrendiklerini kendi çevresine aktaracaktır. İkinci olarak ise, “Genç aydınlar” olarak tanımlanan, kentli ya da bir öğrenim görmüş gençlik ise, Halkevlerinde aktif rol alacak ve evlere gelen kitleleri yönlendirecektir.⁴⁹⁰

Tek Parti, 1930’ların başında, bir taraftan ekonomik krizlerle boğuşurken, diğer taraftan ise eğitimsizlik ve siyasi belirsizliğin getirdiği huzursuz ortamın dağılması için çözüm arayışı içerisinde olmuştur. Yine aynı yıllarda, yaşanan sıkıntı ve buhranların zerine Tek Parti yöneticilerinin uygulama ve tutumlarının etkisiyle, halk nazarında oluşturduğu olumsuz intiba da çözülmesi gereken bir başka mesele olmuştur. Tüm bu dertlerden kurtulmak için, Tek Parti’nin halka ulaşması ve inkılaplar başta olmak üzere “resmi ideolojisini” halka anlatması gerekiyordu. Bunun için de Halkevleri halka açılan bir kapı olarak grlmştir. İsmet İnönü de bu duruma dikkat çekerek, “*Halkevleri halkla temas edip fikirlerimizi, programımızı anlatmak için en ameli, kıymetli vasıtaadır... Halkevleri fırkanın idaresi altında bütün halka kültür, ilim prensiplerini anlatacak müessesedir*” demiştir.⁴⁹¹

Halkevlerinin kurulmasının, 1931 yılındaki CHF Kurultayı’nda belirlendiği bilinmektedir. Dolayısıyla, Halkevlerinin siyasetten bağımsız olduğu ya da siyaset etkisi dışında kaldığı yönündeki iddiaları gerçek dışı olarak değerlendirmek gerekir.

⁴⁸⁹KONGAR, E. (2016). *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, İştambul, s.279-284.

⁴⁹⁰YAVUZ, a.g.e., 2019, s.212.

⁴⁹¹TURAN, M. (2020). *Modern Türkiye’de Siyasal ve Toplumsal alışmalar (1923-1950)*, Libra Kitap, İştambul, s.131.

Halkevlerinin henüz fikri doğum aşamasındayken, Tek Parti tarafından fikri olarak tartışılmış olması bile yeterli bir delil olurken, CHF yöneticilerinin Halkevlerine gösterdiği ilgi ve alaka parti ile Halkevleri arasındaki organik bağı ortaya koymaktadır. Kaldı ki birçok CHF yöneticisi bu bağı inkar etmiyor, aksine büyük bir gurur ile ilan ediyordu. Bu isimler arasında CHF milletvekilliği yapmış ve Halkevlerinde uzun yıllar yöneticilik vazifesini üstlenmiş, Nafi Atuf KANSU da yer almaktadır. Kansu, Halkevlerinin fikri olarak özünü, *“Cumhuriyet Halk Partisi’nin altı umdesiyle, geniş ölçüde bir kalkınma ve bir ilerleme planı ihtiva eden programı, teşkil etmektedir”* şeklinde açıklamıştır.⁴⁹²

Nafi Atuf KANSU’nun işaret ettiği altı umde (ok), yeni Türkiye’nin ve CHF’nin siyasi ve toplumsal karakterinin özünü oluşturmuştur. CHF’nin 1931 Fırka programında yer alan ve daha sonra 1935 Parti programına da girecek olan 6 Ok; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık ilkelerinden oluşmaktadır. Bu ilkeler siyasi, toplumsal, ekonomik ve hatta kültürel olarak yeni bir düzen önerisi ortaya koyar. Bu düzende, laik, modern yeni bir Türk kimliğini oluşturulmasına ve Türk ulusunun parçalanmamış, birbiriyle uyumlu ve türdeş olduğu bir yaşam şekline dayanmaktadır. Tek Parti’nin tahayyül ettiği bu yeni düzende Cumhuriyet, Türk ulusunun doğasına en uygun yönetim şekliyken, Türk ulusu sınıfsız ve homojen bir yapı olarak ele alınır.⁴⁹³ Tek Parti iktidarının ve Cumhuriyet rejiminin halk tarafından benimsenmesinin yolu, bu ilkelerin halka anlatılmasından ve halk tarafından özümsemesinden geçmektedir. Bu doğrultuda, 1939 Halkevi broşüründe CHP’nin temeli olan bu ilkelerin, Halkevleri aracılığıyla toplumsal hayatın içerisine kadar sirayet etmesi beklentisi, açıkça ifade edilmiş ve Halkevleri etrafında bu görevi üstlenecek, halka 6 Ok’u anlatacak grupların oluşturulması istenmiştir. Böylece geleceğin nesilleri Halkevleri çatısı altında, Atatürk ilke ve inkılaplarının ışığında yetişecek ve Tek Parti rejimine sadık bireyler olacaklardır.⁴⁹⁴

Halkevleri, kurulduğu ilk günden itibaren bilimde, kültürde, sanatta ve diğer tüm medeni alanlarda, Türk ulusunu hak ettiği ileri seviyeye taşımak için çalışacak, kültür yuvaları olmuşlardır. Halk eğitimi ya da terbiyesi, çağdaş bir ulus inşası

⁴⁹² Nafi A. KANSU “Halkevlerimiz”, *Ülkü*, 13 (73), Mart 1939, s.7.

⁴⁹³ PARLA, a.g.e., 1992, s.35-39; BAŞBUĞ, a.g.e., 2013, s.36.

⁴⁹⁴ ERDAL, a.g.e., 2013, s.43.

yolunda öncelik olarak görülmüş ve Halkevleri çatısı altında bir “birlik duygusuyla” hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu birlik duygusunun muhafaza edilmesiyle de Türk halkının bir “ulusal kimlik” kazanması ve CHP’nin temel ilkeleriyle yoğrulmuş gelecek nesillerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Yukarıda bahsedilen Halkevlerinin kuruluş amaçlarının, başarılı bir şekilde uygulanması ve bu amaçların yerine getirilmesinde denetimin sağlanması, ancak düzenli bir teşkilatlanma ile mümkün olacaktır. Düzenli ve açık bir şekilde kuralları belirlenen bu yapılanma sayesinde, Türkiye genelinde kısa sürede örgütlenmesi beklenen Halkevlerinin, oluşturulacak yönetim organları aracılığıyla kolay ve hızlı bir şekilde, sevk ve idare edilmesi hedeflenmiştir. Halkevlerinin yapılanması ve yönetim organları bir sonraki bölümde incelenecektir.

3.3.4. Halkevlerinin Yapılanması ve Yönetim Organları

Halkevlerinin yapılanması, yönetim organları ve Halkevi çalışmalarının genel hatları Tek Parti yönetimi tarafından hazırlanan ve yayınlanan talimatnameler vasıtasıyla düzenlenmekteydi. Halkevlerinin kuruluşunda izlenecek esaslar, kurulacağı zaman, üyelik koşulları, Halkevleri içerisinde uyulması ve dikkat edilmesi gereken hususlar ve yürüttükleri faaliyetler gibi çeşitli konular, CHF yönetimi tarafından ayrıca takip edilmekte ve denetlenmekteydi. Bu bölümde, Halkevlerinin yapılanması ve genel olarak takip ettikleri işleyiş ve bu işleyişte söz sahibi olan yönetim organları incelenecektir.

3.3.4.1. Halkevlerinin Yapılanması

Halkevlerinin yapılanması başlığı altında, Halkevlerinin açılış koşullarının yanı sıra genel işleyiş ve esaslarının neler olduğu ve açılan Halkevlerinin bütçesinin belirlenmesinin ve denetlenmesinin ne şekilde gerçekleştiği ele alınacaktır.

3.3.4.1.1. Halkevlerinin Açılma Koşulları

Halkevlerinin bir yerde kurulması ve daha sonrasında çeşitli düzenlemelerin yapılması, ilk günden itibaren CHF’nin yetki alanı içerisinde olmuştur. 1932 yılında yayınlanan ilk Halkevleri Talimatnamesi’nin 2. Maddesi’ne göre, Halkevlerinin açılmasının kararı ve Halkevlerinin çalışmalarının sevk ve idare edilmesi, CHF

Yönetim Kurulu'nca gerçekleştirilecektir. Halkevlerinin, tesis, teşkil ve denetlenmesi ise, İl idare kurullarına bırakılmıştır.⁴⁹⁵

1935 yılında yayımlanan “*CHP Halkevleri Öğreneği*” nde, Halkevlerinin kurulmasını ve devamında denetimi ve düzenlemesini de içeren birtakım değişiklikler yer almıştır. Bu değişikliklere göre, Halkevlerinin bir bölgede açılması, denetlenmesi ve düzenlenmesi işlemlerinin, o yerde bulunan il, ilçe ya da kasaba parti yönetim kurullarınca yapılması uygun görülmüştür.⁴⁹⁶

1940 yılında yayımlanan Halkevleri hakkındaki talimatnamede ise, yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu yeni talimatnamedeki 5'inci ve 6'ncı maddelerde bir Halkevi'nin açılmasında izlenecek yol yeniden izah edilmiştir. Buna göre, Halkevlerinin açılması için ilk istek bölgedeki CHP Yönetim Kurulundan gelecek ve sıra takip edilerek İl Yönetim Kuruluna iletilecektir. İl Yönetim Kurulu şartların yerine getirildiğine karar verdiği takdirde ise durumu Genel Sekreterliğe teklif edecektir. Parti merkezinin değerlendirmeleri neticesinde ise o bölgede bir Halkevi'nin açılıp açılmayacağına karar verilecektir.⁴⁹⁷ Bir bölgede Halkevi'nin açılması kararı ve sonrasındaki işlemler, il ve ilçelerde parti yönetim kurullarınca pekala yürütülebilecek bir işlem olmasına rağmen, tüm inisiyatif parti merkezince kurulan yönetim kurulunda toplanmıştır.⁴⁹⁸

Bir Halkevi'nin kurulmasında yetki konusu yukarıda ifade edildiği gibi olup, bir ilde yahut ilçede bir Halkevi'nin açılmasından önce yerine getirilmesi gereken birtakım maddi koşullar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Halkevi bünyesinde yer alacak şubelerin faaliyetlerini temin edecek unsurlar ve bu unsurların çalışmasına elverişli bina, para ve diğer maddi vasıtalar aranmasıdır. Diğer bir koşul ise, Halkevleri bünyesinde yer alması istenilen ve her vatandaşın yetenek ve isteklerine göre tercih edebileceği ve bir çalışma alanı bulabilmesi maksadıyla oluşturulan dokuz şubeden, en az üçünün bulunmasıdır.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932, s.5.

⁴⁹⁶ *CHF Halkevleri Öğreneği*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s.5.

⁴⁹⁷ *CHPHalkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, Zerbamat Basımevi, Ankara, 1940, s.4.

⁴⁹⁸ “Halkevleri Komisyonu Raporu”, *CHP Yedinci Kurultay Tutanağı*, Ankara, 1948, s.208.

⁴⁹⁹ Bahsi geçen bu dokuz şube şu şekilde sıralanmaktadır: 1-Dil Tarih Edebiyat, 2- Güzel Sanatlar, 3- Temsil, 4- Spor, 5- Sosyal Yardım, 6- Halk Dersaneleri ve Kursları, 7-Kütüphane ve Neşriyat, 8- Köyçüler, 9- Müze ve Sergi. Bu dokuz şube, bir bölüm içerisinde ve ayrı birer başlık halinde incelenecektir. *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932, s.5.

Halkevlerinin açılması için gerekli olan bu maddi şartlar, 1940 yılındaki Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi'nin 4'üncü maddesi ile daha detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Buna göre, bir yerde Halkevi'nin açılması için gerekli olan asgari koşullar şu şekildedir: 1) En az üç şube kurulması için gerekli olan üye sayısına ulaşmak, 2) Asgari iki yüz kişiyi bir araya getirebilecek bir salon, bir kütüphane, bir çalışma odası, açık hava jimnastiği yapmaya uygun bahçesi olan bir bina ve bu binanın kullanılır bir halde olması, 3) En az bir memur ile bir odacının maaşı ile birlikte diğer zaruri ihtiyaçları karşılayabilecek bir bütçeye haiz olmak.⁵⁰⁰

Tek Parti Yönetimi, yayımladıkları talimatnameler ile Halkevleri üzerinde tam hakimiyet sağlarken, açılacağı yerden, açılması için gereken maddi koşulların belirlenmesine kadar çok geniş bir yetki alanında öncelikli söz sahibi olmuştur. Parti tarafından büyük bir önem atfedilen Halkevlerinin, açılışından itibaren halk gözünde saygın ve ilgi çekici bir konuma sahip olması istenmiştir. Bunun için açılacak olan Halkevlerine gönderilen talimatnamelerde ve yönergelerde, açılışlarda dikkat edilmesi gereken hususlar ve tören programının içeriği tek tek anlatılmış, evlerin faaliyete geçtikten sonra izleyecekleri işleyiş ve uyması gereken genel esaslar belirtilmiştir. Bu işleyiş ve genel esaslar, “Halkevlerinin İşleyişi ve Genel Esasları” başlığı altında ele alınacaktır.

3.3.4.1.2. Halkevlerinin İşleyişi ve Genel Esasları

Halkevlerinin işleyişi ve genel esaslarına yönelik ilk ifadeler 1932 tarihli CHF Halkevleri Talimatnamesi'nde yer almıştır. Bu talimatnamede Halkevlerinin kuruluşundan bünyesindeki şubelere, Halkevlerine kimlerin girebileceğinden yönetim organlarına kadar birçok konu da takip edilmesi gereken usul ve esaslar yer almıştır. Bu esaslardan bazılarından bu bölümde bahsedilecek olup, evlerin bütçesi, yönetim organları ve çalışma şubeleri ayrı birer başlık altında ele alınacaktır. Bu talimatnamedeki bazı esaslar şu şekildedir⁵⁰¹:

- 1- Halkevi, kalplerinde ve dimağında memleket sevgisini derinden duyanlar için toplanma ve çalışma yerleridir. Bu nedenle halkevinin kapıları kayıtlı olan ya da olmayan bütün vatandaşlara açıktır. Ancak Halkevi Yönetim Kurulu ile Şube Yönetim Kurulları'na üye olmak için Halk Fırkası'na üye olmak şarttır.*

⁵⁰⁰CHPHalkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, 1940, s.4.

⁵⁰¹CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

- 2- *Halkevleri salonları, firkamızın prensiplerine muhalif olmayan ya da başka siyasi firkalara mensup olmayan bütün milli cemiyetlerin toplanmaları için açıktır.*
- 3- *Halkevlerinde bilardo, salon tenisi ve diğer salon jimnasitikleri için yer ayrılır. Alkollü içkilere ve başka oyunlara müsaade edilmez.*
- 4- *Halkevleri toplanmalarında bulunacak kişilere imtiyazlı yerler ayrılmaz. Sadece Büyük Milli Reis Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine ve devlet otoritesine hürmet alameti olmak üzere; Reisi Cumhura, Büyük Millet Meclisi Reisine, Başvekile ve memur bulundukları yerlerde Vali, Kaymakam ve nahiye müdürleri ile mahallin en büyük kumandanına yer hazırlanır.*

Halkevlerinin ilk etapta 14 vilayette gerçekleştirilen açılış törenleri ve devamında izlenen süreç, tüm yurtça merakla izlendiği gibi Tek Parti yöneticileri tarafından da büyük bir dikkatle takip edilmiştir. Halkevleri açılışlarında görülen eksiklikler ve dikkat edilmesi hususlar, 1 Mart 1932 tarihli ve 23 sayılı genelge ile tespit edilmiş ve tüm CHF örgütüne gereğinin yapılması üzere tebliğ edilmiştir. Bu genelge ve daha önce yayımlanan teşkilatname, Halkevlerinin işleyişinin ve genel esaslarının belirlenmesi bakımından oldukça önemlidir. 23 sayılı genelgeye göre takip edilmesi gereken bazı esaslar şunlardır⁵⁰²:

- 1- *Halkevlerinin açıldığı yerlerde gördüğü ilgi, olumlu düşünceler ve kabul gösterilerinden, azami düzeyde yararlanılması gerekmektedir. Bunun için Halkevleri açan her il ya da ilçe örgütü, açılış esnasında yakalanan sıcak ve olumlu havayı devamlı bir surette korumayı ve halkın Halkevlerinden yana olan ilgisini besleyip güçlendirmeyi, en kıymetli vazife olarak görmelidir. Aksi bir durumun gerçekleşmesi halinde, henüz yeni bir çalışma olan Halkevleri, gördüğü ilgiyi kaybederek çürümeye başlar. Bundan dikkatle kaçınılması gerekmektedir.*
- 2- *Her Halkevi, kendi çalışmasını bizzat kendisi düzenlemelidir. Evlere konferans mevzuları ile alakalı konuşma, şiir, kitap, nota ve benzeri destek ve materyallerin gönderilmesi hususunda merkez yardımcı olacaktır. Ancak her Halkevi yönetim kurulu, şube komitelerinin ve bu komitelerce belirlenecek vazifelere göre şube üyelerinin hazırlayacakları işlerle bizzat kendi kendilerine işler bir hale getirilmelidir. Bu işler ise, talimatnamede yazan prensip ve esaslara uygun bir şekilde işletilmeli ve yine talimatnamelerde belirtildiği şekliyle raporlanmalıdır.*
- 3- *Bütün Halkevlerinde, sadece memlekette tanınmış kişilerin vazife alması, diğer muayyen kişilerin faal bir vazife almayıp, yapılan çalışmalara seyirci kalmaları kabul edilemez bir durumdur. Halkevleri; bütün vatandaşları birbirine kaynaştırarak ve gençleri yetiştirerek, milleti kuvvetli bir kütle haline getirme vazifesini üstlendiğine göre, mümkün olduğunca çok*

⁵⁰² 1 Mart 1932 Tarih ve 23 Numaralı Tamim (Genelge), Ankara, 1932.

vatandaşı iş ve ödev vermek ve yetenekli zihinleri iş başına sürmek ile mükelleftir.

- 4- Halkevi adı, talimatnamesi uyarınca hazırlanıp Umumi İdari Heyeti (Genel Yönetim Kurulu) 'nin kararı ile açılan müesseselere verilir. Halkevi adının değerini ve anlamını düşürmemek için bu tarzda açılmayan kurum ya da binalara (bazı yerlerde fırka binalarına ve bazı yerlerde eski ocak binalarına) bu ad verilemez.*
- 5- Halkevlerinin genel merkezi yoktur. Her Halkevi, bulunduğu yerde çalışır. Her Halkevi'nin çalışması nerelere ve ne suretle bağlı olduğu, bütçesi, çalışma raporlarının yapılması talimatnamesinde yazılıdır. Ankara'da bulunan Halkevi, yalnız Ankara'nın Halkevi'dir.*
- 6- Eğitim ve bilgi seviyesi ne olursa olsun, bütün vatandaşlar Halkevi çatısı altında aynı derecede değere haizdir. Halkevleri bu vatandaşların hepsini kendi çatısı altında bir araya getirmek için çalışmalıdır. Halkevi, hakikaten "halkın evidir", bu ruh her daim egemen olmalıdır.*
- 7- Bugüne kadar açılan ya da açılacak olan Halkevlerinin açılış töreninde yapılan konuşmalar, okunan şiirler, çalınan müzikler, yapılan temsiller, alınan fotoğraflar Halkevi tarihinin başlangıç belgesi olmak üzere, düzenli bir dosya halinde muhafaza edilmelidir. Bu dosyanın ise bir örneği Katibi Umimiliğe (Genel Sekreterliğe) gönderilmelidir.*
- 8- Her Halkevi'nin çalışmaları, başından sonuna kadar "Halkevi Çalışma Defteri" adı verilen deftere kaydedilmelidir. Halkevleri toplantılarının gün ve tarihleri, toplantıların konusu ve içeriği, toplantılarda kaç kişinin yer aldığı gibi bazı bilgiler de bu defter içerisinde muhafaza edilmelidir.*
- 9- Halkevleri toplantı ve çalışmalarında küçük yaşta çocuklar bulundurulmamalıdır. Halkevleri çalışmaları, eğlence amacına değil, yetiştirme ve yetiştirme gibi yüksek bir gayeye hizmet etmelidir. Dolayısıyla, bu düzeni ve sükuneti bozacak çocuk unsurlarına evlerde yer verilmemelidir. Bu fikir, sert ve kırıcı bir yoldan değil, şefkatle ve gerekçeleri anlatılarak halka bildirilmeli ve herhangi bir olumsuz intibaha fırsat verilmemelidir. Düzen ve sükuneti bozacak benzer davranışların büyük yaştaki halk tabakasından gelmesi halinde ise, yine aynı dikkat ve nezaketle anlatılarak düzenin tesisi sağlanmalıdır.*

Yukarıda ifade edilen genel esaslar, Halkevlerinin ilk açılışını takip eden günlerde oluşabilecek yanlış anlama, eksiklik ve olumsuzlukların önüne geçilmesi bakımından önemli tespit ve yönlendirmeler içermektedir. Tek Parti merkezi tarafından belirlenen bu esaslar, zaman içerisinde ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenmiş ve bazı eklemeler yapılmıştır. 1940 yılında CHP Genel Yönetim Kurulunca kabul edilen "CHP Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi", Halkevlerinin işleyiş ve genel esasları itibariyle son halini oluşturmuştur.

3.3.4.1.3. Halkevlerinin Bütçesi ve Denetlenmesi

Halkevlerinin, yeni bir örgütlenme olması, rüşünü ispatlamak ve kalıcı olmak için zor bir görevi sırtlanmasına neden olmuştur. Başlangıçta bir kuruluş bütçesine sahip olmaması sebebiyle de oldukça sıkıntılı bir kuruluş süreci geçirmiştir. Halkevi'nin faaliyete başlayabilmesi için öncelikli ihtiyacı, faaliyetlerini yürütebilecekleri mekanlar olmuştur. İlk zamanlar da bu ihtiyaç CHP'nin parti binalarının ortak kullanımı ya da kiralama yoluna gidilerek aşılmaya çalışılmıştır. Bunun dışında CHP kitap, dergi, film vb. araç ve materyalleri sağlanması, evlerdeki ısınma, aydınlatma ve kiraların karşılanması gibi bazı maddi konularda, doğrudan destek olmaya çalışmıştır. Ancak zaman içerisinde, Halkevi'nin kalıcı olması ve faaliyetlerini başarılı bir şekilde yürütebilmesi için birtakım başka ihtiyaçlar da doğmuştur. Dolayısıyla, Halkevlerinin kendisini bir şekilde idame ettirebilmesi için kendisine ait bir bütçeye sahip olması, zaruri bir hal almıştır.⁵⁰³

1932 tarihli CHF Halkevleri Talimatnamesi'nin 9'uncu maddesinde, Halkevlerinin bütçesine dair şu ifadeler yer almıştır: *"Halkevleri, vilayet fırka idare heyetlerinin temin vetespit ettiği varidat ile idare edilir. Vilayet Fırka idare heyetleri halkevlerinin bütçelerini tasdik ve murakabe ederler."*⁵⁰⁴ Bu maddeden de anlaşıldığı üzere, Halkevlerinin maddi kaynakları net bir şekilde belirlenmemiş, yöneticilerin tasarrufuna bırakılmıştır.

1940 yılında yayımlanan, Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi'nin bir yerde Halkevi'nin açılabilmesi için, en az bir odacı ve bir memur aylığı ile diğer zorunlu masrafları karşılayacak bir bütçenin temin edilmesi şartı konulmuştur. Bu bütçenin temin edilme şekli ise belirtilmemiş ve Halkevi'nin açılacağı yerdeki CHP yönetiminin inisiyatifine bırakıldığı belirtilmiştir. Yine aynı Talimatname'nin *"Gelir, Bütçe"* başlıklı bölümünde yer alan 25'ince maddede, *"Halkevleri, bulundukları vilayetin CHP İdare Heyetleri'ne kademlere riayet etmek şartıyla gönderecekleri ve vilayet idare heyetlerine tasdik edilip yine kademler yoluyla kendilerine tebliğ edilecek bütçelerle idare olunurlar"* ibaresi yer almıştır. Bu ifadelerden de anlaşılabileceği üzere, bir Halkevi'nin gerekli bütçeye ulaşması için, parti içerisinde izlemesi gereken bir hiyerarşi oluşturulmuştur. Bu durum her bir parti

⁵⁰³ AKTER, A. (2018). "Halkevleri Bütçesi İçin Bir Deneme: Gelir-Gider Tablosunun Tespiti", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.:63, Ankara, s.2; ERDAL, a.g.e., 2013, s.59.

⁵⁰⁴ CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932, s.7.

kademesinin, kendine bağı Halkevi'nin bütçesinden sorumlu olmasını ve kontrol etmesini öngörmüştür.⁵⁰⁵

Talimatname'nin 27'inci maddesine göre, Halkevlerinin hiçbir şekilde kendilerine gelir temini ile uğraşmaları istenmemiştir. Böylece, Halkevlerinin bir ticaret işletmesi gibi çalışmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, yöneticiler başta olmak üzere üyelerin maddi meseleler ile çok fazla meşgul olarak, evlerin odak noktası olan kültür ve eğitim faaliyetlerindeki olası bir sapmanın önüne geçilmek istenmiştir. Ancak bir istisna olarak, Halkevlerine yapılacak olan bağışlar, sosyal yardım amacıyla Halkevlerinde düzenlenecek balo, gösteriler ve gezi gelirleri, Halkevleri tarafından çıkarılacak dergilerin geliri 27'nci madde kapsamı dışında tutulmuştur.⁵⁰⁶

Halkevleri, kurulduğu ilk günden itibaren, CHP'nin denetim ve idare gölgesini hep üzerinde hissetmiştir. Bu durum, CHP Genel Sekreterliğinin yayımladığı, Halkevlerinin kurulma şartlarından, çalışma esaslarına kadar çok geniş alanı düzenleyen talimat ve genelgelerden de rahatlıkla anlaşılmaktadır. Halkevleri faaliyet ve görüntü itibariyle bir kültür ve sosyal yardım kuruluşu olmuştur. Ancak, idari ve denetim mekanizması bakımından Tek Parti ile doğrudan bağlara sahip olmuştur. Ayrıca Halkevlerinin bir genel merkezinin bulunmaması, idari ve siyasi bakımdan Tek Parti denetimi altında kalmasına olanak sağlarken; her Halkevinin kendi bulunduğu yerde, bir genel merkeze bağı olmaksızın çalışması, Halkevleri içerisinde oluşabilecek bir muhalif yaklaşımın ya da kurum içi kavganın önüne geçilmesi bakımından önemlidir.⁵⁰⁷

Halkevlerinin işleyişi, çalışması ve daha birçok konu, CHP tarafından sıkı bir denetime tabi tutulmuştur. Bu denetimlerde ağırlıklı olarak, Halkevi'nin eksiklikleri üzerinde durulmuş, koşullar, imkanlar ve çeşitli maddi ihtiyaçların durumu hakkında genel bir değerlendirmelerde bulunulmuştur. İmkan ve koşulları yeterli olduğu halde, verimli bir şekilde çalışmayan Halkevleri tenkit edilmiş ve eksiklerin giderilmesi için gerekli adımlar parti tarafından ivedilikle atılmıştır. Başarılı ve verimli bir şekilde faaliyetlerini yürüten Halkevleri ise takdir ve teşvik edilmişlerdir. Bu denetlemelerdeki öncelikli amaç ise, halk hizmetine yoğun emek harcayan, idealist

⁵⁰⁵ *CHPHalkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, 1940, s.5-6.

⁵⁰⁶ *CHPHalkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, 1940, s.6.

⁵⁰⁷ ERDAL, a.g.e., 2013, s.51-52,54.

yurttaşların işlerini kolaylaştırmak için gerekli tedbirleri almak ve gerekiyorsa eksiklerinin giderilmesini sağlamak olmuştur. Bu sayede halkın sosyal, ekonomik ve kültürel olarak kalkınması için, daha elverişli bir ortam ve imkan sağlanmış ve Halkevlerinin daha çok insana ulaşmasının önü açılmıştır.⁵⁰⁸

Halkevlerinin denetlenmesi hususunda, CHP teşkilatlanmasının olduğu il ve ilçelerde bu görevi parti temsilcilikleri vasıtasıyla yürütülmüştür. CHP teşkilatı kurulmayan yerlerdeki Halkevleri ve Halkodalarının teftişi için ise, 1940 yılında yayımlanan “CHP Teşkilatı Kurulmamış Vilayetlerdeki Halkevleri ve Odaları Teftiş Talimatnamesi” uyarınca kurulan bölge müfettişlikleri tarafından yürütülmüştür.⁵⁰⁹

Halkevlerinin denetlenmesinin idari ve çalışmalar olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. İdari yönden denetlenmesinde, Halkevi ve Halkodası Yönetim Kurulları’nın sosyal, siyasi ve ekonomik bakımdan halk nazarındaki sevgi ve saygı derecesinin tespiti, Mahalli hükümet ile arasındaki fikir ve iş birliğinin derecesinin tespiti, şubelerin ihtiyaca göre kurulup kurulmadığı, kadın ve erkek üye kaydına sürekli olarak dikkat edilip edilmediği, Halkevi yada Odalarının yönetim kurullarının düzenli olarak toplanarak çalışıp çalışmadıkları, gelir, bütçe, demirbaş eşya durumu gibi maddi konularda talimatnamelere uyulup uyulmadığı, tutulması mecbur olan defterlerin düzgün bir şekilde tutulup tutulmadığı gibi konuların araştırılıp, incelenmesi hedeflenmiştir.⁵¹⁰

Çalışmalar ve tüm faaliyetlerin denetlenmesinde ise; konferans faaliyetlerinin yerinde olup olmadığının tespiti, Halkevinin dergi çıkarıp çıkarmadığı tespit edilmesi, eğer çıkarıyorsa derginin bölge halkı tarafından nasıl bir karşılık bulduğunun tespit edilmesi, güzel sanatların yayılması için ne gibi tedbirlerin alındığı, ulusal oyun ve türkülerin teşvik edilip edilmediği, Partinin belirlediği tiyatro repertuarının dışına çıkılıp çıkılmadığı, hastalar için bir muayene kurulmuş ise düzenli ve faydalı bir şekilde çalışıp çalışmadığı, kütüphanelerde yasaklı kitapların olup olmadığı, okuma odalarının işleyip işlemediği, köy ziyaretlerinde köylüler ile

⁵⁰⁸TOKSOY, a.g.e., 2007, s.99; *CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*. (1942). Ankara, s.23.

⁵⁰⁹ Bölge müfettişlikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: *CHP Teşkilatı Kurulmamış Vilayetlerdeki Halkevleri ve Odaları Teftiş Talimatnamesi*, Ankara, 1940, s.1-5.

⁵¹⁰*CHP Teşkilatı Kurulmamış Vilayetlerdeki Halkevleri ve Odaları Teftiş Talimatnamesi*, s.5-8.

kurulan iletişimin derecesinin saptanması, müzelik eşyanın defterine uygun şekilde muhafaza edilip edilmediğinin tespiti gibi konular ele alınmıştır.⁵¹¹

Halkevlerinin açılma koşulları, usul ve esasları, bütçesi ve denetimi yukarıda ifade edilmeye çalışılmıştır. Halkevlerinin yapılanmasının daha net anlaşılması için, kendi içerisindeki yönetim organları ile oluşturulan idari düzenin incelenmesi gerekmektedir. Bu sayede, bir Halkevi'nin idari ve işleyiş bakımından genel bir anatomisi ortaya koyulabilecektir. Bu doğrultuda sıradaki bölümde, Halkevlerinin yönetim organları ayrı birer başlık altında ele alınacaktır.

3.3.4.2. Halkevlerinin Yönetim Organları

Halkevlerinin bir genel merkezinin olmadığı 1932 tarihli ve 23 numaralı genelge ile açıklığa kavuşturulmuştur. Bir genel merkezi olmayan Halkevlerinin, tüm idari işlemleri öncelikle bulundukları yerlerdeki CHF İl Yönetim Kurulları aracılığıyla, CHF Genel Sekreterliği tarafından yürütülmüştür. Dolayısıyla, Halkevleri için bir üst yönetim oluşturulmamış, bir merkez teşkilatı düzenlenmemiştir. Her bir Halkevi bağımsız sayılmış ve her Halkevinin kendi yönetim organlarını oluşturması istenmiştir. Bir Halkevi bünyesinde; Halkevi Yönetim Kurulu, Şube Yönetim Kurulu ve Genel Kurul olmak üzere üç yönetim organı düzenlenmiştir.⁵¹²

3.3.4.2.1. Halkevi Yönetim Kurulu

Halkevi Yönetim Kurulu, şube üyelerinin kendi aralarından ayrı ayrı seçecekleri birer delegeden oluşmaktadır. Bu Yönetim Kurulu seçimleri ise, iki yılda bir yapılırken, daha önce seçilmiş üyelerin tekrar seçilmesinde bir sakınca belirtilmemiştir. Bir Halkevi'nde tüm şubeler açılmamışsa, Yönetim Kurulu yalnızca açılmış şube üyelerince belirlenecek delegelerden oluşmaktadır. Yönetim Kurulu içerisinde bir de başkan bulunmaktadır. Halkevi Başkanı olarak adlandırılan bu vazife ise, CHF'nin İl Yönetim Kurulu üyeleri arasından seçilmiş bir kişi tarafından yürütülmektedir.⁵¹³ Böylece tam şube sayısına ulaşmış bir Halkevi'nde, dokuz şubeyi

⁵¹¹ *CHP Teşkilatı Kurulmamış Vilayetlerdeki Halkevleri ve Odaları Teftiş Talimatnamesi*, s.8-11.

⁵¹² Madde 9, 1 Mart 1932 Tarih ve 23 Numaralı Tamim (Genelge),1932; Madde 2 ve 3, *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932; ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.120.

⁵¹³ Burada bir istisna olarak, Ankara Halkevi Başkanı doğrudan doğruya CHP Genel Yönetim Kurulu tarafından atanmaktadır. Bkz.: Madde 3, *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932; Madde 41, *Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, 1940.

temsilen birer delegenin olduğu ve bir de başkanın yer aldığı, toplamda on kişiden oluşan bir Halkevi Yönetim Kurulu oluşmaktadır.⁵¹⁴

Talimatnamede belirtildiği üzere Halkevi Başkanı'nın doğrudan CHF İl Yönetim Kurulu tarafından seçilmesi ve Halkevi Yönetim Kurulu'na üye olabilmek için CHF'ye üye olma şartının bulunması, Halkevlerinin CHF ile organik bir bağ içerisinde olduğunun açık bir ispatı olmuştur. Bu durum yıllar sonra Halkevlerinin kapatılmasına kadar giden süreç içerisinde de gündeme gelmiş ve büyük eleştirilere sebep olmuştur.⁵¹⁵

1940 yılındaki genelgede, Halkevi Yönetim Kurulu'nun daha önceden olduğu gibi şubeler tarafından seçilen delegelerin değil, doğrudan şube başkanlarının yer alacağı bir Yönetim Kurulu düzenlenmiştir. Bu genelgeye göre, Halkevi Başkanı yerini korurken, şube üyelerinin delege seçme hakları ellerinden alınmıştır. Böylece, şube başkanları Halkevi Yönetim Kurulu'nun doğal üyesi sayılmışlardır. Oluşturulan kuruldaki bir üye ise, diğer üyeler tarafından sayman olarak seçilir.⁵¹⁶

Halkevi Yönetim Kurulu'nda herhangi bir akrabalık ilişkisi ile birbirine bağlı olan ya da aynı aileye mensup; anne, baba, çocukları, kardeş, karı-kocanın yer almaması şartı getirilmiştir. Böylece, halk nezdinde oluşabilecek olumsuz bir intibahın önüne geçilmeye çalışılırken, Halkevlerinin bir aile müessesine dönüşmesinin yolu kesilmeye çalışılmıştır. Halkevlerinin yerel bir örgütlenme olması sebebiyle, güçlü aile bağlarının olduğu küçük yerlerde, özellikle bu şartın uygulanması oldukça önemli bir hal almıştır. Bu şart şube yönetiminde ise aranmamıştır.⁵¹⁷

Halkevi Yönetim Kurulu, haftada en az bir defa toplanacak şekilde bir çalışma programına sahiptir. Bu toplantılarda Halkevi'nin işleyişi, güncel konular ve idari yönden alınması gereken kararlar görüşülürken, bu kararlar alınırken salt çoğunluk aranmıştır. Salt çoğunluğun sağlanamaması ve eşitlik durumunun ortaya çıkması halinde ise, başkanın bulunduğu taraf oylamayı kazanmış sayılmaktadır.⁵¹⁸

⁵¹⁴ Madde 17 ve 18, *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932.

⁵¹⁵ Madde 1, *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932; GÖKÇE, S. (2019). "Türk Modernleşmesinde Halkevlerinin Yeri", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14 (20), s.2341. DOI: 10.26466/opus.656129.

⁵¹⁶ Madde 31, *CHPHalkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, 1940.

⁵¹⁷ Madde 32, *CHPHalkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, 1940.

⁵¹⁸ Madde 43, *Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, 1940.

Halkevi Yönetim Kurulu'nun başlıca görevleri ise şunlardır⁵¹⁹: Ulusal bayramlardaki gösterileri yönetmek, Halkevi müsamere (gösteri) programını hazırlamak ve uygulamak, şubeler arasında çalışma birliğini ve uyumunu korumak, anlaşmazlıklar halinde şubeler arasında hakemlik yapmak, Talimatname hükümlerine göre disiplin hakkında kararlar vermek, Halkevi hesaplarını tutmak ve demirbaşını kontrol etmek, Halkevi bütçesini her yıl zamanında hazırlayarak bağlı olduğu CHP İl Yönetim Kurulu'na vermek, Parti Yönetim Kurulu'nca tebliği edilecek bütçeyi, usule ve kurallara uygun bir şekilde kullanmak, Halkevi memur ve hizmetlilerini başkanın teklifiyle tayin, cezalandırma ve işten çıkarma kararlarını uygulamaktır.

3.3.4.2.2. Şube Yönetim Kurulu

Şube Yönetim Kurulu, her Halkevi bünyesinde bulunan ve evlerin faaliyet kollarını oluşturan şubelerin, idari işlerinden sorumlu olan bir yönetim organıdır. Her bir Halkevi'nin eksiksiz olması durumunda, dokuz şubesi bulunmaktadır. Ancak Şube Yönetim Kurulu'nda, her bir şubenin temsilci sayısı eşit bir şekilde düzenlenmemiştir. İlk yayımlanan Halkevleri Talimatnamesi'ne göre, Şube Yönetim Kurulu'nun üye sayısı, o şubeye kayıtlı olan üye sayısına göre şekillenmektedir. Bunu belirlerken ise şöyle bir yol izlenmiştir: Üye sayısı 10-50 arasında olan şubelerin Şube Yönetim Kurulu 3 kişiden, üye sayısı 50'den fazla olan şubelerde ise 5 kişiden oluşmaktadır. Şube üye sayısı 10'un altında kalan şubelerde ise Şube Yönetim Kurulu'nun oluşturulmasına gerek görülmezdi. Böyle bir durumda, o şubenin Halkevi Yönetim Kurulu için seçeceği delege, o şubenin idari işlerini de yönetmektedir.⁵²⁰

Halkevlerinin ve doğal olarak şubelerin, kayıtlı üye sayılarının zaman içerisinde artmasıyla, Halkevlerinin işleyişi ile ilgili yeni bir düzenleme ihtiyacı doğmuştur. 1940 yılında yayımlanan genelgeye göre, 25-50 arasında üyesi bulunan şubelerin 3, üye sayısı 50'nin üzerinde olanların ise 5 kişilik bir Şube Yönetim Kurulu oluşturacağı bildirilirken, üye sayısı 25'in altında olan şubelerin ise, Şube Yönetim Kurulu'nun bulunmamasına karar verilmiştir. Ayrıca bu genelgede: *“Her şubenin doğal başkanı, Halkevi Başkanı'dır. Şube toplantılarında bulunmadığı zaman, o şubenin kurul başkanı başkanlık eder”* ibaresi yer almıştır. Buradan da

⁵¹⁹ Madde 20, CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932; Madde 43, Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, 1940; TOKSOY, a.g.e., 2007, s.60; ERDAL, a.g.e., 2013, s.57-58.

⁵²⁰ Madde 5, CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

anlaşılacağı üzere, şube başkanlarının yönetim anlamında çok fazla bir işlevi bulunmamaktadır.⁵²¹

Şube Yönetim Kurulu seçimleri de aynı Halkevi Yönetim Kurulu'nda olduğu gibi iki yılda bir gerçekleşmektedir. Seçimin nerede, ne zaman yapılacağı oy kullanacaklara en az bir hafta önce bildirilmesi gerekmektedir. Yeni açılan Halkevlerinde ise, seçimler açılış töreninden sonra en geç bir hafta içinde yapıp, neticelendirilirdi. Şube Yönetim Kurulu'na seçilebilmek için öncelikli şart ise, Cumhuriyet Halk Partisi'ne kayıtlı olmaktır. Ancak memur olunması halinde bu şart aranmamaktadır. Şube Yönetim Kurulu üyesi olabilmek için ise mevcut oyların en az üçte birini almak gerekmektedir. Üçte bir oyu geçen adaylar, çok oy alandan az oy alana doğru bir sıralamaya tabi tutulmaktadır. Son üyelik için birden fazla eşit oy alan adayın olması halinde ise, üye olacak kişi kura ile belirlenmektedir. Bir Halkevi şubesine başkan seçilebilmek için ise, geçerli oyların en az yarısının alınması gerekmektedir.⁵²²

3.3.4.2.3. Genel Kurul

Genel Kurul ile ilgili ilk talimatnamelerde herhangi bir hüküm yer almamıştır. Ancak 1940 yılında yayımlanan, Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi'nin 24'üncü maddesinde, bu kuruldan bahsedilmiştir. Bu maddeye göre; Genel Kurul, Halkevi Başkanı'nın başkanlığında, tüm üyelerin katılımıyla ve yılda bir defa olacak şekilde toplanmaktadır. Bu toplantılarda ise Halkevi Başkanı, Halkevi'nin geçmiş bir yıl boyunca yaptığı çalışmalar hakkında tüm üyeleri bilgilendirir ve gelecek yıl yapılması planlanan çalışmalar için hazırlanan programı açıklar. İdari anlamda bir yetkiye sahip olmayan bu kurul daha çok bir değerlendirme toplantısı mahiyetinde olmuştur.⁵²³

3.3.5. Halkevlerinin Zaman İçerisinde Gelişimi ve Halkodaları

3.3.5.1. Halkevlerinin Gelişimi

⁵²¹ Madde 12 ve 14, *Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, 1940.

⁵²² Madde 16, 17 ve 18, *Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, 1940.

⁵²³ Madde 24, *Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, 1940.

19 Şubat 1932’de, ilk olarak açılan 14 Halkevine, aynı yıl içerisinde 20 yeni Halkevi daha eklenmiştir.⁵²⁴ Böylece, henüz bir yıl tamamlanmadan toplam Halkevi sayısı 34’e ulaşmıştır.⁵²⁵ Halkevlerinin kuruluşundan bir yıl sonra, yani 19 Şubat 1933 itibariyle ise, mevcut ev sayısına 21 yeni Halkevi daha eklenmiş ve ülke genelindeki toplam Halkevi sayısı 55 olmuştur. Halkevlerinin birinci yıl dönümünde, görkemli kutlamalar yapılırken, yeni Halkevlerinin de açılışları gerçekleştirilmiştir. Bu kutlamalara ve açılışlara ise CHP’nin önemli isimleri bizzat katılmış ve yaptıkları söylevlerde, Halkevi hareketine desteklerini dile getirmişlerdir. Başvekil İsmet Bey de kutlamalara katılan isimlerden birisi olmuştur. Halkevlerinin ilk senesini, *“Halkevleri, vatandaşların külfetsiz toplanacakları, memleket ve millet işlerini bilhassa ulusun yüksek kültür meselelerini, düşündükleri gibi, zahmetsiz konuşabilecekleri bir yer oldu...”* şeklinde değerlendirmiştir. Başvekilin göre, henüz ilk seneyi geride bırakan Halkevleri, *“Cumhuriyet Halk Partisi’nin prensiplerinin ne olduğunu ve bunların memlekette nasıl tatbik edildiğini, her gün halkımıza söylemek için de başlı başına bir merkez olmuştur.”*⁵²⁶ İlk yıl itibariyle Halkevleri, kendisinden beklenen çalışmaları, ellerindeki imkanlar çerçevesinde başarıyla tamamlamıştır. Bu çalışmalar kapsamında, 1663 toplantı gerçekleştirilmiş, bu toplantılara 500.569 kişi katılmış ve yine aynı yıl içerisinde 915 konferans, 373 konser ile 511 tiyatro gösterisi yapılmıştır. Halkevlerindeki kütüphanelerdeki kitap sayısı 59.444’ ulaşırken, 149.900 okuyucu kütüphanelerden yararlanmıştır.⁵²⁷

Halkevlerinin, yurt genelindeki teşkilatlanması sonraki yıllarda da hızla devam etmiştir. 1934 yılında, Halkevlerinin sayısı 80’e ulaşırken⁵²⁸, geçen bir yıl içerisinde 1537 konferans, 402 konser, 511 tiyatro gösterisi gerçekleştirilmiştir. Yine aynı yıl içerisinde çeşitli etkinlikler kapsamında yaklaşık 120 köy gezilmiştir. Halkevleri bünyesinde toplam kitap sayısı ise 97.000’e çıkartılırken, yaklaşık olarak 428 bin okuyucunun kütüphanelerden yararlanması sağlanmıştır. Halkevlerine üye

⁵²⁴ Açılan bazı Halkevleri şunlardır: Antalya, Bilecik, Edirne, Gaziantep, Giresun, Silifke, Kastamonu, Kayseri, Kütahya, Sinop, Trabzon, Van, Yozgat, Zonguldak. Bkz.: TOKSOY, a.g.e., 2007, s.42.

⁵²⁵ Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı?, 1935, s.8.

⁵²⁶ “Halkevleri Yıldönümünde İsmet Paşa’nın Nutku”, *Ülkü*, 1 (2), Mart 1933, s.100.

⁵²⁷ Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı?, 1935, s.8-9; Anıl ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.135-136,138; OLGUN, K. (2019). Türkiye’de Halkevleri Gerçeği: Teftiş Raporları Işığında Birinci Yılında Halkevleri (Halkevleri ve Kocaeli Halkevleri Örneği), İksad Yayınevi, Ankara, s.91.

⁵²⁸ 1934 yılı içerisinde açılan bazı Halkevleri şunlardır: Adapazarı, Amasya, Beyazıt, Bergama, Bitlis, Düzce, Elazığ, Erzurum, Iğdır, Maraş Mardin, Mudanya, Siirt, Uşak, Urfa... Bkz.: Nurcan TOKSOY, a.g.e., s.43.

vatandaş sayısı ise 34 bini bulmuştur.⁵²⁹ 1935 yılında mevcut Halkevlerine, 23 yeni Halkevi daha eklenmiş⁵³⁰ ve yurt genelindeki Halkevi sayısı 103 olmuştur. Bu 103 Halkevi kısa süre içerisinde 5 bini kadın olmak üzere toplamda 55 bin üye sayısına ulaşmıştır. Yine aynı yıl içerisinde, toplamda 294 bin kişinin katıldığı 782 tiyatro gösterisi sergilenmiş, 137 bin kişinin takip ettiği, 776 konser verilmiştir. Bunların dışında 1503 konferans verilmiş, 23 sergi ile çeşitli günler (Yerli Malı Günü, Spor Günü gibi) düzenlenmiş, 495 köy gezisi planlanmış ve bu gezilere toplamda 21 bin kişi katılmıştır.⁵³¹

19 Şubat 1936 yılında 33 yeni Halkevi daha açılmış ve böylece yurt genelindeki toplam Halkevi sayısı 136'ya ulaşmıştır.⁵³² Geçen bir yıl içerisinde, 13193 ders, 2829 konferans, 1330 tiyatro gösterisi, 1044 konser verilmiş; 1227 köy gezisi düzenlenmiştir. Yine aynı yıl içerisinde yaklaşık 874 bin vatandaş Halkevleri kütüphanelerinden faydalanırken, Halkevlerinin toplam ziyaretçi sayısı ise 4 milyonu bulmuştur.⁵³³ 1937 yılında Halkevlerinin yurt genelindeki teşkilatlanması hızla artmaya devam etmiş ve evlerin toplam sayısı 167'ye ulaşmıştır.⁵³⁴ Aynı yıl içerisinde, Halkevleri bünyesinde; 3056 konferans ile 1164 konser verilirken, 1549 tiyatro gösterisi düzenlenmiştir. Kütüphanelerdeki kitap sayısı yaklaşık 130 bin olurken, kütüphanelerden faydalanan okuyucu sayısı bir buçuk milyonu bulmuştur. 1937 yılı içerisinde Halkevlerinde, 179 sergi açılmış, 1495 köy gezisi düzenlenmiştir. Bir yıl boyunca toplam ziyaretçi sayısı ise 6 milyonu geçmiştir.⁵³⁵

1938 yılı Halkevleri için yine oldukça verimli bir sene olmuş ve yurt genelinde toplamda 209 Halkevi ile faaliyetlerini yürütmüştür. 1938 yılında Halkevleri yıl dönümü töreninde, geçen bir yılı değerlendiren İç İşleri Bakanı ve

⁵²⁹Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsaları (1934). Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, s.119-124.

⁵³⁰ 1935 yılı içerisinde açılan bazı Halkevleri şunlardır: Akçakoca, Alaşehir, Ayvalık, Bartın, Burdur, Edremit, İnegöl, Merzifon, Simav, Söke, Tire... Bkz.: TOKSOY, a.g.e., 2007, s.43.

⁵³¹Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.10, OLGUN, a.g.e., 2019 s.92; ÇEÇEN, a.g.e., 2019, 145,-146; Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsası (1936). Ulus Basımevi, Ankara, s.229-230; "Bugün Halkevlerinin Yıldönümü Kutlayacağız", Ulus, 19 Şubat 1936, s.6.

⁵³² 1936 yılı içerisinde açılan bazı Halkevleri şunlardır: Bandırma, Artvin, Gelibolu, Kilis, Salihli, Akhisar, Turgutlu, Birecik, Siverek, Niksar, Zile, Nevşehir, Kırşehir, Develi, Gebze... Bkz.: TOKSOY, a.g.e., s.43-44.

⁵³³ "Halkevlerinin Beşinci Kuruluş Yıl Dönümü", Ulus, 20 Şubat 1937.

⁵³⁴ 1937 yılı içerisinde açılan bazı Halkevleri şunlardır: Akşehir, Ardahan, Ceyhan, Fatsa, Karaman, Keşan, Kırkağaç, Sarayköy, Sarıkamış, Tarsus... Bkz.: TOKSOY, a.g.e., 2007, s.44.

⁵³⁵ "Halkevlerinin 6'ncı Yıldönümü Dün Törenle ile Kutlandı", Ulus, 21 Şubat 1938, s.6.

Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Halkevlerinin önemini; *“Halkevleri, Atatürk inkılabı prensiplerinin halk arasında yayılması, derinleşmesi ve kökleşmesi için kurulmuştur. Bu itibarla Halkevlerine ihtilalin kültürel yayın yurdu demek lazımdır”* sözleriyle ifade etmiştir. Yine aynı konuşmada Halkevlerinin tüm yurda yayılmasının gerekliliğini ve Halkevlerine düşen görevleri şu sözler ile belirtmiştir: *“Halkevlerimizin Atatürk’ün yüksek gayesine uygun olabilmesi için her şehirde, her kasabada bir Halkevi açılması, halk katipleri yetiştirmesi bütün münevverlerin Türk köylüsünü ve Türk kütlesini bugünkü medeniyetin temin ettiği yüksek seviyeye ve tarihte layık olduğu mevkie çıkarmasına çalışması lazımdır.”*⁵³⁶

1938 yılında Halkevleri, 130 bin erkek ve 6215 kadın olmak üye sayısına ulaşmıştır. Yine aynı yıl içerisinde, 2727 konferans, 1813 ders, 1760 sinema gösterisi, 1730 tiyatro gösterisi yapılmıştır. Konferanslara 832 bin kişi katılım sağlarken, sinema gösterilerini 805 bin kişi izlemiştir. Halkevleri bünyesindeki toplam kitap sayısı 286 bine ulaşmış, kütüphanelerden yararlanan okuyucu sayısı 2 milyonu geçmiştir. Halkevlerinin önemli bir etkinliği olan köy gezileri de bu yıl içerisinde artış göstermiş ve 1279 köy gezisi düzenlenmiştir. Tüm bu rakamlar, 1938 yılının Halkevleri için oldukça verimli bir yıl olduğunu göstermektedir.⁵³⁷

1939 yılı, Atatürk’ün vefatından sonraki ilk yıl olması münasebetiyle, Halkevleri çalışmalarının neticeleri, Tek Parti yöneticileri tarafından daha dikkatle takip edilmiştir. Halkevleri misyonunda, herhangi bir motivasyon kaybının olmaması CHP yönetimi adına sevindirici bir durum olurken, bu durum 1939 yılı rakamlarına da yansımıştır. Buna göre; 158 yeni Halkevi açılmış ve yurt genelindeki toplam Halkevi sayısı 367’ye yükselmiştir. Böylece bir yılda açılan en yüksek Halkevi sayısına 1939 yılında ulaşılmıştır.⁵³⁸

Halkevlerinin en hızlı şekilde geliştiği dönem, 1932 ile 1940 yılları arasındaki dönem olurken, kuruluşundan kapatılışına kadar geçen dönem (1932-1951) içerisinde Londra’da ⁵³⁹açılan Halkevi de dahil olmak üzere toplam 479 Halkevi faaliyet göstermiştir. 1940 yılından itibaren Halkevi sayısında bariz bir düşüş gözlenmiştir. Söz konusu bu düşüşü ise üç sebebe bağlamak mümkündür. Bunlardan

⁵³⁶ “Halkevlerinin 6’ncı Yıldönümü Dün Törenle ile Kutlandı”, s.6,7.

⁵³⁷ ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.163.

⁵³⁸ OLGUN, a.g.e., 2019, s.93.

⁵³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: YAŞAR, H. (2010). “Yurtdışında Bir Kültür Kurumu: Londra Halkevi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:45, Ankara, s.177-215.

ilki, II. Dünya Savaşı sebebiyle Türkiye'nin önceliği savunma tedbirlerine vermiş olmasıdır. İkinci sebep ise, ilk sebebe paralel olarak maddi sıkıntıların yaşanmaya başlamasıdır. Üçüncü sebep ise, Halkevlerinin ülke geneline ve özellikle il ve ilçe merkezlerine yayılmış olmasıdır. Büyük merkezlerin hemen hepsinde Halkevi açılmış ve daha küçük ve kırsal kesimlerde bir teşkilatlanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç ise daha uygun maliyetli olan ve kırsal kesimlerde teşkilatlanması düşünülen Halkodaları ile doldurulmaya çalışılacaktır.⁵⁴⁰ Böylece, 1940'a kadar olan Halkevlerinin hızlı artışının yerini, Halkodaları almaya başlayacak ve kırsal bölgelerde yoğun bir teşkilatlanma hareketi başlatılacaktır.⁵⁴¹ Halkodaları ve çalışma alanları bir sonraki bölümde, ayrı bir başlık olarak ele alınacaktır.

3.3.5.2. Halkodaları

Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal yapısının önemli bir kısmını köylüler ve kırsalda yaşayan halk oluşturmaktaydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bu dağılım büyük ölçüde aynı kalmış, toplumun büyük bir kısmını köylüler ve kırsalda yaşayan halk oluşturmaya devam etmiştir.⁵⁴² Dolayısıyla toplumun büyük bir bölümünü temsil eden köylünün, aydınlatılması, Cumhuriyet rejimini ve inkılapları kabullenmesi, yeni devlet ve toplum düzenine uyum sağlayabilmesi için, organize bir halk eğitimi ile sosyo-ekonomik sisteme dahil edilmeleri gerekmektedir. Bu gereklilik, özellikle köylerde ve kırsal bölgelerde düzenli ve geniş teşkilatlı bir halk örgütlenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyacın giderilmesi, bir taraftan inkılapların geniş halk kitlelerine ulaşması anlamına gelirken, diğer taraftan ise halk eğitimi ile birlikte, köylü nüfusunun özellikle ekonomik kalkınma başta olmak üzere toplumsal kalkınma hareketine dahil edilmesi anlamına gelmekteydi.⁵⁴³

Halkevlerinin kuruluş felsefesinin temelinde, sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınma hareketinin, halk eğitimi ile birlikte yürütülmesi olmuştur. Halkevleri, kuruldukları günden itibaren bu motivasyon ile hareket etmiş, halk nezdinde olumlu bir hava yakalamış ve yurt genelinde başarılı işlere imza atmıştır. Halkevlerinin bulundukları bölgelere bir hareket getirmiş, yöre halkının sosyal, kültürel ve

⁵⁴⁰ÖZDEMİR, AKTAŞ, “Halkevleri (1932'den 1951'e)”, 2011, s.257-258.

⁵⁴¹OLGUN, a.g.e., s.93.

⁵⁴²KARAÖMERLİOĞLU, A. (2006).*Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.12.

⁵⁴³KARADAĞ, N. (1998).*Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.21-22.

ekonomik olarak aktif bir rol alması ve sosyal hayata karışması sağlanmıştır. Bu durum CHP yönetiminin zihninde, özellikle köylerde daha geniş ölçekli bir örgütlenmeye gidilerek, yakalanan bu olumlu havanın, toplumun kılcal damarlarına kadar ulaştırılması düşüncesi doğmuştur. Bu doğrultuda, birçok Halkevi bulundukları çevredeki köylerde, “okuma odaları” olarak adlandırılan, küçük ölçekli, yan örgütlenmeler oluşturma yoluna gitmişlerdir.⁵⁴⁴

CHP yönetimi tarafından ilk yıllarda, köylerde ve kırsal bölgelerde oluşturulan okuma odalarının ve Halkevi bünyesindeki “Köycülük Şubesi” faaliyetlerinin, kırsaldaki yurttaşlara temas etmek anlamında yeterli olacağına inanılmış, en azından bir süre bu şekilde yürütülebileceği düşünülmüştür. Ancak zaman içerisinde çeşitli sebeplerden ötürü (ulaşım, bina problemleri, nitelikli eğitmen eksiliği vb.) bu faaliyetlerin yeterli olmayacağı anlaşılmıştır.⁵⁴⁵ Küçük ölçekli nüfusu olan yerleşim yerlerinde, çalışması için bir kültür kurumu oluşturma ihtiyacı, gittikçe artmaya başlamış ve artık bir zorunluluk halini almıştır. Bu durum ise kaçınılmaz olarak, CHP yönetimini, kırsalda ve nüfusu düşük yerleşim yerlerinde, yeni bir halk örgütlenmesi oluşturmak için adım atmaya sevk etmiştir. 1 Haziran 1939’da toplanan CHP’nin Beşinci Büyük Kurultay’ında alınan bir karar ile kırsal bölgelerde ve köylerde, Halkevlerinin bir yan şubesi gibi çalışacak “Halkodalarının” açılmasına karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda, 8 Ağustos 1939 tarihinde, Halkodalarının çalışma usul ve esaslarını düzenleyen “*C.H.P. Halkodaları Talimatnamesi*” hazırlanmış ve açık olan tüm Halkodalarına gönderilmiştir.⁵⁴⁶

1940 yılından itibaren büyük bir sürat ile köylerde ve kırsal bölgelerde açılmaya başlayan Halkodaları, Tek Parti’nin köy kalkınmasına yönelik ürettiği politikalar arasında, en kıymetli hamlelerden birisi olmuştur. Halkodaları, Tek Parti yönetimi için geniş halk kitlelerine ulaşmada önemli bir aracı olurken, kırsal ve kent olarak toplumsal bir kaynaşmanın ve bütünleşmenin bulunduğu, birer eğitim ve kültür yuvaları olmuşlardır. Ayrıca Halkodaları, yıllardır ihmal edilen kırsal kesimlerin yeniden “hayata döndürülmesi” için de önemli bir şans olmuştur.

⁵⁴⁴ *CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*, 1942, s.2; ÜNAL, Kemal, “*Halkodaları*”, *Ülkü*, 14 (79), Eylül 1939, s.13-15.

⁵⁴⁵ ÖZER, a.g.e., 2020, s.84.

⁵⁴⁶ ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.168; ÜNAL, “*Halkodaları*”, 1939, s.13,14; *CHP Halkodaları Talimatnamesi*, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

Halkodalarının, amaç bakımından Halkevleriyle aralarında bir fark olmamakla birlikte, teşkilatlanma ve yönetim anlamında ayrılmaktadırlar. Halkodaları, Halkevlerine nazaran daha sade ve basit bir şekilde çalışmıştır. Dolayısıyla, Halkodaları bünyesinde faaliyet şubelerine ve bu şubeleri idare edecek şube yönetim kurullarına yer verilmemiştir. Her Halkodasının yönetimi ise, 3 ile 7 arasında üye sayısına sahip olan bir yönetim kurulu tarafından üstlenilmiştir. Tıpkı Halkevlerinde olduğu gibi, Halkodalarının da kapıları partili-partisiz tüm yurttaşlara açılmıştır. Ancak, Halkodası Başkanı olmak ya da yönetim kurulunda yer alabilmek için CHP'ye üyelik şartı ya da devlet memuru olma şartı getirilmiştir.⁵⁴⁷

C.H.P. Halkodaları Talimatnamesine göre, bir yerde halk odası açılabilmesi için, orada en az elli üyenin kaydedilmiş olması gerekirken, bir toplantı salonu ile bir okuma odasının ve odayı yönetecek kadar yıllık bir bütçenin sağlanması şartı getirilmiştir. Ayrıca bir okuma odasının olmaması halinde ise, toplantı salonun uygun bir bölümüne bir kitaplık oluşturularak, bu ihtiyacın giderilmesi telkin edilmiştir. Halkodalarını açılma kararı ile çalışmasının genel sevk ve idaresi, CHP Genel Yönetim Kurulu'nca sağlanırken, odalarının bütçesinin, binasının, tesisat ve malzemelerinin temini gibi birtakım işlerin sorumluluğu ise, bulundukları yerin il, ilçe, kaza, nahiye veya ocak Parti Yönetim Kurulu'na bırakılmıştır.⁵⁴⁸

Halkodaları, tıpkı Halkevleri gibi, CHP'nin Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik ve İnkılapçılık prensiplerine bağlı bir şekilde çalışan kültür kurumları olmuşlardır. Bu doğrultuda, Atatürk ilkeleri çizgisinden sapmadan, özveriyle çalışmaları istenmiştir. Bu amaç ile Halkodaları için bazı çalışma alanları belirlenmiştir⁵⁴⁹:

- a. *Temiz bir toplantı ve konuşma yeri oluşturmak.*
- b. *Bağlı olduğu parti teşkilatının uygun gördüğü gazete ve dergileri bulunduracak bir okuma merkezi haline gelmek.*
- c. *Halkı ilgilendiren faydalı konular üzerine konuşmaların yapılacağı bir muhit olmak.*
- d. *Halkodalarında belli günlerde, halk türküleri söylenir. Çevrede saz şairleri varsa onlar dinlenir.*
- e. *Yerli oyunlar teşvik edilir.*
- f. *Karagöz, kukla gibi oyunlardan ve bu odalar için yazılmış piyeslerden faydalanılır.*

⁵⁴⁷TOKSOY, a.g.e., 2007, s.144-145; Madde 1 ve 10, *CHP Halkodaları Talimatnamesi, 1939.*

⁵⁴⁸ Madde 3 ve 4, *CHP Halkodaları Talimatnamesi, 1939.*

⁵⁴⁹ Madde 1 ve 13, *CHP Halkodaları Talimatnamesi, 1939.*

- g. *Yerli mahsullerden ve yerli mallardan sergiler yapılır.*
- h. *Güreş, cirit gibi oyunlar, avcılık, binicilik gibi sporlar teşvik ve tertip edilir.*
- i. *Ulusal bayramlar ile diğer törenler, bütün imkanlardan faydalanılarak coşkuyla kutlanır.*
- j. *Bölgedeki fakirler ve hastalar ile ilgilenilir.*

Halkodalarının, Halkevi teşkilatlanmasının ulaşamadığı, özellikle kırsal bölgelerde, oluşan ihtiyaçların ve isteklerin giderilmesi için açılmış birer kültür yuvaları olması planlanmıştır. Bu çerçevede Halkodaları, CHP'nin ulusal kültür idealine ve halk terbiyesi ülküsüne hizmet eden, bulundukları bölgelerde maddi imkan ve araçların kısıtlı olmasına rağmen, kısa zamanda çok olumlu faaliyetler yürütmüşlerdir. Halkodaları, kuruldukları bölgelere yeni bir heyecan ve hareketlilik getirdikleri gibi, bölge halkının kendi işlerini kendi aralarında düşünmeye, tartışmaya ve yapmaya alıştırmıştır. Böylece bir taraftan köylülerin ve kırsal kesimlerdeki diğer yurttaşların sosyo-ekonomik hayata dahil olmalarının önü açılırken, diğer taraftan ise, ulus olma bilincinin yeni bedenlerde filizlenmesi arzulanmıştır.⁵⁵⁰

3.3.6. Halkevlerinin Şubeleri ve Faaliyetleri

Halkevleri bünyesinde farklı çalışma alanlarında faaliyetlerini yürüten ve kendi şube yönetimi olan dokuz şube bulunmaktadır. Bu dokuz şube şunlardır: Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi, Güzel Sanatlar Şubesi, Temsil (Tiyatro) Şubesi, Spor Şubesi, İhtimai (Sosyal) Yardım Şubesi, Halk Dershaneleri ve Kursları Şubesi, Kütüphane ve Yayın Şubesi, Köycülük Şubesi, Müzecilik ve Sergi Şubesi'dir.⁵⁵¹ Halkevleri şubelerinin kurulma ve yönetim esasları daha önceki bölümlerde ele alınmıştır. Bu bölümde, bu şubelerin daha çok faaliyet alanlarının neler olduğu, bu faaliyet alanlarının hangi amaçlarda oluşturulduğu incelenecek ve ulus inşası sürecine olan katkıları ele alınacaktır.

Tek Parti'nin, Halkevleri bünyesinde oluşturduğu şubeleri, halka en hızlı ve etkili şekilde ulaşma arzusunun bir yansıması olarak görmek mümkündür. Ayrıca bu şubeler, rejimin ideallerinin halka anlatılması ve Cumhuriyet inkılaplarının daha geniş kitlelere benimsetilmesi açısından da bir fırsat kapısı olarak görülmüştür. Ancak Halkevlerini ve şubelerini yalnızca halkın bir ideoloji etrafında dönüştürülmesi için çalışan, bir aracı olarak tanımlamak doğru değildir. Bu şubeler

⁵⁵⁰ TOKSOY, a.g.e., 2007, s.152., *CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*, 1942, s.16.

⁵⁵¹ Madde 4, *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932.

aynı zamanda, halka birçok pratik bilgi ve yeteneğin kazandırılması için çalışan ve halkın sosyal ve ekonomik hayata katılımı için uğraşan, toplumsal bir kalkınma hareketinin temsilcileridir. Bütün bu amaçlar ise, çağdaş bir ulus inşası programına hizmet etmektedir. En azından Tek Parti tarafından böyle olması hedeflenmektedir. Dolayısıyla, Halkevleri ve şubeleri, Tek Parti ideolojisinin sadece siyasi düzlemde yer edinme ve bu düzlemde belirleyici olma arzusunun değil, günlük hayat içerisinde de aynı etkiyle hakim olma arzusunun birer somut örneği olmuşlardır.⁵⁵²

Halkevleri bünyesinde, çeşitli alanlarda faaliyet gösterecek dokuz şube belirlenmiştir. Bu şubelerin her birisinin çalışma alanları birbirleriyle farklılık göstermesine rağmen, bir uyum ve koordinasyon içerisinde çalışmaları arzulanmıştır. Her şubenin ulaşmak istediği, kendisine ait bir misyonu olmakla birlikte, birkaç şubenin müşterek bir hedefe odaklandıklarını da söylemek mümkündür. Bu noktada halkevi şubelerini, odaklandıkları hedefler doğrultusunda, “vatandaş eğitimi”, “dil ve tarih faaliyetleri”, “kültür faaliyetleri” olmak üzere üç başlık altında toplamak uygun olacaktır.

3.3.6.1. Vatandaş Eğitimi

Halkevleri bünyesindeki tüm şubeler aslında “vatandaş eğitimi” ya da “halk terbiyesi” ne hizmet eden çalışma kolları olmuşlardır. Ancak bu görevi, yani halkın eğitilmesini doğrudan misyon edinen dört şube olmuştur. Bunlardan ilki, halkın her türlü okuma-yazma ve yetiştirme faaliyetlerinin yürütüldüğü, “Halk Dershaneleri ve Kurslar” şubesidir. İkincisi, köylerin ve köylülerin sosyal, sağlık ve estetik açıdan gelişmesi ve köylü ile kentli arasındaki bağların güçlendirilerek, köylünün gerçekten “milletin efendisi” olması için çalışan, “Köycülük” şubesidir. Üçüncüsü ise, çalışan, zihnen parlak ve ahlaken güçlü genç nesillerin yetiştirilmesinin yanı sıra, bedenlen sağlıklı ve dinç nesillerin de yetiştirilmesi için çalışan “Spor” şubesidir.⁵⁵³

3.3.6.1.1. Halk Dershaneleri ve Kursları Şubesi

Atatürk ilke ve inkılapları ve Tek Parti’nin idealleri, öncelikli olarak halkın zihninde ve kalbinde bir aydınlanmanın sağlanmasına ve Cumhuriyet değerlerinden beslenen nesillerin inşa edilmesine dayanmaktaydı. Yeni kurulan Cumhuriyet, tüm gücünü inkılaplara inanmış bir halktan aldığı gibi, yarınlarını da aydınlık zihinlerin

⁵⁵²BAŞBUĞ, a.g.e., 2013, s.47; ORAL, Kemalist Cumhuriyetin İnşası, 2016, s.91.

⁵⁵³ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.122-125.

yetiştirilmesinden doğacak, gelecek kuşaklar ile güvence altına almak istemiştir. Bunun için ise, *“memleketi demir ağlarla birbirine, yalnız iktisaden değil, irfanen ve kalben de bağlayan demir yolların geçtiği yerlerde, duraklayan trenlere, aç kaldığı zaman biraz daha katlanmasını bildiği ve ekmek için böyle el açmadığı halde “gazete! gazete!” diye seslenen Türk halkına muhakkak bilgiyi sunmak, muhakkak okuma öğretmek şarttı.”*⁵⁵⁴

Fikirlerin, bilgilerin, yeni teknik usullerin ve yüksek hayat şartlarının vatandaşlara ders şeklinde öğretilmesi kadar, etkili ve olumlu sonuçlar veren çok az durum söz konusudur. Öğretmek, okutmak, bilgiyi çeşitli vasıta ve etkinliklerle vatandaşa sunmak, Halkevi faaliyetlerinin özünü oluşturmuştur. Bu düstur ve anlayış ile hareket eden Halkevleri, bünyesinde oluşturduğu Halk dershaneleri ve kursları şubesiyle, vatandaş eğitimindeki hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmıştır.⁵⁵⁵ Böylece, yedisinden yetmişine kadar okutulmaya ihtiyacı olan büyük bir halk kitlesinin, bu ihtiyacı giderilecek, daha önceden harf inkılabı ve millet mektepleri ile temelleri atılan, okuma ve yazma seferberliği başarıya ulaşabilecekti. Bu şubeden çıkan genç nesiller ise, Türkiye Cumhuriyeti’ni aydınlık ve çağdaş medeniyetler seviyesine taşıyacak, Türk ulusunun bir ferdi olacaktı.⁵⁵⁶

Halk dershaneleri ve kursları şubesi, Halkevinin kuruluşundan itibaren üzerinde önemle durulan bir çalışma kolu olmuştur. 1932 tarihli C.H.F. Halkevleri Talimatnamesinde, bu şubenin tanzim ve idaresine yönelik hükümler yer almış ve şubenin amaçları açık bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre, Halk dershaneleri ve kursları şubesinin temel amacı; *“Halkın seviyesini yükseltecek her türlü okutma, yazdırma ve yetiştirme hareketlerinin ilerleyip genişlemesini temin ve himaye”* etmek olmuştur. Bu doğrultuda, mahalli idareler ile belediyelerin ve özel teşebbüs erbabı kimselerin, okutup yazdırmak, yabancı dil ve fen dersleri vermek, sanat öğretmek ve kişilerin yaşamlarında tatbik edebilecekleri, diğer hayat bilgilerini öğretmek gibi ferdi takviyeye muhtaç ihtiyaçların giderilmesi için çalışmaları istenmiştir. Şube bünyesinde yapılan çalışmaların ise, yakından takibi, istenilen

⁵⁵⁴ Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.94.

⁵⁵⁵ CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, 1942, s.9

⁵⁵⁶ TOKSOY, a.g.e., 2007, s.430.

şekilde yürütülmesi ve başarıya ulaşması için gerekli teknik ve ihtisas mektep ve kurslarının açtırılması, üzerinde önemle durulan bir diğer konu olmuştur.⁵⁵⁷

Halk dershaneleri ve kursları şubesinin üstlendiği vazife ve kendisine yüklenen önem itibariyle, tüm Halkevlerinde mutlaka bulunması arzu edilmiştir. Çeşitli imkan ve koşullar sebebiyle, şube içindeki tüm ders ve kursların açılabilmesi halinde, en azından birkaç ders ve kursun açılması istenmiştir. Böylece, halk eğitimi konusunda asgari de olsa bir gelişmişlik seviyenin yakalanması amaçlanmıştır. Açılması planlanan dersler ve kurslarda, vatandaşların fikri seviyesine ve eğitim derecelerine göre ayarlanmak koşuluyla, medeni bilgiler, yabancı dil, hesap, muhasebe usulü ve daktilo yazısı gibi günlük hayatta vatandaşlara yararlı olabilecek, derslerin öğretilmesi planlanmıştır.⁵⁵⁸

Halk dershaneleri ve kursları şubesi içerisinde açılması planlanan ders ve kurslar, sayı ve nitelik bakımından değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak dört bölümde kategorize edilebilmektedir⁵⁵⁹:

- 1- *Türkçe okuma-yazma kursları*
- 2- *Fizik-kimya, elektrik gibi pozitif bilimlerin öğretildiği kurslar*
- 3- *Pratik hayat sahasına giren mesleki ve küçük sanatlar ait kurslar*
- 4- *Yabancı dil kursları*

Yukarıda ifade edilen kurslarda görev alacak öğretmenlerin ise, gönüllü olarak bu vazifeyi üstlenmeleri ve kurslarda ifa edecekleri çalışmaları, vatan için yapılacak en şerefli hizmetlerden birisi sayarak hareket etmeleri beklenmiştir.⁵⁶⁰ Ayrıca, bir zorunluluk halinde, öğretilecek konuya göre bu vazifeyi yapacak ücretli öğretmenlerin tutulması ve söz konusu ücretin doğrudan Halkevi tarafından karşılanması uygun bulunmuştur. Kursların yürütüleceği binaların fiziki şartlarının uygun olmaması halinde ise, dersane ve kursların, Halkevi yönetiminin ayarlayacağı başka bir yerde yapılması uygun bulunmuştur.⁵⁶¹

Halk dershaneleri ve kursları şubesi bünyesinde bulunan bu altı temel kurslar, Türkçe okuma ve yazma kursları ve diğer kurslar olmak üzere iki başlık halinde ele alınacaktır.

⁵⁵⁷ Madde 45 ve 46, *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932.

⁵⁵⁸ Madde 47, *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932.

⁵⁵⁹ Madde 80, "*Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*", C.H.P. İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, 1940; *CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*, 1942, s.9.

⁵⁶⁰ Madde 48, *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932.

⁵⁶¹ Madde 82 ve 83, "*Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*", 1940.

3.3.6.1.1. Türkçe Okuma ve Yazma Kursları

Tek Parti, inkılapların ve Cumhuriyet ideallerinin anlaşılıp, günlük hayatta tatbik edilmesi için, ilk olarak halka ulaşmanın gerekliliğinin farkına varmıştır. Halkevlerinin amaçları bölümünde izah olunduğu üzere, bu vazifeyi ülke geneline yayılmış olan Halkevlerinin üstlenmesi istenmiştir. Halkevlerinin açılmaya başlanması ile birlikte planlanan diğer tüm faaliyetlerin hayata geçirilmesi, toplumca geri kalmışlığın giderilmesi ve kronik bir problem olan düşük okur-yazarlık oranının yükseltilmesi, üzerine kararlılıkla gidilmesi gereken bir mesele olmuştur. Bu doğrultuda atılan adımlar arasında, belki de en önemlisi ise, Halkevleri çatısı altında açılan Türkçe okuma yazma kursları olmuştur. Böylece, Türkçe'nin ortak bir dil olarak, kısa bir zaman içerisinde, halk genelinde okunup yazılması hedeflenmiştir.⁵⁶²

Türkçe okuma ve yazma kurslarının bir plan dahilinde işlemesi için “*Halkevleri Türkçe Okuyup Yazma Kursları Talimatnamesi*” hazırlanmıştır. Bu talimatnameye göre öncelikli olarak belirlenen husus, okur-yazar seviyenin belirlenmesi ve açılacak olan dersliklerde bu seviye gözetilerek kursların verilmesi olmuştur. Millet mekteplerindeki sınıflandırmaya benzer bir yol izlenmiş ve hiç okuma yazma bilmeyenlerin ve daha önce eksik öğrenmiş ya da bildiğini unutmuş kişilerin kurs alabileceği, A ve B olmak üzere iki ayrı dersane düzenlenmiştir. Böylece, hem kişinin seviyesine göre bir yöntem belirlenerek, bir ders programı oluşturulmuş hem de olası bir zaman kaybının önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁵⁶³

Türkçe okuma ve yazma kursları, belirli bir program çerçevesinde yürütülmesi planlanmıştır. Bu plana göre, özellikle eğitimin aksamamasının üzerinde önemle durulmuş, her koşul ve şartta kursların devamlılığının sağlanması istenmiştir. Buna örnek olarak ise; özellikle yaz aylarında, derslere katılımın düşmemesi adına açık hava dershanesi şeklinde bir yol izlenerek, derslerin bahçede ya da uygun herhangi bir alanda görülebileceği ifade edilmiştir. Yine derslerdeki verimin düşmemesi adına, bir dershanedeki öğrenci sayısının otuzu geçmemesi istenmiş,

⁵⁶²CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, 1942, s.9; Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.98.

⁵⁶³CHP Halkevleri ve Halkodaları Türkçe Okuma ve Yazma Kursları İçin Kılavuz, Ankara, 1946., s.4-5.

sınırın aşılması halinde ise, duruma göre kadın ve erkek, karma ya da yaş gözetilerek bir ayrıma gidilmek suretiyle eğitime devam edilebileceği belirtilmiştir.⁵⁶⁴

Türkçe okuma ve yazma kurslarının, tüm Halkevlerinde açılmasına önem verilmiş, mümkün olduğunca sayılarının arttırılmasına çalışılmıştır. Genellikle, İl ve ilçe merkezlerinde Halkevleri bünyesinde faaliyetlerini yürüten bu kursların, şartların elverdiği şekilde gezici kurslar aracılığıyla kırsal bölgelere de ulaştırılmasına çalışılmıştır. Kılavuzda telkin edildiği üzere, okuma ve yazma bilemeyenlerin sayısının ancak bir kursu doldurabilecek kadar olan yerleşim yerlerinde ve bir defaya mahsus olmak üzere, öğretmenler gezici kurslar açabileceklerdir. Bu kurslar ileriki zamanlarda kalıcı bir dershane açılması durumunda, buraya taşınabilecek ve eğitim faaliyetlerini burada sürdürebilecektir. Kılavuza göre, birbirine mesafe olarak yakın olan mahalle ya da köylerde ise, ortak bir kurs açılabilirliği belirtilmiş ve gerekli her türlü kolaylığın sağlanabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, fabrikalar, ceza evleri ve devlet işletmelerinde okuma ve yazma bilmeyen vatandaşlar da kurslarının faaliyet sahasına dahil edilmiş, buralardaki vatandaşların kurslara katılması için, gerekli koşulların sağlanabileceği ifade edilmiştir.⁵⁶⁵

Kurslarda halkın katılım oranının yüksek olmasının yanında, öğretmenlerin ve yetişmiş vatandaşların, öğretici olarak bu “şerefli hizmete” dahil olmasına büyük önem verilmiştir. Tek Parti tarafından, öğretmen ihtiyacının fazla olduğu bir dönemde, Halkevlerindeki bu kursları başarıyla bitirmiş ve istekli olan öğrencilerin, Halkevlerinde öğretmen olarak çalışmasına fırsat tanınmıştır. Bilhassa öğretmen bulunmayan yerlerde, Halkevlerindeki faaliyetlere katılmış, Türkçe okuma ve yazma konusunda istekli ve yetenekli aydın ve memurların da öğretmenlik vazifesini üstlenmesi istenmiştir. Tek Parti'nin modern bir ulus inşasında, öğretmenlere yüklediği vazife ve sorumluluk, Parti yöneticileri tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. 1938 yılında Halkevlerinin yıl dönümü kutlamaları vesilesiyle bir konuşma yapan Başvekil Şükrü Kaya da öğretmenlerin önemini şu sözler ile ifade

⁵⁶⁴ *Türkçe Okuma ve Yazma Kursları İçin Kılavuz*, s.6.

⁵⁶⁵ *Türkçe Okuma ve Yazma Kursları İçin Kılavuz*, s.7-9; *CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*, 1942, s.10.

etmiştir: “Bir memleketin istikbalini öğretmenler kurar sözü, bugün ikbalde bulunan birçok medeni camiaların tarihlerinden çıkarılmış bir hakikattir.”⁵⁶⁶

Kursların, ilk etapta yaklaşık dört ay sürmesi düşünülmüştür. Ancak gerekli durumlarda bu sürenin bir ay kadar daha uzatılabileceği belirtilmiştir. Talimatnameye göre, kursların başlama ve bitiş tarihleri, halk dershaneleri ve kursları şubelerinin takdirine bırakılırken, örgün öğretimden farklı olarak, kurslar için bir gün ya da saat sınırlaması getirilmemiş; gece, gündüz ve hafta sonları çalışılabileceği belirtilmiştir. Kursların zaman ve mekan olarak özgürlüğü karşılığında, kurslara katılımın ciddiyetle yürütülmesi, devamsızlık halinde kursiyerin kaydının silinmesi istenmiştir. Ayrıca kursların faaliyetlerinin bir defter aracılığıyla kayıt altına alınması ve bu defterlerin düzenli olarak Parti Genel Sekreterliği’ne bildirilmesi şart koşulmuştur.⁵⁶⁷

Türkçe okuma ve yazma kurslarında, öncelikle vatandaşlara Türkçenin temel ilkeleri ve kavramları öğretilmeye çalışılmış, ilgi uyandıracak ve okuma merakını arttıracak kelime ve atasözlerinin öğretilmesiyle devam etmiştir. Böylece vatandaşların, kurslara alışma süreçlerinin hızlanması ve kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Yazı yazma konusunda ise, okunaklı ve mümkün olduğunca düzgün bir yazı şeklinin, tüm katılımcılara öğretilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, okuma ve yazma derslerinin tatbiki ve ilerletilmesi için, dersanelerde bir okuma dolabı ile okuma köşesi oluşturulmuştur.⁵⁶⁸

Türkçe okuma ve yazma kurslarına katılan vatandaşlar, yaklaşık olarak dört aylık bir eğitim görmüş ve kursu başarıyla bitirenler başarı belgesi ile mezun edilmişlerdir. Kurslara katılan her bir vatandaş, öncelikle bu kurslarda Türkçe okumayı ve yazmayı öğrenmiştir. Ancak kursları bitirdiklerinde sadece okur-yazar değil, aynı zamanda kendisini ifade edebilen, özgüvenli, milli duyguları yüksek ve vatanına sadakatle bağlı birer vatandaş olmuşlardır.⁵⁶⁹

3.3.6.1.1.2 Diğer Kurslar

⁵⁶⁶Türkçe Okuma ve Yazma Kursları İçin Kılavuz, s.14; “B. Ş. Kaya Çok Mühim Bir Nutuk Verdi”, *Ulus*, 21 Şubat 1938, s.6.

⁵⁶⁷Türkçe Okuma ve Yazma Kursları İçin Kılavuz, s.9-10.

⁵⁶⁸Türkçe Okuma ve Yazma Kursları İçin Kılavuz, s.11-13.

⁵⁶⁹Türkçe Okuma ve Yazma Kursları İçin Kılavuz, s.13-14.

Halk dershaneleri ve kursları şubesinin en önemli faaliyeti hiç şüphesiz ki Türkçe'nin öğretilmesi olmuştur. Ancak, zaman içerisinde vatandaş eğitime yönelik, başka kursların da açılması gerekliliği doğmuştur. Bu kurslar, vatandaşları doğrudan doğruya hayata hazırlayacak ve onlara bazı modern nitelikler kazandıracaktır. Böylece bu kursları başarıyla tamamlayan öğrenciler; bilim, sanat ve el becerileri gibi çeşitli dallarda yüksek donanıma sahip birer yurttaş olarak topluma karışacak ve ulusal kalkınmada öncü rol alabileceklerdir.

İlk olarak bahsedilmesi gereken kurs, pozitif bilimler ile ilgili uygulama dersleri olacaktır. Bu dersler, Atatürk'ün ifadesiyle, *“Türk ulusunun yürümekte olduğu ilerleme ve uygarlık yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meş'ale, pozitif bilimdir”*⁵⁷⁰ sözlerinin bir gereği olarak görülmelidir. Bu kurslarda verilen dersler ağırlıklı olarak; fizik, kimya, elektrik gibi günlük hayatta tatbik etmesi icap eden derslerden oluşmaktadır. Bu derslerin, Halkevleri bünyesinde vatandaşlara sunulması, Türkçe okuma ve yazma kursuna nazaran daha geç bir dönemde başlanmıştır. Bunun en önemli sebebi ise, öncelikle vatandaşların belli bir okuryazarlık oranına ulaşmasının beklenmesidir. Ancak bu derslere katılımda, okuryazar olma gibi bir şart koşulmamıştır. Örneğin, zehirli gazlardan korunma ile ilgili yolların anlatıldığı bazı derslere, okuryazar olmayan birçok vatandaş da katılmış ve dersleri ilgiyle takip etmişlerdir. Derslerin görmüş olduğu ilgi ve alaka neticesinde, uygulamalı eğitimin yapılabileceği fizik ve kimya laboratuvarlarının açılması uygun görülmüş ve bu laboratuvarlardan bölgedeki lise ve ortaokulların da faydalanması istenmiştir.⁵⁷¹

Halkevleri bünyesinde oluşturulan bir diğer dershane ise, bıçkı-dikiş, çiçekçilik, motorculuk, dokumacılık, marangozluk, ziraatçılık vb. mesleki bilgiye ve zanaata dayanan, küçük sanatlarla ilgili kurslar olmuştur. Bu kurslarda, vatandaşların boş zamanlarını, kötü alışkanlıklardan uzak bir şekilde, becerilerini geliştirerek değerlendirmeleri arzulanmıştır. Bunun yanı sıra, günlük hayat içerisinde tatbik edebilecekleri bilgiler öğrenmeleri ve öğrendikleri bilgileri kurs bitiminde, kendilerine bir meslek edinmekte kullanmaları istenmiştir. Böylece, iktisadi yük

⁵⁷⁰KOCATÜRK, a.g.e., 2017, s.295.

⁵⁷¹ AKTAŞ, E., ÖZDEMİR, Y., (2011). “Bütünden Parçaya Halkevleri Şubeleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), Erzurum, s.197; TOKSOY, a.g.e., 2007, s.435; Madde 85, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940.

toplumun geneliyle paylaşılacak, iktisadi kalkınma başta olmak üzere, sosyal ve toplumsal bir ilerlemenin önü açılacaktır.⁵⁷²

Halk dershaneleri ve kursları bünyesinde faaliyet gösteren, en önemli kurslardan birisi de yabancı dil kursları olmuştur. Bu kurslarda ağırlıklı olarak; İngilizce, Fransızca ve Almanca öğretilmeye çalışılmıştır. Söz konusu bu üç dili öğreten kursların bir arada bulunduğu Halkevleri olduğu gibi, sadece birisinin bulunduğu evler de olmuştur. Yabancı dil kursları, tüm halkevlerinde olmamakla birlikte, açıldığı her yerde büyük bir ilgi görmüş ve hatırı sayılır bir öğrenci sayısı toplamıştır. Bu kurslara sadece öğrenciler değil, özel teşebbüs sahipleri ile memurlar da katılım göstermiştir.⁵⁷³ Böylece, yabancı dil kursları, halk dershanelerinin, Türkçe okuma ve yazma kurslarından sonra en fazla öğrenci topladığı kursu olmuştur. Bu durum ise Tek Parti yöneticileri tarafından, Türk gençliğinin ilimce ve fence ileri olan ulusların dillerini öğrenmekte gösterdiği gayretin, bir neticesi olarak yorumlanmıştır.⁵⁷⁴

Yukarıda bahsedilen kurslar farklı çalışma alanlarına sahip olsalar da, temelde tek bir amaca yöneliktir. Bu amaç ise; çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmış bir Türk ulusunu inşa etmektir. Bu amaca ulaşmak için, Cumhuriyet rejiminin yılmadan çalışacak neferlere ihtiyacı vardır. İnönü’de bu ihtiyacı ve yeni nesillere düşen vazifeyi, *“Yeni nesiller bizimbulduğumuz şartlardan daha muğlak şartlar içinde yaşamak için hazırlanıyorlar. Müspet ilimlerin ve her türlü hayat bilgilerinin tatbikatını, bilenler – bütün halkevlerinde toplananlara söylüyorum- her vesile ile, ilmi seviyesi mahdut olanların bile kavrayabilecekleri sade şekillerde anlatmaya çalışmalıdırlar”* sözleriyle ifade etmiştir.⁵⁷⁵ Halk dershaneleri ve kursları da bu ihtiyacın giderileceği müesseselerin başında gelmektedir. Bu kursları başarıyla tamamlayacak neferlerin; ilmi olarak iyi yetişmiş, okuryazar ve yüksek özgüvene sahip olmaları beklenmiş ve aynı zamanda Cumhuriyet ideallerini anlayıp, benimseyen ve öğrendiklerini diğer çağdaş uluslar gibi, günlük hayatlarında uygulayabilmeleri hedeflenmiştir.

3.3.6.1.2. Köycülük Şubesi

⁵⁷²TOKSOY, a.g.e., 2007, s.435;CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, 1942, s.11; ERDAL, a.g.e., 2013, s.77-78.

⁵⁷³Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.99.

⁵⁷⁴CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, 1942, s.11; TOKSOY, a.g.e., 2007, s.436.

⁵⁷⁵Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.94.

Köycülük şubesi, Halkevleri bünyesinde kurulan ve toplumsal kaynaşmayı ve bütünleşmeyi sağlamak maksadını taşıyan en önemli şubelerin başında gelmektedir. Bu şubenin temasını oluşturan ve ilhamını aldığı düşünce ise, Atatürk'ün şu sözlerinde gizlidir: *“Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah, mutluluk ve servete hak kazanmış ve layık olan köylüdür.”*⁵⁷⁶

Köycülük şubesinin birincil amacı, köylüleri eğitmek, destelemek, kalkındırmak ve başta aydınlar olmak üzere toplumun diğer kesimleri ile kaynaşmasına yardımcı olmaktır.⁵⁷⁷C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesinde geçen haliyle ise, *“köycülük şubesinin esas vazifesi, köylerin sosyal, sıhhi, bedii gelişmelerine ve köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve tesanüt duygularının kuvvetlenmesine çalışmaktır.”*⁵⁷⁸

CHP yönetimi bir ulus olabilmenin yegane yolunun, kaynaşmış ve bütün olmayı başarabilmiş bir toplumsal yapının oluşturulmasından geçtiğinin farkına varmıştır. Dolayısıyla, köylüsü de kentlisi de, genci de yaşlısı da Türk ulusunun birer neferi kabul edilmeliydi ve ortak bir paydada buluşmanın yolları aranmalıydı. Bu doğrultuda, yıllardır ihmal edilmiş, memleketin asli ve asil unsuru Türk köylüsünün, yeniden kazanılması ve Cumhuriyet ilke ve inkılaplarının faziletiyle tanıştırılması şarttı. Bu sebepten ötürü, ulus inşasında, halk eğitimi ve kültürel kalkınma başta olmak üzere önemli vazifeler yüklenen Halkevleri, bu görevi de üstlenmeli ve başarıyla tamamlamalıydı. Bu doğrultuda Halkevleri bünyesinde, Türk köylüsünü cehaletten ve yoksulluğun getirdiği kötü koşullardan kurtaracak ve layık olduğu çağdaş yaşam koşullarına kavuşturmak için çalışacak, bir köycülük şubesi kurulmuştur.⁵⁷⁹

Tek Parti yöneticilerine göre, Cumhuriyet öncesi köye ve köylüye gerek saltanat gerekse de aydın kesimler, sürekli olarak istismar edilecek unsurlar olarak bakmış ve bu düşüncelerini haklı göstermek için ellerinden gelen tüm gayreti göstermişlerdir. Cumhuriyet'e ve Halkevlerine düşen vazife ise bu durumu tersine

⁵⁷⁶KOCATÜRK, a.g.e., 2017, s.473.

⁵⁷⁷ŞİMŞEK, S. (2002). *Türkiye'de Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Olarak Halkevleri 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, , s.85.

⁵⁷⁸ Madde 104, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940.

⁵⁷⁹ Nusret Kemal, “Köy seferberliğine Doğru”, *Ülkü*, 1(2), Mart 1933, s.355; Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., s.112, Nusret Kemal KÖYMEN, “Halkevleri Köycülüğünün Daha Verimli Olması İçin Düşünceler”, *Ülkü*, 13 (73), Mart 1939, s.26-27.

çevirmek, yıllarca eksik bırakılmış köyü ve köylüyü, bilgiyle, sağlıkla, kültürle ve medeniyetle buluşturmadır. Bu noktada, başta Türk aydını olmak üzere, bütün okumuş ve idealist vatandaşlar, rejimin prensiplerine bağlılığını ispat etmek için köye ve köylüye bir şeyler götürmek ve orada bir şeyler yapmak için fırsatları iyi değerlendirmelidir.⁵⁸⁰

Halkevleri, köycülük şubesinin kurulmasıyla birlikte, kentlerdeki aydınların ve diğer vatandaşların, köyle ve köylüyle buluşması için önemli bir fırsat doğmuştur. Köycülük şubeleri, sık aralıklarla köylere geziler düzenlemiş ve bu gezilerde sadece şube mensuplarının değil, tüm şube mensuplarının katılımına müsaade edilmiştir. Bu gezilerde, köylünün Tek Parti ideolojisine ısıdırılması öncelikli amaç olurken, köylünün sosyo-ekonomik seviyesinin yükseltilmesi ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, dikkat edilen diğer hususlar olmuştur. Böylece, Türkiye nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan köylünün, iktisadi ve sosyal hayata adapte edilmesiyle, Türk ulusunun hak ettiği çağdaş medeniyetler seviyesine bir adım daha yaklaşılabilecekti.⁵⁸¹

Türkiye Cumhuriyeti'nde önemli vazifelerde bulunmuş ve Atatürk'ün yakın arkadaşlarından olan Hasan Rıza Soyak, köy gezilerinin amacını *“köyleri gezerek bir taraftan onları tanımak, köylülerimizle yakınlık sağlamak, diğer taraftan da onların umumi bilgisini artırmak, iktisadi durumlarını ıslah etmek yolunda kendilerine yardımcı olmak, çocuklarına ve hastalarına bakmak ve baktırmak”* şeklinde ifade etmiştir.⁵⁸²

Köycülük şubelerinin görevleri, CHP tarafından hazırlanan talimatname ile düzenlenmiştir. Bu talimatnameye göre, Halkevlerinin, dersane ve kurslar şubesiyle iş birliği yaparak, imkan olan yerlerde köylüyü okutmak için kurslar açılması istenmiştir. Bunun yanında, köylerle kurulan ilk temasın ardından 15 günde bir yazı bilmeyen köylülerin mektuplarını yazmak ve sosyal yardım şubelerinin yardımıyla hasta köylülerin tedavileriyle ilgilenmeleri istenmiştir.⁵⁸³

⁵⁸⁰ Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., s.116.

⁵⁸¹ CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, s.14; “Halkevlerinin Açılış Konferansı”, *Ülkü*, 11 (61), Mart 1938, s.6.

⁵⁸² MALKOÇ, E. (2009). *Devrimin Kültür Fidanlığı Halkevleri ve Kadıköy Halkevi*, Derlem Yayınları, İstanbul, s.51.

⁵⁸³ Madde 108, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940.

Köycülük şubesi, okuma ve yazma faaliyetine katkı vermesinin dışında, köylülerin ailelerinin ve öksüzlerinin korunmasıyla ilgilenmiş ve şehirlerdeki takibi güç olan resmi işlerinin olması halinde, gerekli kolaylığın sağlanması için çalışmıştır. Ayrıca köylerde açacakları sergiler ile köylüye yerli mallarının tanıtılması ve köylülerin görgü ve bilgi seviyelerinin yükseltilmesi için mesai harcamıştır. Köylere yapılacak gezilerde takip edilmesi gereken bazı hususlar, talimatname ile belirtilmiştir. Buna göre, ziyaret edilen köylerde, halkevi mensuplarının köylülere maddi anlamda yük olmamaları istenmiştir.⁵⁸⁴

Yine gezilerde, çeşitli meslek erbabında kimselerinde yer almasında fayda görülmüştür. Buna göre köyleri ziyaret edecek heyetlerin içinde; köylülerin muayenesi için doktorların, mahsul muayenesi için ziraatçıların, güzel sözler söylemek ve toplamak için edebiyatçıların, köylüyü batı müziğine alıştırmak ve yerli müziklerin derlenmesine çalışacak musikişinas kişilerin ve nice meslekten kişilerin yer alması uygun görülmüştür.⁵⁸⁵

Köycülük şubesi, diğer şubeler gibi belirli bir program dahilinde çalışmalarını yürütmüştür. Köylerle yakın ilişkileri öngören bu programın tatbiki için, bir araştırma ekibi kurulması kararı alınmıştır. Bu araştırma ekibinin öncelikli amacı, köylerde ne tür çalışmaların yapılabileceği ve ne şekilde yapılabileceğinin tespiti olmuştur. Araştırma ekibinin raporları doğrultusunda, aralarında köy öğretmeninin ve köy muhtarının da bulunduğu bir “köy eğitimi, köyü kalkındırma” komitesi kurulmuştur. Bu komitelerin çalışmalarında, köyü ziyaret edecek olan uzmanlarla ortak hareket etmeleri ve onlarla iş birliği yapmaları istenmiştir. Böylece daha hızlı ve kolay netice alınması hedeflenmiştir.⁵⁸⁶

Köycülük şubesi yalnızca köy ve köylünün kalkınması ile meşgul olmamış, aynı zamanda gittikleri köylerde çeşitli araştırma faaliyetlerinde de bulunmuşlardır. Bu araştırmalarda; köyün adının nereden geldiği, geçmişteki yaşam koşullarının tespiti, köylünün demografik yapısı nasıl, köy halkının Türk boylarından birisiyle ilgisi anlaşılıyor mu, köyde eski dönemlerden kalma tarihi eser ya da kültür mirası

⁵⁸⁴ Madde 106 ve 111, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940.

⁵⁸⁵ *Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda...*, 1935, s.118.

⁵⁸⁶ KARA, a.g.e., 2020, s.101-102.

var mıdır, ne tür tarım ürünleri yetiştiriliyor, hangi tür hayvanlar besleniyor gibi birtakım sorulara cevap aranmıştır.⁵⁸⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında, nüfusun büyük bir bölümünün köylü olduğu düşünüldüğünde, köycülük şubesinin üstlendiği zorlu vazife oldukça önemlidir. Tek Parti, vatanın her bir karış toprağında, Cumhuriyet ideallerini yaşatacak, rejimin geleceğini inşa edecek, sadık nesillerin yetişmesi için köylere büyük önem vermiştir. Ancak, bilinmesi gereken önemli bir konu ise, köylüye bir toplumsal sınıf olarak değil, ulusun nüfus olarak önemli bir kısmını oluşturan bir parçası olarak bakılmıştır. Türk ulusu, tıpkı Türk vatanı gibi bir ve bütün olarak görülmüştür.⁵⁸⁸ Bu anlayış, Halkevleri köycülük şubesinin misyonunu belirlemiştir. Bu misyon ise; sosyal, ekonomik ve kültürel olarak Türk köylüsünün kalkındırılması, eğitilmesi, hayat şartlarının iyileştirilmesi ve son kertede, Türk ulusunun ayrılmaz bir parçası haline getirilmesi olmuştur.

3.3.6.1.3. Spor Şubesi

Spor şubesi, Halkevleri bünyesinde, halk eğitimine yönelik faaliyet yürüten şubelerden birisi olmuştur. Spor şubesi temel olarak iki hedefe yönelik çalışmalarını yürütmüştür. Bunlardan ilki, zihnen ve beceri olarak gelişmesi hedeflenen halkın, spor şubesinde, zihnen gelişimlerinin yanında ruhen, ahlaken ve bedenlen de gelişim göstermeleri hedeflenmiştir. İkinci olarak ise, sporun yalnızca gençlere mahsus bir etkinlik olduğu algısının yıkılarak, sporun her yaşta yapılabileceğinin anlatılması olmuştur. Bu iki temel hedefin yanında, spor şubeleri, vatandaşların Halkevlerine ilgisinin artırılması ve halk eğitiminin daha eğlenceli bir hale getirilmesi adına, oldukça önemli bir faaliyet kolu olmuştur.⁵⁸⁹

Atatürk'ün ifadesiyle: *“Her çeşit spor etkinliklerini, Türk gençliğinin milli eğitiminin ana unsurlarından saymak gerekir. Bu işte hükümetin, şimdiye kadar olduğundan daha çok ciddi ve dikkatli davranması, Türk gençliğini spor bakımından da milli heyecan içinde, özenle yetiştirmesi önemli tutulmalıdır.”* Halkevleri bünyesinde spor şubesinin kurulması da, sporun ulusal eğitimin bir parçası olarak

⁵⁸⁷ TOKSOY, a.g.e., 2007, s.56-57.

⁵⁸⁸ KARA, a.g.e., 2020, s.100; MAKAL, A.(1999). *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920 -1946*, İmge Kitabevi, Ankara, s.201.

⁵⁸⁹ Burhan Asaf, “Spor Telakkimiz”, *Ülkü*, 1 (1), Şubat 1933, s.70-72; ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.123, TOKSOY, a.g.e., 2007, s.53.

görülmesinin bir neticesidir.⁵⁹⁰ CHP'nin önemli isimlerinden, Recep Peker de bu görüşü destekleyerek; *“Spor işi partimiz ve hükümetimiz için, en mühim görülen siyasi ve idari ve iktisadi işlerimiz derecesinde bir ehemmiyetle görülmektedir. Tekniğimiz ne kadar kuvvetli olursa olsun, inzibat ruhu tamamlanmadıkça sporculuğumuz eksik görünmek tehlikesinden kurtulamaz”* demiştir.⁵⁹¹

Tek Parti yönetimi ve Halkevleri için sporu önemli kılan bir başka mesele ise, ülke dışında gelişen politikalar ve dönemin genel havasının etkileri olmuştur. Özellikle İtalya ve Almanya'daki faşist yönetimlerin, spor ve sağlam vücutlara sahip yurttaşlar konusunda gösterdiği hassasiyet, Türkiye tarafından da dikkatle takip edilmiştir. Yurt savunmasında güce ve dayanıklılığa kavuşulması ve çalışma azminin artırılması için, yıllarca süren savaşlar neticesinde bitap düşmüş Anadolu halkının, sağlık yönünden ve bedenlen yeniden ayağa kaldırılması icap etmiştir. Böylece, bir milli vazifenin ifası anlamına gelecek olan sporun, Halkevleri bünyesinde yurdun dört yanına yayılması için çalışılmıştır.⁵⁹² Bu nedenle CHP, tüm yurt gençliğini kucaklayan bir teşkilat kurulmasına karar vermiş, bu doğrultuda “Beden Terbiyesi Kanunu”⁵⁹³ ile beden terbiyesi meselesini devletleştirmiştir. Böylece, Beden Terbiyesi Kanununun 14.maddesine göre devletleştirilmiş olan, beden terbiyesi programı çerçevesinde, Halkevlerinede spor ve beden terbiyesi çalışmaları yürütmesi için geniş bir alan bırakılmıştır.⁵⁹⁴

Spor şubesine, Beden Terbiyesi Kanunu gereğince, C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi'nde genişçe bir yer ayrılmıştır. Bu talimatnameye göre, spor şubesinin haftanın belirli günlerinde, meslek erbabı kimselerin, memurların ve derslerinin olmadığı zamanlarda öğrencilerin katılım gösterdiği jimnastik derslerinin verilmesi planlanmıştır. Bu derslerin ise, spor komitelerinde çalışan uzmanlar

⁵⁹⁰KOCATÜRK, a.g.e., 2017, s.483.

⁵⁹¹Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.66.

⁵⁹²YEŞİLKAYA, Neşe G. (2003).Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, İletişim Yayınları, İstanbul, s.98-99.

⁵⁹³ Beden Terbiyesi Kanunu'nda Halkevleri ile ilgili olan 14. Madde: “Halkevleri kendi mensuplarına ve arzu edenlere kapalı veya açık salonlarda beden terbiyesi genel direktörlüğü ile müşterek olarak tertip edilecek programlara göre jimnastik, eskrim, güreş, yürüyüş, salon oyunları ve milli rakslar gibi beden terbiyesi hareketleri yaptırılabilir.” Ayrıntılı bilgi için bkz.: “Beden Terbiyesi Kanunu”,*Resmi Gazete*, Kararname Numarası: 3530, Sayı: 3961, 16.07.1938.

⁵⁹⁴OLGUN, a.g.e., 2019, s.72.

tarafından ya da Halkevinin bulunduğu bölgedeki okulların beden terbiyesi öğretmenleri tarafından verilmesi belirtilmiştir.⁵⁹⁵

Halkevleri ve spor şubesi, halk terbiyesine yönelik önemli bir vazife ifa etmenin yanında, Türk ulusal kimliğinin önemli bir parçasını oluşturan ve Türk adıyla özdeşleşmiş, sporların ihyası için de çalışmıştır. Böylece, uzun yıllardır unutulmaya yüz tutmuş, halkın büyük bir kısmının haberinin dahi olmadığı, güreş, binicilik ve avcılık gibi milli sporların yeniden canlandırılması ve layık olduğu mertebeye çıkartılması hedeflenmiştir. Milli sporların ihyasından sonra, yeni yetişecek nesillerden, Türk'ün güçlü karakterinin ve şanlı geçmişinin mirası olan bu sporlarla, tanışması ve geleceğe taşıması beklenmiştir.⁵⁹⁶

Spor şubeleri vasıtasıyla halkın; güreş, cirit, avcılık gibi milli sporların yanı sıra, yüzücülük, kürek, kayak, dağcılık, eskrim, boks, bilardo, pinpon ve bisiklet gibi, birçoğu yeni görülen spor dallarıyla da ilgilenmeleri istenmiştir. Halkevi spor şubeleri arasında, bu spor dallarında çeşitli müsabakalar düzenlenmiştir.⁵⁹⁷ Ayrıca, Spor şube, ulusun manevi ulusal duygularının dışa vurulduğu ve büyük bir coşku seli halinde kutlanan, ulusal bayramların da düzenlenmesinde etkin rol oynamıştır.⁵⁹⁸

3.3.6.2. Dil ve Tarih Faaliyetleri

Dil ve tarih faaliyetleri, ulus inşa süreçlerinde takip edilen, en önemli unsurlardan birisi olmuştur. Renan'ın tabiriyle, toplumları birleşmeye davet eden dil, siyasi yönetimler tarafından sıklıkla toplumsal bir tutkal olarak görülmüşlerdir.⁵⁹⁹ Tek Parti rejimi de bu amaç doğrultusunda, dilde birliğin sağlanması, dilin sadeleşmesi ve yaygınlaşması için yoğun çaba göstermiştir. Dilde birliği sağlama çabalarını, tarih bilincini tüm topluma yayma girişimleri izlemiştir. Tek Parti'nin gerek dil gerekse de tarih politikaları ve bu konuda yapılan inkılaplar, daha önceki bölümlerde ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde, Tek Parti tarafından, dil ve tarihi konusunda Halkevlerine yüklenen vazife ve bu vazife doğrultusunda

⁵⁹⁵ Madde 55, “Halkevleri Çalışma Talimatnamesi”, 1940.

⁵⁹⁶ TOKSOY, a.g.e., 2007, s.53; Madde 56,57 ve62, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1940; CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, 1942, s.6-7.

⁵⁹⁷ Madde 58,60,61 ve 63, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1940; Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.74-78; CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, 1942, s.7.

⁵⁹⁸ YEŞİLKAYA, a.g.e., 2003 s.100; ERDAL, a.g.e., 2013, s75.

⁵⁹⁹ RENAN, a.g.e., 1946, s.114.

Halkevleri bünyesinde açılan Dil, Edebiyat ve Tarih ile Kütüphane ve Yayın şubeleri incelenecektir.

3.3.6.2.1. Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi

1932 yılındaki Halkevleri talimatnamesinde geçen haliyle “Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi” olarak oluşturulan bu şube, 1940 yılındaki talimatnamede “Dil ve Edebiyat Şubesi” olarak düzenlenmiş ve tarih çalışmaları ayrı bir şube olan “Müze Şubesi” ne dahil edilmiştir. Böylece zaten önemli bir mesai alanı teşkil eden tarihin, daha rahat çalışmalarını yürütmesine imkan tanınmıştır.⁶⁰⁰ Ancak bu çalışmada, ulus olma bilincinin oluşturulması için birbiriyle müşterek sahaları paylaşan bu iki müstesna unsurun, bir başlık altında ele alınması uygun görülmüştür. Müze şubesi ise, bir sonraki faaliyet başlığını oluşturacak olan “Kültür Faaliyetleri” başlığı altında ele alınacaktır. Dil, Edebiyat ve Tarih şubesini ise, faaliyet sahalarının anlaşılması için, Dil, Edebiyat ve Tarih çalışmaları olmak üzere üç alt başlık halinde incelemek daha uygun olacaktır.

3.3.6.2.1.1. Dil Çalışmaları

Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesinin, temel amacı talimatnamede, açıldıkları bölgedeki halkın genel bilgisinin artırılması, parti prensip ve ideallerinin kökleştirilmesi, yurt sevgisi, yurttaşlık vazifeleri gibi duyguların güçlenmesine katkı sağlayacak, konuşmalar ve konferanslar düzenlemek olarak ifade edilmiştir.⁶⁰¹ Bunun yanı sıra, Atatürk’ün, “*Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için bütün devlet teşkilatımızın dikkatli ve alakalı olmasını isteriz*” sözleri Halkevlerinin dil faaliyetlerindeki misyonunu belirlemiştir.⁶⁰²

Şubenin, dil çalışmalarındaki amacı, öncelikle Türk dilinin hak ettiği ve layık olduğu yüksek mertebeye ulaşmasını sağlamaktır. Bunu yaparken ise, her türlü hissi ve fikri kavramı ifade edebilecek zenginliğe kavuşmasında ve sözcük dağarcığını geliştirmesinde yardımcı olmaktır. Bu amaç doğrultusunda üstlendiği vazife ise,

⁶⁰⁰Madde 4,CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932; Madde 8, CHP Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, 1940; AKTAŞ, ÖZDEMİR, “Bütünden Parçaya Halkevleri Şubeleri”, 2011, s.189.

⁶⁰¹ Madde 1, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1940.

⁶⁰²TOKSOY, N. (2007). “Türk İnkılabında Milli Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları”, *Journal Of Turkish Studies*, 2 (1), 2007, s.137.

vatanın her köşesine ve Türk ulusunun her bir ferdine ulaşarak, Türkçe'nin konuşulmasında ve yazı ile ifade edilmesinde gerekli tüm çabayı göstermektir.⁶⁰³

Yukarıda ifade edilen amaçlar doğrultusunda hareket eden şube, dil çalışmalarında araştırma, derleme ve ileri sürmek olmak üzere iki temel yol izlemiştir. Araştırma ve derleme, dil çalışmalarının teknik kısmını oluşturmaktadır. Bu yol ile, eski Türkçe eserlerdeki öz Türkçe sözcüklerin derlenmesi, uzun zamandır unutulmaya yüz tutmuş, halk dilinde bir şekilde yaşamış ancak yazıya henüz aktarılmamış, Türkçe deyimler ve Atasözlerinin toplanması hedeflenmiştir. Bunun yanında, Halkevlerinin bulunduğu yerlerdeki halk tarafından konuşulan Türkçenin, gramer, şive ve ağız bakımından incelenmesi ve Türk dilinin zenginliğini ortaya koyacak çeşitli delillerin elde edilmesi de çalışma kapsamında yer almıştır.⁶⁰⁴

Araştırma ve derleme safhasından sonra ise, ileri sürme safhasına geçilmektedir. Bu safhadaki hedef ise, elde edilen bulguların bir şekilde yazıya dökülerek kayıt altına alınması ve bunların çeşitli mecmua ya da broşür yoluyla yayımlanması olmuştur. O günkü yazı dilinde kullanılan yabancı kökenli sözcüklerin, ifade ettiği anlamı karşılayabilecek, Türkçe kökten türetilen sözcüklerin bulunması ve bu karşılıkları ile dilin önemini ifade eden çeşitli söz ve yazıların mecmualarda yayımlanması ileri sürme safhasının diğer bir boyutunu oluşturmuştur.⁶⁰⁵

Araştırma ve derleme faaliyetlerinden de anlaşılacağı üzere, Halkevleri bulundukları yerlerde, Türk Dil Kurumu'nun bir temsilciliği gibi çalışmıştır. Böylece, Halkevleri ve özellikle Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Şubesi, Tek Parti tarafından yürütülen, Türk dilinin öz benliğine kavuşturulması programının önemli bir aracı ve kaynağı olmuştur. Yine Tek Parti tarafından, dilde sadeleşme ve yabancı kelimelerden arındırılma hareketinin, Halkevleri ile birlikte yürütülmesi arzulanmıştır. Bu doğrultuda, dilin sadece yazıda değil, aynı zamanda güzel konuşma ve hitabette de kullanımına dikkat edilmesi istenmiştir.⁶⁰⁶

⁶⁰³ Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.17.

⁶⁰⁴ Madde 6, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1940; Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.17; AKTAŞ, ÖZDEMİR, "Bütünden Parçaya Halkevleri Şubeleri", 2011, s.189; TOKSOY, a.g.e., 2007, s.230.

⁶⁰⁵ Madde 6, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1940; TOKSOY, a.g.e., 2007, s.230.

⁶⁰⁶ OLGUN, a.g.e., 2019, s.57-58; CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, 1942, s.3.

Türkçe'nin düzgün ve güzel bir şekilde konuşma diline yansıtılması, Halkevlerinin üzerinde durduğu bir başka konu olmuştur. Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Şubesi hem bu amaca yönelik hem de Halkevi üyelerine, çeşitli konularda ilgi çekici ve öğretici bilgiler aktarmak için konferanslar düzenlemişlerdir. En ucuz ve etkili telkin araçlarından birisi olan “söz” e başvurmak, Halkevleri için kaçınılmaz bir fırsat olmuştur. Sözün en çok kitleye ulaştığı yerler ise konferanslar olmuştur. Bu konferanslarda ise, konuşmaların öncelikle sade, halkın anlayabileceği şekilde yapılması ve konu olarak ilgi uyandırması özellikle istenmiştir. Yine bu konferanslarda dikkat edilen bir başka husus, Arapça, Farsça ya da başka yabancı kökenli sözcüklerin, tamlamaların konuşmalarda kullanılmaması, Türkçe muadilleri varsa bunların tercih edilmesi istenmiştir.⁶⁰⁷

Dil şubelerinin, Türkçe'nin yaygınlaştırılması adına en önemli faaliyetlerden birisi de bulunduğu bölgelerdeki Öz Türkçe olmadığı düşünülen, köy ve mahalle isimlerinin araştırılması ve Türkçe karşılıkları ile değiştirilmesi olmuştur. Bunun yanında Soyadı inkılabının, halk tarafından anlaşılması ve benimsenmesi için yoğun çaba sarf etmiştir. Dil şubeleri tarafından düzenlenen törenlerle, halka hem kanunun amacı izah edilmiş hem de Türkçe kökenli soy isimlerinin tercih edilmesi yönünde telkinlerde bulunulmuştur.⁶⁰⁸

3.3.6.2.1.2. Edebiyat Çalışmaları

Edebiyat çalışmaları ve dil çalışmaları, Türkçe'nin doğru kullanımı ve yaygınlaştırılması için, en çok çaba sarf edilen faaliyet sahaları olmuşlardır. Özellikle, Türkçe'nin ve Türk Edebiyatı'nın yabancı dillerin etkisinden kurtarılması, başka bir deyişle “özüne” döndürülmesi adına, dil ve edebiyat çalışmaları oldukça önemli bir vazife üstlenmiştir.⁶⁰⁹ Bu şubenin başka bir vazifesi ise, Türkçe'nin ve Türk Edebiyatının toplumun geneline anlatılması ve tüm güzelliği ile aktarılması olmuştur.⁶¹⁰

Osmanlı Devleti'nde Türkçe, Edebiyat içerisinde yeterince kullanım alanı bulamamıştır. Osmanlı Devleti'nin merkezinde, Farsça ve Arapça etkisinin

⁶⁰⁷ÖZER, a.g.e., 2020, s.36, OLGUN, a.g.e., 2019, s.58-59; KARA, a.g.e.,2020, s.65;AKTAŞ, ÖZDEMİR, “Bütünden Parçaya Halkevleri Şubeleri”, 2011, s.189.

⁶⁰⁸Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.19.

⁶⁰⁹Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., s.20.

⁶¹⁰ AKTAŞ, ÖZDEMİR, a.g.m., 2011, s.190.

hissedildiği Divan Edebiyatı bulunurken, Türkçe daha çok Anadolu’da yaşayan ozanlar ve halk şairleri tarafından temsil edilmiştir. Dil ve edebiyat konusunda yeterli gelişme gösterilememesi, ulusun eğitiminde ve maneviyatında da bir boşluk oluşmasına sebep olmuştur. 19. yüzyıl sonlarında hareketlenmeye başlayan ulusal bilinçle beraber, Türk edebiyatı için önemli bir temel atılırken, Cumhuriyet dönemi itibarıyla Türk Edebiyatının inşasına hız verilmiştir. Bu inşa sürecinde ise, Halkevleri bünyesinde yürütülen dil ve edebiyat çalışmaları önemli hizmetlerde bulunmuştur.⁶¹¹

Türk dilinin ve edebiyatının yükseltilmesi ve hak ettiği değeri görmesi, Tek Parti tarafından ulusal kültürün oluşturulması ve toplumsal bağdaşmanın sağlanması için önemli bir adımı olarak görülmüştür. Bu doğrultta 1930’larda ve 1940’larda Türkiye’de edebiyat adına önemli çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar Tek Parti tarafından büyük bir destek görmüştür. Bir sosyal ve kültürel kurum⁶¹² olarak önemli vazifeler verilen Halkevleri, bu dönemde edebiyat alanında oldukça verimli çalışmalar yürütmüş ve bu alanda önemli bir ölçüde yönlendirici olmuştur. Halkevleri bünyesinde kurulan Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi ise, bu alanda çalışmaların merkezini oluşturmuştur. Türk Edebiyatını yükseltmek adına yürütülen bazı çalışmalar ise şunlardır: Halk sanatlarını, gelenek ve göreneklerini araştırmak, Türkçe’nin unutulmuş söz varlıklarını derlemek, ulaşılan bölgelerdeki halkın kültürünü yükseltecek konferanslar düzenlemek, Anadolu’nun dört bir yanında sanat ve edebiyat alanında yetenekli gençleri bulmak ve bu gençlerin yetiştirilmesi için gerekli adımları atmak.⁶¹³

1940 yılında yayımlanan, *C.H.P. Halkevleri Teşkilat Talimatnamesi*’ne göre, şubenin edebiyat çalışmalarında takip etmesi gereken beş temel hedef belirtilmiştir. Bunlardan ilki, edebiyat sahasında yeni fikirlere ve canlı hareketlere müsait bir hava ve heyecan uyandırmaktır. İkinci olarak ise, yabancı dillerden dilimize girmiş gereksiz ve zararlı unsurların yerini tutabilecek, halk dilinde yaşayan öz Türkçe sözcük ve tabilerin edebi yazılarda, bilinçli bir şekilde kullanılmasıdır. Böylece edebi dilin; sade, anlaşılır bir hale getirilmesi ve ifade kabiliyetini kaybetmeden Türkçe ve

⁶¹¹TOKSOY, a.g.e., 2007, s.221.

⁶¹² Yaşar Nabi (NAYIR), Halkevlerini, “...yurdun, dağınık ve teşkilatsız kaldıkça emekleri heba olmaya mahkum kültürlü evlatlarını, en mukaddes ideal olan büyük Türkiye gayesi uğrunda aynı çatı altında seferber eden bir yuva” olarak tanımlar.Bkz.: “Halkevlerimiz”, *Ulus*, 20 Şubat 1938, s.2.

⁶¹³HUYUGÜZEL, Ömer F. (1999). “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Halkevlerinin Rolü”, *Atatürk Yolu*, 5 (23), s.391-392.

Türk kültürüyle özleşmesi sağlanacaktır. Üçüncü hedef, Türk Edebiyatını çağdaş dünya edebiyatına denk bir seviyeye taşımak, bunu yaparken de ulusal mahiyetini zedeleyecek, bilhassa yabancı dillerden gelebilecek, her türlü zararlı etkiden korumaktır. Dördüncü olarak, Türk inkılabını halkın geneline yayılmasına ve kökleşmesine yardımcı olabilecek; Türk ulusunun engin mazisindeki yüksek mevkisini, tarihi şereflerini, destanlarını ve özellikle milli mücadelenin şanlı hatıralarını, edebi eserlerde yaşatılması için uğraşmaktır. Bu hedef, Tek Parti'nin ulus inşası programına doğrudan doğruya hizmet eden ve Cumhuriyet ideallerinin gelecek nesillere aktarılması için takip edilen, en önemli adımlardan birisidir. Son olarak ise, Türkiye'nin dört bir yanının karış karış gezilerek, edebiyat alanında yeni ve genç yeteneklerin ortaya çıkartılması ve bu yeteneklerin himaye edilerek, teşvik edilmesi hedef olarak belirlenmiştir.⁶¹⁴

Yukarıda ifade edilen hedefler doğrultusunda Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi için bir faaliyet programı belirlenmiştir. Bu program dahilinde ilk sırayı, halkın yaşayış tarzlarını, türkülerini, masallarını, düğün ve cenaze adetlerini incelemek ve edebiyat sahasına girebilecek her türlü sözlü ya da yazılı eserlerin derlenip, toplanması almıştır. Böylece elde edilen verilerden bir dosya oluşturulabilecek ve gelecekteki dil ve edebiyat çalışmalarında kullanılmak üzere önemli bir kaynak havuzu sağlanmış olacaktır.⁶¹⁵

Edebiyat çalışmalarının önemli bir kısmını ise, mazisi şanlı zaferlerle dolu olan ve bağrından sayısız kahraman çıkarmış olan Türk ulusuna, Türklüğünü hatırlatmak ve bir Türklük bilincinin zihinlere ve kalplere işlenmesi meselesi oluşturmuştur. Bu doğrultuda, bir bölgedeki özellikle milli mücadeleye katılmış gazilerin, bu mücadeleye ait hatıralarının, sadece halk arasında kulaktan kulağa anlatılan hikayelerin ortaya çıkartılması ve tüm bu hatıra ve hikayelerin yazıya dökülerek bir dosya haline getirilmesi için çaba gösterilmiştir. Bunun yanında, gelmiş geçmiş mahalli halk şairlerini tanımak, hayatlarını yazmak ve eserlerini toplamak için de yoğun bir mesai harcanmıştır.⁶¹⁶

⁶¹⁴ Madde 7, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940; *Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda...*, 1935, s.20.

⁶¹⁵ TOKSOY, a.g.e., 2007, s.236.

⁶¹⁶ ERDAL, a.g.e., 2013, s.67; OLGUN, a.g.e., 2019, s.62.

Edebiyat çalışmalarının eğitim boyutunu ise konferanslar oluşturmuştur. Elde edilen veriler ve derlenen edebi eserler, düzenlenen konferanslar ile halka anlatılmaya çalışılmıştır. Böylece halkın Türk edebiyatına ilgisinin arttırılması ve bu vesileyle genç nesillere, edebiyat alanında ilham olmak ve kendilerini geliştirmeleri için cesaret bulmaları hedeflenmiştir. Edebiyat sahasına yönelik konferansların yanı sıra, şiir geceleri düzenlenmiş, büyük Türk şair ve yazarlarını anmak için özel günler tertip edilmiştir. Bu özel günler dışında ise, genç yeteneklerin keşfedilmesi için, belirli edebi konularda çeşitli yarışmalar düzenlenmiş ve derece alan yarışmacılar ödüllendirilmiştir. Böylece edebiyat çalışmalarına hem ilginin hem de desteğin artması arzulanmıştır.⁶¹⁷

3.3.6.2.1.3. Tarih Çalışmaları

Tarih çalışmaları, Türk ulusuna kendi özgeçmişinin öğretilmesi için çok önemli bir faaliyet kolu olmuştur. Anadolu coğrafyasında, uzun yıllardır kendi tarihinden bihaber yaşayan Türk ulusu, tarih konusunda büyük bir ihmalkarlığın mağduru olmuştur. Öyle ki, yaşadığı coğrafyanın tarihini sadece birkaç asır içerisine sıkıştıran bu tarih anlayışı; Türk ulusunun öz kimliğine zarar verdiği gibi, Türk ulusunun her bir ferdi, yaşadığı topraklarda hak iddia eden diğer uluslara karşı çaresiz bir sessizliğe mahkum bırakmıştır. Ancak gerçekler çok daha başka idi. Türk ulusunun Anadolu coğrafyasındaki mevcudiyeti, anlatılanın aksine, çok daha eskiye dayanmaktaydı. Bu gerçeklerin Türk ulusuna anlatılması ve Anadolu'daki Türk varlığına dair kanıtları barındıran, kıymetli hazinelerin toplanması için Dil, Edebiyat ve Tarih şubeleri kurulmuştur.⁶¹⁸

Tarih çalışmalarında öncelik, geçmiş dönemlerde büyük bir miskinlik ve özensizlikle anlatılan, dar bir çerçevede ele alınmış ve Batı tarihinin zararlı tesirleri altında, unutulmaya bırakılmış Türk tarihinin, yeniden diriltilmesi ve titiz çalışmaların neticesinde gerçeklerin ortaya çıkartılması olmuştur. Bu amaç doğrultusunda, Türk ulusunun dünya tarihindeki köklü ve büyük tarihini ortaya koyacak kanıtların bulunması için çalışmış, Türk medeniyetinin tarihi anıtları ile çeşitli yazılı belgelerin ortaya çıkartılması için çaba gösterilmiştir. Bu çalışmalarda, her türlü materyal ve eserlerden yararlanılmış, özellikle Türk tarihine dair yazılmış

⁶¹⁷CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, 1942, s.4; TOKSOY, a.g.e., 2007, s.237; AKTAŞ, ÖZDEMİR, a.g.m., 2011, s.189; Madde 8, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940.

⁶¹⁸TOKSOY, a.g.e., 2007, s.155.

yabancı kaynakların tercüme edilmesi, bu alanda önemli bir adım teşkil etmiştir. Türk tarihine dair, yapılan araştırmalar ve toplanan kanıtlar ise çeşitli yazılı mecralarda (gazete, dergi gibi) yayımlanarak halka anlatılacaktı.⁶¹⁹

Halkevleri eliyle yürütülen tarih çalışmaları, Türk Tarih Kurumu ile bağlantılı bir şekilde ilerlemiş ve Tek Parti tarafından benimsenen Türk Tarih Tezine yardımcı olabilecek delillerin toplanmasında önemli katkılar sağlamıştır. Tezin halka anlatılması ve daha geniş kesimlerce benimsenmesi için başta tarih konulu konferanslar olmak üzere birçok çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmaların önemli bir kısmını ise, şube üyelerinin yoğun ilgisine mahzar olan, ören yeri ziyaretleri oluşturmuştur. Bu ziyaretlerde bilhassa gençlere, Anadolu medeniyetinin zengin tarihi gösterilmeye çalışılmıştır. Tüm Anadolu'ya yayılmış bu tarihi mirasların, muasır medeniyetler seviyesine açılan bir pencere olduğunun idrakinde olan Tek Parti; tarih çalışmalarında gerek yazılı gerekse anıtsal birçok tarihi eserin toplanmasına ve koruma altına alınmasına özen göstermiştir.⁶²⁰

Sonuç olarak; Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi, Halkevleri bünyesinde faaliyet gösteren en etkili ve aktif şubelerden birisi olmuştur. Özellikle, halkın genel bilgisinin artması ve kültür seviyesinin yükseltilmesi adına, konuşmalar, konferanslar düzenlemiş, dil devriminin gelişmesine çalışmış ve tarih alanında bir meşale olmuştur. Tüm bu çalışmalara paralel olarak, Halkevlerinin araştırmaları neticesinde derlenen ve toplanan tüm eser ve materyaller, Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesinin vazifelerini daha işlevsel bir hale getirmiştir. Böylece, Halkevlerinin ulus inşa sürecindeki konumu çok daha değerli bir hale gelmiştir.

3.3.6.2.2. Kütüphane ve Yayın Şubesi

Tek Parti, bir kütüphanenin ya da okuma odasının bir Halkevinde, hatta genel olarak bir şehirde ya da köyde bulunmasını, buğday ambarı, harman yeri veya su kanalları kadar elzem bir ihtiyaç olarak görmüştür.⁶²¹ Bu sebepten ötürü, bir Halkevinin açılabilmesi için koşulan öncelikli şartlardan birisi, bir kütüphanenin kurulması ya da bir okuma odasının oluşturulması olurken, yine bir Halkevinin

⁶¹⁹Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.28; TOKSOY, a.g.e., 2007, s.156.

⁶²⁰AYDIN, S. (1996). "Türk Tarih Tezi ve Halkevleri", *Kebikeç*, S.:3, Ankara, s.123;Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.29-30; TOKSOY, a.g.e., 2007, s.156.

⁶²¹Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., 1935, s.104.

kurulması için gereken en az üç şubeden birisinin, “Kütüphane ve Yayın” şubesi olması istenmiştir.⁶²²

3.3.6.2.2.1. Okuma Çalışmaları

Okuma faaliyetleri, CHP tarafından inkılapların daha geniş bir kitleye ulaştırılması ve bilgili, yüksek kültürlü ve Cumhuriyet ideallerine derinden bağlılık hissedecek, yeni nesillerin yetiştirilmesi için önemli bir vasıta olarak görülmüştür. Okuma ve okutma faaliyetlerinin Türkiye’nin dört bir yanına ulaştırılması için ise, günden güne güçlenen bir teşkilatlanmaya sahip Halkevleri önemli bir kapı olarak görülmüştür. Halkevleri bünyesinde kurulacak Kütüphane ve Yayın Şubesi de bu alanda işlevsel faaliyetlerin yürütüleceği bir merkez olarak düşünülmüştür. Tek Parti’nin okuma faaliyetlerine gösterdiği ehemmiyet, birçok parti yöneticisi ve hükümetin önemli isimleri tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. Başvekil İsmet İnönü de, Halkevlerinin üçüncü yıl dönümünde verdiği bir nutukta, okumanın önemine dikkat çekerek: *“Halkevleri, memleketin ekonomik ve kültürel yaşayışında, her bakımdan, tarla ekmekten büyük bir fabrikayı işletmeye kadar, bütün işlerde iyi hazırlanmış, özel bir bilgiye muhtaç olduğuna inanmayı yaymalıdır. Onun için okuma hevesini, kitap hevesini Halkevlerinde çoğaltmak başlıca işlerdendir.”*⁶²³

Halkın kültür seviyesini yükseltmek, ulusal tarihi, ulus olma bilincini, inkılapları ve her türlü yararlı bilgiyi halk arasında yaymak, ancak bu alanlarda yazılmış kitapların halka okutulması ile olabilecekti.⁶²⁴ Dolayısıyla, Halkevlerinde oluşturulacak kütüphanelerde, kitap sayısının ve çeşidinin arttırılması büyük bir önem arz etmiştir. Ancak kitap sayısının arttırılması kadar dikkat edilmesi gereken bir başka husus da kitapların içeriği olmuştur. Tek Parti tarafından, özellikle bazı içeriklerin kütüphanelerde kesinlikle yer almaması istenmiştir. Bu kitaplar genel olarak: “Dini mahiyette olan, Türk inkılabı ideolojisine uymayan yabancı rejim ve ideolojileri tasvir eden; genel olarak milli ve realist görüş dışında kalan hurafeleri, geri ve irticai zihniyeti amaçlayan, kötümserlik telkin eden; cinayet, intihar gibi

⁶²²Madde 4, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940; *CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*, 1942, s.12.

⁶²³“Halkevlerinin Üçüncü Kuruluş Yıldönümü”, *Ulus*, 23 Şubat 1935, s.1.

⁶²⁴GERAY, C. (1978). *Halk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s.345-347.

vakıaları tasvir eden; şehvet ve ihtiras temayüllerini kamçılayan ve gençliği sağlık bakımında zararlı durumlara teşvik eden” eserlerdir.⁶²⁵

Kütüphanelerde yer almasına izin verilen kitap ve dergilerin muhteviyatını ise; bakanlıklar, genel müdürlükler, Dil ve Tarih Kurumları gibi hükümet tarafından, genel çıkarlara hizmet ettiği düşünülen cemiyetlerden, CHP Genel Sekreterliği’nden, Halkevlerinin kendi bütçeleriyle ve vatandaşların hediye ettikleri kitaplar oluşturmaktadır. Çeşitli vasıtalarla Halkevi kütüphanesine giren bu kitaplar, kütüphane giriş defterine kayıt edilirlerdi. Kitapların geldiği merciiler güvenilir ve bilindik olsalar dahi, kitaplar sıkı bir kontrolden geçirilir, sakıncalı bir içeriğin tespiti halinde ise, söz konusu kitap derhal kütüphaneden çıkartılır ve CHP Genel Sekreterliği’ne durum rapor edilirdi.⁶²⁶

İl ve ilçe merkezlerindeki Halkevlerinde, kısa zaman içerisinde kütüphaneler ile okuma odaları kurulmuş ve bunlar halk tarafından yoğun ilgi görmüştür. Şehir merkezlerinde, okuma faaliyetleri konusunda olumlu bir ivme yakalanmış olması, köylere ve kırsal bölgelere de aynı heyecanın ve inkılap ateşinin ulaştırılabileceği düşüncesini doğurmuştur. Bu doğrultuda, Tek Parti yönetimi, aynı heyecanın yurdun dört bir yanına yayılması için, köylerde imkanlar dahilinde bir küçük kütüphane kurulması ya da okuma odalarının kurulmasını istemiştir. İmkanların elvermediği durumlarda ise seyyar kütüphaneler ile bölge halkına ulaşmanın yolları aranmıştır.⁶²⁷ Bu kütüphane ya da okuma odalarında ise, köylünün ihtiyacını karşılayacak mahiyette kitapların bulunması ve çeşitli okuma faaliyetleri ile köylünün erişimine sunulması uygun görülmüştür.⁶²⁸ Köylere ve kırsal kesimlere benzer hizmetlerin götürülmesinde öncelikli amacın, okuryazar oranının artırılması olduğu düşünüldüğünde, kütüphaneler ve okuma odaları, Parti’nin istediği doğrultuda, okuma faaliyetlerinin pekiştirileceği önemli mekanlar olmuşlardır.

⁶²⁵ Madde 90, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940.

⁶²⁶ Madde 91,92 ve 93, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940.

⁶²⁷ Okuma odaları açıldıkları köy ve kırsal bölgelerde, yalnızca halkın okuma zevkinin artırılmasına değil, bir araya gelip konuşmalarına, okuduklarını birbirleriyle paylaşmalarına ve hepsinden önemlisi birlikte hareket etme şuurunun aşılmasında çok önemli katkılar sunmuştur. Bkz.: *CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*, 1942, s.12-13.

⁶²⁸ “Kütüphanelerde, okuma odasında, fırka ocaklarında...(ya da uygun görülen herhangi bir alanda), yerine göre münasip mevsim ve zamanlarda birer açık okuma günü ayrılabilir. Böyle zamanlarda şubenin ayıracağı, açık ve sindirerek okuma kabiliyeti olan bir vatandaşa, münasip görülen bir eser yüksek sesle okutulur.” Madde 55, *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932.

Kütüphane ve Yayın Şubesinin, bir diğer önemli faaliyet alanını ise yayın çalışmaları oluşturmuştur. Halkevleri bünyesinde gerçekleşen yayın faaliyetleri, diğer şubelerin yaptığı kıymetli çalışmaların ve özellikle araştırma ya da derleme işlerinin yoğunlukta olduğu şubelerin, elde ettikleri verilerin yayımlanmasında önemli bir katkı sağlamıştır.⁶²⁹ Bunun yanında, Kütüphane ve Yayın Şubesi, CHP'nin yayın işlerine yardımcı bir organ olarak da faaliyet göstermiş; telsiz, telgraf, radyo ve benzeri iletişim ve haberleşme vasıtalarından yararlanarak, özel genelgelerle halk arasında yayılması istenilen bilgilerin, yurt geneline yayılması için gerekli çalışmalarda bulunmuştur.⁶³⁰

3.3.6.2.2. Yayın Çalışmaları

Kütüphane ve Yayın Şubesi, neredeyse tüm yayın işlerini Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi ile ya da konusuna bağlı olarak diğer şubelerle bir iş birliğine giderek yürütmüştür. Halkevlerinin kuruluşunu takip eden ilk yıllarda yayın faaliyetlerinin hangi şube tarafından yürütüleceği net bir şekilde belirtilmediği için, bu faaliyeti çoğunlukla Kütüphane ve Yayın Şubesi üstlenmiştir. Ancak 1940 yılında yayımlanan talimatnameye göre, dergi çıkarma yetkisi dışında tüm yayın faaliyetleri bu şubeye bırakılmış, dergi çıkarma konusunda tek yetkili Dil ve Edebiyat Şubesi gösterilmiştir.⁶³¹

Kütüphane ve Yayın Şubesi tarafından yürütülen yayın faaliyetleri, beş koldan gerçekleşmiştir. Bunlardan ilkinin, çeşitli dergi, kitap ve mahalli gazetelerde devamlı suretle yazıların yer aldığı daimi yayın faaliyetleri oluşturmuştur. İkincisini ise, mahalli tarih, hayata dair güncel bilgilerin, halkın hayatını kolaylaştırıcı telkin ve tavsiyelerin ya da bir gezinin, çalışmanın ve bazen bir kutlamanın ayrıntıların barındıran broşürler oluşturmuştur. Üçüncü olarak, şubenin bulunduğu bölgenin tarihini, halkının demografik yapısını, coğrafyasının özelliklerini ve o topraklarda yetişmiş önemli şahsiyetlerin hayatlarını ve eserlerini anlatan kitaplar olmuştur. Dördüncü yayın faaliyeti kolunu ise, çeşitli dillerden yayımlanmış önemli eserlerin tercüme edilerek Türkçeye kazandırılması oluşturmuştur. Böylece, başta Türk aydınının ve halkının dünyadan kopuk yetişmesinin önüne geçilmeye çalışılmış ve yeni eserler verecek nesillerin, bu tercümelerden faydalanmalarının yanında çok

⁶²⁹TOKSOY, a.g.e., 2007, s.331.

⁶³⁰ Madde 56, *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932.

⁶³¹ TOKSOY, a.g.e., 2007, s.331; Madde 101, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940.

yönlü bakış açıları kazanmaları da hedeflenmiştir. Son faaliyet kolunu ise, köylüye ve kırsal bölgelerde yaşayan halka, çeşitli sahalarda yazılı ve görsel öğütlerin yer aldığı, gazete, kitap ve broşür gibi çeşitli basım yayın çalışmaları oluşturmuştur. Böylece, köylüye yalnız olmadığı hissettirilecek ve başta Halkevleri olmak üzere, Cumhuriyetin tüm kurum ve kuruluşlarının, köylüsünün yanında ve hizmetinde olduğu düşüncesi zihinlerde yer edinecektir.⁶³²

Sonuç olarak; Kütüphane ve Yayın Şubesi, halkın okuma zevkiyle tanıştırılması ve ulusal kültürün çeşitli kitaplar ve yayın vasıtaları ile kitleler arasında yaygınlaşması adına önemli bir vazife üstlenmiştir. Bunun yanında, ulus olma bilincinin diriltilmesi ve bilhassa uzun yıllardır unutulmuşluk hissiyle boğuşan Türk köylüsünün ve kırsaldaki vatandaşların, dertleriyle hemhal olmak ve unutulmadıklarını göstermek maksadıyla faaliyetler yürütmüştür. Böylece, Kütüphane ve Yayın Şubesi; genci, yaşlısı, köylüsü, şehirlisi tüm kesimlerin yek bir vücut halinde yaşadığı, toplumsal çıkarların ortak bir paydada buluşmasını hedefleyen fikirlerin, üretildiği ve yaygınlaştırıldığı önemli bir merkez haline gelmiştir.

3.3.6.3. Kültür Faaliyetleri

Halkevleri, Türkiye'deki sosyal ve kültürel devrimin en önemli ayaklarından birisini oluşturmuştur. Halkevleri, modern yaşayış tarzından, çağdaş bilim ve sanata kadar birçok alanda, her yaştan ve kesimden halka kapılarını açan, önemli bir kültür ve eğitim kurumu olmuştur.⁶³³ Halkevleri bünyesinde yürütülen çeşitli faaliyetler arasında, Atatürk inkılaplarının yerleşmesi ve modern bir ulus inşası öncelikli hedef olmuştur. Bu hedefe giden yolda ise, kültür ve sanat çalışmaları çok önemli bir mevkii işgal etmektedir.

Tek Parti ve Cumhuriyet rejimi için, Cumhuriyet öncesine ait olan Şark tipinden büsbütün kurtulmak ve Türk inkılabının Anadolu coğrafyasında ebedileşmesi için uğraşmak bir gereklilik halini almıştır. Bu gereklilik halini, bir nevi “iç kalkınma” olarak gören Necip A. Küçüka, geçmişin tüm yanlışlarından ve külfetinden kurtularak, modern bir ulusa giden yolda, Türk kültürünü ve sanatını yükseltmenin önemine dikkat çekmiştir. Ona göre;

⁶³²TOKSOY, a.g.e., 2007, s.332-334.

⁶³³ARIKAN, a.g.m., 1999, s.261.

“Eski hayatın koyduğu formüller, bizim iç hayatımızı söndürmüş ve öldürmüştü. Mesela resim, müzik, sahne hareketleri bin bir türlü engellerle karşılaşarak sosyetemizin göğsünde gelişme imkanı bulamayan (tomurcuk) halinde kalmıştı. Bir iki kolu müstesna olmak şartıyla bütün güzel sanatlar hareketlerinde, işte bu sebepten geri kalmış bir ulus olarak sayılmak felaketine uğramışsınız. Halkevleri gelecekte yetişecek büyük sanatkarı yaratacağını iddia etmiyor... Halkevleri bunlara yetişmek imkanını hazırlayan bir hava yaratmak ödevini üzerine almıştır. Halkevleri, ulusumuzun ezeli varlığında mevcut olan daha birtakım çalışma duygularını da yükselterek, onu dünyanın her bakımdan en ileri milleti yapmayı ülkü edinen bir varlıktır.”⁶³⁴

Yeni ve modern bir kültür inşası için çalışan Halkevleri, programlı bir medenileştirme faaliyetlerinin önemli bir parçası olurken; modern giyinme, davranma ve konuşmanın halka öğretildiği, bunun yanında çeşitli çağdaş etkinliklerin gerçekleştirildiği, bir kültürel merkez vazifesi görmüştür.⁶³⁵ Halkevleri bünyesinde kurulan; Müze ve Sergi, Güzel Sanatlar, Tiyatro ve Sosyal Yardım Şubeleri ise, bu vazifede yardımcı roller üstlenmiş ve yeni kurulan ulus devletin kültür inşasında çok önemli hizmetler yürütmüştür.

3.3.6.3.1. Müze ve Sergi Şubesi

Müze ve Sergi Şubesi, kültürel varlıkların keşfedilmesi, kayıt altına alınması, sergilenmesi ve korunma altına alınması için, önemli çalışmalar yürüten bir faaliyet kolu olmuştur. Söz konusu bu çalışmalar, bilhassa tarih ve arkeoloji alanında yoğunlaşmış ve rejimin şiddetle savunduğu “Türk Tarih Tezi” ne yardımcı bir motivasyon ile yürütülmüştür.⁶³⁶ Şubenin isminden de anlaşılacağı üzere; şube faaliyetlerini Müze ve Sergi olmak üzere iki ayrı sahada yürütmüştür.

3.3.6.3.1.1. Müze Çalışmaları

Müze çalışmalarının neler olduğu 1932 yılında yayımlanan *CHF Halkevleri Talimatnamesi* ile düzenlenmiştir. Bu talimatnameye göre Müze grubu⁶³⁷:

- a. Mensup olduğu Halkevi mintıkasındaki tarihi eser ve abidelerin iyi muhafazası hususunda, alakadar resmi makamları tenvir eder. Bu eserlerin muhafazası maksadıyla teşekkül eden hususi cemiyetlere müzaheret eder.
- b. Halkevinin bulunduğu yerde resmi müzeler var ise, onları zenginleştirmeye, eksiklerini tamamlamaya; yoksa, bunların kurulmasına

⁶³⁴ KÜÇÜKA, Necip A., “Halkevlerinin Yıldönümü”, *Ulus*, 23 Şubat 1936, s.1.

⁶³⁵ ÖZTÜRKMEN, A. (1994), “The Role of People’s Houses in the Making of National Culture in Turkey”, *New Perspectives on Turkey*, Volume: 11, s.166-168.

⁶³⁶ TOKSOY, a.g.e., 2007, s.169.

⁶³⁷ Madde 63, *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932.

çalışır. Tarihi abidelerin fotoğraflarını almak, mümkün olan yerlerde alçıdan küçük modellerini yaptırmak, üzerlerindeki yazıların fotoğraf ya da kopyalarını almak.

- c. *Teberru veya maddi imkan varsa satın alma suretiyle, tarihi kıymeti haiz eski yazılar, ciltler, tezhipler, divanlar, minyatürler, çiniler, halılar ve nakışlar gibi milli kültür vesikalarıyla; eski milli kıyafetler, oyalt yazmalar, çevreler, eski kılıçlar, yatağanlar, tüfekler, tabancalar ve oymalar gibi milli etnografya vesikalarını toplamaya çalışmak suretiyle, mahalli müzelerin tevessü ve teşekkülüne hizmet eder.*

Müze çalışmaları, yukarıda ifade edilen faaliyet sahaları doğrultusunda, Halkevleri bünyesindeki diğer şubelerle birlikte hareket ederek, tarih gezilerine çıkmış, çevrelerindeki tarihi harabeler hakkında incelemeler yapmış ve örnekler toplamak suretiyle, ilgili makamları bilgilendirmişlerdir. Bazı Halkevleri, bu alanda o kadar başarılı olmuştur ki, ileride bir şehir müzesi ya da yine Halkevi içerisinde kurulabilecek bir müzeye yetecek kadar, tarihi eser bulmuş ve bu eserleri tasnif ederek koruma altına almıştır.⁶³⁸

Halkevleri eliyle yürütülen tarih çalışmalarının önemli bir kısmı, müze çalışmalarıyla bir iş birliği şeklinde devam etmiştir. Tıpkı dil çalışmalarında olduğu gibi tarih çalışmalarında da Türk Tarih Kurumu ile birlikte ele alınmış ve ulusal bir tarih bilincinin yaratılması için her türlü iş birliği ve yardımlaşmaya fırsat tanınmıştır. Böylece Türk Tarih Tezi için delil niteliği taşıyacak her türlü nüvesinin, neredeyse bulunup çıkartılması sağlanacaktı.⁶³⁹

Müze çalışmalarının en önemli vazifelerinden birisi de, büyük inkılaplar yapmış her ulusun oluşturduğu gibi, o güne kadar yapılan devrimleri ve yenilikleri halkın tamamına gösterebileceği bir inkılap müzesini inşa etmek için çalışmaktır. Bu müzeler her ulus devletin sıklıkla başvurduğu, bir ulus olma bilincini uyandırmak adına gerçekleştirilmiş en etkili faaliyetlerden birisidir.⁶⁴⁰ Tek Parti yönetiminin gözünde, geçmişinde Kurtuluş Savaşı gibi sembolik değeri yüksek bir zafer olan Türk ulusunun, inkılap müzelerinde “şanlı geçmişini” sergilemesinden daha tabi bir ihtiyaç olmazdı. Bu noktada Halkevleri de kendisine yüklenen vazifeyi yerine getirmeliydi. Böylece, Türk ulusunun sahip olduğu köklü geçmişe dair tarihi bulgular,

⁶³⁸“Müstakbel Müzelere Hazırlık”, *Ulus*, 21 Şubat 1937, s.6; *Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda...*, 1935, s.103.

⁶³⁹TOKSOY, a.g.e., 2007, s.164-165.

⁶⁴⁰*Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda...*, 1935, s.132.

güvence altına alınabilecek ve gelecek nesillere müzeler vasıtasıyla aktarılabilecekti.⁶⁴¹

3.3.6.3.1.2. Sergi Çalışmaları

Sergi çalışmaları da tıpkı müze çalışmalarında olduğu gibi, 1932 yılındaki *CHF Halkevleri Talimatnamesi* ile düzenlenmiştir. Talimatnameye göre, sergi çalışmaları da kendi içerisinde, güzel sanatlar ve milli malumat ve mahsulat sergisi olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Talimatnameye göre bu iki grubun faaliyetleri ise şöyledir⁶⁴²:

- a. *Güzel sanatlar kısmı, gerek Halkevi muntıkasında, gerek memleketin diğer taraflarında bulunan ressamalar, heykeltıraşlar, mimarlar, hattatlar, tezhipçiler ve emsali sanatkarlarla temasa girerek, bunların gönderilme masrafları kendilerine ait olmak üzere, muvakkat veya daimi surette teşhir edilmesini isteyecekleri eserleri Halkevi binası içinde halka tanıtır; muhtelif müesseselerle, kulüplerde, gazinolarda, kahvelerde, ticarethanelerde milli bedii zevkimizi yükseltecek eserlerin yer bulmasını ve memlekette hakiki sanatın revaç kazanmasını temine çalışır.*
- b. *Sergi kısmı: Memleketin her tarafındaki alakadarların, yine daimi veya muvakkat kaydıyla ve masraflarıyla gönderecekleri milli malumat ve mahsulat numunelerini teşhir eder. Alım ve satıma, şube namına fiilen vasıta olmakla beraber, mal sahiplerinin adresleriyle malların satış şartlarını muhite tanıtır.*

Halkevlerinin ilk yıllarında, güzel sanatlarda henüz faaliyete geçilmemesi sebebiyle, sergi çalışmalarının büyük bir kısmını yerli malları için düzenlenen sergiler oluşturmuştur.⁶⁴³ Ancak Halkevleri, ilerleyen yıllarda pek çok farklı alanda sergiye ev sahipliği yapmıştır. Söz konusu çeşitli sergiler; arkeolojik kazılar neticesinde elde edilen heykellerden dönemin modern sanayi ve zirai vasıtalarına, sıhhi ve bilimsel araç gereçlerde dönemin bulaşıcı hastalıklarının anlatıldığı sergilere kadar çok geniş bir yelpazeye sahip olmuştur.⁶⁴⁴ Bunların yanı sıra güzel sanat dallarından, resim, heykel, müzik ve benzeri dallarda da sergiler düzenlenmiş, Türk ulusunun belirli bir kültür seviyesine ulaşması için yoğun çaba gösterilmiştir.

3.3.6.3.2. Güzel Sanatlar Şubesi

Güzel Sanatlar, Tek Parti tarafından inkılapların başarıya ulaşması için en önemli basamaklardan birisi olarak görülmüştür. Öyle ki, 1935 CHP Parti

⁶⁴¹“Müstakbel Müzelere Hazırlık”, *Ulus*, 21 Şubat 1937, s.1.

⁶⁴² Madde 64, *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, 1932.

⁶⁴³ OLGUN, a.g.e., 2019, s.89.

⁶⁴⁴ *Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda...*, s.133-135.

programında; “Güzel sanatlara, hele müziğe devrimin yüksek anlayışına uygun bir surette önem vereceğiz” ifadesiyle yer almıştır.⁶⁴⁵ Başka bir deyişle; Tek Parti, güzel sanatları bir ulusun medeniyet yolcuğunda uğraması gereken, elzem bir durak olarak görmüştür. Bir kültür merkezi haline gelmesi istenilen Halkevleri ise, güzel sanatların kalkındırılması konusunda yorulmadan çalışacak ve güzel sanatların yükseltilmesi için, genç yetenekleri yetiştirecek müstesna bir kurumdur.⁶⁴⁶

Atatürk, güzel sanatlar konusuna büyük önem vermiş, inkılapların başarılı olabilmesi için, belki de en büyük payı güzel sanatlarda ulaşılacak başarıya bağlamıştır. Bu düşüncesini 1936 senesinde Cevat Abbas Gürer’e yazdırdığı bir notta şu şekilde ifade eder: “Güzel sanatlar kelimesini, Türkler zannediyorum pek haklı olarak 1- Musiki, 2- Resim, 3- Heykeltıraş, 4-Edebiyat, 5-Mimarlık, 6- Rakstan oluşmuş saymışlardır. Bu dal, insan topluluklarının yüksek niteliğini belirlemede çok büyük önem taşır. Bu yüksek değer, yüksek incelik, beceri, ince yetenek ve işte bunların hepsini yapabilmek, sanatkarlığın birleşmiş ifadesidir. Bu sorun üzerinde bizim de, çocuklarımızın da esaslı olarak durmamız gerekir. Güzel sanatlarda muvaffakiyet; bütün inkılapların muvaffak olduğunun en kat’i delilidir. Bunda muvaffak olamayan milletlere ne yazıktır. Onlar bütün muvaffakiyetlerine rağmen, medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla anılmaktan daima mahrum kalacaklardır.”⁶⁴⁷

Güzel sanatların yükseltilmesi konusunda, Halkevlerine düşen görevi ve güzel sanatların önemini, Başvekil İsmet İnönü ise şu sözler ile ifade etmiştir: “Güzel sanatlar halkevlerinin belli başlı iştiğal ettiği esaslı bir mevzudur. Halkevleri vatanda güzel sanatlara muhabbeti, güzel sanatlardan vatandaşın terbiyesi için, vatandaşın azminin kuvvetlendirilmesi için nasıl istifade edileceğini telkin eden bir toplantı yeri olmalıdır...Güzel sanatlar yalnız yüksek bir insan cemiyetinin temeli olan, ince ve güzel hisleri terbiye eden vasıta değildir. En sert iradeleri de yetiştirmeğe vasıta olan başlıca bir münebbih, başlıca bir yürütücüdür.”⁶⁴⁸

Güzel Sanatlar Şubesi, halkın güzel sanatlara ilgisini arttırmak ve bu doğrultuda gelişme göstermek için çalışan önemli bir kültür kolu olmuştur. Şube,

⁶⁴⁵ Madde 44, CHP Programı 1935, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s.39.

⁶⁴⁶ CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, s.5.

⁶⁴⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Kasım 1941, s.4.

⁶⁴⁸ “Halkevlerinin Kuruluşunun 2. Yıldönümü”, Ulus, 24 Şubat 1934, s.1.

güzel sanatlarla ilgilenenleri sanatsal etkinliklere yönlendirdiği gibi, herhangi bir sanat kolunda yetenekli kişilerin korunması ve bu alanda ustalaşabilecekleri bir eğitimi almaları için çalışmaktadır.⁶⁴⁹

1932 CHF Halkevleri Talimatnamesi'ne göre, Güzel Sanatlar Şubesi'nin temel vazifesi; *“musiki, resim heykeltıraşlık, mimarlık gibi sahalarla, tezyini sanatlar vesairedesanakâr veya amatör unsurları bir araya toplar. Genç istidatları himaye ile inkişafılara çalışır”* olarak belirtilmiştir. Temel vazifenin yanında, güzel sanat dallarından birisi olan musiki konusunda bazı ayrıntılara da yer verilmiştir. Buna göre; Şube'nin mümkün olan yerlerde kurslar açması istenmiş, güzel sanatlar ile ilgili kişilerin sayısının artırılması ve “bedii duyusu” ve anlayış seviyesinin artırılması için çalışması beklenmiştir. Ayrıca ulusal birlik davasına hizmet edecek, Ulusal marş ve şarkıların öğretilmesinin yanı sıra, özel gün ve bayramlarda hep bir ağızdan söylenmesi için gerekli tüm çalışmaların yapılması arzulanmıştır. Yine benzer bir amaca hizmet edecek, halk arasında ve özellikle köylerde söylenen ulusal türkülerin notaları ve sözleriyle birlikte tespit edilmesi ve kayıt altına alınması, şubenin önemli bir vazifesi sayılmıştır.⁶⁵⁰

1940 yılındaki Halkevleri Çalışma Talimatnamesiyle birlikte, Güzel Sanatlar Şubesi daha ayrıntılı bir düzenlemeye uğramış ve 1932 Talimatnamesine ek olarak, bazı yeni vazifeler belirlenmiştir. Bu yeni vazifelerden bazıları şunlardır⁶⁵¹:

- a. *Halkevleri müzik çalışmalarında esas, milli ruhun derinliklerinde zengin bir hazine olarak yaşamakta bulunan halk türkülerimizi Batı tekniği ile işleyerek, müstakbel kompozitörler için sadakat ve itina ile toplamak ve saklamak. Yeni Türk müziği bir taraftan vücut bulmakta iken, kulakları ve zevkleri çok sesli müziğe alıştırmak, bunun için de birçok fırsatlardan istifade ederek Batı müzik eserlerini bol bol dinletmek. Bu esaslara uygun çalışabilmek için ise; koro, bando, orkestra, radyo ve gramofon gibi vasıtalarından faydalanmak.*
- b. *Şube, sergiler açmak ve imkan bulduğu takdirde atölyeler kurmak veya mevcut atölyeleri takviye etmek suretiyle, resmi, heykeltıraşlığı ve güzel sanatları teşvik eder.*
- c. *Her sanat milli vasıflarıyla büyüktür. Milli destanlarımızı yaşatan, kahramanlıklarımızı canlandıran, kendi öz benlik ve hayatımızı ilgilendiren mevzular üzerinde yapılacak olan resimler, büyük klasik Türk resminin temelini teşkil edeceği için, amatörlerin bu mevzular üzerinde kompozisyonlar yapması, Türk resminin istikbali bakımından bir kazanç ve*

⁶⁴⁹ ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.123.

⁶⁵⁰ Madde 34,35 ve 36, CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932.

⁶⁵¹ Madde 21, 22, 31,41 ve 42, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1940.

büyükliğüne başlangıç olabilir. Bu itibarla, bu tarz resimleri teşvik etmek yerinde olur.

- d. *Bugün artık bir sanat haline gelmiş bulunan ve aynı zamanda diğer sanat eserlerinden daha üstün bir dokümanter kıymet taşıyan fotoğrafla meşgul ve buna hevesli gençleri teşvik etmek, hem de halkımızı fotoğrafın sanat tarafıyla ülfet ettirmek, Halkevlerinin, üzerinde itina ile durması lazım gelen faaliyet sahalarında biri olmalıdır.*

Talimatnamelerden de anlaşılacağı üzere, Halkevleri Güzel Sanatlar Şubesinin, müziğin yanında resim ve fotoğraf alanında da etkili ve aktif bir çalışma göstermesi arzulanmıştır. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün hedef gösterdiği “*medeniyet alanında yüksek insanlık*” sıfatıyla yerini alabilecekti. Bunun yanında, yıllardır halka anlatılmaya çalışılan inkılaplar ve Cumhuriyet idealleri, estetik bir yoldan halkın bütününe ulaşabilecekti. Fende ve bilimde yakalanan olumlu ivmeyi, takip edecek güzel sanatlar, geleceğin yetenekli ve aydınlık nesillerini yaratırken, Türk ulusunun kendi “*üst kültürünü*”⁶⁵² oluşturmada önemli bir basamak teşkil edecekti.

3.3.6.3.3. Tiyatro Şubesi

Tiyatro Şubesi, Halkevleri bünyesinde kurulan ve ulusal bir kültür inşası ülküsüne hizmet eden en önemli şubelerin başında gelmektedir. Tek Parti tarafından, Tiyatro Şubesi; Türk kültürünün yükseltilmesi için çalışan, halk eğitimine yardımcı, Cumhuriyet idealleriyle birlikte inkılap ruhunu, halkın görsel hafızasına işleyen, önemli bir faaliyet kolu olarak bakılmıştır.⁶⁵³ Atatürk de Halkevleri bünyesindeki bu şubeye verdiği önemi; “*Nerede bir Halkevi varsa, orada gerçek Türk Tiyatrosu vardır*” sözleriyle ifade etmiştir.⁶⁵⁴

Halkevleri Çalışma Talimatnamesinde, Şubenin amacı; “*Halkevlerinde bir heyecan ve hareket uyandırmak, toplumdaki tiyatro ihtiyacının giderilmesi, gençleri güzel ve serbest konuşturmaya alıştırmak, memleket ve cemiyet için faydalı telkinlerde bulunmak*” şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁵⁵ Tüm bu amaçları yerine getirmek için ise, şubeye bağlı, kadın ve erkeklerden oluşan bir tiyatro grubunun kurulması istenmiştir.⁶⁵⁶

⁶⁵²GELLNER, a.g.e., 1992, s.77.

⁶⁵³OLGUN, a.g.e., 2019, s.67.

⁶⁵⁴ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.149.

⁶⁵⁵Madde 43, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1940.

⁶⁵⁶ Madde44, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1940.

Tiyatro Şubesi, rejimin ideolojisinin ve inkıpların, halk nezdinde daha iyi anlaşılması ve benimsenmesi için önemli bir merkez olmuştur. Bu doğrultuda, Halkevlerinde sahnelenen oyunların teması, Cumhuriyet idealleri ve “altı ok” etrafında şekillenmiştir. Sahnelenen oyunlar, bilhassa inkıpların halka anlatılması, Cumhuriyet rejiminin halka ısıdırılması için büyük bir kolaylık sağlamıştır. Bu kolaylığın yanı sıra, Halkçılık ilkesi doğrultusunda, ayırım gözetmeksizin her kesimden vatandaşın aynı sahneyi paylaşması arzulanmıştır. Böylece birlik ve beraberlik duygusunun yerleşmesi ve ortak hareket etme kültürünün oluşturulması hedeflenmiştir.⁶⁵⁷

Halkevlerinde sahnelenen tiyatrolarda, tarihi konular ile ulusal duygular ön planda tutulurken⁶⁵⁸, Tek Parti tarafından benimsenen Türk Tarih Tezi, tiyatro oyunlarında da kendisine yer bulmuştur. Halkevlerinde sahnelenen birçok oyunda, Türk’ün zaferlerle dolu şanlı tarihi anlatılmıştır. Bu oyunlardaki temel amaç ise, Türk tarihini birkaç yüzyıl ile sınırlayan kalıpların dışına çıkmak ve Türk’ün dünya üzerinde yerinin çok daha eski ve derin olduğunu ispat etmektir. Oyunlarda, uzak geçmişin yanı sıra, yakın geçmişin büyük zaferi olan ve Cumhuriyet’in temelini oluşturan milli mücadele destanı da kendisine yer bulmuştur. Böylece, ulusal bir bilincin uyandırılması ve ilhamını geçmişinden alan, onunla gurur duyan genç nesillerin yetişmesi hedeflenmiştir.⁶⁵⁹

3.3.6.3.4. Sosyal Yardım Şubesi

Sosyal Yardım Şubesi, Halkevlerinin kuruluş gayeleri arasında yer alan toplumsal bütünlüğün sağlanması için çalışan bir faaliyet kolu olmuştur. Toplumsal bütünlüğü ve beraberliği sağlamak adına esas aldığı ilke ise Halkçılık olmuştur. Anıl Çeçen’in tabiriyle, “*halkçılığın yalnızca edebiyatı ile yetinmemek ve bunun uygulamasını yapmak*”, bu şubeye düşmüş ve sosyal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ile sosyal adaletin sağlanması için önemli bir vazife üstlenmiştir.⁶⁶⁰ Bu önemli vazifenin ifasında, toplumsal kaynaşmanın sağlanması ve toplum sağlığının korunması olmak üzere iki önemli amaç belirlenmiş ve bu doğrultuda faaliyetler yürütülmüştür.

⁶⁵⁷ KARADAĞ, a.g.e., 1998, s.136.

⁶⁵⁸ Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda..., s.55.

⁶⁵⁹ BAŞBUĞ, a.g.e., 2013, s.136,171-175.

⁶⁶⁰ ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.150.

3.3.6.3.4.1. Toplumsal Kaynaşmanın Sağlanması

Halkın kaynaşması için önemli bir vazife üstlenen bu şube, ihtiyacı olan insanların ihtiyaçlarının karşılanması için çalışırken, sorunları olan insanların da sorunlarının çözüme kavuşturulması için çaba göstermiştir. Şube, yardıma muhtaç halka ulaşmak ve sosyal yardımları olabildiğince geniş bir nüfusa yaymak için, benzer işleri yapan hayır cemiyetleri ile yakın ilişki kurmuş ve karşılıklı yardımlaşma içerisinde olmuştur.⁶⁶¹ Bu noktada belirtmek gerekir ki Halkevleri, hayır kurumlarından farklı olarak sosyal yardım faaliyetlerini sadece bir hayır işi olarak değil, aynı zamanda bir vatandaşlık vazifesi olarak da yapmaktaydı. Bu vazife anlayışının temelinde ise Atatürk'ün; *“Bütün insanlar, bir toplumsal vücudun parçalarıdır ve bu sebeple birbirine bağlıdır”*⁶⁶² sözleri yatmaktadır.

Başvekil İnönü ise, Halkevlerinin 3. açılış yıldönümü dolayısıyla verdiği bir nutukta, sosyal çalışmaların önemine dikkat çekmiş ve toplumsal bütünlüğün sağlanmasında, Halkevlerine düşen vazifenin önemini şu sözler ile ifade etmiştir:

*“Memlekette gerek müsbet ilimler, gerek güzel san'atlar yolunda ve gerekse içtimai(toplumsal) alanlarda vatandaşların bir aile gibi beraber bulunup yaşamalarında, her şeyden evvel vatanperverlik hisleri kuvvet bulur. Ailelerde kuvvetlenecek vatan fikrî memleketi gerektirdiğinden, gerek içeriden gelecek hadiselerle karşı en sağlam bir kale haline getirir. Onun için Halkevlerinin çalışmalarında, doğrudan doğruya kahramanlık hislerine yaptıkları hizmeti ayrıca iyi bir netice olarak zikretmek borcumdur. Yeni açtığımız Halkevlerinin iyi vazife yaparak kendilerini ulusa sevdirmelerini isteriz. Bütün Türk ulusundan yüksek bir ülkü için feragatla çalışacak yeni Halkevlerine de yardım etmelerini onların hizmetlerini teşvik etmelerini bekleriz.”*⁶⁶³

Sosyal Yardım Şubesi, Halkevlerinin kuruluşundan itibaren en büyük amaçlarından birisi olan toplumsal bütünlüğe hizmet etmiş, ulusu birbiriyle kaynaşmış bir kütle haline getirilmesinde, yine ulusun birbirinin sevinciyle sevinmesine, kederine ortak olmasında, dertlinin derdiyle ilgilenilmesinde ve yardım muhtaç kimselerin ihtiyaçlarının giderilmesinde, yüksek sorumluluk gerektiren bir vazife üstlenmiştir.⁶⁶⁴ Bu vazife ise, 1940 yılında yayımlanan Halkevleri Çalışma Talimatnamesinde: *“Şubenin esas vazifesi; Halkevinin bulunduğu bölgede, hakiki surette yardıma muhtaç kimsesiz kadınlar, çocuklar, maluller, dermandan, düşmüş*

⁶⁶¹ AKTAŞ, ÖZDEMİR, a.g.m., 2011, s.196; ÖZER, a.g.e., 2020, s.80.

⁶⁶² İNAN, Medeni Bilgiler, 2020, s.71.

⁶⁶³ *Ulus*, 23 Şubat 1935, s.2.

⁶⁶⁴ KARA, a.g.e., 2020, s.87.

yaşlılar ve hastalar... vatandaşlar hakkında, cemiyetin şefkat ve yardım duygularını uyandırmak ve yükseltmektir”⁶⁶⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

Sosyal Yardım Şubesinin faaliyet alanları diğer şubelerde de olduğu gibi talimatname ile düzenlenmiştir. Buna göre şubenin öncelikli faaliyet alanını, kimsesiz okul çocuklarının, elbise, yemek, yatacak yer ve bakımlarının karşılanması oluşturmuştur.⁶⁶⁶ Geleceğin aydınlık nesilleri olacak ve Cumhuriyet ideallerini istikbale taşıyacak, yoksul fakat sabırlı ve ülkülü bu çocuklara, Sosyal Yardım Şubelerinin yardım elini uzatması ve şefkat yüzünü göstermesi oldukça önemlidir.⁶⁶⁷

Sosyal Yardım Şubeleri tarafından, yoksul çocuklara ve öğrencilere yönelik yürütülen yardım çalışmaları, özensiz bir şekilde ya da rastgele hayır işlemek adına yapılan yardımlardan ziyade, gayet bilinçli ve düzenli şekilde yürütülmüştür. Bu doğrultuda, her bir Türk çocuğunun önünde engel oluşturabilecek, harici tüm unsurların önlenmesi için kararlı ve samimi bir çalışma yürütülmüştür.⁶⁶⁸

3.3.6.3.4.2. Toplum Sağlığının Korunması

Sosyal Yardım Şubesi, ulusun geleceği çocukların her türlü bakım ve ihtiyacı ile ilgilenirken, ulusun sıhhati ile ilgili konularda da önemli atılımlara vesile olmuş, toplum sağlığının korunması için önemli faaliyetler yürütmüştür. Sağlık alanındaki yürütülmesi gereken bu faaliyetler ise bir talimatname ile düzenlenmiştir. Buna göre, şube tarafından; toplum sağlığı adına yürütülmesi gereken bazı faaliyetler şunlardır⁶⁶⁹:

- a. *Tedavi kurumlarında yatırılarak bakılması lüzumlu olan ihtiyaçlı hastaların, mahalli hastanelere kabul ve tedavilerine, başka yerde tedavi edilecekleri de oraya göndermeye çare aramak.*
- b. *Evlerinde yatan kimsesiz hastalara ve evlerinde doğuran kimsesiz ihtiyaçlı kadınlara, imkan olan yardımları yapmak.*
- c. *Köylerden gelen tedaviye muhtaç çiftçiler ile ailelerinin, şehir ve kasabalarda barındırılmasına ve tedavisine yardım etme ve yoksul işçiler ile ailelerine aynı yardımda bulunmak.*
- d. *Halkın sağlık bilgisini arttırıp kuvvetlendirecek konferanslar verdirmek ve afişler neşredip sıhhi filmler göstermek.*
- e. *Şehir merkezinde bulunan Halkevlerinde, parasız birer muayenehane açmaya çalışmalıdır. Şehir merkezlerinde bulunan hastan doktorları, bu*

⁶⁶⁵Madde 66, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940.

⁶⁶⁶ Madde 68, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940.

⁶⁶⁷ KARA, a.g.e., 2020, s.87-88.

⁶⁶⁸ *Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda...*, 1935, s.88.

⁶⁶⁹Madde 68-73, *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940.

muayenehanelere müracaat edecek olan hastaları parasız olarak muayene ve tedavi ederler.

- f. *Köylülerin tıbbi yardımdan istifadelerini sağlamak için, Köycülük Şubesi tarafından düzenlenecek köy gezilerine, doktorların katılması sağlanır. Bu geziler sırasında doktora müracaat edecek hasta köylüleri muayene, tedavi ve bu meyanda köyün sıhhi şartlarını tetkik eder ve lüzumlu gördüğü hususlar hakkında not alarak, bu notları ilgili makamlara bildirir.*

Şube sağlık alanında çok büyük hizmetler yürütmüş, özellikle köylülerin sağlık sorunlarının giderilmesi için yüksek bir gayret göstermiştir. Bilhassa maddi olarak yoksul olan halkın, tıbbi ihtiyaçlarının giderilmesi ve toplumsal sağlığın ayırım gözetilmeksizin yükseltilmesi adına kısa zamanda, hatırı sayılır işler yapılmıştır. Bu işlerde her meslekten gönüllüler yer aldığı gibi, esas vazifeyi yüksek bir özveriyle Türk doktorları yürütmüştür.⁶⁷⁰ Tüm bu faaliyetler devlet ile toplum arasındaki bağların sağlamlaşması için önemli birer aracı olarak görülmüş ve yapılan çalışmalarda bu sorumluluk bilinciyle hareket edilmiştir.⁶⁷¹

Sosyal Yardım Şubeleri, yaptığı çalışmalar ile vatandaşlık duygusunun geliştirilmesinde ve sosyal yardımlaşma ruhunun canlandırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Böylece, Türk ulusunun topluluk olmaktan çıkarak bir toplum olması sağlanmıştır.⁶⁷² Şubenin çalışmalarına geniş ölçüde bir katılım sağlanmasıyla, vatandaşlık duygusunun gelişmesi ve toplum genelinde ulus olma bilincinin yerleşmesi amaçlanmıştır.⁶⁷³ Tek Parti'nin ideallerinin ve gerçekleştirilen inkılapların yerleşmesi için öncelikle; toplumsal dayanışma duygusunun uyandırılması ve toplumsal sağlığın ekseriyetle sağlanması gerekmekteydi. Halkevleri ve bünyesinde oluşturulan Sosyal Yardım Şubeleri bu yükü üstlenmiş ve ulus inşasının sosyal dayanışma ayağını büyük bir özveriyle yürütmüştür

⁶⁷⁰ AKTAŞ, ÖZDEMİR, a.g.m., 2011, s.197;

⁶⁷¹“Halkevlerinde Göze Çarpan Çalışmalar ve Beliren Değerler”, *Ülkü*, 12 (68), Ekim 1938, s.180-183.

⁶⁷²ÇEÇEN, a.g.e., 2018, s.150.

⁶⁷³AKTAŞ, ÖZDEMİR, a.g.m., 2011, s.197.

4. SONUÇ

Halkevleri, tarihsel bir gelişim ve değişim süreci neticesinde ortaya çıkmış, bünyesinde barındırdığı şubeler ve bu şubeler vasıtasıyla yürüttüğü çalışmalar ile bir halk eğitimi ve kültür merkezi haline gelmiştir. Kısa bir süre içerisinde ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk İnkılabı'nın en önemli uygulama mekanlarından birisi olmuştur.

Halkevleri, kültür ve eğitim konusunda önemli bir faaliyet merkezi haline gelirken, kökleri Cumhuriyet öncesine uzanan “yeni toplum fikri” nin, yeniden hayat bulduğu mekanlar olmuşlardır. Tek Parti yönetiminin, oluşturduğu ulus inşa programı çerçevesinde çalışmalarını yürüten Halkevleri, yeni toplumsal kimliğin yaratılmasında önemli bir vazife üstlenmiştir. Bu vazife, herhangi bir statü gözetmeksizin, yediden yetmişe her yaştan yurttaşı kucaklamak olurken, temel hedef Cumhuriyet ideallerinin bu bedenlerde ve zihinlerde yaşatılması olmuştur. Böylece, ilimde, sanatta, sporda ve sosyal duyarlılıkta ileri bir ulus inşasının önü açılmaya çalışılmıştır. Tek Parti tarafından oluşturulan ulus inşa programı, modernist bir milliyetçilik yaklaşımı benimsemiştir. Bu doğrultuda ise, gelenek icadı başta olmak üzere yaratılmak istenen ulusun, bir kökene bağlanması ve eskinin unutturulması adına birtakım uygulamalar hayata geçirilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte siyasal iktidar, toplumsal değişim için, bir dizi inkılaplar gerçekleştirmiştir. Bu inkılapları, öncü inkılaplar ve tamamlayıcı inkılaplar olmak üzere iki başlık altında ifade etmek mümkündür. Öncü inkılaplar ya da yapısal reformlar, birtakım hukuki tedbir ve adımların atıldığı bir safha olmuştur. Bu safhada temel gaye, anayasal düzenin sağlanması ve ulusal egemenliğe dayanan bir ulus-devletin oluşturulması olmuştur.

Yapısal reformların hayata geçirilmesi, siyasal iktidara bir meşruiyet kaynağı oluşturmakla birlikte, bir sonraki adımı olan tamamlayıcı inkılaplar için, önemli bir hareket alanı kazandırmıştır. Ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda modernleşmeyi hedefleyen tamamlayıcı inkılaplar, görünüm olarak Batı'nın modern üslubunu taşıyan bir elbise görünümündeydi. Ancak, bu tamamlayıcı inkılaplar, her ne kadar çağdaşlığın gerekliliklerini taşısa da, toplumun üstüne giydirilmek için dikilmiş, bir elbise olmaktan öteye geçememiş ve elbisenin içindeki toplum ve ölçüleri göz ardı edilmiştir.

Tüm bu inkılaplar, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk Ocakları, Millet Mektepleri ve devlet okulları vasıtasıyla topluma anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın yıkıcı etkilerinin Türkiye'ye yansımaları ve devamında başarısızlık ile sonuçlanan çok partili siyasi hayata geçiş denemesi, toplumsal huzursuzluğun artmasına sebep olurken, yapılan inkılapların halk nezdinde istenilen karşılığı bulmadığını ortaya çıkarmıştır. Yine aynı yıl içerisinde patlak veren Menemen Olayı, Cumhuriyet ideallerinin ve inkılapların halk tabanına yayılmasında büyük sıkıntılar olduğunu gösterirken, yaşanan bu sıkıntılar, o dönemin "halk örgütlenmesi" ya da "kültür kurumu" olan, Türk Ocakları'nın gözden düşmesine sebep olmuştur.

1930 senesi, Türkiye Cumhuriyeti ve Tek Parti yönetimi için bir dönüm noktası olmuş, yaşanan gelişmeler toplumda ve siyasette yeni bir hareket ve heyecan dalgasına olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bizzat Mustafa Kemal'in yurt gezilerinde edindiği izlenimler neticesinde oluşan bu düşünce, Tek Parti ve ulus inşa programında birtakım değişikliklere sebep olmuştur. Bu değişikliklerin en önemlisi, Tek Parti'ye bağlı, Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, yeni bir halk örgütlenmesinin oluşturulması olmuştur. Böylece, ulus inşa sürecinde başarısız bulunan ve miladını doldurduğu düşünülen, Türk Ocakları kapatılırken, bir süredir benzer organizasyonlar üzerinde çalışılan, "halk evi" tipi bir örgütlenme olan Halkevleri kurulmuştur.

1932 senesinde, başlangıç olarak 14 ilde açılışları gerçekleşen Halkevleri, kısa zaman içerisinde Türkiye'nin dört bir yanında örgütlenmiştir. Tek Parti tarafından açık bir şekilde destek gören Halkevleri, iki temel ilke üzerinde yükselmekteydi. Bunlardan ilki milliyetçilik idi. Milliyetçilik, yeni toplumsal kimliğin şekillenmesinde ve ulus-devlet inşasında, en fazla etkiye sahip ilke olmuştur. Tek Parti yönetimi, milliyetçiliği toplumsal kütleleşmede bir çimento olarak görürken, bu görüşünü inkılapların genelinde hissettirmiştir.

Milliyetçilik ilkesi doğrultusunda, Türkçe'nin ve Türk tarihinin yükseltilmesi üzerinde en çok yoğunlaşılan konu olmuştur. Yeni Türk Harfleri'nin kabulü ile başlayan, Millet Mektepleri'nin açılmasıyla hız kazanan dil çalışmaları, Türk Dil Kurumu'nun kurulmasıyla bilimsel ve kurumsal bir kimliğe kavuşmuştur. Böylece, Türkçe'nin yabancı kelimelerin boyunduruğundan kurtarılması, sade ve anlaşılır bir

dile dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Türkçe belirli bir zümrenin tekeline çıkartılarak, toplumun geneline yayılması temel amaç olmuştur. Böylece, homojen bir toplum olma yolunda önemli bir adım daha atılmış, ortak dil inşasının önü açılmıştır.

Tek Parti yönetimi, toplumda ulusal bilincin uyandırılmasında, tüm ulus tarafından paylaşılan bir dil kadar, tüm ulus tarafından paylaşılan bir tarih anlayışının da öneminin farkındaydı. Türkçe için izlenen benzer bir yol, tarih çalışmaları için de izlenmiştir. Kurumsal bir kimlik kazanması ve bilimsel bir düzlemde çalışmaların ilerlemesi için Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. Hem dil faaliyetleri, hem de tarih faaliyetleri, Halkevleri çatısı altında önemli bir konum işgal etmiş ve Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi öncülüğünde önemli çalışmalara imza atılmıştır.

Halkevlerinin üzerinde yükseldiği, bir diğer temel ilke ise Halkçılık olmuştur. Toplumsal eşitliği savunan ve her türlü sınıfsal ayrımcılığı reddeden bir anlayış ile hareket eden Halkevleri, kapılarını halkın tamamına açmıştır. Türkiye'nin dört bir yanında toplumun her kesimi ile buluşmasına özen gösterilen örgüt, kentlerdeki etkinliğini kırsal bölgelere de taşımayı başarmıştır. Böylece, yıllardır aydın-köylü arasında duran derin uçurumun kapatılması için önemli bir adım daha atılmış ve toplumsal kütleleşme adına bir tabu daha yıkılmıştır. Köycülük ve Sosyal Yardım Şubeleri vasıtasıyla yürütülen çalışmalar, özellikle kırsal bölgelerde, toplumun geri kalanından kopuk bir hayat sürdüren yurttaşların kazanılmasında önemli işler yapmışlardır.

Tek Parti tarafından belirlenen, zihnen ve bedenen sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi amacı, çağdaş bir ulus inşası için önemli bir temel teşkil etmiştir. Bu hedef doğrultusunda, Halkevleri bünyesinde dokuz faaliyet şubesi belirlenmiş ve bu şubeler vasıtasıyla, kültür, sanat, eğitim ve spor çalışmaları mümkün olduğunca geniş bir nüfusa ulaştırılmaya çalışılmıştır. Halkevlerindeki bu çalışmalara katılan bir kimsenin; okuma-yazma bilen, bir sanat ya da spor faaliyetinde meziyet sahibi, toplumsal sorumluluğu yüksek ve hepsinden önce bir ulusal bilince kavuşmuş, örnek bir yurttaş olarak hayatına devam etmesi beklenmiştir.

1932 yılında kurulan Halkevleri, kapatılacağı tarih olan 1951 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Halkevleri, Atatürk'ün bizzat direktifleri doğrultusunda kurulmuş ve kapatılacağı güne kadar CHP'nin desteğini arkasına alarak çalışmalarını

yürütmüştür. Halkevleri, Batı'daki ulus-devlet örneklerindeki; yaşayış şeklinden, düşünüş tarzına kadar, bir çok sahada, “modern vatandaş” inşası için, önemli bir merkez olmuştur. Bu doğrultuda, Halkevleri bünyesindeki dokuz faaliyet kolu, oluşturulmak istenen modern ulusun niteliklerini göstermektedir. Her kesimden ve statüden vatandaşları bir araya getirmeyi başaran Halkevleri, “toplumsal kütleleşme” yi sağlamakta başarılı olurken, uzun yıllardır aralarında derin bir uçurum bulunan, aydın kesim ile kırsal kesimdeki halkı bir çatı altında buluşturabilmiştir. Dolayısıyla Halkevleri, kırsal kesimde yaşamlarını sürdüren çiftçiyi ve köylüyü bir ulusun parçası olarak gören, toplumsal sınıfları reddeden ve bir toplumsal dayanışmayı temsil eden önemli bir kurum olarak tarihteki yerini almıştır.

Halkevleri, yaklaşık olarak 20 yıllık ömründe, eğitimden kültüre, sanattan sosyal yardımlara kadar, çok geniş bir alanda Türk ulusunun yükseltilmesi için önemli katkılarda bulunmuştur. Ulus inşası çerçevesinde, başta okuma-yazma faaliyetleri olmak üzere üstlendiği yayın çalışmaları ile de, ortak bir dilin oluşturulmasına ve yayılmasına önemli bir katkı sunarken, ulusal bir bilinç ve kültürün oluşturulması adına, müzecilik, sergi ve güzel sanatlar gibi alanlarda önemli bir atılıma öncülük etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, dünya siyasetindeki kırılmalar Türkiye’yi de etkilemiş ve Birinci Dünya Savaşı sonrasına benzer bir ekonomik sıkıntı dönemine girilmiştir. Bu dönemde, CHP ile organik bağı ortada olan ve halk örgütlenmesinde önemli bir rol oynayan Halkevleri, muhalif kesimlerce daha çok sorgulanır hale gelmiştir. Savaş sonrasında ekonomik sıkıntıların da getirisiyle, CHP’nin Halkevlerine maddi anlamda desteği azalmıştır. Bu durum, Halkevlerinin faaliyetlerine önemli bir ket vururken, çalışma alanlarının daralmasına ve halk tarafından Halkevlerine olan ilginin azalmasına sebep olmuştur. 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti’nin iktidar olmuş ve 27 yıllık Tek Parti dönemi sona ermiştir. Böylece, Tek Parti döneminde CHP’ye bağlı olarak çalışan ve kendi başına politikası olmayan Halkevlerinin kapatılması kaçınılmaz bir hale gelmiştir.

Halkevlerinin kapatılması ile birlikte, 1923 sonrasında öncü inkılaplar ile başlatılan ve 1930’larda ivme kazanan ulus inşası programı, istenilen başarıya ulaşmadan sona ermiştir. Bu dönem içerisinde, Halkevleri eğitim ve kültür alanlarında halkın büyük bir kesimine ulaşarak önemli bir başarı elde etmesine

rağmen, CHP'ye olan bağımlı yapısı sebebiyle, toplumun bir kesimi tarafından benimsenmemiştir. Bu durum Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri oluşurilmaya çalışılan; ortak dil, tarih ve kültür etrafında birleşmiş, homojen ve çağdaş bir ulus inşasının, toplumun tamamına ulaşamadığının bir başka göstergesi olmuştur.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- ACAR, O. (2021). *İnkılap ve İstiklal (Başbakan Recep Peker'in İnkılap Dersleri Notları ve Söylevleri)*, Mavi Gök Yayınları, İstanbul.
- ACAR, S. (2008). *Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder*, Bilge Yayınları, İstanbul.
- AHMAD, F. (2016). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev.: Yavuz ALOĞAN, Kaynak Yayınevi, İstanbul.
- AKÇAM, T. (1993). *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AKÇİÇEK, E., KARAYAMAN, M. (2008). *Atatürk'ün Türk Ocakları'nın Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmaları*, Türk Ocakları Yayınları, Ankara.
- AKÇURA, Y. (2015). *Üç Tarz-ı Siyaset*, Günümüz Türkçesi'ne Uyarlayan: Erol KILINÇ, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- AKÇURA, Y. (1981). *Yeni Türk Devletlerinin Öncüleri (1928 Yılı Yazıları)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AKKAYA, R. (2004). *Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu*, Legal Yayıncılık, İstanbul.
- AKŞİN, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*, Ed.: Ali BERKTAY, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- AKTAR, A. (2014). *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ANDERSON, B. (2017). *Hayali Cemaatler (Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması)*, Çev.: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul.
- ARSAL, Sadri M. (2018). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Yayıma Haz.: Gönül PULTAR, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ATALAY, O. (2018). *Türk'e Tapmak*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal. (2015). *Nutuk*, Kaynak Yayınları, Ankara, 2015.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I.* (2006). ATAM Yayınları, Ankara.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II* (1997). ATAM Yayınları, Ankara.
- ATEŞ, T. (1980). *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- AYGÜL, H. (2008). *"Türk Modernleşme Sürecinde Dil Olgusunun Sosyolojik Analizi"*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SBE, Isparta.
- AYVERDİ, S. (1999). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- BACOVA, V. (1998). "The Construction of National Identity: On Primordialism and Instrumentalism", *Human Affairs*, 8 (1), Kosice.
- BAHADIR, İ. (2001). *Ümmetten Millete Türk Ulusu'nun İnşası*, Kalan Yayınları, Ankara.
- BALIBAR, E., WALLERSTEIN, I. (1993). *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*, Çev.: Nazlı ÖKTEN, Metis Yayınları, İstanbul.
- BAŞBUĞ, Esra D. (2013). *Resmi İdeoloji Sahnedeyken*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- BERGHE, Pierre Van D. (1978). *“Race and Ethnicity: A Socio-Biological Perspective”*, Ethnic and Racial Studies, 1:4, University of Washington, Seattle.
- BERKES, N. (1982). *“ihtilal”, “inkılap”, “devrim”, Atatürk ve Devrimlerimiz*, Adam Yayınları, İstanbul.
- BERKES, N. (1975). *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- BERKES, N. (1998). *The Development of Secularism in Turkey*, Routledge, New York.
- BOZARSLAN, H. (2018). *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BUÇUKCU, Ö. (2020). *Milliyetçilik / Tarih, Teori ve Temel Meseleler*, Ketebe Yayınları, İstanbul.
- CERASI, M. (2001). *Osmanlı Kenti*, Çev.: Anlı ATAÖV, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- CHF Halkevleri Öğreneği, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.
- CHF Halkevleri Talimatnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1932.
- CHP Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, 1940.
- CHP Halkodaları Talimatnamesi, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.
- CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, Ankara, 1942.
- CHP Halkevleri ve Halkodaları Türkçe Okuma ve Yazma Kursları İçin Kılavuz, Ankara, 1946.
- CHP Programı 1935, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.
- CHP Teşkilatı Kurulmamış Vilayetlerdeki Halkevleri ve Odaları Teftiş Talimatnamesi, Ankara, 1940.
- ÇALEN, Mehmet K. (2021). *Tarih ve Kimlik / Türklük –Müslümanlık-Osmanlılık*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÇEÇEN, A. (2018). *Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- ÇOLAK, Y. (2017). *Türkiye’de Kültürel İktidarın Kuruluşu (1923-1945)*, Liberte Yayınları, Ankara.
- DEWEY, J. (1939). *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, T.C. Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar, Seri: B, No: 1, Devlet Basımevi, İstanbul.
- DUMAN, S. (2013). *Modern Türkiye’nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- ERCİLASUN, K. (2022), *Türk Devrimi ve Atatürk*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ERDAL, İ. (2013). *Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi (1932-1951)*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ERIKSEN, Thomas H. (2010). *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, Pluto Press, New Yorks.
- ERYILMAZ, B. (1996). *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul.
- ERSANLI, B. (2003). *İktidar ve Tarih / Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları.
- ERTAN, Temuçin F. (2019). *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- GEERTZ, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York.
- GELLNER, E. (1992), *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev.: Büşra Ersanlı BEHAR, Günay Göksu ÖZDOĞAN, İnsan Yayınları, İstanbul.
- GEORGEON, F. (1996). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876- 1935)*, Çev.: Alev ER, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- GERAY, C. (1978). *Halk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- GÖLE, N. (2019). *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul.
- GÖKALP, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*, Haz.: Mehmet KAPLAN, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- GÜLALP, H. (2015). “Millete Karşı Vatandaşlık”, *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma / Ulus-Devletin Sorgulanması*, Haz.: Haldun GÜLALP, Çev.: Ebru Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul.
- Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsaları* (1934). Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.
- Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsası* (1936). Ulus Basımevi, Ankara.
- Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı?* (1935). Ankara.
- HEPER, M. (2018). *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- HEYWOOD, A. (2018). *Küresel Siyaset*, Çev.: Prof. Dr. Nasuh Uslu ve Prof. Dr. Haluk Özdemir, BB101 Yayınları, Ankara.
- HIPPLER, J. (2005). *Nation-building / A Key Concept for Peaceful Conflict Transformation*, Çev.: Barry Stone, Ed.: Jochen HIPPLER, Pluto Press, London.
- HOBBSBAWM, Eric J. (2017). *1870’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik (Program, Mit, Gerçeklik)*, Çev.: Osman AKINBAY, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- HOBBSBAWM, Eric J. (1996). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi 1914 – 1991 Aşırılıklar Çağı*, Çev.: Yavuz ALOĞAN, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- HOBBSBAWM, Eric J., RANGER, T. (2006). *Geleneğin İcadı*, Çev.: Mehmet Murat ŞAHİN, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- HONIG, B. (1999). “Farklılık, İkilem ve Ev Politikası”, *Demokrasi ve Farklılık*, Yayına Haz.: Seyla BENHABİB, Çev.: Zeynep GÜRATA, Cem GÜRSEL, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- İNALCIK, H. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık, Cilt 1, İstanbul.
- İNALCIK, H. (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev.: Ruşen SEZER, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, H. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İNAN, A. (2020). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- İNAN, A. (2020). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- KAPLAN, M. (2012). *Nesillerin Ruhu*, Dergah Yayınları, İstanbul.

- KAPLAN, İ. (2019). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARA, A. (2020). *Cumhuriyet Dönemi Kültürel ve Sosyal Gelişmemizin Mihenk Taşı Halkevleri (1932- 1951)*, Platunus Publishing, Ankara.
- KARADAĞ, N. (1998). *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KARAKAŞ, M. (2000). *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Vadi Yayınları, Ankara.
- KARAÖMERLİOĞLU, A. (2006). *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARARER, İ. (1989). *Türk Ocakları ve İnkılapları (1912-1931)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Enstitüsü, Ankara.
- KARPAT, Kemal H. (2015). *Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)*, Timaş Yayınları, Yay. Haz.: Güneş AYAS, İstanbul.
- KARPAT, Kemal H. (2006). *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, Çev.: Dilek ÖZDEMİR, İmge Kitabevi, Ankara.
- KARPAT, K. (2010). *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KARPAT, Kemal H. (2013), *Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, Çev.: Recep BOZTEMUR, İstanbul.
- KARATEPE, Ş. (2018). *Tek Parti Dönemi*, Binyıl Yayınevi, Ankara.
- KAYA, Yahya K. (2009). *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- KEYDER, Ç. (2014). *Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KİLİ, S. (2011). *The Atatürk Revolution: A Paradigm of Modernization*, Çev.: Sylvia Zeybekoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- KİLİ S. & GÖZÜBÜYÜK, A. (1985). *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüze*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- KÖKER, L. (2004). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KOCATÜRK, U. (2017). *Atatürk’ün Fikirleri Ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- KOHN, H. (1944). *Türk Milliyetçiliği*, Çev.: Ali ÇETİNKAYA, Hilmi Kitabevi, İstanbul.
- KONGAR, E. (2016). *Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KONGAR, E. (1979). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- KUSHNER, D. (1979). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, Çev.: Şevket S. TÜRET, Rekin ERDEM, Fahri ERDEM, Kervan Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜKKILINÇ, İ. (2016). *Jön Türklük ve Kemalizm Kısacasında İttihadçılık*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- LEWIS, B. (2021). *İslam’ın Siyasal Söylemi*, Kronik Yayınları, Çev.: Ünsal OSKAY, İstanbul.
- LEWIS, B. (2011). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev.: Boğaç Babür TURNA, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

- MAKAL, A. (1999). *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920 -1946*, İmge Kitabevi, Ankara.
- MAKSUDYAN, N. (2015). *Türklüğü Ölçmek*, Metis Yayınları, İstanbul.
- MALKOÇ, E. (2009). *Devrimin Kültür Fidanlığı Halkevleri ve Kadıköy Halkevi*, Derlem Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MORDTMANN, Andreas D. (1999). *“İstanbul ve Yeni Osmanlılar”*, Çev.: Gertraude Songu – Habermann, İstanbul.
- OBA, Ali E. (2020). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- ODABAŞI, İsmal A. (2006). *“II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi”*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- OLGUN, K. (2019). *Türkiye’de Halkevleri Gerçeği: Teftiş Raporları Işığında Birinci Yılında Halkevleri (Halkevleri ve Kocaeli Halkevleri Örneği)*, İksad Yayınevi, Ankara.
- OKYAR, F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul.
- ORAL, M. (2006). *C.H.P.’nin Ülküsü C.H.P.’nin Kültür Siyaseti Açısından Halkevleri Merkez Yayını Ülkü Dergisi*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.
- ORAL, M. (2016). *Kemalist Cumhuriyetin İnşası Bir İdeolojik Aygıt Olarak Ülkü Dergisi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- ORAL, M. (2014). *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Romantik Tarihçilik (1908-1928)*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- ORAL, M. (2015). *Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- ORAN, B. (2005). *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat ve Uygulama*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK*, Kronik Kitap, İstanbul.
- ORTAYLI, İ. (2008). *Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ÖZ, E. (1992). *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım 1923-1945*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- ÖZER, İ. (2020). *Halkevleri*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- ÖZKAN, B. (2019). *Türkiye’de Milli Vatanın İnşası*, Çev.: Dara Elhüseyni, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul.
- ÖZKIRIMLI, U. (2017). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK, M. (2008). *“John Dewey’in Eğitim Felsefesi”*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul.
- PARLA, T. (2005). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PARLA, T. (1992). *Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- PIERSON, C. (2015). *Modern Devlet*, Çev.: Neşet KUTLUĞ, Burcu ERDOĞAN, Chiviyazıları Yayınevi, Ankara.
- PLATON (2017). *Devlet*, Çev.: Sabahattin EYÜBOĞLU- M. Ali CİMCOZ, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- POGGI, G. (2014). *Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, Çev.: Aysun BABACAN, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- POGGI, G. (2014). *Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Çev.: Şule KUT, Binnaz TOPRAK, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- RENAN, E. (1946). "Millet Nedir?", *Nutuklar ve Konferanslar*, Çev.: Ziya İhsan, MEB Yayınları, İstanbul.
- SARIHAN, Z. (2019). *1921 Maarif Kongresi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- SARINAY, Y. (2008). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- SAYLAN, İ., DOĞAN, E. (2017). *Kemalizm ve Tek Parti Dönemi Tanımlamaya ve Anlamaya Yönelik Farklı Yaklaşımlar*, Efil Yayınevi, Ankara.
- SCHNAPPER, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki*, Çev.: Ayşegül SÖNMEZAY, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SCHNAPPER, D. (1995). *Yurttaşlar Cemaati / Modern Ulus Fikrine Dair*, Çev.: Özlem OKUR, Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- SCHULZE, H. (2005). *Avrupa'da Ulus ve Devlet*, Çev.: Timuçin BİNDER, Literatür Yayınları, Ankara.
- SMITH, Anthony D. (2017), *Mili Kimlik*, Çev.: Bahadır Sina ŞENER, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SMITH, Anthony D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*, Dost Kitabevi, Çev.: Sonay BAYRAMOĞLU, Hülya KENDİR, Ankara.
- TANÖR, B. (2016). *Osmanlı –Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: III, İçtima Senesi: II, C.: V, Ankara, 1 Kasım 1928.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: III, İçtima Senesi: III, C.: V, Ankara, 8 Kasım 1928.
- THIESSE, Anne M. (2021). *Ulusal Kimliklerin inşası / XVII. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Avrupa*, Çev.: Selim SEZER, Babil Kitap, İstanbul.
- TİMUR, T. (1994). *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- TOKSOY, N. (2007). *Halkevleri*, Orion Yayınevi, Ankara.
- TOPÇU, N. (1999). *Yarınki Türkiye*, Dergah Yayınları, Yayına Haz.: Ezel ERVERDİ & Hasan KARA, İstanbul.
- TOPRAK, Z. (2020). *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TOURAINÉ, A. (2011). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, Çev.: Olcay KUNAL, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TÖR, Vedat N. (1980). *Kemalizm'in Dramı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA, Tarık Z. (1999). *Batılılaşma Hareketleri I*, Yeni Gün Yayıncılık, İstanbul.

- TUNAYA, Tarık Z. (1988). *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt: I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek- Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara.
- TURAN, M. (2020). *Modern Türkiye’de Siyasal ve Toplumsal Çalışmalar (1923-1950)*, Libra Kitap, İstanbul.
- TÜRK, İbrahim C. (2013). *Osmanlı Devleti’nde Tarih Eğitimi (1839-1922)*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul.
- TÜRKÖNE, M. (1995). *Osmanlı Modernleşmesinin Kökenleri*, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul.
- ÜSTEL, F. (2021). “*Makbul Vatandaş” ın Peşinde*”, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÜSTEL, F. (2020). *Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YAVUZ, Serap Y. (2019). *Cumhuriyet Misyonerleri 1930- 1946 Arası Türkiye’de Bir Politik Özne Olarak Gençlik İnşası*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul.
- YEŞİLKAYA, Neşe G. (2003). *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ, A. (2001). “*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*” *Türk Ulusal Kimliği’nin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YURDAKUL, İ. (2017). *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı’nda Reform (1826-1876)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ZEYREK, Ş. (2006). *Türkiye’de Halkevleri ve Halk Odaları (1932-1951)*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- ZURCHER, Erik J. (2015). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çev.: Yasemin SANER, İletişim Yayınları, İstanbul.
- WALLERSTEIN, I. (2009). *Liberalizmden Sonra*, Çev.: Erol ÖZ, Metis Yayınları, İstanbul.
- WEBER, M. (1993). *Sosyoloji Notları*, Çev.: Taha PARLA, Hürriyet Yayınları, İstanbul.

Makaleler

- ADIYEKE, N. (1999), “İslahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair”, *Osmanlı*, Ankara, ss.255-261.
- AFYONCU, E. (1999). “Tanzimat Öncesi Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokrasi”, *Türkiye Günlüğü*, S.:58, Ankara, ss.182-190.
- AKGÜN, Seçil K. (1996), “Demokratik Gelişme Sürecinde Yurttaşlık Eğitimi”, *Yurttaşlık Eğitimi*, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, ss.145-169.
- AKINCI, A. (2014). “Milliyetçilik Kuramları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), Sivas, ss.131-150.
- AKTAŞ, E., ÖZDEMİR, Y. (2011). “Bütünden Parçaya Halkevleri Şubeleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), Erzurum, ss.187-204.

- (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisosbil/issue/2828/38332> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- AKTER, A. (2018). “Halkevleri Bütçesi İçin Bir Deneme: Gelir-Gider Tablosunun Tespiti”, *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.:63, Ankara, ss.1-50. (DOI: https://doi.org/10.1501/Tite_0000000506 Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- AKYILMAZ, G. (2004). “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf – Reaya Ayrımı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8 (2), Ankara, ss.0-0. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuhfd/issue/48132/608808> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- AKYILMAZ, G. (2001). “Tanzimat’tan Önce ve Sonra Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü”, *Yeni Türkiye Dergisi*, C.:38, Ankara, ss.671-678.
- ALTINAY, Ayşe G., BORA, B. (2008). “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4 – Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.140-155.
- ARIKAN, M., DENİZ, A. (2004). “Türk Ocakları’nın Kapatılışı, Borçları ve Emlakinin Tasfiyesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.:15, Konya, s.401-432.
- ARIKAN, Z. (1999). “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 6 (23), Ankara, ss. 261-281. (DOI: https://doi.org/10.1501/Tite_0000000129 Erişim tarihi: 25.06.2022)
- ARMAĞAN, A. Latif. (1999) “Osmanlı Devleti’nde Konar- Göçerler”, *Osmanlı*, C.: 4, Ankara, ss. 142-150.
- ARUOBA, Ç. (1982). “Cumhuriyet’in Kuruluş Yıllarında Cumhuriyet’in Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, A.Ü. S.B.F. Yay., No.:513, Ankara, ss.79-87.
- ASLAN, E. (2011). “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlkokullarda İzlediği İlköğretim Programı: 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı”, *İlköğretim Online*, 10 (2), ss.717-134. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8592/106833> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- ATAAY, A. (1981). “Bir “İnkılap” Yapıtı Olarak Medeni Kanun”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.: 45, Sayı:1-4, İstanbul, ss.49-58. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/96024> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- AVŞAR, Z., KAYA, Ayşe Elif E. (2013). “Cumhuriyet Türkiye’sinin Halkçılık Uygulamaları: Soyadı Kanunu Örneği”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History Of Turkish or Turkic*, 8 (5), Ankara, ss.73-90. (DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4653> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- AYDIN, S. (1996). “Türk Tarih Tezi ve Halkevleri”, *Kebikeç*, S.:3, Ankara, ss.107-

130. (<https://psi421.cankaya.edu.tr/uploads/files/Aydin%2C%20Turk%20Tarih%20Tezi%20ve%20Halkevleri.pdf> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- BAŞ, Y. (2019). “Osmanlı Toplum Yapısı”, *Osmanlı Tarihi (I) Siyasi Tarih-Kültür ve Medeniyet (1299-1774)*, Ed.: Selim Hilmi ÖZKAN, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, ss.265-295.
- BRIGANDT, I. (2001). “The Homeopathy of Kin Selection: An Evaluation of van den Berghe’s Sociobiological Approach to Ethnic Nepotism”, *Politics and Life Sciences*, 20(2), Cambridge University Press, ss. 203-215. (https://www.academia.edu/2979160/The_Homeopathy_of_Kin_Selection_An_Evaluation_of_Van_Den_Berghes_Sociobiological_Approach_to_Ethnic_Nepotism Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- ÇAVDAR, T. (1995). “Devralınan Sosyal Hayat”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.828-835.
- DAVUTOĞLU, A. (1992). “Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı”, *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, S.: 7, İstanbul, ss.1-63. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254353> Erişim Tarihi:25.06.2022)
- DEMİR, Gökhan Y. (2010). “Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş Dil Teorisi”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (19), Bursa, ss.385-396. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214376> Erişim Tarihi:25.06.2022)
- DİNÇKOL, B. (2015). “1924 Anayasası Döneminde Siyasal Muhalefet”, *MAÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, ss.339-354. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/27556/289887> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- DİNÇKOL B. VURAL & IŞIK, A. (2015). “1924 Anayasası Döneminde Yurttaşlık Anlayışı”, *MAÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21 (1), İstanbul, ss.13-43. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/27220/286299> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- DUMANLI, C. (2019) “Aydınlanma Devriminin Okulları”, *Bütün Dünya*, Sayı:2, Ankara, ss.35-39.
- EMECEN, Feridun M. (1999), “Osmanlılar’da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler”, *Osmanlı*, C.:4, Ed.: Güler EREN, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.91-97.
- ERDOĞAN, M. (1999). “Milliyetçilik İdeolojisine Dair”, *Liberal Düşünce*, 4 (15), Ankara, ss.89-98. (<http://erdoganmustafa.org/wp-content/uploads/2016/10/Milliyet%C3%A7ilik-%C4%B0deolojisine-Dair.pdf> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- GERAY, C. (2019). “Halk Eğitiminin Kurumlaşması”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7 (1), Ankara, ss.403-435.
- GÖKÇE, S. (2019). “Türk Modernleşmesinde Halkevlerinin Yeri”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14 (20), s.2326-

- 2350.(DOI: <https://doi.org/10.26466/opus.656129> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- GÖKALP, E. (2007). “Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), Eskişehir, ss.279-298.
(https://www.academia.edu/31575847/M%C4%B0LL%C4%B0YE_T%C3%87%C4%B0L%C4%B0K_KURAMSAL_B%C4%B0R_D_E%C4%9EERLEND%C4%B0RME_NATIONALISM_A_THEO_RETICAL_OVERVIEW Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- GÜNAY, Ü. (2003). “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.:14, Kayseri, ss.21-47.
(<https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/23747/252995> Erişim Tarihi: 26.05.2022)
- GÜNEŞ, Gülcan A. (2015). “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), Sakarya, ss.1-30.
(<https://dergipark.org.tr/tr/pub/skad/issue/21059/226727> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- Halkevleri Komisyonu Raporu, *CHP Yedinci Kurultay Tutanağı*, Ankara, ss.199-217
(<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/842> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- HUYUGÜZEL, Ömer F. (1999). “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Halkevlerinin Rolü”, *Atatürk Yolu*, 5 (23), Ankara, ss.391-400. (DOI: https://doi.org/10.1501/Tite_0000000127 Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- İNALCIK, H. (2015). “The Nature of Traditional Society: Turkey”, *Political Modernization in Japan and Turkey*, Yayına Haz.: Robert E. WARD, Dankwart RUSTOW, Princeton University Press, New Jersey, ss.14-63. (DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400879595> Erişim Tarihi: 17.03.2022)
- JAFFRELOT, C. (1998). “Bazı Ulus Teorileri”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Metis Yayınları, İstanbul, ss.54-65.
- JAFFRELOT, C. (2018), “Bir Milliyetçilik Kuramı İçin”, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, İletişim Yayınları, s.23-69.
- KAPLUHAN, E. (2015). “1921 Maarif Kongresi’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (8), Yalova, ss.123-134. (DOI: <https://doi.org/10.17828/yasbed.05955> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- KARAGÖZ, M. (1999). “Osmanlı’da Şehir ve Şehirli, Mekân- İnsan Beşeri Münasebetleri”, *Osmanlı*, C.:4, Ed.: Güler EREN, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.103-110.
- KAYAPINAR, L., BAKSI, E. BaharÖZVARDARLI, B., ÇELEBİ, M. (2019). “1532 Tarihli Müsellem Defterinde Tekirdağ Nahiyesi- II”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2(4), Tekirdağ, ss.371-441. (DOI: <https://doi.org/10.32953/abad.635486> Erişim Tarihi: 25.06.2022)

- KHAN, A. (2014). “Osmanlı İmparatorluğu: Çok Kültürlülüğün Doğulu Mimarı”, Osmanlı, C.:4, Ed.: Güler EREN, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.229-241.
- KISIKLI, E. (2012). “Atatürk Döneminde Cumhuriyet Kültürünü Yerleştirme Çabaları Çerçevesinde Halkevleri ve Millet Mektepleri”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), Batman, ss.331-340.
(<https://dergipark.org.tr/tr/pub/buyasambid/issue/29824/320886>
Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- KOÇAK, C. (1997). “Siyasal Tarih (1923-1950)”, Yayın Yönetmeni: Sina AKŞİN, *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C.: 4, Cem Yayınevi, ss.85-154.
- KOÇDEMİR, K. (2000). “Milli Devlete ve Siyasete Veda mı?”, *Türkiye Günlüğü*, S.: 59, ss.40-63.
- KOMŞUOĞLU, A., TURAN, Namık S. (2007). “Türkiye’de Ulus İnşa Sürecinde Halkevleri Temsilleri”, *Bilgi ve Bellek – Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi*, S.: 7, İstanbul, ss.88-114.
(https://www.academia.edu/44795930/Turkiyede_Ulus_%C4%B0n_%C5%9Fas%C4%B1_S%C3%BCrecinde_Halkevleri_Temsilleri
Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- KURTARAN, U. (2011). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(8), Kars, ss.57-71.
(<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbedergi/issue/11257/134531> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- LECA, J. (1998). “Neden Söz Ediyoruz?”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Haz.: Jean LECA, Çev.: Siren İDEMAN, Metis Yayınları, İstanbul, ss.11-20.
- MARDİN, Ş. (1991). “The Just and the Unjust”, *Daedalus*, Vol.:120, No.:3, Religion and Politics, American Academy of Arts & Sciences MIT PRESS, ss.113-129.
- MUMYAKMAZ, H. (2009). “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Vatandaş ve Millet/Ulus İnşa Projesi”, *Tarihin Peşinde / Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.:2, Konya, ss.29-63. (http://tarihinpesinde.com/dergimiz/ekim2009/s2_03.pdf
Erişim Tarihi:25.06.2022)
- OKUMUŞ, O. (2013). “Osmanlı Tarihinde Katledilen Şeyhülislamlar”, *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), ss.388-396.
(<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sobiadsbd/issue/11355/135757>Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- OKTAY, A. (2018). “Eğitimin Tanımı, Özellikleri ve Eğitimle İlgili Temel Kavramlar”, *Eğitime Giriş*, Ed.: Ayla OKTAY, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, ss.2-18.
- ORTAYLI, İ. (2002). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Türkler*, C.:10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.216-220.
- ORTAYLI, İ. (2005). “Osmanlı’larda Millet Sistemi”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, ss.66-70.

- ORTAYLI, İ. (1985). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.:4, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.996-1001.
- OZAN, M. (2000). “Herder’de Volk Kavramı”, *Milli Folklor*, Yıl:12, S.:45, ss.40-42.
(<https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=45&Sayfa=39> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- ÖKSÜZ, E. (2011). “Feodal Düzen ve Sosyal Değişmeler”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (18), İstanbul, ss.81-92.
(<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9539/119142> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- ÖZACUN, O. (1996). “Halkevlerinin Dramı”, *Kebikeç Dergisi*, S.:3, Ankara, ss.87-96.
(https://kebikedergi.files.wordpress.com/2012/07/12_ozacun.pdf Erişim Tarihi:25.06.2022)
- ÖZ, M. (2007). “Osmanlılar- Sosyal Hayat”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33. Cilt, Ankara, ss.532-538.
- ÖZ, M. (2007). “Reaya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.:34, Ankara, ss.490-493.
- ÖZDEMİR, Y., AKTAŞ, A. (2011). “Halkevleri (1932’den 1951’e)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.:45, Erzurum, ss. 235-262.
(<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2884/39837> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- ÖZKAZANÇ, A. (2015). “Devletin Örgütlenmesi”, *Siyaset Kavramlar, Kuramlar, Süreçler*, Ed.: Yüksel TAŞKIN, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.139-170.
- ÖZKÜRALPLI, İ. (2013). “Bir Desideratum Olarak Vatan Kavramının Tanzimat Dönemi Erkeklik Kavramı İnşasındaki Rolü”, *Fe Dergi* 5, No.: 1, Ankara, ss.31-42. DOI: (https://doi.org/10.1501/Fe0001_00000000083 Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- PAKALIN, Mehmet Z. (1993). “Reaya”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.:3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss.14-16.
- RUSTOW, Dankwart A. (2010). “Ulusal Bir Devletin Kuruluşu: Atatürk’ün Tarihsel Başarısı”, *Mustafa Kemal ve Ulusal Bir Devletin Doğuşu*, Ed.: Vasıf ERENUS, Sarmal Yayınevi, İstanbul, ss.5-33.
- SAKLI, Ali R. (2011). “Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti ve Milliyetçilik Anlayışının Uygunluğu Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13 (1), Ankara, ss.1-22.
(<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuiibfd/issue/36446/412960> Erişim Tarihi:25.06.2022)
- SANTAMARIA, Y. (1998), “Ulus – Devlet: Bir Modelin Tarihi”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Metis Yayınları, İstanbul, ss.20-31.
- SARIKOYUNCU, A., KAYIRAN, M. (1998). “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Tarımı: Atatürk’ün Tarım Politikası ve Sonuçları”, Atatürk Kültür Merkezi, *ERDEM*, 11 (31), Ankara, ss.215-242.

- (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44375/548897> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- SMITH, Edward C. (1958). “Debates on the Turkish Constitution Of 1924”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.:13, S.:3, Ankara, ss. 82-130. (https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000396 Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- ŞAKACI, Bilge K. (2020). “Türkiye’nin Göç ve İskân Politikaları: 1934 Tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu İncelemesi”, *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 1 (3), ss.36-57. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kaypod/issue/57794/760231> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- ŞAPOLYO, Enver B. (1966). “Milli Mücadelede Hamdullah Suphi”, *Türk Kültürü Dergisi-Hamdullah Suphi Tanrıöver Sayısı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı:45, Ankara, ss.799-801.
- ŞENGÜL, T. (2007). “Siyasi Düşünce Akımları ve Tarih Ders Programlarındaki Düşünsel Değişim (1908-1930)”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40 (1), Ankara, ss. 63-97. (https://www.academia.edu/2533269/Siyasi_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce_Ak%C4%B1mlar%C4%B1_ve_Tarih_Ders_Programlarındaki_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnsele_De%C4%9Fi%C5%9Fim_1908_1930 Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- TABAKOĞLU, A. (1999). “Osmanlı İctimai Yapısının Ana Kaynakları”, *Osmanlı*, Editör: Güler EREN, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:4, Ankara, ss.17-31.
- TUNA, K. (2012). “Feodalizm Tartışmalarında Yeni Bir Ele Alış Denemesi: Feodal Düzen ve Şehir”, *İstanbul University of Journal of Sociology*, 3(1), İstanbul, ss.197-222. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/533/4905> Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- UĞURLU, A, ŞİNOFOROĞLU, T. (2021). “Sokol Hareketi: Nasyonalist ve Politik Bir Araç Olarak Jimnastiğin Kullanımı”, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 26(4), Ankara, ss.481-489. (DOI: <https://doi.org/10.53434/gbesbd.984507> Erişim Tarihi: 25.06.22.)
- ÜSTEL, F. (2002). “Türkiye’de Resmî Yurttaş Profiline Evrimi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim, İstanbul, s.275-283.
- YAŞAR, H. (2010). “Yurtdışında Bir Kültür Kurumu: Londra Halkevi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:45, Ankara, ss.177-215. (DOI: https://doi.org/10.1501/Tite_0000000322 Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- YAZICI, E. (2002). “Yirminci Yüzyılda Gelenekten Moderniteye Türk Sosyo-Kültürel Yapısında Gözlenen Değişmeler”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4 (2), Ankara, ss.223-245. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuiibfd/issue/28348/301361> Erişim Tarihi: 25.06.2022)

- YEŞİLKAYA, Neşe G. (2001). “Halkevleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Kemalizm*, C: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.113-118.
- YETİM, F. (2015). “Modern Bir Aydın Hareketi Olarak Yeni Osmanlılar ve İslam Dünyası”, *ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.1-18.
(https://www.academia.edu/29830125/SD%C3%9C_Fen_Edebiyat_Fak%C3%BCltesi_Modern_Bir_Ayd%C4%B1n_Hareketi_Olark_Yeni_Osmanl%C4%B1lar_ve_%C4%B0slam_D%C3%BCnyas_%C4%B1 Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- YÜCEER, S. (2002). “Türk Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Mektepleri”, *Atatürkçü Bakış*, 1 (1), Uludağ Üniversitesi, Bursa, ss.13-32.
(https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/20014/1/1_1_2.pdf Erişim Tarihi: 25.06.2022)
- ZORLU, A. (2005). “Toplumsal Kuramda Topluluk, Geleneksel Toplum ve Gelenek”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 1(3), ss.137-152.
(<https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhafazakar/issue/55994/770835> Erişim Tarihi: 25.06.2022)

Gazeteler ve Dergiler

- Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ocak 1931.
Cumhuriyet Gazetesi, 12 Mart 1932.
Cumhuriyet Gazetesi, 10 Kasım 1941.
Yunus Nadi, “Halkevleri Açılırken...”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Şubat 1932.
Siirt Mebusu Mahmut (SOYDAN), “Gazi ve İnkılap”, *Milliyet Gazetesi*, 03.12.1929.
Ulus, 24 Şubat 1934.
Ulus, 23 Şubat 1935.
Ulus, 19 Şubat 1936.
Ulus, 20 Şubat 1937.
Ulus, 21 Şubat 1937.
Ulus, 21 Şubat 1938.
KÜÇÜKA, Necip A., “Halkevlerinin Yıldönümü”, *Ulus*, 23 Şubat 1936
NAYIR, Yaşar Nabi, “Halkevlerimiz”, *Ulus*, 20 Şubat 1938.
T.C. Resmî Gazete, Kanun Numarası: 2510, Sayı: 2733, Ankara, 21 Haziran 1934.
T.C. Resmi Gazete, Kararname Numarası: 3530, Sayı: 3961, Ankara, 16 Temmuz 1938.
T.C. Resmi Gazete, Kararname Numarası: 7284, Sayı:1048, Ankara, 11 Kasım 1928.
T.C. Resmi Gazete, Kararname Numarası.: 8410, Sayı: 1321, Ankara, 16 Ekim 1929.
“Halkevlerinde Göze Çarpan Çalışmalar ve Beliren Değerler”, *Ülkü*, 12 (68), Ekim 1938
“Halkevleri Yıldönümünde İsmet Paşa’nın Nutku”, *Ülkü*, 1 (2), Mart 1933.
“Halkevlerinin Açılış Konferansı”, *Ülkü*, 11 (61), Mart 1938.
“Şükrü Kaya’nın Nutku” *Ülkü*, 9 (49), Mart 1937.

- Burhan Asaf, “Spor Telakkimiz”, *Ülkü*, 1 (1), Şubat 1933.
- Celal Sahir, “Halkevleri Yıldönümünde Düşünceler”, *Ülkü*, 1 (2), Mart 1933.
- Hamit Zübeyr, “Halk Terbiyesi Vasıtaları”, *Ülkü*, 2 (2), Mart 1933.
- Kazım N. DURU, “Halkevleri ve Halk Terbiyesi”, *Ülkü*, 14 (81), Kasım 1939.
- M. Fuad KÖPRÜLÜ, “Halkevleri’nin İctimai Rolü”, *Ülkü*, 14 (84), Şubat 1940.
- Nafi A. KANSU, “Halkevlerimiz”, *Ülkü*, 13 (73), Mart 1939.
- Necip Ali, “Halkevleri”, *Ülkü*, 2 (1), Ekim 1933, s.224.
- Necip Ali, “Necip Ali Bey’in Nutku”, *Ülkü*, 2 (2), Mart 1933.
- Nusret Kemal, “Köy seferberliğine Doğru”, *Ülkü*, 1(2), Mart 1933.
- Nusret Kemal KÖYMEN, “Halkevleri Köycülüğünün Daha Verimli Olması İçin Düşünceler”, *Ülkü*, 13 (73), Mart 1939.
- Kemal ÜNAL, “*Halkodaları*”, *Ülkü*, 14 (79), Eylül 1939.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : OĞUZHAN, İsmet Furkan
Uyruğu :
Doğum tarihi ve yeri :
Medeni hali :
Telefon :
Faks :
e-mail :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Atılım Üniversitesi	04.08.2017
Lise	M. Gürbüz Necat Bayel Anadolu Lisesi	15.06.2012

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2021	TÜİK Gaziantep Bölge Müdürlüğü	Proje Personeli

Yabancı Dil

İngilizce

